

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EKOLEŞTİREL ÖRNEK METİN İNCELEMESİYLE
TÜRKİYE EFSANELERİNDE DOĞA VE İNSAN

Ali YALÇINKAYA

KOCAELİ - 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**EKOELEŞTİREL ÖRNEK METİN İNCELEMESİYLE
TÜRKİYE EFSANELERİNDE DOĞA VE İNSAN**

DOKTORA TEZİ

ALİ YALÇINKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

KOCAELİ - 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**EKOELEŞTİREL ÖRNEK METİN İNCELEMESİYLE
TÜRKİYE EFSANELERİNDE DOĞA VE İNSAN**

DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: Ali YALÇINKAYA
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:

Jüri Başkanı: Ünvanı Adı SOYADI (imza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI (imza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI (imza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI (imza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI (imza)

KOCAELİ 2024

TEŐEKKÖR

Çalışmamın her aşamasında her türlü desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI'ya; yurtdışı görevi öncesinde danışmanlığımı üstlenen ve çalışmanın her aşamasında büyük katkıları ve destekleriyle yanımda olan kıymetli hocam Prof. Dr. Işıl ALTUN'a; araştırmanın her aşamasında bilgi ve tecrübelerini içtenlikle benimle paylaşan sayın Doç. Dr. Kübra Yıldız ALTIN, sayın Doç. Dr. Uğur YILMAZ ve sayın Doç. Dr. İsmail ABALI'ya değerli görüşleri ve yardımları için derin teşekkürlerimi sunarım.

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinde doğa her zaman önemli bir yer tutmuştur. İnsanlar, hayatlarının her aşamasında doğayla yakın bir ilişki içinde olmuşlardır. Yiyecek ve tohum toplayarak beslenmiş, ateşin keşfiyle birlikte odunları yakarak ısınmış ve korunmuşlardır. Bitkilerden elbiseler yaparak vahşi doğanın zorluklarına karşı kendilerini korumuşlardır. Bu süreçte doğayla kurulan ilişkiler, kültürel bellekleri oluşturmuş ve bunun sonucunda inançlarını ve bilgilerini nesilden nesile aktarmalarını sağlamıştır.

Ancak günümüzde insan nüfusu arttıkça, insanoğlu doğadan uzaklaşmış ve kendini merkeze alan bir tutum geliştirmiştir. Doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması ve çevreye verilen zararlar da artmaktadır. Bu durum, insanın doğayla olan bağlantısını zayıflatmakta ve çevre kirliliği gibi ciddi sonuçlara yol açmaktadır.

Çevre sorunlarıyla başa çıkmak için çeşitli çözüm yöntemleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu çözüm yöntemlerinden biri de ekoeleştiri (ekokritizm) olarak adlandırılabilir. Ekoeleştiri, edebi eserler aracılığıyla çevre sorunlarını ele alırken çevreci bir bakış açısını esas alır. Bu yaklaşım, insanın doğayla olan ilişkisini sorgulamak ve çevre sorunlarına duyarlılık oluşturmak amacıyla kullanılır.

Efsaneler, kültürel mirasımızın önemli bir parçasıdır ve genellikle doğa, insanlar ve mitolojik unsurlar arasındaki ilişkileri anlatır. Ekoeleştiri veya ekokritizm çerçevesinde, bu efsanelerde doğayı korumaya yönelik temalar ve mesajlar bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden derlenen efsaneleri ekoeleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş, doğa ve insan ilişkileri üzerine odaklanılmıştır. Efsanelerde doğaya zarar veren davranışlar tespit edilerek, doğayla uyumlu bir yaşam için öneriler sunulmuştur. Bu analiz, doğa koruma bilincinin artırılmasına ve çevre sorunlarına duyarlılık oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	1
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	vi
1.Çalışmanın Konusu.....	1
2. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	
4. Çalışmanın Yöntemi.....	
5.Tez Konusu İle İlgili Literatür.....	
5.1.Çevre ve Çevre Sorunlarıyla İlgili Yayınlar	
5.2.Ekokritizmle İlgili Yayınlar	
5.3.Halk Biliminde Ekokritizm İle İlgili Yayınlar	

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Efsane.....	
1.1.1. Kavramı, Tanımı ve Özellikleri.....	
1.1.2. Diğer Türlerle İlişkisi.....	
1.1.2.1.Efsane-mit ilişkisi.....	
1.1.2.2.Efsane –destan ilişkisi.....	
1.1.2.3.Efsane-masal ilişkisi.....	
1.1.2.4.Efsane-menkıbe ilişkisi.....	
1.1.2.5.Efsane-memorat ilişkisi.....	
1.1.3. Efsane Tasnifleri.....	
1.2. Ekoeleştirici	
1.2.1. Ekoeleştirelinin Tanımı ve Kapsamı	
1.2.2. Ekoeleştirelinin Doğuşunu Şekillendiren Bilimsel ve Felsefi Temeller	
1.2.3. Ekoeleştirelinin Tarihsel Gelişimi	
1.2.4. Ekoeleştirelinin Beslendiği Görüşler ve Yaklaşımlar	
1.2.4.1. Derin Ekoloji	
1.2.4.2. Ekofeminizm	
1.2.4.3. Toplumsal Ekoeleştirici.....	
1.2.5. Türk Edebiyatında Ekoeleştirici.....	
1.2.5.1. Türk Edebiyatında Ekoeleştirici Üzerine Kitaplar.....	
1.2.5.2. Türk Akademisinde Ekoeleştirici Makaleler.....	
1.2.5.3. Türk Akademisyenlerin Ekoeleştirici Tezleri.....	

İKİNCİ BÖLÜM:

EKOELEŞTİREL ÖRNEK METİN İNCELEMESİYLE TÜRKİYE EFSANELERİNDE DOĞA VE İNSAN

2.1. Doğa Algısı	
2.1.1. Doğa Metaforundan Fiziksel Varlığa.....	
2.1.2. Toprak	
2.1.3. Ağaç	
2.1.4. Su	
2.1.5. Efsanelerde Can Bulan Dağlar.....	
2.2. Doğa ve İnsan İlişkisi	
2.2.1. Hayvan ile Mücadele; Av ve Avcılık	
2.2.1.1. Vahşi Yaşamın Sınırları: Türk Efsanelerinde Av.....	
2.2.1.2. İnsan Hayvan ilişkisi; İnsanlara Yardım Eden Hayvanlar.....	
2.2.2. İnsanın Doğayla Uyum ve Mücadelesi; Tabiat Olayları.....	
2.2.3. Kadının Doğadaki Yeri ve Ekofeminizm.....	
2.2.3.1. Kadın Roller.....	
2.2.3.1. Doğurganlık: Anne Olarak Kadın.....	
2.2.3.2. Eş ve Sevgili Olarak Kadın.....	
2.2.3.3. Hükümdar ve Savaşçı Kadınlar.....	
2.2.3.4. Kadınların Ekonomik Katkısı ve Meslekleri.....	
2.3. Türkiye Efsanelerinde Sürdürülebilirlik Bağlamında Doğa ve İnsan.....	
2.3.1. Ormanlar, Ağaç İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik	
2.3.2. Dağ; Düzlük, Yayla İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik	
2.3.3. Su; Nehirler, Göller İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik.....	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EFSANE METİN ÖZETLERİ

SONUÇ	
KAYNAKÇA.....	
ÖZGEÇMİŞ.....	

Özet

EKOELEŞTİREL ÖRNEK METİN İNCELEMESİYLE TÜRKİYE EFSANELERİNDE DOĞA VE İNSAN

YALÇINKAYA, Ali

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Yöneticisi; Dr. Hasan YAZICI

Haziran 2024, Sayfa ekle

Efsaneler; bir toplumun kültürel mirası içinde yer alan, genellikle inandırıcılık özelliği taşıyan ve toplumun inançları, değerleri ve mitolojisiyle sıkı bir şekilde bağlantılı olan Türk Halk Edebiyatı'nın sözlü ürünlerindendir.

Ekoeleştirel Örnek Metin İncelemesiyle Türkiye Efsanelerinde Doğa ve İnsan adlı bu çalışmada, efsanelerde geçen doğa ve insan ilişkilerini ele alarak ekoeleştirel bir bakış açısıyla incelemek istenmiştir. Bu çerçevede, insanlığın doğaya zarar veren eylemleri ve doğanın tahrip edilmesine yol açan olumsuz davranışları ele almış, insanları doğayla uyumlu bir yaşam biçimine yönlendirerek doğaya olan dostluğu yeniden inşa etmeyi ve doğayı insanlara sevdirmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden derlenen seksen bir ilin efsaneleri tek tek incelenmiştir. Türkiye, coğrafi çeşitliliği ve zengin kültürel mirasıyla değerli bir konuma sahiptir. Bu durum, sözlü kültür ürünlerinin gelişimine büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Çalışma giriş, üç ana bölüm ve bu ana bölümlere ait alt başlıklardan oluşmaktadır.

Giriş kısmında, çalışmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları ile birlikte yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm, “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” adını taşır Bu bölümde ekoeleştirme ve efsane kavramları ele alınmıştır Ayrıca ekoeleştirmenin tarihsel gelişimi, beslendiği görüşler ve Türk edebiyatında ekoeleştiriyle ilgili kaynaklar gibi konularda bilgi verdik. Bununla birlikte efsane özellikleri incelenmiş, efsanelerin diğer anlatı türleriyle ilişkisi ele alınmış. Efsanelerin farklı türlerle olan bağlantıları açıklanmıştır.

İkinci Bölüm, “Türkiye Efsanelerinde Doğa ve İnsan İlişkisinin Ekoeleştirme Analizi” başlığını taşır. Bu bölümde, Türkiye sahası efsanelerinde doğa ve insan ilişkisinin çeşitli yönleri geniş bir açıdan incelenmiştir. Özellikle doğa ve çevre temalı efsanelerdeki ağaçlar, dağlar, nehirler, göller gibi doğal unsurların merkezi olduğu örnekler özenle seçilmiştir. Bununla birlikte, insanın doğayla mücadelesini yansıtan tabiat olaylarıyla ilgili efsanelere ve ekofeminizm bağlamında kadın ve doğa ilişkisine yer verilmiştir. Ayrıca, Türkiye Efsanelerinde Sürdürülebilirlik Bağlamında Doğa ve İnsan başlığı altında, değişen doğa algısı, doğal kaynakların kullanımı ve sürdürülebilir bir şekilde değişimi incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm, “Efsane Metin Özetleri” adını taşır. Bu bölümde Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden derlenen efsane metin özetlerine yer verilmiştir.

Çalışma “Sonuç” ve “Kaynaklar” ile sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler; Türkiye Sahası, Efsane, Doğa, Ekoeleştirme Kuramı

ABSTRACT

ECO-CRITICAL TEXT ANALYSIS; NATURE AND HUMAN IN TURKISH LEGENDS

YALCINKAYA, Ali

Doctoral Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Dr. Hasan YAZICI

June 2024, 251

Legends; are oral products of Turkish Folk Literature, generally characterized by their credibility and closely associated with the beliefs, values, and mythology of a society, constituting a part of its cultural heritage.

KISALTMALAR

Age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen makale

Asle: Association for the Study of Literature and Environment (Çevre ve Edebiyat Çalışmaları Derneği)

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

EASLCE: European Association for the Study of Literature, Culture, and Environment (Avrupa Edebiyat, Kültür ve Çevre Çalışmaları Derneği)

Eds.: Editörler (Bir kitap veya makalenin editörleri)

Ic.: İntra-action (Eylem içi etkileşim, birbirine etki eden eylemlerin karşılıklı etkileşimi)

Isle: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment (Edebiyat ve Çevre Üzerine Disiplinlerarası Çalışmalar)

Littera: Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi)

S.: Sayı

s.: Sayfa

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğerleri

yy.: Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo I; Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Ağaç Unsuru Değerlendirmesi.....

Tablo II; Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Su Unsuru Değerlendirmesi.....

Tablo II; Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Mağara ve Dağ Unsuru Değerlendirmesi.....

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu

Türkiye Efsanelerinde Doğa ve İnsan İlişkisinin Ekoeleştirel Analizi başlıklı doktora tezinin konusu, Türkiye sahası efsane metinlerinde doğa ve insan arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu ilişki bağlamında doğanın insanlar üzerindeki etkisini ve insanların doğa üzerindeki etkisini ekoeleştirel bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. Çalışmanın Amacı

İnsanlık, tarih boyunca doğayla yakın ilişkiler kurmuş ve sürekli olarak doğa ile etkileşim içinde olmuştur. Doğa, insanların yaşam şartlarını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Ancak günümüzde, çevre ve koşulların değişmesiyle birlikte insanlar, geçmişte doğayla kurdukları bağları göz ardı ederek doğadan uzaklaşmış ve doğayı kontrol etme çabası içine girmişlerdir. İnsanın doğayı kontrol etme isteği, doğa ve insan dengesini bozmuştur. Bu bozulan dengeyi yeniden sağlamak ve var olan dengeyi korumak için birçok çözüm önerisi geliştirilmiştir. Bu önerilerden biri de edebiyatın bir dalı olan ekoeleştiri kuramıdır. Ekoeleştirin derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ve ekofeminizm gibi yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, sözlü ve yazılı metinlerdeki çevre, doğa, hayvan ve kadın gibi kavramları ele alarak insanın doğa ile olan etkileşimini analiz etmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, efsanelerdeki doğa ve insan ilişkisine odaklanılarak Türk toplumunun çevreyle ilişkisini anlama ve çevre bilincini artırma amacı güdülmüştür. Doğanın keyfi olarak kirletilmesinin çeşitli çevre sorunlarına yol açtığı vurgulanarak, insanların doğal yaşamı koruma konusunda ekolojik bir farkındalık geliştirmesi hedeflenmiştir.

3. Çalışmanın Önemi

Son yıllarda çevre sorunlarına olan ilgi artmış ve birçok yerli ve yabancı bilim insanı bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmiştir. Akademik çalışmalarda genel olarak

evre sorunlarına odaklanılmış, her disiplin kendi yöntem ve bakış açısıyla bu sorunlar üzerine araştırmalar yapmış ve çözüm önerileri sunmuştur. Ekoeleştiri ise, evre sorunlarıyla birlikte önem kazanan ve üzerinde yoğun çalışmalar yapılan bir kuram haline gelmiştir.

Ekoeleştiri alanında pek çok tez, kitap ve makale bulunmaktadır. Bu alışmalar genellikle yabancı yazarların doğa eleştirisi yaptığı romanları incelemektedir. Türk edebiyatında ise bu alanda yapılan çalışmalar daha önce sınırlı ölçüde gerçekleşmiştir. Bazı bilim insanları, Türk edebiyatına ait yazarların eserlerini ekoeleştirel açıdan incelemiştir. Ancak, doğa unsurları ve doğa-insan ilişkisi bağlamında zengin mesajlar içeren halk edebiyatı türü olan efsaneler üzerine, bu ilişkinin çevreci bir bakış açısıyla detaylı ve kapsamlı bir şekilde incelendiği çalışmaların henüz bulunmadığı görölmüştür.

Bu alışma, Türkiye sahası efsanelerindeki doğa-insan ilişkisini anlamak için ekoeleştiri kuramını kullanarak yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, Türk edebiyatında pek bilinmeyen ekoeleştiri kuramının benimsenmesine ve efsane türündeki metinlerin daha detaylı bir şekilde incelenmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Türk halk edebiyatının zengin sözlü geleneği arasında bulunan efsaneler, kültürel belleğin önemli bir parçasını temsil eder ve bu yüzden korunmaları ve canlı tutulmaları gereken değerli unsurlardır. Bu anlatıların günümüzde bilinmesi ve öğrenilmesi büyük bir öneme sahiptir. Efsanelerde evreye karşı olumlu tavırlar sergilenmesi, çevresel sürdürülebilirliğin korunmasına önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir

3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Efsane metinleri, insanın doğa ile olan ilişkisini, doğaya duyduğu saygıyı ve sorumluluklarını yansıtan önemli kaynaklardır. İnsanın doğayla olan ilişkisi, doğaya yaklaşımı, diğer varlıklarla kurduğu bağlar ve doğanın kutsallığı gibi temel konular, efsane metinlerinde işlenir. Türklerin tarih boyunca geniş bir coğrafyada dağınık bir şekilde yaşamaları, edebiyatlarının da oldukça geniş ve çeşitli olmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Türkiye sahası efsane metinlerine odaklanılmıştır Metinler,

Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara olmak üzere yedi coğrafi bölgeye ayrılarak analiz edilmiştir. Birinci bölge olarak Akdeniz, ikinci bölge Doğu Anadolu, üçüncü bölge Ege, dördüncü bölge Güneydoğu Anadolu, beşinci bölge İç Anadolu, altıncı bölge Karadeniz ve yedinci bölge ise Marmara Bölgesi olarak belirlenmiştir

Türkiye'nin zengin kültürü, sözlü geleneklerinde yansıtılan efsanelerle büyük bir çeşitlilik sunar. Bu efsaneler, farklı versiyonlara sahip olup, Türkiye'nin her bölgesinde çeşitli varyantlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bu noktada, efsane metinlerinin incelenmesi, toprak, ağaçlar, su, dağlar, mağaralar, nehirler, göller, hayvanlar gibi doğal unsurların öne çıktığı temalara odaklanmıştır. Ancak, bu efsanelerdeki çeşitlilik ve her birinin detaylarının ele alınması, konunun karmaşıklığını artırabilir. Bu nedenle, Türkiye genelinde bu unsurlarla ilgili anlatılan efsanelerden seçilmiş örnekler incelenerek, en yaygın bilinen efsanelere odaklanılmıştır.

Tez çalışması kapsamında toplam 189 efsane incelenmiştir olup adları aşağıda belirtilmiştir gibidir:

1. Akdeniz Bölgesi:

1. Gülnar Efsanesi (Adana)
2. Kokulu Ardiç II (Antalya)
3. Çitanik Ağacı Efsanesi (Antalya)
4. Durdağı II Efsanesi (Antalya)
5. Alaca Dağı ve Kohu Dağı Efsanesi (Antalya)
6. Gelin Pınarı Efsanesi (Antalya)
7. Kutlu Ağaç Efsanesi (Burdur)
8. Ardiçlı Tepe Efsanesi (Burdur)
9. Divan Baba Efsanesi (Burdur)
10. Dede Ağaç Efsanesi (Burdur)
11. Angut Kuşu Efsanesi (Burdur)
12. Çaputlu/Çapıtlı Ziyaret Efsanesi (Hatay)
13. Büyük Deli Çayı Efsanesi (Hatay)
14. Harbiye Şelalesi Efsanesi (Hatay)
15. Kokulu Ardiç I Efsanesi (İçel)

16. Geyik Sağan Peri Kızı Efsanesi (İçel)
17. Cinler efsanesi (İçel)
18. Çamlık Ziyareti Efsanesi (İskenderun)
19. Beşardeş Tepesi Efsanesi (Isparta)
20. Isparta- Dedecik Mevkisi (Isparta)
21. Isparta- Ana Geyik 2 Efsanesi (Isparta)
22. Isparta - Keklik efsanesi (Isparta)
23. Isparta - Kedi Efsanesi (Isparta)
24. Isparta-Güvercin Avı Efsanesi (Isparta)
25. Isparta - Avcı Mağarası (Isparta)
26. Isparta- Âşık Dede Efsanesi (Isparta)
27. Isparta - Kız Tüydü Kayası Efsanesi (Isparta)
28. Isparta - Çınar Ağacı Efsanesi (Isparta)
29. Isparta - Kızlar Kavağı Efsanesi (Isparta)
30. Kızlar Sivrisi Efsanesi (Silifke)
31. Bolkar Dağı Efsanesi (Mersin)
32. Yavru Ceylan Efsanesi (Mersin)
33. Zümrüdü Anka Efsanesi (Taşeli)
34. Üçkardeşler Korusu Efsanesi (Yalvaç)

2. Doğı Anadolu Bölgesi:

35. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (Ağrı)
36. Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi (Ağrı)
37. Hızır'ın Yağmur Yağdırması Efsanesi (Bingöl)
38. Munzur ile Keşiş Efsanesi (Erzincan)
39. Ardıçlı Mevki Efsanesi (Erzincan)
40. Altıntepe Efsanesi (Erzincan)
41. Tortum Gölü ve Şelalesi Efsanesi (Erzurum)
42. Tortum Şelalesi Efsanesi (Erzurum)
43. Kızıoğulları Efsanesi (Erzurum)
44. Çobandede Ziyareti II Efsanesi (Erzurum)
45. Balıklı Göl Efsanesi (Erzurum)
46. Balıklı Göl I Efsanesi (Erzurum)

47. Balıklı Göl 5 Efsanesi (Erzurum)
48. Top Dağı Efsanesi (Erzurum)
49. Tortum Çağlayanı Bir Çoban Kızıydı Efsanesi (Erzurum)
50. Alageyik Efsanesi (Erzurum)
51. Gelin Taşı (Hatun Pınar) Efsanesi (Erzurum)
52. Çobandede Ziyareti 2 Efsanesi (Erzurum)
53. Dağ Keçisi ve Avcı Efsanesi (Elâzığ)
54. Gameş Kıran Efsanesi (Muş)
55. Kocakarı Günleri Efsanesi (Muş)
56. Kurdoğlu Fırtınası Efsanesi (Muş)
57. Tecer Dağları Efsanesi (Sivas)
58. Süpürgeç Dağı İle Karadağ Efsanesi (Tunceli)
59. Artos Dağı Efsanesi (Van)

3. Ege Bölgesi:

60. Şahitler Kayası Efsanesi (Afyonkarahisar)
61. Sarıkız Sultan Türbesi Efsanesi (Afyonkarahisar)
62. Müslüman Ana Sütunu Efsanesi (Afyonkarahisar)
63. 101. Anlatı (Aydın)
64. Ağlayan Kaya Efsanesi (Manisa)
65. Eren Dede Efsanesi (Denizli)
66. Zekeriya Dede Efsanesi (Denizli)
67. Karaçam Dedesi Efsanesi (Denizli)
68. Karagözler Çamı Efsanesi (Denizli)
69. Babadağ I Efsanesi (Denizli)
70. Dede Ağacı Efsanesi (Denizli)
71. Babadağ Efsanesi IV Efsanesi (Denizli)
72. Çökelez Dağı II Efsanesi (Denizli)
73. 99 Numaralı Efsane (Denizli)
74. 156 Numaralı Efsane (Denizli)
75. 166 Numaralı Efsane (Denizli)
76. 94. Efsane (Denizli)
77. 124. Efsane (Denizli)
78. Angut Kuşu Efsanesi (Denizli)

79. Pelikan kuşu Efsanesi (Denizli)
80. Sandıraz Dağı Efsanesi (Denizli)
81. Bozdağ Efsanesi (Ege)
82. Şehit Balıklar Efsanesi (Kütahya)
83. Mehmetçik Çamı Efsanesi (Kütahya)
84. Aşa Garı Efsanesi (Kütahya)
85. 1174. Efsane (Uşak)
86. 1268. Efsane (Uşak)
87. Manisa'dan derlenen efsane (İsmi Belirtilmemiştir)
88. Manisa'dan derlenen memorat (İsmi Belirtilmemiştir)
89. Sığın Dağı Efsanesi (Muğla)
90. Kızlar Kayası 4 Efsanesi (Uluborlu)
91. Uluborlu yöresinde anlatılan bir efsane (İsmi belirtilmemiştir)
92. Buğday Efsanesi (Isparta)
93. Gelincik Ana Efsanesi (Isparta)

4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi:

94. Mine Hatun Efsanesi (Diyarbakır)
95. Kırklar Dağı Efsanesi (Diyarbakır)
96. Bizden İyiler Efsanesi (Diyarbakır)
97. Memik Dede Efsanesi (Gaziantep)
98. Kaba Pala'nın Gazabı Efsanesi (Gaziantep)
99. Palamut Ağacı ve Halil Baba Efsanesi (Gaziantep)
100. Kan Akıtan Ağaç Efsanesi (Gaziantep)
101. Çalık Ağacı Efsanesi (Gaziantep)
102. Ağaçların Kutsallığı Efsanesi (Mardin)
103. Kutsal Çınarın İntikamı Efsanesi (Mardin)
104. Leylek I Efsanesi (Mardin)
105. Adıyaman'da anlatılan efsane (İsim belirtilmemiş)

5. İç Anadolu Bölgesi:

106. Kanlı Pelit Efsanesi (Aksaray)
107. Aksaray'dan derlenen Merkepli Baba Efsanesi
108. Göz Ziyareti Efsanesi (Sivas)

109. Akdağ Erenleri II Efsanesi (Sivas)
110. Kazancığın Karababa Efsanesi (Sivas)
111. Tecer Dağı Efsanesi (Sivas)
112. Ziyaret Tepe Efsanesi (Yozgat)
113. Dede Dağı Efsanesi (Yozgat)
114. Aptal Dağı Efsanesi (Yozgat)
115. Gök Dağı Efsanesi (Yozgat)
116. Üçkarağaç Efsanesi (Yozgat)
117. Eğilen Kavak (Yozgat)
118. Gelin Kayaları Efsanesi (Yozgat)
119. Çamlar Asker İmiş Efsanesi (Ürgüp)
120. Ardıç Ağacına Dönüşen Derviş Efsanesi (Nevşehir)
121. Yılanın Bedduası Efsanesi (Nevşehir)
122. Çolaklar Efsanesi (Nevşehir)
123. Kızlar Pınarı Efsanesi (Kalecik ilçesi)
124. Hodul Dağı Efsanesi (Konya)
125. Zive Efsanesi (Konya)
126. Sandraz Dağı Efsanesi (Konya)
127. Yenmeyen Balıklar Efsanesi (Konya)
128. Amazonlar Efsanesi (Konya)
129. Kadıhanı Efsanesi (Konya)
130. Erenler Tepesi Efsanesi (Çorum)
131. Kedi ve Köpek Efsanesi (Karaman)
132. İmze Sultan Türbesi Efsanesi (Karaman)
133. Koca Doksan Efsanesi (Karaman)
134. Çullu Hoca Efsanesi (Karaman)
135. Karaman'da Efsane adı belirtilmemiştir
136. Avcı Mehmet Efsanesi (Kırşehir)
137. Keçi Efsanesi (Niğde)
138. Taş Olan Anne ve Oğlu ile Askerler Efsanesi (Niğde)
139. Yılan Kaya Efsanesi (Niğde)

6. Karadeniz Bölgesi:

140. Kuraklık Efsanesi (Artvin)

141. Ziyaret Efsanesi (Artvin)
142. Güngörmez Dağı (Artvin)
143. Kocakavak Efsanesi (Samsun)
144. İsmail Dede Efsanesi (Amasya)
145. Karaağaç Dede (Garip Dede) Efsanesi (Amasya)
146. Topuzlu Evliya (I) Efsanesi (Amasya)
147. Kurtbaba (III) Efsanesi (Amasya)
148. Katır Efsanesi (Amasya)
149. Baykuş Efsanesi (Amasya)
150. Sııklı Dede Efsanesi (Amasya)
151. Çermik Evliyası Efsanesi (Amasya)
152. Analıkızlı Efsanesi (Amasya)
153. Hızır Aleyhisselam II Efsanesi (Amasya)
154. Sarıkız Türbesi Efsanesi (Bolu Mengen)
155. Fırıncık Nine Efsanesi (Kastamonu)
156. Ulu Ağaç Efsanesi (Ordu)
157. Kökenli Evliyası Efsanesi (Ordu)
158. Ulu Ağaç Efsanesi (Ordu)
159. Eskiköy Saitler Camisi Efsanesi (Ordu)
160. Eski Cami Efsanesi (Ordu)
161. Kirazlık Evliyası Efsanesi (Ordu)
162. Ak Sakallı Dede Efsanesi (Ordu)
163. Uzun Kızlar Efsanesi (Ordu)
164. Kırkkızlar Efsanesi (Ordu)
165. Kümbetler Mezarlığındaki Şehitler Efsanesi (Ordu)
166. Çalukluk Suyu Evliyası Efsanesi (Ordu)
167. Kaybolan Nehir Efsanesi (Gümüşhane)
168. Cinlerin Yuvası Çınar Ağacı Efsanesi (Kastamonu)
169. Ulu Çınar Efsanesi (Giresun)
170. Elik Keçi Efsanesi (Giresun)
171. Elik Keçilerin Avlanması Efsanesi (Giresun)
172. Balık Gölü Efsanesi (Giresun)
173. Ana Geyik Efsanesi (Giresun)

174. İlk Kar Efsanesi (Giresun)
175. Geyikli Efsanesi (Trabzon)
176. Çığ Efsanesi (Doğu Karadeniz)
177. Yağmur Efsanesi (Akçaabat)

7. Marmara Bölgesi:

178. Şerife Nine Efsanesi (Bursa)
179. Pamukçu Köyü ve Balıkları Efsanesi (Balıkesir)
180. Sarıkız Efsanesi (Balıkesir)
181. Hundi Hatun Efsanesi (Bursa)
182. Hamitler Köyü Efsanesi (Bursa)
183. Derekızık Bayındır-Kızık Efsanesi (Bursa)
184. Kalkankavak Çeşmesi Efsanesi (Tekirdağ)
185. Şeyh İzzettin İsmail Efsanesi (Sakarya)

Anadolu Sahası

186. Hamza ile Geyik Kıssası
187. Vilâyetnâme-i Sultan Sucâuddîn
188. Hâkim Ata Menkıbesi
189. Kaygusuz Abdal Menkıbesi

4. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmamızda, Türkiye’den derlenmiş efsane metinleri, metin tahlili yöntemi kullanılarak ekoeleştiri perspektifiyle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemede, ekoeleştirinin yaklaşımlarından derin ekoloji ve buna bağlı gelişen biyomerkezcilik yaklaşımı, ekofeminizm, toprak etiği gibi farklı ekolojik perspektifler de dikkate alınmıştır. Aynı zamanda ekoeleştirmenlerin görüşlerine sık sık başvurulmuştur

Çalışmanın kapsamında, öncelikle detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama, hem yerli hem de yabancı kaynaklarda yapılan önceki çalışmaların incelenmesini içermiştir. Elde edilen literatür verileri üzerinde içerik analizi gerçekleştirilerek, ekoeleştiri alanındaki mevcut bilgilerin derinlemesine anlaşılması hedeflenmiştir.

Bu aşamada, ekoeleştiriye dair yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen bulgular, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Literatürdeki farklı yaklaşımlar, görüşler ve bulgular, sistematik bir şekilde incelenerek çalışmanın temel argümanları belirlenmiştir.

İncelenen literatürden elde edilen veriler, çalışmanın ilerleyen aşamalarında kullanılmak üzere titizlikle belgelenmiş ve alıntılanmıştır. Bu şekilde, çalışmanın akademik bütünlüğü ve güvenilirliği sağlanmıştır.

5. Tez Konusu İle İlgili Literatür Özeti

Doğanın insan yaşamındaki önemi günümüzde daha da belirginleşiyor. Çevre sorunları, ekolojik dengenin bozulması, ve insanın doğayla olan ilişkisinin derinleşmesi üzerine yapılan araştırmalar, halkbilimi ve ekoeleştirin kesişim noktasında önemli bir alan oluşturuyor. Bu bağlamda gerçekleştirilen literatür taraması, çevre, ekoeleştiri ve halkbilimi arasındaki ilişkiyi irdelemeyi amaçlamaktadır.

Birinci aşama, çevre ve çevre sorunlarıyla ilgili yayınları ele alarak, insanın doğayla olan etkileşiminin temelini oluşturan bu konuyu detaylı bir şekilde inceliyor. Doğanın korunması, çevre bilinci ve ekolojik denge gibi kavramlar, bu aşamada odak noktası oluşturuyor.

İkinci aşama ise ekoeleştiri kapsamında gerçekleştiriliyor. Edebiyat ve folklor aracılığıyla doğa, çevre ve insan ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar burada öne çıkıyor. Ekoeleştiri perspektifiyle edebi eserlerin çevresel mesajları ve insanın doğayla olan etkileşimi analiz ediliyor.

Üçüncü ve son aşama ise halkbilimi alanında gerçekleştirilen ekoeleştiri odaklı çalışmalara odaklanıyor. Halkbilimi perspektifiyle doğa, çevre ve insan ilişkisinin folklor ve kültürel miras aracılığıyla nasıl işlendiği inceleniyor. Bu çalışmalar, halkın

doğayla olan etkileşimini, çevre bilincini ve ekoeleştiri açısından önemli bir zemin oluşturuyor.

5.1. Çevre İle İlgili Yayınlar

Çevre sorunlarıyla ilgili pek çok kaynak bulunmaktadır. Bu yayınlar, çevresel konuların farklı yönlerini ele alırken çevre bilinci oluşturmaya, sorunların çözümüne yönelik fikirler sunmayı ve doğa ile insan ilişkisini anlamayı amaçlar.

1. Mine Kışlalıoğlu ve Fikret Berkes, “Ekoloji ve Çevre Bilimleri” (1990, İstanbul: Remzi Kitabevi)
2. Necmettin Çepel, “Doğa, Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları” (1992, İstanbul: Altın Kitaplar)
3. Hamamcı Ruşen Keleş, “Çevrebilim” (1993, Ankara: İmge Kitabevi)
4. İsmail Gökdayı, “Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar” (1997, İstanbul: Türkiye Çevre Vakfı)
5. “Ekoloji ve Çevre Etiği” - Ahmet İnam
6. “Ekolojik Sorunlar ve Türkiye Üzerine Etkileri” - Uğur Alparslan Özel
7. “Ekoloji ve Çevre Sorunları” - Cemal Saydam
8. “Çevre Sorunları ve Çözüm Yolları” - Levent Kurnaz
9. “Çevre Bilimine Giriş” - Orhan Şen.
10. “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre” - Ayşe Buğra
11. “Çevre ve Ekoloji” - Ahmet İçduygu

Bu kitaplar, Türkiye’de çevre bilimleri, ekoloji ve çevre sorunlarıyla ilgili çeşitli perspektifleri ve politikaları ele almak üzere yazılmış önemli çalışmalardır. Bu eserler, çevre konusunda farkındalık oluşturma, çevresel sorunlara dikkat çekme ve çözüm önerileri sunma amacı taşıyan önemli kaynaklardır.

5.2. Ekoeleştiri İle İlgili Yayınlar

Ekoeleştiri ile ilgili bazı yabancı makale ve kitap önerileri şunlardır:

Kitaplar:

- Lawrence Buell, "The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture" (1996, Harvard University Press)
- Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm (Eds.), "The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology" (1996, University of Georgia Press)
- Terry Gifford, "Pastoral" (1999, Routledge)
- Robert S. Emmett, "The Poetics of Natural History: From John Bartram to William James" (1999, Rutgers University Press)
- Ursula K. Heise, "Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global" (2008, Oxford University Press)
- Timothy Morton, "Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics" (2007, Harvard University Press)
- Greg Garrard, "Ecocriticism" (2004, Routledge)
- Karla Armbruster ve Kathleen R. Wallace (Eds.), "Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism" (2001, University of Virginia Press)
- Finola Prendergast ve Makward Tredgold (Eds.), "Green Reads: Best Environmental Resources for Youth, K-12" (1999, Libraries Unlimited)
- Timothy Clark, "The Cambridge Introduction to Literature and the Environment" (2011, Cambridge University Press)
- Lawrence Buell, "The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination" (2005, Blackwell Publishing)
- Simon C. Estok, "Ecocriticism and Shakespeare: Reading Ecophobia" (2011, Palgrave Macmillan)

Makaleler:

- Lawrence Buell, "Toxic Discourse" (1995, PMLA)

- Cheryll Glotfelty, "Literary Studies in an Age of Environmental Crisis" (1996, Western American Literature, Vol. 31, No. 1, s. 51-63)
- Simon C. Estok, "Ecocriticism and Shakespeare: Reading Ecophobia" (2011, ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment, Vol. 18, No. 1, s. 35-56)
- Greg Garrard, "Ecocriticism" (2004, Routledge Encyclopedia of Narrative Theory)
- Dana Phillips, "Reading the Ruins: Modernism and Waste" (1998, ELH)
- Timothy Clark, "The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature" (1994, Environmental History, Vol. 1, No. 1, s. 7-28)
- Rob Nixon, "Environmentalism and Postcolonialism" (1999, in Simon C. Estok and Michael Valdez Moses (Eds.), Taking Stock: Cultures of Environmentalism in the Americas, s. 311-340)
- Kate Rigby, "Ecocriticism Compared: Australian and European Perspectives" (2000, Australian Humanities Review, Issue 17, s. 87-102)
- Serpil Oppermann, "From Ecocriticism to Ecological Thinking: Cultural Ecofeminism and the Politics of Representation" (2007, Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment)
- Jonathan Bate, "The Song of the Earth" (2000, London Review of Books)
- Catrin Gersdorf, "Ecopoetics: The Language of Nature, the Nature of Language" (2003, Handbook of Ecocriticism and Cultural Ecology)

Türk edebiyatında ekoeleştiriyle ilgili bazı kitaplar ve makaleler:

Kitaplar:

- Serpil Oppermann, "Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat" (2012, Ankara: Phoenix Yayınları)
- Ufuk Özdağ, "Çevreci Eleştiriye Giriş: Doğa, Kültür, Edebiyat" (2017, Ankara: Ürün Yayınları)
- Ufuk Özdağ, "Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce" (2005, Ankara: Ürün Yayınları)

- Ufuk Özdağ, "Edebiyatın Ekoloji Temelli Doğa Eğitiminde Önemi" (2008, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları)
- Altuğ Ortakçı ve Adil Çelik, "Ekoeleştiri Kültür ve Edebiyat İncelemeleri" (2019, Ankara: Kömen Yayınları)
- Şerif Onaran, "Ekoloji ve Felsefe" (2003, İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları)
- Necmettin Çepel, "Doğa, Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları" (1992, İstanbul: Altın Kitaplar)
- Hamamcı Ruşen Keleş, "Çevrebilim" (1993, Ankara: İmge Kitabevi)
- İsmail Gökdayı, "Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar" (1997, İstanbul: Türkiye Çevre Vakfı)
- Nejat Sülün, "Doğa Yasa ve Politika: Çevre, Ekoloji ve Siyasal Ekoloji" (2016, İstanbul: Yordam Kitap)

Makaleler:

- Burcu Karahan, "Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi" (2002, Varlık, 1138: ss. 28-34)
- Dilek Bulut, "Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri" (2005, Littera Edebiyat Yazıları 17: 79-86)
- Serpil Oppermann, "Doğa Yazınında Beden Politikası" (2006, Littera: Edebiyat Yazıları 18: 75-85)
- Serpil Oppermann, "Ecocriticism's Phobic Relations with Theory" (2010, ISLE 17.4, 768-770)
- Ufuk Özdağ ve Gonca Gökcalp Alpaslan, "Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri" (2010, 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, C. II, 641-651)
- Uğur Başaran, "Âşık İsmetî'nin Şiirlerindeki Hayvan Kullanımı Üzerine Ekoeleştiriye Bir Değerlendirme" (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Kömen Yayınları)
- Şahin Bütüner, "Kutadgu Bilig'de Tabiat Algısı" (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Kömen Yayınları)

- Sezer, M. Abdulbasit ve Mustafa Yiğitoğlu, “Âşık Veysel’in Şiirlerine Ekoeleştiri Bağlamında Bir Yaklaşım” (2019, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14)
- Sıddıka Dilek Yalçın, “Aytül Akal’ın Orman Masalları kitap dizisi örnekleminde çocuklara çevreci bakış açısının verilmesi” (2016, Qafqaz Üniversitesi Uluslararası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu III., Bakü: Azerbaycan)
- Turgay Kabak, “Dadaloğlu’nun Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım” (2018, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(21))

Bu eserler, çevre, edebiyat, kültür ve ekoloji alanlarındaki farklı perspektifleri ve incelemeleri kapsayan önemli kaynaklardır. Eleştiri, inceleme ve teorik yaklaşımlar üzerine çalışmalar içermektedirler.

Halkbilimi ve Ekoeleştiri ile İlgili Yayınlar

Türk halk bilimi alanında doğayla ilişkili çalışmalara örnekler şunlardır:

- Pertev Naili Boratav’ın “Folklor ve Edebiyat I-II” adlı çalışması; Halk Şairleri bölümünde "Halk Şairlerinde İnsan ve Tabiat" başlığı altında doğa-insan ilişkisini ele alır.
- Sabri Esat Siyavuşgil’in “Türk Halk Şiirinde Tabiat” konferans yazısı; halk şairlerinin doğaya duyduğu hayranlık ve özlemi işaretler.
- Hikmet Tanyu’nun “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar” adlı çalışması; doğa ve kültürel inançları inceler.
- Şükrü Elçin’in “Türk Edebiyatında Tabiat” kitabı; doğanın Türk edebiyatındaki yerini inceler.
- Mehmet Öner’in “Halk Edebiyatında Tabiat” adlı tezi; doğa temalarını halk edebiyatında araştırır.
- Ömer Faruk Akün’ün “Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri” doktora tezi; konuyu geniş bir perspektiften ele alır.

1990’lardan itibaren üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitüleri’nde yapılan doğa konulu tezler; sanat eserlerindeki doğa motiflerini inceleyen çalışmalardır. Örneğin, Ramazan Işık, Âdem Yıldız, Pervin Ergun, Sanem Yardımcı, Atilla Bağcı, Bilge Kaan Şakacı, Hilal Erdoğan, Şamil Gacar gibi çalışmalar örnek gösterilebilir.

- Ramazan Işık’ın “İslam Öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar” (1994, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Âdem Yıldız’ın "Halk Şiirinde Tabiat" (2002, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Pervin Ergun’un “Türk Kültüründe Ağaç (Orman) Kültü” (2004, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Sanem Yardımcı’nın “İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji” (2006, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Atilla Bağcı’nın “Rus Bilinaları ve Türk Kültür Ekolojisi” (2008, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Bilge Kaan Şakacı’nın “İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi” (2011, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Hilal Erdoğan’ın "Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri" (2014, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Şamil Gacar’ın “Hayvan Folkloru Bağlamında Türk Dünyası Ekolojik Destanları” (2020, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Dilek Bulut Sarıkaya, Derya Şahingil, Avuklu M., Türkan Kuzu, Altuğ Ortakçı, Sıddıka Dilek Yalçın, Turgay Kabak, İlteriş Yıldırım, Uğur Başaran, Adil Çelik, Emine Çakır, Şahin Bütünler, Sezer M. Abdulbasit ve Mustafa Yiğitoğlu’nun ekoeleştiri ve doğa konulu makaleleri; halkbilimi ve doğa ilişkisini ele alır. Bu makalelerde, halk edebiyatı, doğa sembolizmi gibi konular incelenir.

- Dilek Bulut Sarıkaya, “Gılgamış Destanı’na Ekoeleştirel Bir Bakış”, S. Oppermann (Eds.), Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat, (2012, Phoenix Yayınları, 1. basım, s. 93-128)
- Derya Şahingil, “Suya Dönmek: Benlik Kavramına Ekoeleştiril ve İçten –Etkin Yaklaşımlar”, Eds: Serpil Oppermann, (2012, Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat, Ankara: Phoenix Yayınlar, s.239-272)
- Avuklu, M., “Sabahattin Ali’nin bir orman hikâyesi adlı hikâyesine ekoeleştirel bir bakış”, (2012, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51, s.203-210)
- Türkan Kuzu, “Aytül Akal’ın Masallarıyla Çocukta Çevre Bilinci Geliştirme” (2008, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19: s.327-339)
- Altuğ Ortakçı, “Halk Türkülerinde Ekolojik Kaygı”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2009, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s.65-80)
- Sıddıka Dilek Yalçın, “Aytül Akal’ın Orman Masalları kitap dizisi örnekleminde çocuklara çevreci bakış açısının verilmesi”, (2016, Qafqaz Üniversitesi Uluslararası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu III., Bakü: Azerbaycan)
- Turgay Kabak, “Dadaloğlu’nun Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım”, (2018, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(21), s.36-47)
- İlteriş Yıldırım, “Uygulamalı Halk Bilimi Yaklaşımının Ekoeleştiri Alanında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s. 7-42)
- Uğur Başaran, “Âşık İsmetî’nin Şiirlerindeki Hayvan Kullanımı Üzerine Ekoeleştirel Bir Değerlendirme” Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s. 43-64)
- Adil Çelik, “Dede Korkut Anlatılarından XXI. Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşümlerin Ekoeleştirel Bir Analizi”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s. 81-106)
- Emine Çakır, “Halk Bilimine Çevre Korumacı Bir Yaklaşım Önerisi: ‘Ekofolklor’”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri Kömen Yayınları, s. 107-152)

- Şahin Bütünler, “Kutadgu Bilig’de Tabiat Algısı”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s. 153-168)
- Sezer, M. Abdulbasit ve Mustafa Yiğitoğlu, “Âşık Veysel’in Şiirlerine Ekoeleştiri Bağlamında Bir Yaklaşım”, (2019, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14, s. 68-579)

Bu çalışmalar genellikle Türk halk bilimi alanında doğayla, çevreyle ve insan ilişkisiyle ilgili farklı perspektifler sunmaktadır. Ekoeleştiri, edebiyat ve folklor aracılığıyla insanın doğayla olan etkileşimini, çevre duyarlılığını ve ekolojik dengeyi ele alır. Bu çalışmaların birçoğu, kültürel mirasımızı koruma, çevre bilinci geliştirme ve ekoeleştiri bağlamında edebi eserlerin analizi gibi konulara odaklanarak bu alanda değerli bilgiler sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM:
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE
BİRİNCİ BÖLÜM:

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Efsane Tanımı, Kaynakları ve Özellikleri

Efsane terimi, farklı kültürlerde çeşitli anlamlar içeren ve zaman içinde evrilen bir kavramdır. Halkbilimciler genellikle efsaneyi sözlü kültür ürünlerinden biri olarak görürler. Bu ürünler, toplumların folklorik malzemelerini içerir ve kültürel kimliklerini yansıtır. Efsane, özellikle 19. yüzyılda halkbilim çalışmalarının artmasıyla anonim anlatı türü olarak belirli bir terim haline geldi.

Efsane terimi, Farça’da “*fesâne, efsâne*”, Arapça’da “*usture (çoğul: esâtir)*” ve Yunanca’da “*mitos, mit*” olarak karşılık bulmuştur (Elçin, 2005: 314). Batı dünyasında ise efsane terimi için kullanılan karşılıklar, Latince kökenli olan “*legendus*” kelimesinden türetilmiştir. Bu karşılıklar arasında İngilizcede “*legend*”, Fransızcada “*légende*”, Almandada “*legende/sage*”, İtalyancada “*leggenda*”, İspanyolcada ise “*leyenda*” bulunmaktadır (Sakaoğlu, 1980: 4).

Bu noktada, halkbilimciler arasında efsane ve mit terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı gözlenir. Metin Ergun ve Şükrü Elçin gibi araştırmacılar, efsane terimini Yunanca karşılıkları olan “*mythe/mythos*” veya “*mitos, mit*” olarak aktarmışlardır (Ergun, 1997:1 ve Elçin, 2005: 214). Ögel’e göre efsane terimi, mitoloji ile iç içe olan ve bir milletin canlı ve yaşayan mitolojisinin temel öğelerini oluşturan hikayeleri ifade eder (Ögel, 2014: XVIII). Ögel’e göre efsaneler, toplumların mitolojilerinin canlı ve

yaşayan unsurlarıdır. Bu bağlamda, efsane terimi mitoloji ile neredeyse eş anlamlıdır ve bir milletin kültürel mirasının temel parçalarını yansıtır.

Efsane teriminin sözlükler ve ansiklopedilerdeki tanımları oldukça çeşitlilik göstermektedir. Şemseddin Sâmî'nin *Kamûs-i Türkî* adlı eserinde efsane, “*masal, asılsız hikâye, hurafat*” gibi anlamları içermekte ve aynı zamanda “*şöhret bulup dillere düşen vak'a ve hâl, destan*” şeklinde tanımlanmıştır (Develioğlu, 2003:136). Ferit Develioğlu'nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* isimli sözlüğünde ise efsane, “*asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lâkırdı*” gibi anlamları içermekte ve aynı zamanda “*dillere düşmüş, meşhur olmuş hâdise*” anlamında kullanılmıştır (2003: 206).

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde efsane şu şekilde tanımlanmış: 1. isim, edebiyat Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye; söylence. 2. isim, mecaz Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb: 3. isim, mecaz Olağanüstü bir başarı elde etmiş kimse, kurum vb (URL1).

Efsane terimi, İngilizce kaynaklarda farklı bağlamlarda kullanılmaktadır. *Britannica Encyclopedia*'ya göre efsane, geleneksel veya belirli bir kişi veya yer hakkında anlatılan geleneksel hikâyeleri ifade eder (URL2). *Cambridge Dictionary*'de efsane, eski zamanlardan kalan hikâyeleri veya bir dizi eski hikâyeyi ifade eder. Ayrıca, efsane terimi aynı zamanda bir kişi için kullanıldığında, ünlü veya efsanevi bir kişiyi tanımlamak için de kullanır (URL2).

Buraya kadar efsane teriminin sözlüklerde ve ansiklopedilerdeki çeşitli tanımlarına yer verdik. Şimdi efsane türü konusunda Türkiye'de yapılan çalışmalardaki tanımlara kısaca bakacak olursak, Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I-II* kitaplarında efsaneyi “mythus” veya “mythe” sözcükleriyle karşıladığından bahsedilir (Ögel, 2014: XVIII). Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* kitabında efsaneyi kapsamlı bir şekilde ele almış, inandırıcılık niteliğinin başlıca özellik olduğunu ve efsanenin masaldan ayrıldığını vurgulamıştır (Boratav, 2015: s.11).

Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* kitabında efsaneyi “Nesir - Anlatım Türleri” bölümünde “I. Efsâne-Menkabe” başlığı altında inceler ve efsaneyi belirli bir

coğrafya, muhit ve kavimler arasında doğup gelişen, zamanla inanç, âdet, anane ve merâsimlerin rol oynadığı bir tür masal olarak tanımlar (Elçin, 2005: 314).

Sedat Veyis Örnek, “*100 Soruda İlkelerde din, büyü, sanat ve efsane*” isimli kitabında efsaneyi Farsça’dan dilimize geçmiş bir sözcük olarak tanımlar ve mitoloji disiplini içerisinde incelenen öykülerin tümünü kapsadığını belirtir (Örnek, 2014: s.185).

Bilge Seyidoğlu, efsanenin temelinde inanç unsurunun yattığını vurgular ve efsanelerde anlatılan olayların gerçek olduğuna inanıldığını ifade eder (Seyidoğlu 1992: s.315). Ali Berat Alptekin, dinî, inandırıcı, kısa ve nesir şeklindeki halk anlatmalarını efsane olarak tanımlar ve efsanenin bağımsız bir tür olarak XIX. yüzyılda kendini gösterdiğini belirtir (Alptekin, 2012: s.13). İsmail Görkem, efsaneyi belirli bir üslubu olmayan, inandırıcılık temelli, kaynakları çok eskilere dayanan anonim halk edebiyatı olarak tanımlar (Görkem, 2006: s.29). Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri* isimli kitabında efsaneleri geniş bir yelpazede ele alır ve efsanelerin dar bir tanım ile sınırlanamayacak kadar çeşitli olduğunu belirtir (Önal, 2021: s.74). Esmâ Şimşek, efsaneyi tabiatın anlam kazanması, tarihin topluma yansıması, imkansızın gerçekleşmesi ve insanî duyguların, emirlerin hikâyeleştirilmiş şekli olarak tanımlar (Şimşek, 2009: s.257).

Her bir tanım, efsane türünün farklı yönlerini vurgular ve inanç, kısa anlatı, gerçeklik, toplumsal yansımalar gibi çeşitli özellikleri üzerinde durur. Genel olarak efsaneler benzer şekillerde açıklarlar: kısa anlatmalar, gerçeklik ile hayal arasında olağanüstü özellikleri bulunan, belirli kişileri, olayları veya yerleri konu edinen hikâyeler olarak nitelendirirler (Görkem, 2006, s.29).

Efsanelerin oluşumu üzerine yapılan araştırmalarda farklı görüşler ortaya konmuştur. Her bir araştırmacı, efsanelerin oluşum sürecini farklı kaynaklara bağlamıştır. Farklılıklar, efsanelerin beslendiği kaynaklar ve kökenlerine göre alt sınıflandırmayı zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, Batılı araştırmacıların bakış açılarına göre efsanelerin oluşumu üzerine çeşitli ileri sürülen kaideler mevcuttur.

Saim Sakaoğlu, R. Rosière'in efsanelerin oluşumuyla ilgili kaidelerini şu şekilde sıralamıştır:

1. **Menşelerle İlgili Kaideler:** *Tüm milletlerde benzer efsanelerin yaratılmasına yol açan, insanların ortak aklı kapasitesinden kaynaklanan muhayyile.*
2. **Birinin Yerine Diğlerinin Geçmesi Kaidesi:** *Bir kahramanın hatırasının zayıflamasıyla ona atfedilen efsane yerini daha meşhur birine bırakır.*
3. **Adapte Olabilme Kaideleri:** *Efsaneler, çevre değiştirdiklerinde yeni sosyal ve etnografik şartlara uyum sağlarlar (Alptekin, 2012, s.16-17).*

Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ise efsanelerin oluşumunu üç ana başlık altında değerlendirir:

1. **Dinî Kaynaklar:** *Semavi dinlerin kitaplarında yer alan öyküler, pek çok efsanenin temelini oluşturur. Örneğin, Zemzem'in ortaya çıkışı gibi.*
2. **Mitolojik Kaynaklar:** *Anadolu ve Türkiye dışındaki Türk topluluklarında anlatılan şekil değiştirme konulu efsaneler mitolojik köklere dayanabilir.*
3. **Gerçek Hayatın Artıkları:** *Günümüzde anlatılan efsaneler, günlük yaşamın efsaneleşmiş versiyonları olabilir (Alptekin, 2012, s.18-19).*

Metin Ergun da efsanelerin oluşumu konusunda köklerin incelenmesi gerektiğini savunur ve farklı kaynaklardan beslendiklerini belirtir:

1.Mitolojik Kökler

2.Tarihî Kökler

3.Dinî Kökler

4.Hayalî, Fantastik Kökler

Bilge Seyidoğlu ise efsanelerin işlevlerini şu şekilde sıralar:

1. Gelenek ve Görenekleri Koruma

2. Topluma Yön Verme ve İyi Örneklerin Sunulması

3. Manevi Anlam Kazandırma

4. Koruyucu ve Tedavi Edici Rol

Her üç araştırmacı da efsanelerin kaynakları ve oluşum süreci konusunda farklı açılardan yaklaşımlar sunuyor. Alptekin dinî, mitolojik ve günlük yaşamın etkisini vurgularken, Ergun farklı kökenlere odaklanıyor ve Seyidoğlu ise efsanelerin işlevlerini vurguluyor. Bu farklılıklar, efsanelerin çok katmanlı doğasını ve farklı bakış açılarının zenginliğini gösteriyor.

Efsanelerin Özellikleri

Efsaneler, tanımlanırken türün özelliklerine ve diğer anlatı türlerinden farklılıklarına odaklanılarak bir tanımlama yapılır. Bu özellikler, efsanelerin belirlenmesinde kullanılan kriterlerdir. Efsanelerin özellikleri araştırmacıdan araştırmacıya farklılık gösterebilir, ancak genellikle ortak bir şekilde vurgulanan bir dizi özellik bulunur. Bu özellikler: a. Konusu, b. Dil ve Yapısı, c. Üslup özellikleri gibi.

Efsane konusunda önemli çalışmaları bulunan Saim Sakaoğlu, Batı'da efsane hakkında yapılan tariflerden hareketle efsanelerin özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

- a) Şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılırlar.**
- b) Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır.**
- c) Şahıs ve olayların genellikle tabiatüstü nitelikleri bulunur.**

d) Belli bir şekli olmamakla birlikte efsaneler kısa ve konuşma diline yer veren anlatılardır (Sakaoğlu, 2013: s.21-23).

Şüphesiz özellikler arasında efsanenin en fazla öne çıkan özelliği “inandırıcı” olmasıdır. Efsaneler, halk inançlarının yansıtıldığı türlerin başında gelmektedir. Bu itibarla halk inanışlarını ve bu inanca yönelik tutumları efsanelerde görmek mümkündür.

Mitolojinin mirasını taşıması sebebiyle güçlü bir inancı bünyesinde barındıran efsaneler, tarihî olaylarla desteklenerek kolektif hafızada kendisine yer bulur. Birey, efsanede karşılaştığı olağanüstü durumları tarihten ve inançtan güç alarak zihninde mantığa büründürür, efsanelerdeki kutsiyet efsanelerde geçen olağanüstülüklerin sorgulanmasını engeller. Bu sebeple anlatan ve dinleyende gerçekliği kabul edilen anlatılar olarak değerlendirilir.

Efsaneler kısa ve konuşma diline yer veren anlatılardır. Efsanelerde dinleyiciyi anlatıya hazırlayan betimleme veya süsleme unsurları yoktur, anlatım yalındır. Yüzlerce yıl önce oluşmuş efsaneler olduğu gibi günümüzde de oluşan efsaneler vardır. Efsanelerin mekânı dünyadır, bu mekân bazen geniş bir çevrede efsane oluşumuna zemin hazırladığı gibi dar bir bölgede de efsane oluşumuna zemin hazırlayabilir. (Alptekin, 2012: s.16-17).

Genelde kısa metinlerden oluşan efsaneler, tarihî bir olayı veya şahsiyeti konu edindiği zaman birkaç epizottan oluşabilir. Efsaneyi anlatan veya dinleyen kişilerin öğüt verme/alma, kanıt gösterme, örnek sunma gibi hedeflerinin olması onları sonuca odaklar. Dolayısıyla inanmaya ve bir sonuç elde etmeye hazır olan zihin detaylara takılmaz. Efsanelerin sabit bir şeklinin olmaması, anlatıcının efsaneyi anlatı bağlamına eklemlemesini kolaylaştırır. Bundan dolayıdır ki efsanelerin değişken/esnek bir yapısı vardır.

1.1.2. Diğer Türlerle İlişkisi

Türkiye’de efsaneler, Batı’daki değerlendirmelerine kıyasla daha sonradan ayrı bir sözlü anlatı türü olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de halkbilimi çalışmalarının geç

başlaması efsanenin mitler, masallar ve menkıbeler gibi diğer türlerle aynı kategoriye yerleştirilmesini ortaya çıkarır. Bu durum, folklor araştırmacıları arasında “tür meselesi” olarak adlandırılan ve uzun süre tartışılan bir konunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Mit ile efsane arasındaki farkı anlamak, folklor araştırmacıları için zaman alan bir süreç olmuştur. Benzer şekilde, efsane ile masal veya efsane ile destan arasındaki ayrımı yapmak da benzer zorlukları beraberinde getirmiştir. Linda Dégh, türlerin sınıflandırılmasının zorluklarını şöyle açıklamıştır:

“Sözlü oldukları için, anlatı türleri sınırlı sayıdaki planların sınırsız çeşitlerin içerisinde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla tarza, içeriğe ve fonksiyonelliğe bağlı mükemmel bir sınıflandırma mümkün değildir. Bilimsel çalışmanın kolay ve rahat olması için tüm kategoriler gerçek hayattan soyut bir şekilde kalmak zorundalar. Farklı farklı türlere uyan hikâyelerin tarzları, içerikleri ve fonksiyonları çok çeşitlidir.” (Dégh, 2006: s.141).

Dégh, türlerin net bir tanımının veya kesin sınıflandırmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak, bu zorluklara rağmen, akademik çalışmaların temeli, türlerin tanımlanması ve kategorilere ayrılması üzerine kurulmuştur.

1.1.2.1. Efsane-mit ilişkisi

Efsaneler, mitolojik kaynaklardan türetilir ve insanların ilk hayal ürünü olan mitlerden doğarlar. Benzer içeriklere sahip olan Efsane ve mit kavramları, uzun bir süre birbirinin yerine kullanılmıştır. Yunanca “söz” veya “öykü” anlamına gelen mitos, ilkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve doğa olaylarını insanlaştırarak anlatmalarından ortaya çıkmıştır (Elçin, 2005: s.312). Bu anlatımlar, henüz anlaşılamamış evrensel imgelerin yorumlanma ihtiyacından doğmuştur.

Mitler, kutsal yaratılış öyküleri olarak kabul edilir; bu öyküler, bir gerçekliğin nasıl var olduğunu ve yaşama geçtiğini anlatır. Mitler, gerçekten var olmuş ve tam olarak tamamlanmış olan bir şeyden bahseder. Doğaüstü varlıkların “başlangıç”

anındaki eşsiz zamanda yaptıkları yaratıcı faaliyetleri ve kutsal varlıkların dünyaya olan etkilerini tasvir ederler. Mitler, doğaüstü varlıkların kutsal güçlerini anlattıkları için insan faaliyetlerine örnek teşkil eden bir model olarak kabul edilirler (Eliade, 1993: 13).

Bu noktada efsaneler, mitolojiyle aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. mitlere benzer şekilde anlatıcısı ve dinleyicisi tarafından gerçek kabul edilir, ancak daha sonraki dönemlerde, günümüzden daha yakın zamanlarda oluşmuşlardır. Efsaneler, genellikle daha dünya ile ilişkilidir, ilahi olmaktan ziyade insan odaklıdır ve ana karakterleri genellikle insanlardır (Bascom, 2003: s.79). Mitler, genellikle tanrılar veya yarı tanrılar gibi doğaüstü varlıkların başarıları veya kahramanlıkları üzerine odaklanarak kutsallık örgüsünü oluştururken, efsaneler daha çok gerçek savaş kahramanları, evliyalar ve tabiat unsurları gibi kutsal şahsiyetleri içerir.

1.1.2.2. Efsane-destan ilişkisi

Destanlar, bir milletin tarihinde gerçekleşmiş ve unutulması mümkün olmayan önemli olayları anlatan, asırlar boyunca süregelen milli eserlerdir (Güzel ve Torun, 2015: s.235). Bu eserler, sözlü veya yazılı olarak aktarılacak milletin ortak hafızasını ve kültürel kimliğini oluşturan önemli unsurlardır.

“Dâstan/destân” terimi, Farsça’da “efsane, masal ve güzel hikâye” anlamlarını içermektedir. Bu terim, konum ve olayların gerçekleştiği yer bakımından efsanelere benzerlik gösterir, ancak zaman açısından farklı özellikler taşımaktadır.

Destanların oluşumunda belirli aşamalar gözlemlenir. Genellikle bir olayın gerçekleşmesiyle başlayan bu süreç, toplumda derin etkiler bırakır ve zamanla sözlü gelenekte yaygınlaşarak toplumun geniş kesimlerine ulaşır. Ardından, bu olayın yetenekli bir şair ya da yazar tarafından toplanarak yazıya dökülmesi gerekir. Destanın temelini oluşturan bu büyük olay, geleneksel anlatılarda zamanla daha da zenginleştirilir ve derinleştirilir, sonrasında metin haline getirilir. Efsaneler ise destanlardaki gibi belirli bir olayın yazıya aktarılması gerekliliği bulunmamaktadır.

Efsaneler daha esnek ve serbest bir şekilde sözlü geleneğin içinde dolaşabilir, zamanla değişebilir veya farklı yönler kazanabilirler.

Efsaneler genellikle kutsal bir nitelik taşıırken, destanlar milli bir kökene sahip olduklarından benzersizdir. Bu yüzden efsanelerin farklı milletlerde benzerleri bulunabilirken, destanlar sadece belirli bir millete aittir ve benzerleri mevcut değildir. Ancak, efsane ve destanlardaki olaylar genellikle gerçek olarak kabul edilir ve bazı destanlardaki olaylar ve kahramanlar tarihsel kaynaklarda da yer alır (Sakaoğlu, 1980: s.22).

Efsanelerin, düzyazı olarak ifade edildiği, ancak destanların manzum bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Destanlar, genellikle uzun soluklu anlatılardır ve yazıya dökülme süreçlerinde anlatıcıya bağlı olarak uzunlukları değişebilir. Bu destanlar genellikle âşıklar veya ozanlar tarafından saz eşliğinde söylenen şiirler olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, anlatıcı ve enstrüman kullanımı açısından efsaneler ile destanlar arasında belirgin farklar bulunmaktadır.

Tarihi olayların gelişimine ve toplumun kahramanlarına yüklediği niteliklere bağlı olarak destanlarda sıkça savaşçı ve kahraman alp tipleri bulunur. Efsanelerde ise konularına bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, genellikle derviş ve manevi figürler olan evliyalar daha belirgin bir şekilde öne çıkar.

1.1.2.3. Efsane-masal ilişkisi

Anonim halk edebiyatı içinde yaygın olarak görülen masal, Habeşçe'deki “mesl”, Ârâmice'deki “maslâ”, ve İbranice'deki “mâsâl” kelimelerinin Türkçeye “mesel, masal” şeklinde geçmiştir. Öncesinde bu tür anlatılar için genellikle “hikâye, efsane, menkıbe, kıssa, fabl” gibi terimler kullanılıyordu (Elçin, 2005: s.386). Masal teriminin bugünkü anlamıyla kullanılması ise oldukça yeni bir durumdur.

Masallar, kahramanlarının bazılarının hayvanlar veya doğaüstü varlıklar olduğu, olayların masal diyarında geçtiği ve gerçek olmalarına rağmen dinleyicileri etkileyebilen bir sözlü anlatım türü olarak tanımlanır (Sakaoğlu, 2012: s.2-3).

Masal üzerinde yapılan araştırmalar, Grimm Kardeşler'in efsane ile masal arasında bir dizi benzerliğin yanı sıra bazı farklılıkların varlığını keşfetmelerine yol ağmıştır. Jakob Ludwig Karl Grimm ve Wilhelm Grimm, masallar ile efsaneler arasındaki farkları karşılaştırarak belirginleştirmişlerdir. Bu karşılaştırmaya dayanarak efsanelerin masallardan ayrılan üç ana özelliği belirlemişlerdir: Tarihsel bir olaya veya kişiye dayanma, belirli bir coğrafı yere atıfta bulunma ve geręeklik algısıyla ilişkilendirilme. Bu özellikler içerisinde, özellikle efsanenin geręek bir hikâye olarak kabul edilmesi, onu diğer anlatı türlerinden en belirgin şekilde ayıran farklılık olarak öne çıkmaktadır (2006: s.355).

Boratav'a göre, efsane ile masal arasındaki farklılıkların temelinde, inanę/inanma durumu ve üslup bulunmaktadır. Efsaneler, kendilerine özgü bir üsluba sahiptir; kalıplaşmış kurallı biçimlerden ziyade düz konuşma diliyle anlatılmaktadır. Bu anlatım tarzı, bazen masallarla karıştırılabilen bir özellik taşır. Efsaneler genellikle nesir biçiminde kısa ve acıklı bir sona sahipken, masalların genellikle mutlu bir sonla sonuğlanmaktadır (Brotav, 2015: s.111).

Masallar, tamamen kurgusal olan hayal ürünleridir ve geręeklikten ziyade hayal gücüne dayanır. Bununla birlikte, efsaneler geręek olaylardan esinlenerek anlatılır. Masalların zamanı genellikle belirsizdir, ancak efsaneler genellikle geğmişe yöneliktir. Mekân açısından, masallarda genellikle hayalî ve fantastik mekanlar betimlenirken, efsaneler somut, belirgin mekanları işaret eder. (Sakaoğlu, 2013: s.22, 38).

Bununla birlikte efsanelerdeki kahramanlar genellikle geręek insanlar arasından seğilir ve bu kahramanlar arasında ölümler, şehitler ve dini öneme sahip kişiler öne çıkar. Masallarda ise kahramanlar arasında devler, cinler, periler, ejderhalar gibi olağanüstü varlıklar sıkça yer alabilir. Ancak bazı efsanelerde de bu tür olağanüstü varlıklara rastlanabilir. Bu durum, masal ve efsane metinlerinin halkın hayal dünyasında birbirinin yerine geğebileceği veya sözlü kültürde belirli motiflerin, kahramanların veya olayların farklı metinlere aktarılmasından kaynaklanabilir. Bu,

masal ve efsane arasındaki farkların bazen bulanıklaşabileceği ve iç içe geçebileceği anlamına gelir. (Alptekin, 2012: s.17).

Efsane ve masal arasında ortak birçok tema ve motif bulunmaktadır. Örneğin, taş kesilme gibi motifler hem efsanelerde hem de masallarda ortaktır (Ergun, 1997: s.47). Ancak efsaneler genellikle kutsallık içerirken, masallarda bu kutsallık izleri bulunmaz. Efsanelerde toplumun inanç ve kültürel yapılarına daha fazla vurgu yapılırken, masallarda bu izlere rastlanmaz.

1.1.2.4. Efsane-menkıbe ilişkisi

“Menkıbe” terimi, aslen “nekabe” kelimesinden türemiş olup, 9. yüzyılda Hz. Muhammed’in ashabının faziletlerini anlatmak için hadis kitaplarında kullanılmaya başlandı. Bu terim, özünde öğünülecek güzel işleri, meziyetleri ve davranışları ifade etmektedir. Ayrıca, tasavvuf tarihinde, sufilerin gösterdiği olağanüstü kerametleri anlatan küçük hikayeler de “menkıbe” olarak anıldı (Ocak, 1997: s.27).

9. yüzyılda başlayan tasavvuf ve tarikat hareketleri, velilik kavramının ortaya çıkmasına neden oldu. 11. yüzyılda bu dönemde öncelikle sözlü olarak aktarılan keramet hikâyeleri ortaya çıktı. Ardından 13. yüzyıldan itibaren Anadolu’da artan tarikat şeyhlerinin hayat hikâyeleri bu kerametleri içeren anlatılara dönüştü. Veli, pir veya şeyhler, insanın zihninde olanları bilme, aynı anda farklı yerlerde bulunma, su üstünde yürüme veya uçma gibi olağanüstü özelliklerle anlatıldı. Bu özellikler daha sonraki yerel velilere aktarıldı ve anlatılan kerametlerin ilk örneklerini oluşturdu (Alptekin, 2012: s.26).

Sakaoğlu, terminolojik ve içeriksel açıdan kesin ayrımların yapılamadığı efsane ve menkıbe gibi türlerin tanımlanmasında önemli bir adım atmıştır. Sakaoğlu (2013; s.46) terimler arasındaki farkları belirlemek için efsane ve menkıbe kavramlarını karşılaştırmıştır. İlk olarak, terminolojik açıdan, ardından da içerik temelli bir değerlendirme yaparak bu iki türü ayırmıştır. “Keramet” adı verilen olağanüstü olaylara odaklanan ve küçük hikayelerde bulunanları “menkıbe” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, sadece doğa olaylarını veya bir varlığın doğuşunu

anlatan hikayelere ise “efsane” adını önermiştir. Sakaoğlu ayrıca, bu konuda çalışan araştırmacıların, metinlerde yer alan ifadelerin olaylara nasıl yansıdığını dikkatlice değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Metnin içeriğiyle doğrudan ilişkilendirilen ve kesinlikle efsane olarak nitelendirilen yazılara “efsane”, menkıbe olarak değerlendirilenlere ise “menkıbe” adının verilmesini ve belirsizlik durumunda efsane teriminden faydalanılmasını önermiştir (Sakaoğlu, 2013: s.47-50).

Ahmet Yaşar Ocak, menkıbeler üzerine önemli çalışmalar yapmış ve efsane ile menkıbelerin ortak özelliklerini belirtmiştir. Ona göre, efsane ve menkıbelerin benzer yönleri olağanüstü olayları anlatmaları, sözlü ve anonim olmalarıdır. Ancak, evliya menkıbelerinin farkı, kahramanlarının gerçek ve kutsal kişiler olmasıdır. Bu durum menkıbeyi, efsaneden ayıran bir özelliktir. Bu gerçek kişilerin zamanı ve mekânı belli olabilir; hatta veli yaşarken veya öldükten sonra hakkında menkıbeler oluşabilir. Menkıbeler genellikle tek bir olayı aktaran, hikâye yapısı eksik olan ve genellikle dini veya mistik bir çerçevede geçen kısa anlatılardır. Didaktik bir amaç taşıdıklarından dolayı, menkıbelerde dil ve üslup zenginliği gözlenmez. Yarı kutsal kabul edilen menkıbeler, bir dogma gibi benimsenir ve gerçeklik hissi uyandırır (Ocak, 1997: s.33).

Görüldüğü gibi menkabeler, genellikle belirli bir tarihsel olaya dayalıdır. Efsanenin genellikle geniş bir zaman, mekân veya coğrafya algısına odaklandığına karşın, menkabe daha dar bir çerçevede, belirli bir zamanda ve tarihsel bir bağlamda şekillenmiştir. Bu özelliğiyle menkabeler, efsaneyle benzer yönler gösterse de, kendi içinde belirli bir zamana ve mekâna bağlı, tarihle sınırlı bir yapının altını çizer. Bu sebeple, menkabeler anlatım ortamı içinde efsaneden ayrı, bağımsız bir tür olarak ele alınmalıdır. Menkabelerin daha spesifik ve belirgin bir zaman dilimine ve tarihsel bağlama sahip olmaları, efsaneden farklılaştırıcı bir özellik olarak dikkat çeker.

1.1.2.5. Efsane-memorat ilişkisi

Memoratlar genellikle sözlü geleneğin bir parçası olarak aktarılır ve topluluk içinde dolaşarak yayılır. Bu anlatılar, bireylerin kişisel deneyimlerini, hatıralarını veya gerçek yaşanmış olayları işaret eder.

Von Sydow, “memorat” teriminin isim babası olarak kabul edilir. O, efsane ile karakteristik ve geleneksel özellikler açısından uyuşmayan, daha çok kişisel ve öznel tecrübeye dayalı bir kategorinin varlığına işaret eder. Bu tür materyallerin memorat olarak adlandırılmasını uygun bulur (Çobanoğlu, 2003: s.21). Sydow’a göre, efsaneler genellikle belirli bir gelenek, karakteristik ve toplumsal özelliklerle ilişkilendirilen hikayelerdir. Ancak memoratlar, bu özelliklerden ziyade bireysel deneyimlere dayalı, tamamen kişisel ve öznel tecrübelerle odaklanan anlatılardır. Bu nedenle, efsane ve memorat arasındaki ayrım, içerdikleri hikâye unsurları ve temelini oluşturan özellikler açısından belirginleşir.

Özkul Çobanoğlu, *“Memoratların sözlü kültürdeki nesir türleri arasında motif ve kahraman özelliklerinden ziyade yapı ve işlev açısından benzerlik gösterdiği ve birçok yönden örtüştüğü tek türün efsane olduğunu ifade etmiştir”* şeklinde bir yaklaşımda bulunarak, memoratları efsane türü içinde konumlandırmıştır (Çobanoğlu, 2003: s.22).

Özkul Çobanoğlu, efsane ile memorat arasındaki ana farkları şu şekilde belirtiyor:

“Efsanelerde, anlatılan olayın gerçekleştiği veya tanık olunduğu iddia eden bir anlatıcıdan bahsedilemez. Olaylar genellikle tarihî bir dönemde geçer ve genellikle yerel veya tarihsel bilgiler içerir. Ancak memoratlarda, anlatımın kişisel bir deneyimden geldiği belirtilir. Memoratlar, bizzat yaşayan bireylerin deneyimleri üzerine kuruludur. Olaylar belirli bir zaman ve mekanla ilişkilendirilir ve genellikle geçmişe değil, günümüze aittir.” (Çobanoğlu, 2003: s.22).

Bu açıklama, efsane ve memorat arasındaki temel ayrımları vurgulamaktadır. Efsaneler genellikle tarihsel dönemlerde geçen, genel ve yerel tarihsel bilgiler içeren hikayelerdir. Öte yandan, memoratlar bireylerin kişisel deneyimlerine dayanan, belirli zaman ve mekanlarla ilişkilendirilen ve genellikle günümüze ait olan hikayelerdir.

1.1.3. Efsane Tasnifleri

20. yüzyılda, Grimm Kardeşler 'in masal derlemeleriyle birlikte efsanelere olan ilgi büyük ölçüde arttı. Avrupa'da yapılan derleme çalışmaları, zengin efsanevi verilerin toplanmasını öncülük etti ve bu verilerin sınıflandırılma gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu gereklilik, efsanelerin sınıflandırılması konusunda ilk dikkatleri çekti. Masalların sınıflandırılmasıyla karşılaştırıldığında, efsanelerin farklı bir yaklaşım gerektirdiği açıkça görülüyordu. Efsanelerin mitolojik kökenlerden beslenmesi, inanç unsurlarıyla biçimlenmesi ve derin tarihsel-kültürel içeriği bünyesinde barındırması, onların tanımlanmasını oldukça karmaşık hale getiriyordu. Metinlerin farklılığı ise onları belirli bir düzlemde birleştirmeyi zorlaştırıyordu.

Grimm Kardeşler 'in ardından efsaneleri incelemek için uluslararası düzeyde bir katalog hazırlama çabaları ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1959'da kurulan *International Society For Folk Narrative and Research* (Uluslararası Halk Anlatısı ve Araştırma Derneği), 1962-1963 yıllarında yapılan çalışmalarla efsaneleri dört ana bölüm ve bunların alt bölümleri şeklinde sınıflandırmıştır (Artun, 2004: s.97).

1. Yaratılış ve Dünyanın Sonu ile ilgili Efsaneler

2. Tarihî ve Medeniyet Tarihi İle İlgili Efsaneler

- a- Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei
- b- Bazı yerlerle ilgili efsaneler
- c- Tarih öncesi (Prehistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler
- d- Harpler ve felaketler
- e- Temâyüz etmiş kişiler
- f- Bir düzenin bozuluşu

3- Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/Mitik Efsaneler

- a. Kader
- b. Ölüm
- c. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
- d-Hayaletlerin resmi geçidi ve savaşları

- e-Öbür dünyada ikamet
- f-Cinler, periler, ruhlar
- g-Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
- h-Değişmiş varlıklar
- i-Şeytan
- j- Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıkları
- k-Tabiatüstü (sihri) kuvvetlere sahip kimseler
- l-Efsanevî (mitik) hayvanlar ve bitkiler
- m- Hazineler

4- Dinî Efsaneler (Artun, 2004, s.97).

Türk efsanelerinin sınıflandırılması, Batı'da yapılan ilk tasniflerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Pertev Nâili Boratav tarafından Budapeşte'de kabul edilen tasnifin Türk efsanelerine tam olarak uymadığı düşünüldü. Bu nedenle, ilgili tasnif üzerinde bazı değişiklikler yapılarak Anadolu-Türk efsaneleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

II. Tarihî efsaneler

- A. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (Dağlar, göller)
- B. Meskûn yerlerin menşeleri (Şehirler, köyler)
- C. Büyük binaların menşeleri (Binalar, köprüler)
- D. Hazineler E. Milletlerin, hükümdar sülalelerin ve içtimai sınıfların menşeleri
- F. Felaketler
- G. Tarihî olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar
- H. Savaşlar, fetihler, istilalar
- I. Kurulu düzene başkaldırmalar
- K. Diğer hadiseler ve üstün kişiler, medeniyet getiren kahramanlar bilginler, şairler
- L. Aşk ve aile hayatı

M. Küçük bir cemiyetin tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdi karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar.

III. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler

- A. Alın yazısı
- B. Ölüm ötesi
- C. Tekin olmayan yerler
- D. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri, (koruyucuları)
- E. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar
- F. Şeytan
- G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)
- H. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi)
- I. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) hakkında anlatmalar

IV. Dini efsaneler (Borataş'dan akt Sakaoğlu 1980: s.18-19)

Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum efsaneleri üzerine yaptığı çalışma, efsaneleri belirli bir coğrafi bölgeye değil, konularına göre tasnif etmiştir.

I. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler.

- A. Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler.
- B. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler.
- C. Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler.
- D. Türbeler üzerine söylenen efsaneler.
- E. Kaleler üzerine anlatılan efsaneler.

II. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler

- A. Alkarısı ve peri kızı ile ilgili efsaneler.
- B. Çobanların ve köprülerin efsaneleri.
- C. Değirmen ile ilgili efsaneler.
- D. Evler hakkında anlatılan efsaneler.
- E. Hamamlar üzerine söylenen efsaneler.

- F. Kahve ve lokanta üzerine söylenen efsaneler.
- G. Keramet sahiplerinin efsaneleri.
- H. Köylerle ilgili efsaneler.
- I. Kuyu ile ilgili efsane.
- İ. Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar.

III. Tabiat ve Kırılarla İlgili Efsaneler

- A. Çeşme ile ilgili efsane.
- B. Düzlüklerle ilgili efsaneler.
- C. Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler.
- D. Kaplıcalarla ilgili efsaneler.
- E. Mağaralarla ilgili efsaneler.
- F. Nehirle ilgili efsane.
- G. Pınarla ilgili efsane.
- H. Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu 2005: s.7-8)

Halil Altay Göde, Isparta efsaneleri üzerine yaptığı araştırmada, efsaneleri sekiz ana başlık altında sınıflandırarak alt başlıklar şeklinde incelemiştir.

1. Taş kesilme efsaneleri

- 1.1. Nimete saygısızlık sonucu taş kesilme
- 1.2. Yaptığı kötülükten dolayı, beddua ile taş kesilme
- 1.3. Diğer taş kesilme efsaneleri

2. Hayvanlarla İlgili Efsaneler

- 2.1. Kuşlarla ilgili efsaneler
- 2.2. Diğer hayvanlarla ilgili efsaneler

3. Açıklayıcı Efsaneler

4. Tabiat Şekillerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler

- 4.1. Göllerin oluşumuyla ilgili efsaneler
- 4.2. Pınarların oluşumuyla ilgili efsaneler
- 4.3. Koru ve ağaçların oluşumuyla ilgili efsaneler

5. Yerleşim Yeri ve Tabiat Şekillerinin Adlarıyla İlgili Efsaneler

- 5.1. İlçe merkezinin adlarıyla ilgili efsaneler
- 5.2. Belde ve köy adlarıyla ilgili efsaneler

- 5.3. Dağ ve geçit adlarıyla ilgili efsaneler
- 5.4. Kayalarla ilgili efsaneler
- 5.5. Göllerle ilgili efsaneler
- 5.6. Pınar ve kuyularla ilgili efsaneler
- 5.7. Dere ve bataklıklarla ilgili efsaneler
- 5.8. Ağaç ve ormanla ilgili efsaneler

6. Olağanüstü Olaylarla İlgili Efsaneler

- 6.1. Cinler
- 6.2. Şeytan
- 6.3. Hazine ve koruyucularıyla ilgili efsaneler

7. Aşk ve Sevgi Üzerine Efsaneler

8. Dinî Efsaneler

- 8.1. İzlerle ilgili efsaneler
- 8.2. Kesikbaşla ilgili efsaneler
- 8.3. Tayyi mekân motifini içeren efsaneler
- 8.4. Hızır üzerine efsaneler
- 8.5. İbadet şekilleriyle ilgili efsaneler
- 8.6. Rüya da haber verme motifiyle ilgili efsaneler
- 8.7. Av ve avcılıkla ilgili efsaneler
- 8.8. Nefse hâkim olabilmeyeyle ilgili efsaneler (Göde, 2002: s.29)

Mehmet Naci Önal'ın Muğla efsaneleri üzerine yaptığı araştırmada, Pertev Nâili Boratav'ın efsane tasnifini temel almasına rağmen üçüncü ve dördüncü bölümlerde daha detaylı bir sınıflandırmayı tercih etmiştir.

1. Yaratılış, Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri

- 1.1. Evrenle ilgili efsaneler
- 1.2. İnsanlarla ilgili efsaneler
- 1.3. Hayvanlarla ilgili efsaneler
- 1.4. Bitkilerle ilgili efsaneler
- 1.5. Taşa dönüşümle ilgili efsaneler

2. Tarihî Efsaneler

- 2.1. Tarihî şahsiyetlerle ilgili efsaneler
- 2.2. Yapıların bir gecede oluşumu ile ilgili efsaneler

- 2.3. Köprülerle ilgili efsaneler
- 2.4. Denizlerle ilgili efsaneler
- 2.5. Göller ve sularla ilgili efsaneler
- 2.6. dağlarla ilgili efsaneler
- 2.7. Şehirle ilgili efsaneler
- 2.8. İlçelerle ilgili efsaneler
- 2.9. Beldelerle ilgili efsaneler
- 2.10. Köylerle ilgili efsaneler
- 2.11. Mevkilerle ilgili efsaneler

3. Olağanüstü Varlıklar ve Olağanüstü Olaylarla İlgili Efsaneler

- 3.1. Şeytanlarla ilgili efsaneler
- 3.2. Cinlerle ilgili efsaneler
- 3.3. Perilerle ilgili efsaneler
- 3.4. Geçkincilerle ilgili efsaneler
- 3.5. Diğer varlıklarla ilgili efsaneler
- 3.6. Olağanüstü olaylarla ilgili efsaneler

4. Mistik Efsaneler

- 4.1. Erenlerle ilgili efsaneler
 - 4.1.1. Şehirdeki erenler
 - 4.1.2. ilçelerdeki erenler
 - 4.1.3. Belde ve köylerdeki erenler
 - 4.1.4. Dağlardaki erenler
- 4.2. Hızır'la ilgili efsaneler
 - 4.2.1. Paylaşma, bereket ve ödüllendirme
 - 4.2.2. Cezalandırma
 - 4.2.3. Don değiştirme
- 4.3. Ağaçlarla ilgili efsaneler
 - 4.3.1. Gerçekçi efsaneler
 - 4.3.2. Gizemli efsaneler
- 4.4. Hz. Ali'nin atı Düldül'ün ayak izi ile ilgili efsaneler (Önal

2005: s.10-11)

1.2. Ekoeleştiri

Ekoeleştiri, insanı ve doğayı ayrılmaz bir bütün olarak gören bir yaklaşımdır. Bu perspektif, insanların doğa üzerinde egemenlik kurma çabalarının sonucunda en çok zarar görecek olanın yine insanın kendisi olduğunu edebiyat aracılığıyla vurgular.

Yüzyıllardır insan kültürünü şekillendiren ve dolayısıyla tutum ve davranışları etkileyen din, felsefe, bilim gibi unsurlar, insanların doğayı egemenlikleri altına almasını ve smrmelerini meşrulaştıran bir rol oynamıştır. İnsan türü, diğer türler gibi ekosistemin bir parçası olarak görülmemiş, tam aksine doğanın hâkimi olarak tanımlanmıştır.

Ekoeleştiri araştırmaları, edebiyatta insan ve doğa ilişkilerine yeni bakış açıları getirmiştir. Bu yaklaşım, doğaya insan egemenliğiyle değil, doğanın içsel değerini koruyan bir perspektifle yaklaşır. İnsan ve doğa arasında ayırım yapmayan, biyolojik sistemlere eşit ilgi gösteren ekoeleştiri, insanın bencilikten uzaklaşarak aynı ekosistemde bulunan diğer canlı ve cansız varlıklara eşitlikçi bir tutum sergilemesine ve etik yargılarını gözden geçirmesine öncülük eder

Oppermann'a göre, doğa yazarlarının temel amacı, okuyuculara ekolojik bir farkındalık kazandırmak ve insanların doğal çevreye sayrı duymalarını sağlamaktır. Bu, türlerin yok edildiği ve doğal kaynakların tüketildiği bir dünyada, insanların gezegenle olan bağlarını yeniden keşfederek bütünsellik anlayışıyla yeniden algılamalarını teşvik etmek anlamına gelir;

“Doğanın bedenine, toprağa, suya, havaya ve bitki ve hayvanlara verilen inanılmaz boyuttaki zarar yaşamın çeşitliliğini ve türlerin zenginliğini insanın da aleyhine olacak şekilde yok olmaya götürmektedir. Bu yüzden günümüzde ne doğanın bedeni ne de insanın bedeni saf ve bozulmamış değildir. Bu konu doğa yazınının

özellikle üzerinde durduğu bir konu olarak çevreci söylemlerin gelişmeye başladığı 1960'lardan beri önemini korumaktadır” (Opperman, 2006: s.3)

Doğa yazını temsilcileri, insanın yaşadığı çevreye saygılı ve sorumlu bir şekilde davranması fikrine katılarak, çevreye karşı duyarlılık taşıyan mesajlarını daha geniş kitlelere ulaştırmanın en etkili yolunun edebiyat olduğunu düşünmektedirler. Edebiyat, son derece etkili bir söyleme sahip olup toplumun çevre ile ilgili algısını yönlendirebilecek ve yeni bir boyuta taşıyabilecek güce sahiptir. Aynı zamanda, gelecek nesillerde de farkındalık yaratabilecek etkili bir iletişim aracıdır. Bu nedenle, doğa yazını temsilcileri, edebiyatın gücünü kullanarak insanları çevre konusunda bilinçlendirmeyi ve değişim yaratmayı amaçlamaktadırlar.

1.2.1. Ekoeleştirisinin Tanımı ve Kapsamı

Çevre sorunlarına çözüm üretme konusundaki çalışmalar günümüzde büyük önem taşımaktadır ve çeşitli alanlarda gerçekleştirilmektedir. Ancak, çevre koruma yasaları, kirliliği önleyici politikalar ve uluslararası çevre anlaşmaları gibi yasal düzenlemelerin çevre sorunlarının kontrol altına alınmasında yeterli olmadığı görülmektedir. Edebiyat, insanları derinden etkileyen bir bilim dalı olarak görüldüğünden, bu alanda duyarlılık göstererek çevre sorunlarını ele almaktadır. Birçok edebi türde çevreyi ve çevre sorunlarını ele alan eserlerin yanı sıra, çevreci yaklaşımı esas alan bir eleştiri yöntemi de geliştirilmiştir. Bu yöntem, “Ecocriticism” olarak bilinir ve Türkçede “Ekoeleştiri” veya “Çevreci Eleştiri” olarak adlandırılır. Bazı eleştirmenler, çevreci bilinçli eleştirileri belirli bir isme ihtiyaç duymadan yazarken, diğerleri ise bir ismin önemli olduğunu savunuyor. “Ekoeleştiri” terimi kısa ve kolayca dönüştürülebilir olduğu için tercih edilir. Bu terim, ekoloji biliminin analogu olarak insan kültürü ile fiziksel dünya arasındaki ilişkileri inceler. “Çevre” yerine “Eko-“ tercih edilmesi, antroposentrik olmayan bir bakış açısını yansıtır ve insan merkezli bir perspektifin ötesine geçer (Glottfelty 1996: s.xx).

İnsanın doğanın merkezi ve en değerli varlık olduğu düşüncesini reddederek, doğal çevrenin ve diğer canlıların hakları olduğu görüşünü savunan ekoeleştirmenler, doğaya ve tüm yaşam formlarına eşit önem vermeyi savunurlar.

Cheryll Glotfelty, Harold Fromm ile birlikte kaleme aldığı “The Ecocriticism Reader” (Ekoeleştiri Derlemesi) kitabındaki “Literary Studies in an Age of Environmental Crisis” (Çevre Krizi Çağında Edebiyat Çalışmaları) başlıklı giriş bölümünde, çevreci eleştirmenlerin sorması gereken temel soruları on iki maddede toplar. Çevreci eleştirmen:

“Bu şiirde doğa nasıl temsil ediliyor? Bu romanda fiziksel ortamın rolü nedir? Bu oyunun ifade ettiği değerler ekolojik bilgelikle uyumlu mu? Toprağa yönelik metaforlarımız onu nasıl işlediğimizi etkiler mi? Doğa yazısı türünü nasıl tanımlayabiliriz? Irk, sınıf ve cinsiyetin yanı sıra, mekan yeni bir eleştirel kategori olmalı mıdır? Erkekler doğa hakkında kadınlardan farklı mı yazıyor? Okuryazarlık insanlığın doğal dünya ile ilişkisini nasıl etkilemiştir? Vahşi doğa kavramı zamanla nasıl değişmiştir? Çevre krizi çağdaş edebiyat ve popüler kültüre nasıl sızmaktadır ve ne tür bir etkiye sahiptir? Bilim kendisi nasıl edebi analize açıktır? Edebiyat çalışmaları ile tarih, felsefe, psikoloji, sanat tarihi ve etik gibi ilgili disiplinlerdeki çevresel tartışmalar arasında hangi tür bir karşılıklı etkileşim mümkündür?” (Glotfelty 1996: s.xix).

Bu maddelerde görüldüğü gibi, çevreci eleştirmen, eserin doğa temsili üzerinde odaklanır ve çeşitli soruları inceler: Şiirde doğanın betimlenmesi, romanlardaki fiziksel ortamın rolü, oyunların ekolojik değerleri, toprağa yönelik metaforların işlenişi gibi. Ayrıca, cinsiyet, ırk ve sınıf gibi faktörlerin doğaya bakış açısını nasıl etkilediğini de araştırır.

Çevreci eleştirinin doğuşuna katkıda bulunan Cheryll Glotfelty, “The Ecocriticism Reader” (1996) adlı eserinin giriş bölümünde bu konuya değinir. Glotfelty’ye göre, ekoeleştiri, “*edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi*”dir (1996; xvii). Ancak, “ekoeleştiri” (ecocriticism) terimi bu tarihten önce de ortaya çıkmıştır. William Rueckert, 1978’de yayımlanan “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” (Edebiyat ve Ekoloji: Bir Ekoeleştiri Denemesi) adlı çalışmasında bu terimi kullanmıştır (Özdağ, 2017: s.32). Rueckert’e göre, ekoeleştiri, “*ekoloji ilkelerinin edebiyata uygulanması*”nı ifade etmektedir (Rueckert 1996’dan akt Özdağ, 2017: s.32). Özdağ, ekoeleştirinin en kapsamlı ve

günümüzde de geçerli tanımının çevreci eleştirmen Scott Slovic tarafından yapıldığını belirtir. Slovic, “Going Away to Think” (2008) adlı kitabında ekoeleştirisinin, *“doğa yazını eserlerinin her türlü bilimsel yaklaşımla incelenmesi veya her türlü edebi eserde ekolojik sezgilerin ve insan-doğa ilişkilerinin incelenmesi”* olduğunu belirtir (Özdağ 2017: s.33).

Greg Garrard, ekoeleştirisinin temel olarak insan ve doğa arasındaki ilişkinin, insanlığın kültürel evrimi boyunca gözden geçirilmesini ve "insan" kavramına eleştirel bir bakış açısı sunulmasını içerdiğini ifade eder (Garrard, 2016: s.17).

Her üç tanıma göre, ekoeleştiri doğanın ve insanın ilişkisini merkeze alır ve bu ilişkiyi edebiyat eserlerinde inceler. Bu tanımlar, ekoeleştirisinin doğa ve insan arasındaki derin bağı, çevre bilincini geliştirme amacını ve doğayla olan ilişkinin edebiyat eserlerinde nasıl yansıtıldığını vurgular.

Günlük yaşamımızda maruz kaldığımız bir dizi etki, doğal çevreye ciddi zararlar vermektedir. Orman kesimi, tarım alanlarına dönüşüm ve kentsel genişleme gibi uygulamalar, birçok hayvan ve bitki türünün yaşam alanlarını kaybetmesine ve soyunun tehlikeye girmesine neden olur. Yasadışı avlanma ve ticaret, birçok vahşi hayvan türünün neslinin tükenmesine katkıda bulunurken, plastik atıkların doğal ortama bırakılması deniz canlıları üzerinde ciddi zararlara yol açar. Aşırı balık avı deniz ekosistemlerinde dengesizliklere yol açarken, tarım ilaçları ve kimyasallarının aşırı kullanımı biyoçeşitliliği azaltır ve doğal yaşamı olumsuz etkiler. İşte bu noktada, ekoeleştiri kuramı, edebiyatın temel işlevinin doğanın bir öteki olarak dışlanması değil, insanı doğaya yaklaştırmak ve insanın doğaya özdeşleştirilmesini sağlamak olduğunu ileri sürer (Bulut 2005: s.83). Ekoeleştirmenlere göre, insanın doğadan ayrı bir varlık olarak algılaması ve doğayı sadece kendi çıkarları doğrultusunda sömürme eğilimi, çevrenin yok edilmesinde önemli bir etkidir. (Bulut 2005: s.82). Ancak, doğayı sadece insanın hizmetinde bir kaynak olarak değil, kendi içinde karmaşık ve bağlantılı bir sistem olarak görmek gerektiğini vurgular (Oppermann 2012/a: s.14).

Özet olarak, ekoeleştiri, doğa-insan ilişkisini odak noktasına alarak çevre bilincini artırmayı ve doğayla olan ilişkinin edebiyat eserlerinde nasıl yansıtıldığını

vurgular. Günlük yaşamımızdaki çevresel etkiler, ekoeleştiri yaklaşımının insanı doğaya daha yakınlaştırma ve doğayla bütünleşme hedefini destekler. Doğanın karmaşık bir sistem olarak algılanması ve insanın doğayla derin bağının daha iyi anlaşılması gerektiği üzerinde durulur. Bu perspektif, çevreci eleştirinin temelde doğanın önemini ve insanın doğayla uyum içinde yaşama gerekliliğini vurguladığına işaret eder.

1.2.2. Ekoeleştiri'nin Doğuşunu Şekillendiren Bilimsel ve Felsefi Temeller

İnsan türünün temel amacı, diğer canlı türlerde olduğu gibi, zorlu doğa koşullarında hayatta kalmaktır. Bu hedef doğrultusunda binlerce yıl boyunca mücadele verilmiştir. Ancak, doğal denge içinde varoluşun bu hedefi, belli bir kültürel evrimin ardından zararlı bir döneme girmiştir. İlk toplumlar, insanı doğa ile bütünleşmiş bir varlık olarak görmüş ve doğayla uyum içinde yaşamıştır. Ancak, avcı-toplayıcı dönemi takip eden tarım ve ticaret dönemi, insanın doğa ile ilişkisini değiştirmiş ve uyumun yerine zarar verme gelmiştir

İnsan merkezli düşünce, Batı geleneği boyunca, Yunan kültüründen başlayarak özellikle Platoncu akılcılığın etkisiyle insan ve doğa arasındaki ilişkiyi ikilik olarak gören bir anlayış egemen olmuştur. Val Plumwood'a göre, bu akıl/doğa ayrımı doğanın reddedilmesine ve değersizleştirilmesine yol açar, ayrıca insan kimliğinin doğanın dışında şekillendirilmesine katkıda bulunur. Platon felsefesinde beden ve akıl arasında net sınırlar çizilerek, beden, duygular, tutkular, kadın, hayvan ve doğa gibi alanlar logos'un dışına itilir ve aşağılanırken, üstün akıl tarafından kontrol altına alınır (Plumwood, 2017: s.115). Plumwood, bu ilişkiyi efendi-köle modeli çerçevesinde değerlendirerek "öteki" kavramına vurgu yapar. Efendi, belirlediği sınırlar içinde ötekini kontrol eder ve tahakküm kurar. Kültür, yani egemen yapı, akıl ve bilimi tek güç olarak kabul ederek doğanın istenmeyen yönlerini dışlar ve insanlara ait güvenli bir alan oluşturur. Bazı doğal unsurlar, kültür için tehdit oluşturur. Bu nedenle, uygarlık efendi yani kültür tarafından belirlenen normlar, kurallar ve yöntemlerle yönetilir (Plumwood, 2017: s.115-116).

Modern düşünceyle birlikte, insan merkezilik düşüncesinin etkisiyle insanın diğer türlerden üstün ve ayrıcalıklı bir konumda olduğu düşünülmüştür. Ancak, 19. yüzyılda Bilimsel Devrimler ile birlikte ekolojik yaklaşımların geliştiği çalışmalar yapılmıştır. Thomas Robert Malthus'un nüfus teorisi, bu dönemde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Malthus'un teorisine göre, insanlar arasında varoluş mücadelesi, doğal kaynakların sınırlı veya sonlu olması nedeniyle ortaya çıkar. Bu durum, Darwin'in evrim teorisinde de yankı bulur. Darwin'e göre, tüm canlılarda, genlerin bazılarının korunması, bazılarının geliştirilmesi, bazılarının yok olması doğal seçim süreciyle gerçekleşir ve bu süreç canlı türlerinin çeşitlenmesini sağlar (Foster, 2000: s. 21-24).

Aynı yüzyılda Alman biyolog, Haeckel'in "Doğadaki Sanat Formları" adlı eserinde öne sürülen doğayı sadece bilimsel bir nesne olarak değil, yaratıcı ve estetik bir bütün olarak tanımlama fikri gibi yeni düşüncelerle sorgulanmıştır. Jakob von Uexküll'ün "umwelt" kavramı da her canlının kendine özgü bir algı dünyasına sahip olduğunu göstererek bu perspektifi desteklemiştir. Böylece evrim ve ekoloji düşüncesiyle birlikte, çevre merkezli bir dünya anlayışı gelişmiş ve doğa, insanın hizmetine sunulan bir kaynaktan ziyade dinamik ve evrilen bir varlık olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşımla birlikte, doğanın merkeze alındığı ve ekolojik dengeyle uyum içinde bir yaşamın önemli olduğu düşüncesinin tohumları atılmıştır (Kara, 2022: s.299).

Sanayileşme süreci, doğa anlayışında önemli değişikliklere yol açtı. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Collingwood'un modern doğa kavrayışı, Bergson ve Whitehead gibi düşünürlerin felsefeleriyle birlikte, sürekli değişim ve yenilenmenin önemini vurguladı. Aynı dönemde, sanayileşen ve hızla değişen dünyada, kalabalıklaşan kentlerde yaşayan insanlar, rasyonel akıl ile yaşam mücadelesi verirken, aynı zamanda kapitalist sistem ve fabrika üretimiyle bağlantılı olarak yabancılaşma hissederek. Bu durum, Rousseau'nun ilkel, doğal duruma veya Schiller'in naif, primitif olana dönüş eğilimini tetikler. Romantik doğa anlayışında ise benzer şekilde nostaljik bir yaklaşım öne çıkar; insanlar, koruyucu, besleyici ve huzur veren doğaya sığınır. Değişime uyum sağlama çabasıyla birlikte, değişimden

kaynaklanan korku, endişe ve yabancılaşma duyguları, insanları geçmişe ve ilkel doğaya sığınma arzusuna yönlendirir (Kara, 2022: s.300).

Bu dönemde, romantizmle birlikte gündeme gelen pastoral anlayış, Greg Garrard'a göre, pastoral eserlerde, çobanların ve hatta insanların tarımsal üretime geçmeden önceki konar-göçer, kırsalda geçen ve resimsel güzellikteki hayatlarını konu eder (Garrard, 2016: s.76). Carolyn Merchant ise Rönesans döneminde edebiyat ve sanatta görülen pastoral anlayışı ele alırken, insanın şehir yaşamına karşı hastalık, endişe ve korkunun olmadığı, kirlenmemiş bir Altın Çağ'a, her şeyin bolca bulunduğu ve dilediği huzuru bulacağı Cennet Bahçesi'ne ya da geçmişin besleyici anneliğine dönüşü, bir kaçış olarak tanımlar (Merchant, 1990: s.47). Bu anlayış, hem bugünden geçmişe kaçış nostaljisi hem de şehirden doğaya, kırsala sığınma yaklaşımını yansıtır.

Aydınlanma Çağı'nda, doğa insanlar tarafından bir mekanizma olarak algılanmış ve insan yapımı bir makineye benzetilmiştir. Bu değişim, doğaya bakış açısını köklü bir şekilde değiştirmiş ve doğayı sadece insanın hizmetine sunulan bir kaynak olarak görmeye yönlendirmiştir. Orta Çağ'dan başlayarak Descartes, Galileo, Newton gibi düşünürlerin etkisiyle doruk noktasına ulaşan bu değişim süreci, doğanın vahşi ve insanlık dışı olarak nitelendirildiği bir dönemden türemiştir. Ancak, 19. yüzyılda romantizm akımının ortaya çıkmasıyla doğaya bakış değişmiştir. Romantikler, estetik, güzellik ve yüceliği doğada bulmuşlardır. Şairlerin eserlerinde doğa artık güzel bir mekân olarak tasvir edilmiş, doğanın güzellikleri şiirlerin ana teması haline gelmiştir (Elçin, 1993: s.5). İşte ekoeleştirisinin temelleri bu dönemde atılmıştır.

1.2.3. Ekoeleştirisinin Tarihsel Gelişimi

Ekoeleştirisinin evrimi, 1990'lardan itibaren üç aşamada gerçekleşti. İlk olarak, ekoeleştirisinin edebi temelleri, Amerika'da Ralph Waldo Emerson, Margaret Fuller ve Henry David Thoreau'nun el değmemiş doğayı ve vahşi yaşamı övdükleri yazılarına dayanırken, İngiltere'de ise 18. yüzyıl sonlarında başlayan İngiliz Romantizmi'ne uzanmaktadır (Barry 2002: s.251'den akt Özdağ ve Alpaslan 2010: s.643). Bu iki

önemli edebi akım, doğanın ve insanın doğayla olan ilişkisinin derinlemesine incelenmesine ilham vermiştir

Bu dönemde öne çıkan önemli isimlerden biri, modern çevreciliğin başlangıcını simgeleyen Rachel Carson'dır. Rachel Carson'ın 1962'de yayımlanan "Sessiz Bahar" kitabı, çevre konusundaki farkındalığı artırmış ve doğa koruma hareketine büyük katkı sağlamıştır. Kitap, özellikle pestisitler ve kontrolsüzce kullanılan kimyasal böcek ilaçlarının doğaya ve insan sağlığına olan tehlikelerine dikkat çekmiştir (Özdağ ve Alpaslan 2010: s.644). Bu uyarılar büyük yankı uyandırmış ve kitabın etkisiyle 1970'te Amerika'da Çevre Koruma Ajansı (EPA) kurulmuş, 1972'de ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) hayata geçirilmiştir.

1970'lerden itibaren ise modern çevreci hareketler, derin ekoloji, ekofemiya, mistik ekoloji, ekofeminizm, toplumsal (sosyal) ekoloji gibi farklı isimler altında çeşitli temsil alanları bulur. Buell, 2005 yılında yayımlanan "Çevreci Eleştirinin Geleceği" adlı kitabında, ekoeleştirmenin kısa tarihçesini oluşturarak birinci ve ikinci devre ekoeleştirmeyi tanımlar. Birinci evre ekoeleştirmesi, geleneksel doğa edebiyatının, doğa-odaklı eserlerin ve doğa tarihine odaklanan bir eleştiri dönemini temsil etmektedir (Özdağ ve Alpaslan 2010; 644). Bu evrede etkili olan bir görüş, Aldo Leopold'un "toprak etiği" fikridir (Özdağ 2017: s.27).

Bu dönemde, özellikle Henry David Thoreau, John Muir, Mary Austin, Barry Lopez, Wendell Berry, John Burroughs, Aldo Leopold, Edward Abbey, Terry Tempest Williams gibi doğa yazarlarının çevresel eserlerine odaklanan yazılar kaleme alınmıştır (Özdağ 2017: s.38). Ayrıca Lawrence Buell, Jonathan Bate, Karl Kroeber, Michael P. Branch, Rochelle Johnson, Daniel Patterson ve Scott Slovic gibi araştırmacılar da bu dönemde öne çıkan isimler arasındadır (Oppermann 2012: s.19).

İkinci evre ekoeleştirmenler, çevresel adaletle odaklanarak toplumsal bir çevreci eleştiri üzerinde durmuşlardır; böylece sadece doğal alanlarla sınırlı kalmayıp kentsel alanlar ve tahrip olmuş bölgeleri de ciddi şekilde incelemeye başlamışlardır. Bu dönemde çevreci eleştirmenler, küreselleşmenin çeşitli yönlerini de ele almışlardır (Özdağ 2017: s.38).

Buell, “The Future of Environmental Criticism” adlı kitabında, çevresel adalet hareketinin ikinci dalga çevreci eleştiri üzerindeki etkilerini ele alır. Çevresel adalet hareketi, temelde toplumun ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerinin, yaşadıkları yerlerdeki çevresel tehlikeler ve kirlilikle mücadelesini, soludukları hava, tükettikleri gıda ve içtikleri su gibi temel yaşam unsurlarının korunmasını hedefleyen bir harekettir. Bu bağlamda, Joni Adamson’ın 2001’de yazdığı “American Indian Literature, Environmental Justice, and Ecocriticism: The Middle Place” adlı kitap, etnik grupların edebiyatlarını çevresel adalet ve ekoeleştiri açısından inceleyen ilk çalışmalardan biridir (Özdağ 2017: s.38-39). Bu dönemde, öne çıkan diğer araştırmacılar arasında Micheal Bennet, David W. Teague, John Tallmadge ve Henry Harrington, Steven Rosendale, Sylvia Mayer, Tv Reed bulunmaktadır (Oppermann 2012: s.22-24).

Ekoeleştirin üçüncü evresi 2000’lerden günümüze kadar süren dönemde, çeşitli önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde küresel mekân kavramlarının biyolojik belgeselcilikle yeni bir sentezlenmesi, uluslararası karşılaştırmalı araştırmalar, materyalist ekofeminizm, hayvanların öznel deneyimlerine ilişkin çalışmalar, evrimsel ekoeleştiri, posthümanizm, kültürel ekoloji, koloni sonrası çevreci eleştiri ve çevresel adalet ekoeleştirisini gibi birçok farklı alan ve yaklaşım ön plana çıkmıştır (Özdağ, 2017: s.40).

Bu dönemde, öne çıkan araştırmacılar arasında Helen Tiffin, Kanadalı ekoeleştirmen Susie O’Brien, Ursula Heise, Laura Wright, Pablo Mukherjee, Erin James, Patrick D Murphy bulunmaktadır (Oppermann, 2012: s.27-29).

Oppermann, son yıllarda ekoeleştirin ilgi alanına yeni bir yaklaşım olan “Maddesel Ekoeleştiri”ye dahil edildiğini söyler. Bu yaklaşım, sınırları genişletmiş ve metinleri maddi boyutta değerlendirirken aynı zamanda maddenin metinsel boyutunu da incelemeyi önerir. “Maddesel Ekoeleştiri”, epistemoloji ve ontolojiyi sosyal bilimler ve doğa bilimlerini birbirine yaklaştıran “yeni maddecilik” akımı tartışmalarının etkisi altında gelişmiştir (Oppermann, 2012: s.44).

Yeni maddecilik akımı, insan ve diğer varlıkların bedenlerini ekolojik varlıklar olarak sınıflandırır. Bu yaklaşım, insan, doğa ve diğer canlılar arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirmeyi hedefler. Yeni maddecilik bakış açısına göre, “*madde; taşlar, kayaçlar, mineraller, akarsular, denizler, zararlı atıklar, mikroorganizmalar, atıklar*” gibi, insan etkisi olup olmamasına bakılmaksızın, doğadan gelen ve fiziksel varlıklar, özgünlük ve önem taşır. (Oppermann 2012/a: s.37). Bu akıma bağlı olarak “*beden ötesi cisimcilik, eyleyici gerçekçilik, posthümanist edimsellik ve içten-etkime*” gibi modeller ortaya çıkmıştır (Oppermann 2012: s.38).

Ünlü çevreci eleştirmen Karen Barad, 2007 yılında yayımlanan “Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning” adlı kitabında içten-etkileme kavramıyla madde ve söylemin bölünmezliğini vurgulayarak varlık ve maddeyi fenomen olarak tanımlar. Ona göre, fenomen içindeki cisimlerin önceliği yoktur; ne maddesellik (tüm cisimler ve güçler) öncedir ne de söylem (iktidar, ırk, cinsiyet, kimlik). Barad’a göre, insan ve insan olmayan eyleyicilerin cisimsel boyutları ile bunların kültürel betimlemeleri ve dil üzerindeki yansımaları arasında ayırım yapmak mümkün değildir; çünkü içten etkileme, maddesel dünyadan ayrı bir şekilde düşünülemez (Oppermann 2012: s.40).

Alaimo ise, beden ötesi cisimcilik fikrine vurgu yaparak tüm varlıkların, “*ortamdaki görünen ve görünmeyen tüm organizmalarla canlı bağlantılar içinde etkileşerek hareket ettiğini*” ifade eder. İnsan ve insan olmayan canlıların bedenlerindeki etkileşimler, “*ekolojik sistemler, virüsler, bakteriler ve diğer canlı organizmalar*” arasındaki ilişkilerle birlikte düşünülmelidir (Oppermann, 2012: s.41). Bu bağlamda, Alaimo, “Posthuman çevre etiği” kavramını yeni maddecilik perspektifine dâhil eder. Ona göre, posthuman çevre etiği, her şeyin birbirine bağlı olduğu ve birbirini oluşturduğu doğa anlayışı içinde insanın üstünlüğü ilkesini reddederek etik düşünceye yeni açılımlar getirir (Oppermann, 2012/a: s.43). Bu dönemde, öne çıkan araştırmacılar arasında Karen Barad, Stacy Alaimo ve Susan Hekman gibi isimlerin önemli çalışmaları bulunmaktadır (Oppermann, 2012: s.38-41).

1.2.4. Ekoeleştirmenin Beslendiği Görüşler ve Yaklaşımlar

1.2.4.1. Derin Ekoloji

Arne Naess'in 1973 tarihinde yayımladığı "The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary" adlı makalesinde temellendirdiği üzere sadece kirlenme ve kaynakların tükenmesiyle mücadele eden, insanı merkeze yerleştiren, gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahını odak alan, kısa dönemli, dar ve "sığ" bir ekolojik yaklaşım yerine daha uzun vadeli, çevre merkezli derin bir ekolojik hareketi, ekolojik denge ve uyumun felsefesi, ekolojik bir bilgelik olan ekofilozofik bir yaklaşımı önerir (Kara, 2022: s.352-351)

Naess'in "ekozofi" olarak adlandırdığı bu yaklaşım, Aristoteles ve Spinoza'nın felsefelerine benzerlik göstermektedir. Çevreyi, doğayı sadece insanın yararına korumak ve sürdürülebilir kılmak yerine, insan dışı varlıkları kendi başlarına değerli varlıklar olarak gören bir ekoloji felsefesidir (Naess, 1999'den akt Kara, 2022: s.353).

Naess, derin ekoloji hareketinin sekiz ana ilkesini aşağıdaki gibi belirler:

1. *İnsanlar ve diğer canlılar için iyi bir durumda olma ve gelişme içsel bir değere sahiptir ve insan olmayan dünya, insanın amacından bağımsız olarak bu değere sahiptir.*
2. *Hayatın çeşitliliği ve zenginliği, bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkı sağlar ve kendi içinde değerlidir.*
3. *İnsanlar, hayvanların ve bitkilerin çeşitliliğini azaltma hakkına sahip değildirler, sadece hayati ihtiyaçlarını karşılama hakkına sahiptirler.*
4. *İnsan nüfusunun azaltılması, insan hayatının ve kültürlerinin gelişmesi için gereklidir. Aynı şekilde, insan olmayan hayatın gelişmesi de daha az insan nüfusunu gerektirir.*
5. *İnsanın doğaya müdahalesi şu anda aşırı düzeydedir ve durum kötüleşmektedir.*
6. *Bu nedenle, politikalar değişmelidir. Bu değişiklikler, ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Bu değişiklikler, mevcut durumdan derinden farklı olacaktır.*
7. *İdeolojik değişim, daha yükselen bir hayat standardını hedeflemek yerine, hayatın niteliğini (içsel değer taşıyan konumlarda yer alma) önemseyen bir yaklaşıma odaklanacaktır. Büyüklük ve yücelik arasındaki farka dair derin bir anlayış geliştirilecektir.*

Bu ilkeleri benimseyenler, gerekli değişikliklere doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmaya ve uygulamaya alışmaldırlar (Demir, 2020: s.105-106).

Kısaca, sığ bir ekoloji yaklaşımı doğanın insana sağladığı faydaları göz önünde bulundurarak korunmasını önerirken, derin ekoloji kendinde içsel veya asli bir değere sahip olduğu için insana olan faydasından bağımsız olarak doğadaki insan dışı yaşamın korunması gerekliliğini vurgular. Bu yaklaşımda sadece canlı yaşam değil, aynı zamanda nehirler, manzaralar gibi yaşayan ekosfer de önemlidir. Naess, bu içsel değere sahip bütünü saygılı bir yaşam biçimiyle insanın varoluşunu gerçekleştirebileceğini düşünür. Bu yaşam biçimine göre, insan temel ihtiyaçları kadar tüketmeli, insan dışı dünyaya müdahalesini sınırlamalı, doğal kaynakları korumalı ve nüfus artışını kontrol altında tutmalıdır (Kırışık, 2013: s.283).

Bu yaklaşım, derin bir ekolojik bilince ihtiyaç duyar ve bu bilince ulaşmak derin bir sorgulama süreci ile mümkündür. Bu sorgulama süreci sayesinde insan, diğer insanlar ve insan olmayan varlıklarla özdeşlikler kurarak, kendi, “biyolojik kimliğine” ulaşabilir ve kendini gerçekleştirebilir. Naess'in "kendini gerçekleştirme" ve “biyomerkezci eşitlik” olarak adlandırdığı iki ilkeyi, derin ekoloji anlayışının temelini oluşturur (İmga, 2006: s.91).

Kendini gerçekleştirme ilkesine göre, insanın kendini gerçekleştirme sürecinde, insan benliğinin, daha büyük bütünlerle özdeşleşmesi gerektiği düşünülür (İmga, 2006: s.91). Naess'in vurguladığı özdeşleşme kavramı, onun ifadesiyle, empatiden daha derin bir anlam içermektedir. Naess'e göre, kendimizi daha büyük bütünlerin bir parçası olarak gördüğümüzde, kimlik ve özdeşlik alanımız genişler ve dolayısıyla benlik sevgimizde de bir genişleme yaşanır. Bu düşünceye göre, içten gelen bir istekle doğal dünyayı koruma arzusu, doğanın sadece rasyonel bir etik değere sahip olması gerektiğine inanma düşüncesinden daha önemlidir. Bu yaklaşım, doğanın içsel bir değere sahip olduğunu kabul ederek, doğayı korumanın ve ona saygı göstermenin önemini vurgular (Yardımcı, 2006: s.56-57). Doğa ile bütünleşme ve ona karşı koruyucu bir tutum geliştirme ise, animizmin bir örneği olarak da ifade edilebilir (İmga 2006: s.91).

Derin ekolojinin ikinci temel prensibini oluşturan biyomerkezci yaklaşıma dayalı “Biyosferik eşitlik” ilkesidir. Biyo-merkezci eşitlik, derin ekoloji tarafından yeni bir teori olarak öne sürülmüş değil, aslında geçmişten geleceğe miras olarak görülen eski bir bilgeliktir (Judi'den akt Yardımcı, 2006: s.52). Bu yaklaşımda, insanlık, geniş bir gezegen sisteminin tüm yaşam biçimlerinin eşit yaşam hakkına sahip olduğu bir parça olarak kabul edilir. Derin ekoloji düşüncesinin temelinde, hem biyosferin (diğer bitki ve hayvan türleri) hem de ekosferin (biyolojik olmayan çevre) yaşamasının sürekliliğini sağlamak lehine, modern toplumun insan-merkezci yaklaşımını reddetmek yatar (Mellor'dan akt Yardımcı, 2006: s.52).

1.2.4.2. Ekofeminizm

Derin ekoloji, insan-doğa arasındaki yaratılan düalizmde insan merkezli bir bakış açısının etkili olduğunu ve bunun çevre krizine neden olduğunu öne sürer. Ekofeminizm hareketi ise erkek merkezli bakış açısı ve eril tahakkümün yarattığı düalizmi bu krizin sorumlusu olarak tanımlar. İnsanın karşısına yerleştirilen doğa gibi, kadın da doğayla, vahşi olanla, duygu ve irrasyonel olanla özdeşleştirilir; aklın, kültürün ve Batı'nın temsilî erkeğin karşıtı olarak konumlandırılır. Kadın, tıpkı doğa gibi erkeğin ele geçireceği, fethedeceği, bedeni ve zihni üzerinde tahakküm kuracağı "öteki" olarak tanımlanır.

Ekofeminizmin ortaya çıkışı, belirli bir tarihle sınırlı değildir, ancak genellikle 1970'li yıllara kadar uzanan bir süreç olarak görülür. Françoise d'Eaubonne, 1974 yılında “Le Féminisme ou la Mort” (*Feminizm veya Ölüm*) adlı eserinde “Ekofeminizm” terimini ilk kez kullanarak, kadının baskı altına alınmasıyla doğanın tahrip edilmesi arasında doğrudan bağlantılar kuran ve feminist hareketi çevreci hareketle birleştiren bir görüşü gündeme getirmiştir (Çüçen, 2011: s.8).

Eaubonne, *Feminizm veya Ölüm* adlı eserinde çevre sorunlarının -aşırı kirlilik, kaynakların tükenmesi, enerji krizleri ve atom savaşlarının- “büyüme ve çoğalma” ideolojisiyle beslenen ataerkil yapıdan kaynaklandığını savunur (Latouche ve Goldblum 2018: s.33). Bu bağlamda ekofeministler, çevre sorunlarını kadın sorunları ve kadınların mağduriyeti olarak görürler. Bu durumun nedeni, ataerkil sistemin kadın

ve doğa arasında bir yakınlık oluşturarak her ikisini de kontrol altına almasıdır. (Çetin, 2005: s.63). Diğer bir ifade ile ekofeminizm, çevresel sorunların temelinde ataerkilliği sorumlu tutarak, insan merkezcilik yerine erkek merkezçiliğini öne çıkarır (Çüçen, 2011: s.8).

Carolyn Merchant, 1980'de yayınladığı *“The Death of Nature”* adlı çalışmasında kadın ve doğa kavramlarının tarihsel ve sosyal olarak inşa edildiğini belirtir. Ona göre, kadın da doğa kavramı da değişmez özelliklere sahip değildir; sosyal bir inşa sonucu bu özellikler kendilerine yüklenmiştir. Eski kültürlerde, insanın uyum içinde yaşadığı, içsel değere sahip, insan bedeni gibi organik bir bütün olarak kavranan doğa, 16 ve 17. yüzyıllarda Bilimsel Devrim ve kapitalist üretim biçiminde gerçekleşen değişime uygun olarak, mekanistik hareketler gerçekleştiren bir makine gibi düşünölmeye başlar. Bu dönemde kadının imajı da değişir; hem kadın hem de doğa, yenilmesi, üzerinde hâkimiyet kurulması gereken bir alan olarak belirlenir. Kadın ve doğa üzerindeki baskının asıl nedenlerinin ortaya çıkarılması, arka planda bırakılan düşüncelerin keşfi ile hem kadın hem de doğa kavramının özelliklerinin yeniden tanımlanabileceğine, değiştirilebileceğine işaret eder (Merchant, 1990'dan akt. Kara, 2022: s.355) .

Plumwood'a göre, Batı düşün tarihi, insan-doğa, kültür-doğa, zihin-beden, erkek-kadın gibi ikiliklerle ve ilki lehine ikincinin radikal dışlanmasıyla karakterize edilir. Bu karşıtlıklar, Batılı, zengin, akıllı, erkek "efendi" kimliği üzerinden kurulmaktadır. Akla sahip olmasıyla ayrıcalık kazanan Batılı erkek efendinin hükmettiği doğa, aklın dışında kalan her şeyi (kadın, çocuk, köle, Doğulu vb.) içine alır. Doğa, sahnede, ön planda yer alan efendinin, çoğunlukla görölmeyen, itilmiş, dışlanmış, baskılanmış arka planını, çevresini oluşturur. Sadece kadın değil, doğa ile ilişkilendirilen, efendi kimliği ile hükmeden Batılı erkeğin karşısında yer alan tüm sömürölen, baskılanan, tahakküm altına alınan farklı ırk, sınıf, cinsiyete mensup insanlar ve doğa birlikte değerlendirilir. Böylece Plumwood'un ekolojik yaklaşımı, doğayı sadece kadın cinsiyeti ile ilişkisi üzerinden değil, tüm sömürölen gruplarla olan bağı üzerinden ele alır ve daha kapsamlı bir ekofeminist yaklaşım sunar (Plumwood, 2017'den akt Kara, 2022: s.355).

Ekofeminizm içinde, farklı ekolojik yaklaşımlardan etkilenen ve bu yaklaşımlara ciddi eleştiriler getiren çeşitli görüş farklılıkları bulunmaktadır.

Kültürel ekofeministler, kadınları doğayla özdeşleştirir ve onları besleyici, büyütücü ve şiddet karşıtı olarak tanımlar (Özdemir ve Aydemir, 2019: s.271). Bu görüşe göre, günümüzdeki ekolojik krizin temel nedeni, ataerkil dinlerin kadını ve doğayı yücelten insancıl yaklaşımların yerine geçmesidir. Dinî açıdan kadın ve doğa ilişkisi, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te Yaratılış Miti'nin önemli olduğu bir alanı kapsar. Bu mitlere göre, evren ve içindeki her şey Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı diğer tüm canlıların üstündedir. Bu mit, erkeğin diğer yaratılmışlardan farklı olduğunu düşündürürken, kadın ile doğa arasında doğrudan bir bağlantı olduğu algısını da yaratır (Çetin, 2005: s.64).

Bu görüşü savunan ekofeministlerce çevre ve kadın sorunlarının çözümü için köklerini hatırlamak ve doğa-insan uçurumunu ortadan kaldırmak, doğa ile insanı yaklaştırarak kadıncı duyguları yüceltmek önemli görülmüştür. Kadınsı değerleri yücelten veya yeryüzüne tinsellik atfeden bir din anlayışının yeniden ele alınmasını önerirler (Çetin, 2005: s.64)

Farklı bir perspektif olan sosyal (toplumsal) ekofeministler, kadınlar ile erkekler arasında biyolojik ve psikolojik olarak fark olmadığını savunur; bunun yerine, farklılıkların toplumsal yapı ve ideolojilerden kaynaklandığını belirtirler (Çetin, 2005: s.66). Bu bakış açısı, Bookchin'in toplumsal ekoloji anlayışına dayanmaktadır. İnsanın doğa üzerinde uyguladığı baskı, insanın insan üzerinde uyguladığı baskıyla ilişkilidir (Cansaran, 2023: s.52). Bu düşünürler, insan toplumundaki hiyerarşi ve sınıf yapılarının ortadan kaldırılmadan cinsiyetçilik, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, doğanın sömürsü, ulus devletlerin varlığı, ekonomik sömür, kapitalizm ve diğer toplumsal baskıların sona ermeyeceğini öne sürerler. Onlara göre, bireylerin tam özgürlüğü olmadan ne insanlık ne de doğa özgür olabilir (Çetin, 2005: s.67)

Sosyal ekofeministler, Batı düşüncesinden kaynaklanan zihin/beden, akıl/duygu, erkek/kadın, insan/doğa, kültür/doğa gibi ikiliklerin varlığını ve bu ikiliklerde birinci terimlerin genellikle eril, ikinci terimlerin ise dişil olarak kabul

edilmesinin önemli bir perspektif sunduğunu savunurlar. Bu ayrımın, erkeğin kamusal ve politik alanla, kadının ise özel alanla ilişkilendirilmesi biçiminde kendini gösterdiğini belirtirler (Çetin, 2005: s.68). Bu özdeşleştirme, kadınların genellikle maddi karşılık beklemeden yerine getirdikleri “kadın işleri”ni üstlenmelerine neden olmaktadır.

Dolayısıyla, insanın doğayla olan ilişkisini yeniden değerlendirmek ve daha sağlıklı bir denge kurmak için bu ikiliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Çüçen, 2011: s.9). Kadınların ve erkeklerin her ikisinin de kamusal ve özel alanlarda aktif olabileceği, duygusal ve akılcı yönlerin her iki cinsiyette de bulunabileceği ve insanın doğayla olan ilişkisinin cinsiyete bağlı olmadığı bir anlayış geliştirmek önemlidir.

Üçüncü bir bakış açısı, Sosyalist ekofeminizmin öncülerinin arasında yer alan Merchant ve Mellor’un katkılarıyla şekillenmiştir. Bu görüşe göre, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve psikolojik farklılıkların vurgulanması, kadın-erkek arasındaki doğaya yakınlık gibi farklılıkların toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini savunur. Onlara göre, kadına yüklenen temel sorumluluklar olarak bilinen kadın işleri biyolojik gerçekliklere dayanır ve toplumun devamı için öneme sahiptir (Çetin, 2005: s.68).

Kamusal-özel alan ayrımının Batı kültüründen kaynaklandığını düşünürler ve bunu batı kültüründeki yaratılış mitiyle (Havva miti) açıklarlar. Bu mit, kadınları olumsuz bir imajla bağdaştırır ve bu imajın terk edilip kadın değerini yücelten yeni bir etik olan “ortaklık etiği”ni önerirler (Çetin, 2005: s.69). Bu etik, insanlar ile doğa arasında bir ortaklık öngörür. İnsan topluluğu ve doğa arasındaki ilişkiyi vurgular ve her iki tarafın da birbirine etkisi olduğunu belirtir. Doğa, güçlü ve kontrol edilmesi gereken bir kuvvet olarak değerlendirilirken, insanlar doğayı zarara uğratma potansiyeline sahip olabilirler. Bu nedenle, insanlar doğadan temel ihtiyaçlarını karşılarken doğa, onların bu özgürlüklerine saygı göstermelidir (Merchant’tan akt Çetin, 2005: s.69).

Özetle, ikinci ve üçüncü ayrımlar, kadın-doğa yakınlığının ataerkil yapılar tarafından tarihsel ve toplumsal olarak biçimlendirildiğini öne sürer. İkinci ayrımda,

ekofeministler kadın ve erkek arasında farklı biyolojik ve psikolojik özelliklerin olduğunu kabul etmezken, üçüncü ayırmadakiler bu farklılıkları kabul eder ve bunun nedeninin kadın-doğa yakınlığının köklerine dayandığını ifade eder.

Ekofeminizmin önde gelen temsilcileri arasında Françoise d'Eaubonne, Ynestra King, Susan Griffin, Carolyn Merchant, Rosemary Radford Ruether, Vandana Shiva, Karen Warren ve Mary Mellor gibi isimler yer alır. Bu düşünürlerin çalışmaları, cinsiyet, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkileri ve bu alanlarda yaşanan adaletsizlikleri anlamak ve çözümlemek adına önemlidir

1.2.4.3. Toplumsal Ekoeleştri

Toplumsal ekoloji, Amerikalı düşünür Murray Bookchin tarafından formüle edilmiş ve geliştirilmiş bir düşünce akımıdır. Bookchin, 1960'lerden itibaren mevcut toplumsal yapının ekolojik boyutunu radikal bir bakış açısıyla analiz ederek, ekolojik krizin toplumsal ve siyasal kökenlerini bir dizi araştırma ve incelemeyle ortaya koymuştur (Ünal 2015: s.114).

Kapitalizmin, kapitalist üretim biçiminin ve buna bağlı olarak artan doğal kaynak kullanımının, tüketimin ve sermaye ilişkilerinin ekolojik sorunların kaynağı olduğunu savunan bir düşünce, Marx'tan öncesine dayanan bir tarihe sahiptir. Marx'a göre, insanlar arasındaki eşitsizlik ve sınıf çatışmalarının kökeni bu üretim biçimiyle ilişkilidir. Marx ve Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teori'ye benzer bir çerçevede ele aldığı toplumsal (sosyal) ekolojiye göre ise, ekolojik krizin kaynağı, insanlar arasında, aile içinde ve toplumun her alanına yayılan hiyerarşi ve tahakküm ilişkileridir. Çevre sorunlarının temel nedeni, onlara göre ne sadece teknoloji, nüfus artışı, büyüme ve bolluk, ne de kıtlık; bunun yerine odaklanması gereken, *“insan toplumunun derinliklerinde yatan kurumsal, ahlaki ve manevi değişimlerdir.”* Ataerkil ailede erkeğin kadına hükmetmesiyle başlayan hiyerarşinin, toplumun her kesimine ve tüm kurumlarına yayıldığını, insanın nesne olarak görülmesiyle birlikte, köleler gibi doğanın da sömürülecek bir kaynak, nesne ve hammadde olarak algılanmaya başladığını vurgularlar. Bookchin'e göre, *“insanın insan üzerindeki tahakkümü ve*

sömürüsü”, insanın doğa üzerindeki tahakkümünden ayrı düşünülemez (Bookchin, 1996, s. 39-47’den akt Kara 2022: s.356).

Bookchin’e göre, hiyerarşi ve tahakkümün bulunmadığı, organik toplumlarda görülen toplumsal uyumun, toplumun doğayla olan ilişkisine yansıdığına işaret eder. Kadınların yaptığı küçük çaplı bahçecilik faaliyetleriyle karakterize edilen “erken neolitik köy toplumunun çöküşü,” önemli bir dönemeçtir. Bu süreçte, öncelikle kadın eşitliği kaybolur ve kadınların faaliyetleri, erkeklerin işlerine göre daha az önemsenir hale gelir. Zamanla, erkeklerin kadınlar üzerinde, yaşlıların gençler üzerinde, zenginlerin fakirler üzerinde hakimiyet kurduğu, şamanların ve savaşçı liderlerin öne çıktığı hiyerarşik bir toplum oluşmaya başlar ve bu eşitsizlik tahakkümü doğurur. Hiyerarşi ve tahakküm ilişkileri giderek karmaşıklaşır ve toplumun her alanını etkilerken, toplum ve doğa arasındaki ilişkiye de yansır. Bu nedenle, krizin çözümü, eşitlikçi, özgür ve ekolojik bir toplumun yaratılmasından geçer. Bookchin, Sanayi Devrimi ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren hiç görülmemiş çapta bir çevresel bozulma yaşandığını belirtir ve tüm hiyerarşi ve tahakküm biçimlerinin ortadan kaldırıldığı, doğa ve toplumda çeşitlilik içinde birlik ve özgürlük sağlayan ekolojik bir topluma geçişle bu bozulmanın önüne geçilebileceğini öne sürer (Bookchin, 1994’ten akt Kara 2022: s.356-357).

Bookchin’e göre, ekolojik sorunların üstesinden gelmek için toplumsal ekoloji ve toplumun yeniden yapılandırılması gereklidir. Yeniden yapılandırılacak ekolojik toplumda, tahakküm ve hiyerarşi tamamen kaldırılmalıdır. Şehirler eko-topluluklara bölünmeli, bu topluluklar doğaya zarar vermeden yaşamalı ve insan ihtiyaçları buna göre belirlenmelidir (Bookchin, 1996: s.48). Ay, bunun ancak komünalizm ile gerçekleşebileceğini söyler. Komünalizm, bir toplumsal modeldir ve Bookchin tarafından desteklenen bir ideolojidir (2021: s.20). Maltaş, Bookchin, bu model aracılığıyla hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı bir toplumsal düzenin kurulmasını amaçladığını ve bu modelin gerçekleşmesi için gereken dönüşümleri vurguladığını söyler. Bookchin göre, böyle bir toplumun inşası, kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özelliklerini tersine çevirmeyi gerektirir. Bu özellikler arasında, makinelerin ve emeğin en ince ayrıntılarına kadar belirlenmesi, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel girişimler ve kentsel birimlerde yoğunlaştırılması,

yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması, doğanın ve insanların nesneleştirilmesi gibi eğilimler bulunmaktadır (Maltaş 2015'ten akt Ay 2021: s.20-21).

1.2.5. Türk Edebiyatında Ekoeleştirir

1.2.5.1. Türk Edebiyatında Ekoeleştirir Üzerine Kitaplar

Ekoeleştirir, Türkiye'de 1990'ların sonlarında ortaya çıkmış ve yeni bir kuram olarak kabul edilmiştir. Bu alandaki çalışmalar, bilimsel kitaplarda genellikle kuram ve ilkeler üzerine yoğunlaşırken, akademik yayınlarda daha çok Türk edebiyatının önde gelen yazarlarına ait eserlerdeki çevresel temaları incelemeyi ve bu temaların toplumsal ve ekolojik etkilerini değerlendirmeyi hedefler.

Türk edebiyatında çevreci bir bakış açısıyla doğanın işlenişini ele alan ilk çalışma, Şükrü Elçin tarafından hazırlanan “*Türk Edebiyatında Tabiat*” (1993) adlı antolojidir. Elçin, kitabın önsözünde şunları ifade etmektedir:

“Türk Edebiyatında Tabiat adını verdiğimiz bu antoloji, özellikle toprak, yer altı ve yer üstü su kaynakları ile atmosferin çeşitli nedenlerle kirletilmesi, ormanların yok edilmesi, yoğun şehirleşme, kültürel mirasın kaybı, bitki ve hayvanların, özellikle de insanların geleceği gibi tüm milletleri yakından ilgilendiren hayati meselelere eğitim ve öğretim yoluyla nasıl katkıda bulunabileceğimiz düşüncesinden doğmuştur.” (1993: s.VII).

Türkiye’de, çevresel konular ve doğa odaklı edebiyat üzerine yapılan araştırmaların önemi giderek artmaktadır. Öncü akademisyenlerden Ufuk Özdağ ve Serpil Oppermann’ın çalışmaları, bu alandaki gelişime önemli katkılar sağlamıştır.

Özdağ'ın Türk okuyucuları Amerikan doğa yazınıyla tanıştırması ve Türkçe çevirileriyle dikkat çeken eserleri, ekoeleştirelin Türkiye'deki yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. “Çevreci Eleştiriye Giriş: Doğa, Kültür, Edebiyat” adlı kitabıyla Türkiye'deki ekoeleştiriye dair kapsamlı bir değerlendirme sunan Özdağ, Batı'daki örneklerin Türkiye için yol gösterici olabileceğini vurgularken, Türk ekoeleştirmenlerinin özgün perspektiflerle katkı sağlayabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, Özdağ'ın Gonca Gökalt ve Alpaslan ile editörlüğünü yaptığı “Anadolu Turnaları: Biyoloji, Kültür, Koruma” adlı kitap, Türk perspektifini yansıtan önemli çalışmalardır ve ekoeleştiri ile çevre bilimleri alanındaki araştırmaların zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Serpil Oppermann, çevresel farkındalığı artırmada postmodern kurgunun rolünden “materyal ekoeleştiri” ve “posthumanist ekoeleştiri”ye kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Özellikle, Oppermann ve diğerleri tarafından düzenlenen “The Future of Ecocriticism: New Horizons” (*Ekoeleştirelin Geleceği: Yeni Ufuklar*) adlı kitap, uluslararası bilim insanlarının makalelerini içererek ekoeleştiri alanında çeşitli konuları ele almaktadır ve Türk perspektiflerine de odaklanmaktadır (Oppermann 2012). Ayrıca, 2012 yılında Oppermann'ın editörlüğünü yaptığı “Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat” adlı kitap, Türk okuyuculara ekoeleştiriye sunmayı ve Türk ve uluslararası yazarlara ait edebi eserlere eleştirel incelemeler sunmayı amaçlamaktadır. Bu kitap, ekoeleştiri edebiyat çalışmalarında giderek daha fazla yer bulduğunu ve ekolojik farkındalık geliştirmek için bir temel sağladığını vurgulamaktadır (Oppermann, 2012: s.421-422). Son olarak, 2014'te Iovino ve Oppermann tarafından düzenlenen “Material Ecocriticism” adlı derleme, malzeme ekoeleştirelinin kuramsallaştırılmasını hedeflemekte ve Oppermann'ın “New International Voices in Ecocriticism” adlı kitabı da dünya çapındaki yeni bilim insanlarının ekoeleştiriye katkılarını içermektedir. Bu çalışmalar, ekoeleştiri alanındaki Türk perspektiflerinin ve uluslararası katılımın önemini vurgulamaktadır (Oppermann 2019: s.44).

Türkiye'deki çevresel konular ve ekoeleştiri çalışmalarının zenginliğine katkıda bulunan araştırmacılar arasında Mine Kışlalıoğlu, Fikret Berkes, Necmettin Çepel ve H. Ruşen Keleş gibi isimler bulunmaktadır.

Mine Kışlalıoğlu ve Fikret Berkes'in 1990'da yayımladığı "Ekoloji ve Çevre Bilimleri" kitabı, popüler bilim düzeyinde ve geniş bir okur kitlesine hitap edecek bir ekoloji kitabı hazırlamak amacıyla kaleme alınır. Kitap, güncel çevre sorunlarının ötesine geçerek perde arkasındaki bilimsel temellere odaklanır ve çevre sorunlarını anlamak için derinlemesine bir bakış sunar. Kitap, ekosistemlerin yapısı ve işleyişi, biyolojik çeşitlilik, ekolojik denge ve döngüler, çevre kirliliği ve kirlenmenin etkileri, doğal kaynakların kullanımı ve sürdürülebilirlik, çevresel politikalar ve yönetim gibi konuları içeren bölümlere sahiptir (1990: s.14). Necmettin Çepel'in 1992'de yayımladığı "Doğa, Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları" adlı kitap ise doğa, çevre ve ekolojik sorunlarla ilgili geniş bir perspektif sunar. Kitap, çevre bilimleri, ekoloji ve insanın çevre ile ilişkisi gibi temel konulara odaklanırken, aynı zamanda küresel çevresel sorunlara ve bu sorunların nedenlerine de değinir. İsmail Gökdayı'nın "Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar" (1997) adlı eserlerinin içeriği ise kitapların isimlerinde belirtildiği gibi çevre bilimi, çevre sorunları ve politikalarıyla ilgilidir.

1.2.5.2. Ekoeleştirel Makaleler

Son yıllarda, Türk akademisyenler ekoeleştiriyle ilgili bir dizi makale yayımladılar. Ufuk Özdağ'ın "Bir Beyaz Balıkçılın Ekoeleştirel İncelemesi: Ekoteoloji Perspektifi" (2003) ve Burcu Karahan'ın 2002'de yayımladığı "Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi" adlı makalesi, edebiyatın doğa ve çevre üzerindeki etkileri incelenir ve çevresel duyarlılığın edebiyat eleştirisine nasıl yansıdığı tartışır. Makalede ayrıca, yeşillenen edebiyatın literatürdeki yeri ve önemi üzerine değerlendirmeler yapılarak, çevresel temaların edebiyat eleştirisindeki rolü ele alınır (2002: s.35).

Dilek Bulut'un 2005'te kaleme aldığı "Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri" adlı makalesi ve "George Orwell'in Coming Up For Air Adlı Eserinin Ekoeleştirel Analizi" (2005) gibi çalışmalar bu alanda öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Serpil Oppermann'ın "Doğa Yazınında Beden Politikası" (2006); "Ecocriticism's Phobic Relations with Theory" (2010) adlı çalışması ve Ufuk Özdağ'ın "Edebiyatın Doğa Eğitimindeki Rolü" (2008) gibi makaleler de bu alanda dikkat çekmektedir. "Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Perspektif: Çevreci Eleştiri" (2011)

başlıklı makale ise Özdağ ve Gonca Gökalt Alpaslan tarafından özellikle önemli görölmektedir. Ayrıca, 2019’da Hacı Özdemir ve Duygu Aydemir tarafından kaleme alınan “Ekolojik Feminizm/Ekofeminizm: Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreç ve Türleri” adlı makale de ekoeleştiri literatüründe önemli bir yer tutmaktadır.

Halkbilimi sahasında da ekoeleştiriye artan bir ilgi gözlenmekte ve birçok akademisyen bu alanda daha fazla araştırma yapmaktadır. Bunun sonucunda, ekoeleştiriyle ilgili bir dizi makale yayımlanmıştır. Dilek Bulut Sarıkaya, “Gılgamış Destanı’na Ekoeleştirel Bir Bakış başlıklı makalesinde, ekoeleştirelin kavram ve düşüncelerini ele alarak destanı yorumluyor ve ekolojik bir bakış açısıyla inceliyor. Sarıkaya, bu makalesinde Gılgamış Destanı’nda ekolojik benliğin nasıl işlendiğini analiz ediyor ve insanın doğaya yönelik yıkıcı niyetinin köklerinin eski zamanlara dayandığını ileri sürüyor (Oppermann, 2012: s.46).

Altuğ Ortakçı’nın kaleme aldığı “Halk Türkülerinde Ekolojik Kaygı” makalesinde, halk türkülerinde ekolojik kaygı olup olmadığını araştırıyor. Makalede, halk türkülerine ekoeleştiri yaklaşımıyla bakılarak çevresel duyarlılık inceleniyor. Ortakçı, Buell’in önerdiği ekoeleştiri eserlerinin dört kriterinin halk türkülerinde tam olarak tutarlı olmadığı sonucuna varıyor (Ortakçı, 2019: s.79).

Turgay Kabak’ın “*Dadaloğlu’nun Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım*” adlı çalışması, Dadaloğlu’nun şiirlerini ekoeleştiri perspektifinden ele alıyor. Kabak, Dadaloğlu’nun şiirlerindeki doğa imgelerini ve çevresel temaları analiz ederek, şairin ekolojik duyarlılığını ve doğaya olan bakış açısını açığa çıkarmayı amaçlıyor (2018: s.36).

İlteriş Yıldırım’ın “*Uygulamalı Halk Bilimi Yaklaşımının Ekoeleştiri Alanında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi*” adlı makalesi, ekoeleştiri perspektifinin nihai hedeflerine ulaşabilmesi için uygulamalı halk bilimi yaklaşımlarının nasıl kullanılabileceğini ele alıyor. Yıldırım, geleneksel ekolojik bilinci yansıtan bir epik metinden yola çıkarak, ekoeleştiri alanında uygulama önerisini tartışıyor ve bu öneriyi okuyuculara sunuyor (Yıldırım, 2019: s.7-8).

Uğur Başaran'ın “*Âşık İsmetî'nin Şiirlerinde Hayvan Temsili ve Ekoeleştirel Analiz*” adlı makalesinde, âşıklık geleneğinde hayvanların temsili ve doğaya duyarlılık üzerine bir ekoeleştirel değerlendirme sunmaktadır (Başaran 2019; 43).

Adil Çelik, “*Dede Korkut Anlatılarından XXI. Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşümlerin Ekoeleştirel Bir İncelemesi*” adlı makalesinde, mitolojik ve modern avcı folklorunu karşılaştırarak doğayla etkileşim biçimlerini ele almaktadır. Bu çalışmada, av pratiklerinin toplumsal bellekte ve doğaya yaklaşımdaki yansımaları incelenmektedir (Çelik 2019; 81).

Emine Çakır'ın “*Halk Bilimine Çevre Koruma Odaklı Bir Yaklaşım Önerisi: 'Ekofolklor' Adlı Makalesi*”nde, halkbilim çalışmalarının insan ve doğa arasındaki ilişkiyi belirleme potansiyelini vurgulayarak bu alanda yeni bir terim olan “ekofolklor” kavramını önermektedir (Çakır, 2019: s.107).

Şahin Bütüner'ün “*Kutadgu Bilig'de Tabiat Algısı*” adlı makalesi, *Türk kültürünün önemli metinlerinden biri olan “Kutadgu Bilig”* eserinde doğaya yönelik algı ve temsilleri ele almaktadır. Makalede, eserin içerisinde doğa ve çevre ile ilgili nasıl bir bakış açısı benimsendiği detaylı bir şekilde incelenir (Bütüner, 2019: s.153).

1.2.5.3. Türk Akademisyenlerin Ekoeleştirel Tezleri

Türk akademisindeki ekokritik tezler 2000'li yıllara kadar uzanmasına rağmen, Türkiye’de ekokritik tezlerin sayısında belirgin bir artış 2010’lu yıllarda yaşandı.

Sanem Yardımcı'nın yayımlanmamış yüksek lisans tezi olan “*İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*” doğa, insan ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi anlama biçimlerini, derin ekoloji ve toplumsal ekolojinin farklı kavrayışlarını, bu kavrayışların temelinde yatan ilkeleri ve bu ilkelerin dönüştüğü önerileri incelemektedir (Yardımcı, 2006: s.2).

Bilge Kaan Şakacı'nın yayımlanmamış doktora tezi olan “*İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve*

Eleştirisi”de, insanmerkezi ve çevremerkezi çevre etiklerini belirleyip derin ekoloji hareketini inceliyor. İlk olarak insanmerkezi çevre etiğinin özellikleri belirleniyor, ardından çevremerkezi çevre etiğinin özellikleri tespit ediliyor. Son olarak, derin ekoloji, bu iki çevre etiği açısından inceleniyor (Şakacı, 2011: s.335) Yine aynı yılda Sultan Demir, Dokuz Eylül Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünden “*Amerikalı Kadın Yazarların Romanlarında Ekofeminist Temalar*” başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini aldı. Demir, üç kadın yazarın eserlerinde ekofeminist kuramı kullanarak bu yazarların “*patriarkal toplumlar ile doğanın tahribatı arasındaki bağlantıyı*” örneklediğini belirtir (Demir, 2011: s.60).

Hilal Erdoğan, yayımlanmamış bir yüksek lisans tezi olan “*Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri*” adlı çalışmasını tamamladı. Bu tez, Türk edebiyatının sözlü anlatılarından olan Dede Korkut Oğuznameleri’ni yeryüzü merkezli bir bakış açısıyla incelemiştir. Çalışmanın odak noktası doğanın insanlarla olan ilişkisi ve doğanın mekân olarak kullanımıdır. Gök Tanrı inancından İslamiyet’e geçiş sürecindeki eser olan Oğuznamelerde doğanın canlı bir varlık olarak görüldüğü, olaylara etki edebildiği, üzerine dua edildiği veya beddua edildiği unsurlar olarak yer aldığı belirlenmiştir (Erdoğan, 2014: s.71).

Ekobilinç, ekolojik etik ve çevresel adalet gibi konular da Türk araştırmacılar tarafından detaylı bir şekilde incelenen alt alanlardır. 2010 yılında Özge Parlak Temel, Ankara Üniversitesi İtalyan Edebiyatı bölümünde Nevin Özkan’ın danışmanlığında Stefano Benni’nin “*Margherita Dolcevita ve Terra!*” adlı eserlerinde vurgulanan doğa unsurları ve yazarın çevre bilinci ışığında ekoeleştirme üzerine bir yüksek lisans tezi yazdı. 2012’de Ayşe Çiftçi (Şensoy), Erciyes Üniversitesi’nden John Steinbeck’in “*Gazap Üzümleri, George Orwell’in Havada Bulut ve Yaşar Kemal’in Tepeki ile Fakir Baykurt’un Kurbağlar*” adlı eserlerinin Yirminci Yüzyıl İngiliz-Amerikan ve Anadolu Doğa Anlayışları’nı ele aldığı “*The Tortoises*” başlıklı yüksek lisans teziyle mezun oldu. 2014’te Özge Aksoy, Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Gonca Gökalt Alpaskan’ın danışmanlığında Oktay Rifat’ın Şiirlerinde Doğa Farkındalığı: Bir Ekoeleştirilme İnceleme başlıklı tezini tamamladı. Hacettepe Üniversitesi’nde, Mustafa Eray Eren, Ufuk Özdağ’ın danışmanlığında Amerikan Radikal Çevre Edebiyatı: Edward Abbey’in “*The Monkey Wrench Gang*”, Paul

Chadwick'in "Concrete: Think Like a Mountain" ve T.C. Boyle'un "A Friend of the Earth" adlı eserlerinde Derin Ekoloji ve Ekosavunma başlıklı tezini yazdı. Turan Özgür Güngör tarafından 2013 yılında kaleme alınmıştır. Güngör, doktora tezini, Daniel Defoe'un "Robinson Crusoe", Charles Dickens'ın "Hard Times" ve Graham Swift'in "Waterland" adlı eserleri üzerine Ekokritik Bir Çalışma başlığı altında Atatürk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Mukadder Erkan danışmanlığında sunmuştur. Fatma Aykanat, Serpil Oppermann danışmanlığında İngiliz İklim Değişikliği Kurgusu Çağında: J.G. Ballard'ın "Sular Altında Dünya", Maggie Gee'nin "Buz İnsanları" ve Ian McEwan'ın "Solar" Adlı Eserlerinin Ekokritik Okumaları başlıklı doktora tezini başarıyla tamamlamıştır.

2020'de Şamil Gacar, yayımlanmamış bir yüksek lisans tezi olan "Hayvan Folkloru Bağlamında Türk Dünyası Ekolojik Destanları"nda, insansonrası hayvan folkloru veya genel olarak insansonrası folklorun, posthümanist düşüncenin etkisiyle halkbilimiyle etkileşim sonucunda ortaya çıktığını belirtiyor. Bu kavram, sınırların belirsizliğine dayanır ve halkbilimini mevcut sınırlarını zorlayarak hümanist düşünce için tehditkâr olabilecek bir noktaya taşır. Batılı hümanist düşüncenin posthümanizmle sorgulanmasıyla, felsefî ve bilimsel normlar günümüzde yeniden değerlendirilir ve eleştirilir (Gacar, 2020: s.210)

İnsanlık, tarih boyunca çevresiyle etkileşim içinde olmuş ve yaşadığı çevreyi dönüştürme eğiliminde olmuştur. Ancak, bu dönüşüm ve değişim ihtiyacı sadece barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Hızlı nüfus artışı, büyük endüstriyel tesislerin kurulması ve en ucuz üretimin sağlanması gibi faktörler, zamanla insanın çevresini acımasızca tahrip etmesine yol açmıştır. Bu süreçte, teknolojinin ve bilimsel gelişmelerin sağladığı imkânlar kullanılarak, doğal kaynaklar tüketilmiş, ekosistemler bozulmuş ve çevre kirliliği artmıştır. Dolayısıyla, dünya genelinde çevre sorunlarının giderek artmış ve tüm insanlığın geleceğini tehdit eder hale gelmiştir ve toplumların çevre sorunlarına daha ciddi bir şekilde yaklaşmalarına yol açmıştır.

Çevre sorunlarına çözüm üretme konusundaki çalışmalar günümüzde büyük önem taşımaktadır ve çeşitli alanlarda gerçekleştirilmektedir. Ancak, çevre koruma yasaları, kirliliği önleyici politikalar ve uluslararası çevre anlaşmaları gibi yasal

düzenlemelerin çevre sorunlarının kontrol altına alınmasında yeterli olmadığı görülmektedir. Edebiyat, insanları derinden etkileyen bir bilim dalı olarak görüldüğünden, bu alanda duyarlılık göstererek çevre sorunlarını ele almaktadır. Birçok edebi türde çevreyi ve çevre sorunlarını ele alan eserlerin yanı sıra, çevreci yaklaşımı esas alan bir eleştiri yöntemi de geliştirilmiştir. Bu yöntem, “Ecocriticism” olarak bilinir ve Türkçede “Ekoeleştiri” veya “Çevreci Eleştiri” olarak adlandırılır.

Ekoeleştiri nedir ve ekoeleştirmenler neyi savunur? İnsanın doğanın merkezi ve en değerli varlık olduğu düşüncesini reddederek, doğal çevrenin ve diğer canlıların hakları olduğu görüşünü savunan ekoeleştirmenler, doğaya ve tüm yaşam formlarına eşit önem vermeyi savunurlar. Bu bağlamda ekoeleştiriye nasıl tanımlayabiliriz? Çevreci eleştirinin doğuşuna katkıda bulunan Cheryll Glotfelty, “The Ecocriticism Reader” (1996) adlı eserinin giriş bölümünde bu konuya değinir. Glotfelty’ye göre, ekoeleştiri, “*edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi*”dir (Glotfelty 1996; xvii). Ancak, “ekoeleştiri” (ecocriticism) terimi bu tarihten önce ortaya çıkmıştır. William Rueckert, 1978’de yayımlanan “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” (Edebiyat ve Ekoloji: Bir Ekoeleştiri Denemesi) adlı çalışmasında bu terimi kullanmıştır (Özdağ, 2017: s.32). Rueckert’e göre, ekoeleştiri, “*ekoloji ilkelerinin edebiyata uygulanması*”nı ifade etmektedir. Özdağ, ekoeleştirinin en kapsamlı ve günümüzde de geçerli tanımının çevreci eleştirmen Scott Slovic tarafından yapıldığını belirtir. Slovic, “Going Away to Think” (2008) adlı kitabında ekoeleştirinin, “*doğa yazını eserlerinin her türlü bilimsel yaklaşımla incelenmesi veya her türlü edebi eserde ekolojik sezgilerin ve insan-doğa ilişkilerinin incelenmesi*” olduğunu belirtir (Özdağ, 2017: s.33). Her üç tanıma göre, ekoeleştiri doğanın ve insanın ilişkisini merkeze alır ve bu ilişkiyi edebiyat eserlerinde inceler. Bu tanımlar, ekoeleştirinin doğa ve insan arasındaki derin bağı, çevre bilincini geliştirme amacını ve doğayla olan ilişkinin edebiyat eserlerinde nasıl yansıtıldığını vurgular.

Günlük yaşamımızda maruz kaldığımız bir dizi etki, doğal çevreye ciddi zararlar vermektedir. Orman kesimi, tarım alanlarına dönüşüm ve kentsel genişleme gibi uygulamalar, birçok hayvan ve bitki türünün yaşam alanlarını kaybetmesine ve soyunun tehlikeye girmesine neden olur. Yasadışı avlanma ve ticaret, birçok vahşi hayvan türünün neslinin tükenmesine katkıda bulunurken, plastik atıkların doğal

ortama bırakılması deniz canlıları üzerinde ciddi zararlara yol açar. Aşırı balık avı deniz ekosistemlerinde dengesizliklere yol açarken, tarım ilaçları ve kimyasallarının aşırı kullanımı biyoçeşitliliği azaltır ve doğal yaşamı olumsuz etkiler. İşte bu noktada, ekoeleştiri kuramı, edebiyatın temel işlevinin doğanın bir öteki olarak dışlanması değil, insanı doğaya yaklaştırmak ve insanın doğaya özdeşleştirilmesini sağlamak olduğunu ileri sürer (Bulut, 2005; 83). Ekoeleştirmenlere göre, insanın doğadan ayrı bir varlık olarak algılanması ve doğayı sadece kendi çıkarları doğrultusunda sömürme eğilimi, çevrenin yok edilmesinde önemli bir etkidir. (Bulut, 2005: s.82). Ancak, doğayı sadece insanın hizmetinde bir kaynak olarak değil, kendi içinde karmaşık ve bağlantılı bir sistem olarak görmek gerektiğini vurgular (Oppermann, 2012/a: s.14).

Özet olarak, ekoeleştiri, doğa-insan ilişkisini odak noktasına alarak çevre bilincini artırmayı ve doğayla olan ilişkinin edebiyat eserlerinde nasıl yansıtıldığını vurgular. Günlük yaşamımızdaki çevresel etkiler, ekoeleştiri yaklaşımının insanı doğaya daha yakınlaştırma ve doğayla bütünleşme hedefini destekler. Doğanın karmaşık bir sistem olarak algılanması ve insanın doğayla derin bağının daha iyi anlaşılması gerektiği üzerinde durulur. Bu perspektif, çevreci eleştirinin temelde doğanın önemini ve insanın doğayla uyum içinde yaşama gerekliliğini vurguladığına işaret eder .

1.1.2. Ekoeleştirin Tarihsel Gelişimi

Ekoeleştirin evrimi, 1990’lardan itibaren üç aşamada gerçekleşti. İlk olarak, Amerika’da doğayı öven yazılarla ün kazanan yazarlar bu akımın temellerini attılar. İngiltere’de ise, 18. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan İngiliz Romantizminin etkisi altında yazılan romanlar, ekoeleştirel incelemeler için bir zemin oluşturdu. Çevre sorunlarına yönelik edebi ilginin artması, Aldo Leopold’un 1949’da yayımlanan “Bir Kum Yöresi Almancağı” adlı eseriyle, Rachel Carson’ın 1962’de yayımlanan “Sessiz Bahar” kitabıyla ve Murray Bookchin’in 1964’te kaleme aldığı “Ekoloji ve Devrimci Düşünce” adlı makalesiyle önemli bir katkı sağladı.

Daha sonraki yıllarda, ekolojik sorunların potansiyel sonuçları geniş bir kitle tarafından daha fazla önemseneğe başladığı için, bu sorunların kökenleri ve çözüm

yolları hakkında fikirlerini sunan çalışmaların sayısında bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde, çevre edebiyatı ve eleştirisini teşvik etmek amacıyla kurulan ASLE (Association for the Study of Literature and Environment) önemli bir rol oynamıştır. ASLE, çevre edebiyatı alanındaki çalışmaları desteklemek ve geliştirmek için kurulmuş olup, ISLE (International Society for the Study of Literature and Environment) tarafından ASLE'nin yayın organı olarak kabul edilmiştir. 1995'te gerçekleştirilen ilk ASLE konferansıyla birlikte, ekoeleştiri alanında önemli kitaplar yayımlanmıştır. Bu dönemde, “Lawrence Buell’in *The Environmental Imagination*’ ve Glotfelty ve Fromm’un *The Ecocriticism Reader*” gibi eserler, bu alanda öne çıkan çalışmalardan bazılarıdır (Özdağ ve Alpaslan, 2010: s 643).

Öte yandan, Lawrence Buell, 2005 yılında yayımlanan “Çevreci Eleştirinin Geleceği” adlı kitabında, ekoeleştirin kisa tarihçesini oluşturarak birinci ve ikinci devre ekoeleştiri tanımlar. Buell’a göre birinci evre ekoeleştiri, geleneksel doğa edebiyatının, doğa-odaklı eserlerin ve doğa tarihine odaklanan bir eleştiri dönemini temsil etmektedir (Özdağ 2017; 38). Bu evre, çeşitli ekolojik akımlardan ve kaynaklardan etkilenmiştir. Bu akımlar arasında en önemlilerinden biri, Aldo Leopold’un toprak etiği fikri olarak bilinir. Aldo Leopold, Bir Kum Yöresi Almanağı’ndaki “Toprak Etiği” adlı yazısında, toprağa olan sevgi, saygı ve hayranlığın bir etik ilişkisinin önemli bir parçası olduğunu vurgulayarak, doğaya karşı insanların tutumunu ve ilişkisini eleştiriyor (Özdağ, 2017: s 27). Bununla birlikte, biyologlar Dave Browner ve Paul Ehrlich gibi isimlerin çalışmaları da bu dalga üzerinde etkili olmuştur. Arne Naess, 1973’te yayımladığı “The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary” adlı makalesinde sığ ekoloji ile derin ekoloji arasında bir ayrım yaparak derinlemesine inceleme yapmıştır (Oppermann 2012/a: s 20).

Bu evrede, özellikle Henry David Thoreau, John Muir, Mary Austin, Barry Lopez, Wendell Berry, John Burroughs, Aldo Leopold, Edward Abbey, Terry Tempest Williams gibi doğa yazarlarının çevresel eserlerine odaklanan yazılar kaleme alınmıştır (Özdağ 2017; 38). Bu dönemde, öne çıkan araştırmacılar arasında Lawrence Buell, Jonathan Bate, Karl Kroeber, Michael P. Branch, Rochelle Johnson, Daniel Patterson ve Scott Slovic bulunmaktadır (Oppermann, 2012/a: s 19).

İkinci evre ekoeleştirmenler, çevresel adalete odaklanarak toplumsal bir çevreci eleştiri üzerinde durmuşlardır; böylece sadece doğal alanlarla sınırlı kalmayıp kentsel alanlar ve tahrip olmuş bölgeleri de ciddi şekilde incelemeye başlamışlardır. Bu dönemde çevreci eleştirmenler, küreselleşmenin çeşitli yönlerini de ele almışlardır (Özdağ, 2017: s 38). Buell, “The Future of Environmental Criticism” adlı kitabında, çevresel adalet hareketinin ikinci dalga çevreci eleştiri üzerindeki etkilerini ele alır. Çevresel adalet hareketi, temelde toplumun ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerinin, yaşadıkları yerlerdeki çevresel tehlikeler ve kirlilikle mücadelesini, soludukları hava, tükettikleri gıda ve içtikleri su gibi temel yaşam unsurlarının korunmasını hedefleyen bir harekettir. Bu bağlamda, Joni Adamson’ın 2001’de yazdığı “American Indian Literature, Environmental Justice, and Ecocriticism: The Middle Place” adlı kitap, etnik grupların edebiyatlarını çevresel adalet ve ekoeleştiri açısından inceleyen ilk çalışmalardan biridir (Özdağ, 2017: s 38-39). Bu dönemde, öne çıkan diğer araştırmacılar arasında Micheal Bennet, David W. Teague, John Tallmadge ve Henry Harrington, Steven Rosendale, Sylvia Mayer, Tv Reed bulunmaktadır (Oppermann 2012: s 22-24).

Ekoeleştirin üçüncü evresinde, 2000’lerden itibaren günümüde devam eder küresel mekân kavramlarının biyolojik bölgeselcilikle yeni bir şekilde sentezlenmesi, uluslararası karşılaştırmalı araştırmalar, materyalist ekofeminizm, hayvanların öznel deneyimlerine ilişkin çalışmalar, evrimsel ekoeleştiri, posthümanizm, kültürel ekoloji, koloni sonrası çevreci eleştiri, çevresel adalet ekoeleştirisinin genişlemesi ve çok yönlü eylemci çabalar şeklinde özetlenebilir (Özdağ, 2017: s 40). Bu kavramlar, küresel çevresel sorunlara ve insan etkileşimlerinin küresel boyutta yarattığı sonuçlara odaklanarak, uluslararası işbirliği ve çözüm stratejilerini tartışmaya açmaktadır. Bu evrede, ekoeleştiri daha geniş bir perspektiften küresel çapta sorunları ele almaktadır.

Bu dönemde, öne çıkan araştırmacılar arasında Helen Tiffin, Kanadalı ekoeleştirmen Susie O’Brien, Ursula Heise, Laura Wright, Pablo Mukherjee, Erin James, Patrick D Murphy bulunmaktadır (Oppermann, 2012: s 27-29).

Günümüzde, ekoeleştirmenin sınırları genişlemiş ve metinleri maddi boyutta değerlendirirken aynı zamanda maddenin metinsel boyutunu da incelemeyi öneren “Maddesel Ekoeleştiri” adı verilen bir yaklaşım, ekoeleştirmenlerin ilgi alanına girmiştir (Oppermann, 2012: s 44). Bu yaklaşım, epistemoloji ve ontolojiyi sosyal bilimler ve doğa bilimlerini birbirine yaklaştıran “yeni maddecilik” akımı tartışmalarının etkisi altında gelişmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: Ekoeleştirel Örnek Metin İncelemesiyle Türkiye Efsanelerinde Doğa ve İnsan

İKİNCİ BÖLÜM

Efsaneler, Türklerin doğa anlayışını ve insanların çevreleriyle olan ilişkisini yansıtan önemli bir kültürel kaynaktır. Efsaneler, insanların çevreleriyle etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sonuçlarını aktararak doğaya ve çevreye olan bakış açılarını gösterir. Özellikle tarım toplumlarında, efsanelerde bereketin ve tarımın tanrılarla olan ilişkisi sık sık vurgulanır. Avcı topluluklarında ise avın bereketi ve doğanın güçleriyle olan etkileşimler efsanelerde anlatılır. Doğanın insanlar üzerindeki etkilerini ve insanların doğayla olan mücadelelerini de yansıtan efsaneler, çevresel faktörlerin toplum üzerindeki rolünü anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, doğa olaylarına, felaketlere ve zorlu hava koşullarına karşı insanların geliştirdiği stratejiler ve inançlar da efsanelerde görülür.

Bu bölümde efsaneleri “doğa ve çevre teması” kapsamında sınıflandırarak, toprak, su, ağaç ve diğer doğa unsurlarının, bitki ve hayvan yaşamının, çevrenin ve ekosistemin ön plana çıktığı efsaneler tespit edilmiştir. Bu sınıflandırmada, “doğanın insanlar üzerindeki etkisi”, “insanların doğaya olan bağlılığı” ve “doğaya duydukları saygı” gibi temaları ele alınmıştır. Doğa temasına dayalı sınıflandırılan efsaneler analiz edilerek, doğa ile insan arasındaki ilişkide insanların doğaya karşı nasıl bir tutum sergilediği, doğaya duydukları saygıyı ve doğanın insanlar üzerindeki etkileri tespit edilerek açıklanmıştır.

Toplum belleğinde toprak, su, ağaç ve diğer doğa unsurları insanlarla derin bir etkileşim içindedir ve bu ilişki genellikle mitolojik veya mistik bir boyutta anlatılır.

Dolayısıyla bu unsurlar, kült haline getirilerek kutsallaşır ve koruma altına alınır. Bu bölümde doğa ve kültür arasındaki uyumu destekleyen, çatışma yerine uyum ve işbirliğini savunan ekoeleştirici perspektifinden Türkiye efsanelerinde, bu kültürlerin doğa unsurlarını kutsallaştırması ve korumasına sık sık vurgu yapılmıştır.

“Ekoeleştirici Örnek Metin İncelemesiyle Türkiye Efsanelerinde Doğa ve İnsan” başlığı altında Türkiye efsanelerinde doğa ve insan ilişkisine yönelik şu başlıklar tespit edilmiştir:

2.1. DOĞA ALGISI

2.1.1. Doğa Metaforundan Fiziksel Varlığa

Metaforlar, edebi metinlerde sıkça kullanılan bir dil ve imgeleme aracıdır. Doğa, bu metaforik ifadelerin sıklıkla temelini oluşturur ve çeşitli anlamların yüklenmesine olanak tanır. Örneğin, bir ağacın kökleri güçlü olması, bir karakterin sağlam bir karaktere sahip olduğunu ima edebilir. Bu şekilde doğa, fiziksel gerçekliğinden uzaklaşarak eserlerde sembolik bir konum alır. Ancak, Ekoeleştirici, doğanın sadece sembolik bir anlamla değil, kendi varlığıyla da önemli olduğunu savunur. Bu nedenle, doğayı yalnızca metaforlarla değil, aynı zamanda gerçekliğiyle de ele almayı teşvik eder. Ayrıca doğaya ait unsurların neden belirli benzetmelerde kullanıldığı ve bu kullanımın hangi amaçları taşıdığı da ekoeleştirici bakış açısıyla sorgulanır.

Erzincan’da derlenen *Munzur ile Keşiş* efsanesinde, Munzur ve Keşiş Dağları isimlerini, iki ova reisi arasındaki uzun süren anlaşmazlıklardan kaynaklanan bir olay sonucu alır. Munzur, Müslüman bir lideri temsil ederken, Keşiş ise Hristiyan bir lideri simgeler. *İki oba reisi ve halkları, bir araya gelip bir daha savaşmamak üzere obalarını terk ederek dağlara çekilmişlerdir. Yıllarca dağlarda yaşayan insanlar, toprakları ekerek ve ormanları tahrip ederek çevrelerini değiştirmişlerdir. Bu nedenle Erzincan’ın kuzeyinde ve güneyindeki Keşiş ve Munzur Dağları çıplak kalmıştır, ancak Erzincan Ovası bereketli topraklarıyla yeşillikler içinde kalmıştır* (Kara, 1993: s.98).

“Keşiş ve Munzur Dağları’nın çıplak kalması” metaforik bir ifadedir ve aslında insan faaliyetlerinin doğaya verdiği zararı sembolize eder. Efsanede anlatılan uzun süren anlaşmazlık ve savaşlar sonucunda insanların obalarını terk ederek dağlara çekilmesi, yıllarca süren orman tahribatı ve toprak ekimi gibi faaliyetler, çevre tahribatının bir sonucu olarak görülebilir. Dolayısıyla, “dağların çıplak kalması” ifadesi, insan etkisiyle doğadaki değişiklikleri ve tahribatı temsil eder. Bu metafor, insanların doğaya olan etkilerini ve doğal dengeyi nasıl bozabileceğini anlatır. Bu şekilde, efsane doğaya verilen zararı sembolik olarak anlatırken, dağların adının ve çıplak görünümünün nedeni açıklanır.

Öte yandan, Erzincan Ovası’nın verimli toprakları ve yeşilliklerle kaplı olduğu gerçeği fiziksel bir manzarayı yansıtır. Yeşillikler ve bereket, doğanın zenginliğini ve verimliliğini ifade ederken, aynı zamanda insanın doğayla olan etkileşimini de vurgular. İnsanın doğaya yönelik her hareketinin doğa üzerinde bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin insanın varlığını etkileyebileceği düşünülür. Doğanın insanla eş değer tutulması ve insanın doğal sistemin bir parçası olarak kabul edilmesi, Türklerin çevre algısının temel bir özelliğini yansıtır. Bu düşünce, insanın doğayla uyum içinde yaşaması gerektiğini ve doğanın korunmasının insanın kendi hayatının devamı için önemli olduğunu vurgular.

Artvin’den derlenen “*Kuraklık Efsanesi*”ne göre, Şavşat’ın Ziyaret köyü ve çevresinde yaşanan şiddetli kuraklıkla başlar. Köylüler, bu nedenle köylerinden yaylaya göç eder ve uzun bir süre boyunca burada yaşamaya başlarlar. Ancak kuraklık yedi yıl boyunca devam eder ve tarlalarda büyük çatlaklar oluşur, köyde kıtlık başlar. Bu zor durumda bir veli ortaya çıkar ve kuraklığın sona ereceğini müjdeler. Aynı zamanda Topkulu Dağı’nın ardından çıkacak kara bulutun sel felaketine neden olacağını da belirtir. Velinin uyarısını dikkate alanlar, yayladan köye geri dönerler ve birkaç gün sonra felaket gerçekleşir; aşırı yağışlar, yaylada kalanların tamamının yok olmasına neden olur (Işık, 1998: s.51)

Kuraklı Efsanesinde, “veli” figürü, doğa olaylarını önceden görebilen ve insanlara rehberlik eden bir kişilik olarak tasvir edilir. Veli, kuraklıkla ilgili geleceği önceden bilen ve köylülere bu konuda uyarılarda bulunan bir figür olarak görülür.

Velinin öngördüğü yağışlar, sel felaketine neden olur ve yaylada kalanların tamamının yok olmasına yol açar.

Bu efsanede fiziksel doğa, tarladır. Kuraklık, tarlalarda büyük çatlaklar oluşturarak toprağın kurumasına ve verimsiz hale gelmesine neden olur. Bu durum, doğanın canlı bir portresini çizmektedir. Doğal yaşamın bir zincirinde meydana gelen bir aksama, sistemin diğer zincirlerini de etkiler ve böylece doğanın dengesi bozulur. Normal şartlarda bölgede yaşayan insanlar tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar, ancak kuraklık bu dengeyi bozar ve insanların yaşamını zorlaştırır. Toprağın kuruması ve kuraklık gibi doğal afetler, insan eliyle gerçekleşmiş tahribatlardan kaynaklanabilir. Çünkü kuraklıkta insan faaliyetleri gibi faktörler oldukça etkilidir. Efsane, insanların doğaya karşı olan eylemlerinde dikkat etmeleri ve sorumlu olmaları gerektiğine vurgu yapar.

Hatay’da derlenen “*Büyük Deli Çayı efsanesi*”ne göre, bu bölgede Ardıçlı köyünü ikiye bölen bir akarsu vardır Bu akarsu kış aylarında coşkulu bir şekilde akarken, ya aylarında kuruyarak dinlenmektedir Ardıçlı köylülerine göre, çayın bu özellikleri bir efsaneye dayanır. Efsaneye göre, Mikâil Peygamber tabiat harikalarına insanlığa sundukları hizmetleri sormuştur. Çam ve pınar kendi özelliklerini anlatarak beğeni toplarken, Büyük Delice Çayı’nın hızlı akışı ve çevresine zarar vermesi Mikâil Peygamber’in hoşuna gitmez. Çay, yaz aylarında akışını durdurma cezası alır ve o günden beri yaz aylarında kurur, kış aylarında coşkulu bir şekilde akar (Sakaoğlu, 2012: s.174-175).

Bu efsanede, “Büyük Delice Çayı” adı verilen akarsu, metaforik olarak, çayın hızlı akışı ve yaz aylarında kuruması, doğal bir olguya atfedilen insanüstü bir nitelik olarak sunulmuştur. Çayın yazın coşkulu akışı, adeta bir delilik ve hız metaforu olarak kullanılmıştır. Bu metafor, doğanın gücü karşısında insanların doğa üzerindeki sınırlı kontrolünü ifade etmektedir Çayın yaz aylarında akışının durması, doğanın öfkesini veya insan davranışlarına verdiği bir tepkiyi temsil edebilir.

Bu alıntıda, “Büyük Delice Çayı” adı verilen akarsunun fiziksel gerçekliği de vurgulanmaktadır. Çayın kış aylarında coşkulu bir şekilde akıp, yaz aylarında ise kuruyarak dinlenmesi, doğanın döngüsel ve değişken karakterini yansıtmaktadır. Bu açıdan, çayın fiziksel özellikleri ve mevsimsel değişimi vurgulanarak, doğanın gerçekliğiyle ilişkilendirilmiştir.

Ayrıca, İslam inancı, peygamberlerin ve kutsal kişiliklerin doğa üzerindeki gücünü ve etkisini vurgular. Bu nedenle, doğa olaylarına insanın kutsal varlıklar aracılığıyla müdahale etmesi veya bu olayları kutsallaştırması yaygın bir tema olmuştur. Büyük Delice Çayı efsanesinde olduğu gibi, doğa olaylarının doğaüstü bir varlıkla ilişkilendirilmesi, insanların doğaya olan saygısını artırır ve doğa ile olan ilişkilerini derinleştirmiştir.

Yusufeli’de derlenen “*Güngörmez Dağı Efsanesi*”nde bulunan bir pınarın çevresindeki göletlerle ilgili ilginç bir özellik vardır. Bu pınarın gece şırl şırl aktığı, ancak gündüzleri bir damla su vermediği söylenir. Bu özellik nedeniyle dağa “Güngörmez Dağı” adı verilmiştir. Ayrıca, dağdaki küçük göllere taş atıldığında veya küçümseyen sözler söylendiğinde, gölün etrafına su ve ateş saçtığına inanılır (Işık 1998; s. 73).

Bu efsanede göl, metaforik bir anlatım olarak doğanın durumunu temsil eder. Pınarın gece aktığı ancak gündüz bir damla su vermemesi, doğanın gizemli ve öngörülemez karakterini yansıtır. Bu durum, doğanın kendine özgü yaşam döngüsüne vurgu yapar. İnsanların küçümseyen sözler söylemesi veya taş atması gibi eylemler, doğaya karşı olumsuz bir tutumu simgeler. Bu tutum, insanların doğaya saygı göstermeme ve tahrip etme eğilimlerini yansıtır. Gölün çevresine su ve ateş saçması da, doğanın insan eylemlerine tepkisini gösterir. Gölün gündüzleri su vermemesi, insan eliyle gerçekleşmiş bir tahribattan kaynaklanmış olabileceği gibi, efsanede anlatıldığı gibi doğal bir fenomenin sonucu da olabilir. Ancak her iki durumda da, doğa cömertliğini kaybetmiş ve verimsizleşmiştir. Bu durumda, insanın doğaya yönelik herhangi bir eylemi, sonunda kendisi üzerinde de olumsuz etkilere sahip olacaktır.

Sivas'ta derlenen "*Tecer Dağları Efsanesi*"nde, Hz. Ali'nin dağdan düşüşü sonucu vurduğu kılıçla açılan "Gez Bel" adındaki geçit, doğanın ve çevrenin değişimini sembolize eder Tecer Dağları, geçmişte doğanın zenginliği ve canlılığını temsil ediyordu, özellikle *ceylanlar ve geyiklerle* ünlüydü. Ancak Hz. Ali'nin müdahalesiyle açılan geçit, doğanın dengesini bozar ve dağların yapısında büyük bir değişikliğe yol açar. Bu durumda doğanın verimliliği azaltır ve cömertliğini kaybeder. Geçit açıldıktan sonra dağlar, ıssız ve eski ihtişamından uzak bir görünüme bürünür. Artık bu bölgede *ceylanlar ve geyikler gibi hayvanlar* gözlenmez olur. *Meşe ağaçlarıyla kaplı olan dağlar, rüzgârlarla* savrulan boş bir alan haline gelir (Özen, 2001: 275).

Metinde, fiziksel çevre dağlar olarak tasvir edilir ve dağlar, yeşilliklerle kaplı, meşe ağaçlarıyla dolu bir bölge olarak betimlenir. Dağlarda hayvan sürüleri bulunur ve doğal yaşam zenginliği açısından zengin bir bölgedir. Ancak, insan müdahalesi sonucunda bu doğal denge bozulmuş ve dağlar eski canlılığını kaybetmiştir. Rüzgârlarla savrulan boş bir alan haline gelmiştir.

Erzurum'dan derlenen "*Tortum Gölü ve Şelalesi efsanesi*"nde, Tortum Gölü'nün yakınındaki Hasköy köyünde, bir gece dağdan gelen gizemli bir ses duyulur. Ses, "Kaçın geliyorum" şeklinde tekrarlanır. Ağanın kızı bu sesi duyduğunda babasına haber verir. Yıllar sonra, dağdan kopan dev bir arazi parçası köyü yok eder. Heyelanın ardından köydeki toz duman yedi gün boyunca dağılmaz (Seyidoğlu, 2016: s.235-236).

Efsanede, "dağdan kopan dev bir arazi parçası" ifadesi, bir büyük çaplı felaketi veya büyük bir değişimi temsil etmektedir. Bir arazi parçasının dağdan kopması, genellikle büyük çaplı bir doğal afet olan toprak kayması veya heyelanı anlamında kullanılır. Nitekim efsanenin devamında dağdan kopan dev bir arazi parçası köyü yok eder. Bu metafor, olayın büyüklüğünü ve etkisini vurgulamak için kullanılmıştır.

Bu alıntıda fiziksel gerçekliğiyle çizilen doğa, gerçek hayatta yaşanmış bir olayı temsil etmektedir. Efsanede anlatılan dağdan kopan dev bir arazi

parçası, muhtemelen gerçek hayatta yaşanan bir toprak kayması veya heyelanıdır. Bu fiziksel gerçeklik, efsanede mitolojik bir anlamla birleştirilmiş ve hikâyenin unsurlarından biri olarak sunulmuştur. Ayrıca, efsanede bu doğal afetin etkileri de vurgulanmaktadır. Heyelanın ardından köyün yok olması ve toz dumanın yedi gün boyunca dağılmaması, olayın büyüklüğünü ve etkisini göstermektedir.

Erzurum’da derlenen başka bir anlatı “*Tortum Şelalesi efsanesi*”dir, Tortum Gölü’nün bulunduğu yerde bir köyün var olduğu anlatılıyor. Köyün “güngörmüş bir çobanı”, dağın eteklerine gidip koyunlarını güderken gizemli bir olay yaşar. Uykuya daldığı sırada dağın arkasından gelen “Çıkın, çıkın” sesleriyle uyanır. Dağ, zamanla köye doğru ilerlemeye başlamıştır. Çoban, bu durumu halka anlatır, ancak kimse onu ciddiye almaz. Sonunda çoban, sürüsüyle birlikte köyden uzaklaşır. Ertesi gün köy, şiddetli bir zelzele ve gürültüyle dağın altında kaybolur. Dağın önündeki alan göle dönüşür ve bu göle Tortum Gölü adı verilir. (Seyidoğlu, 2016: s.236-237).

Efsanede, “güngörmüş çoban” metaforik bir anlam taşıdığı söylenebilir. Çobanlar genellikle avcı-toplayıcı veya tarım toplumlarında doğayla yakın ilişki içinde yaşayan ve doğal çevreyle uyumlu bir şekilde hareket eden kişilerdir. Onların bilgelikleri, yılların deneyimi ve doğanın işaretlerini anlama yetenekleriyle şekillenir. İklim koşullarını, bitki örtüsünü ve hayvan davranışlarını gözlemleyerek çevrelerindeki değişiklikleri tahmin edebilirler. Efsanede çobanın, doğanın işaretlerini doğru bir şekilde yorumlayabilmesi ve potansiyel tehlikeleri önceden fark edebilmesi, onun topluma değerli bir rehber ve koruyucu olarak görülmesini sağlar.

Efsanede, fiziksel doğanın önemli bir unsuru olan dağlar, özellikle Tortum Gölü’nün oluşum sürecinde belirleyici bir rol oynar. Dağların hareketi ve etrafındaki alanda göl oluşumu, muhtemelen doğal bir felaket olan toprak kayması veya heyelan sonucu gerçekleşir. Bu, fiziksel doğanın doğal süreçlerinden biridir ve insanlar üzerinde önemli etkilere sahiptir. Yaşanan bu olaya, insanların doğa karşısındaki kırılganlığını ve bazen doğal afetlerle baş etme konusundaki hazırlıksızlığını gösterir. Bu durum, doğanın güçlü ve öngörülemez etkilerini vurgularken, insanların doğa ile olan ilişkisindeki dengeyi de yansıtır.

Ordu’da derlenen “*Ulu Ağaç Efsanesi*”nde, mezarlıkta kutsal kabul edilen bir ağacın gölge yapması nedeniyle biri tarafından kesilmesi olayını anlatır. Ağaç kesildikten sonra mezarlıkta sürekli ağlayan çocuk sesleri duyulmaya başlanır. Bu adamın, hatalı kararı nedeniyle kısa sürede öldüğü anlatılmaktadır (Akkuş, 2018: s.94).

Efsanede kesilen ağacın ardından yaşanan olaylar, insan müdahalesinin doğal denge üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Ağacın gölge yapması doğal bir olaydır ve insan müdahalesiyle değiştirilmek istenmiştir. Ancak, bu müdahale beklenmedik ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Ağacı kesen kişi, eyleminin sonucunda ölümle cezalandırılmıştır, bu da insanların doğaya karşı saygısızlık ve müdahalelerinin doğurabileceği sonuçları yansıtır. Dolayısıyla, efsane insan müdahalesinin doğal dengede nasıl bir etki yaratabileceğini ve bu tür müdahalelerin doğurabileceği beklenmedik sonuçları öne çıkararak doğanın insanlar üzerindeki gücünü ve önemini vurgular. Bu bağlamda, hem mezarlık hem de ağaç, efsanenin anlatımında önemli fiziksel ve sembolik unsurları temsil eder.

Türkiye efsanelerinde tabiatın her bir ögesinin canlı tasviri verilirken, onlara en uygun olan sıfatlar seçilmiştir. Bu sıfatlar doğayı kendi gerçekliğinden uzaklaştırmaz; sadece var olan durumunu betimler, gerçekliğini doğrular ve belirginleştirir niteliktedir. Karşımıza çıkan tabiat, yeşil ağaçlar, coşkun sular, dev arazi parçaları, çıplak dağlar, şırl şırl akan sular, ve dönen rüzgarlar gibi hareketli ve canlı bir tabiatın bütün unsurlarını barındırmaktadır

Türkiye efsanelerinde doğa, metaforik bir araç veya estetik bir kaygıyla değil, kendi başına var olan bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Bu örneklerde, doğanın fiziksel gerçekliği doğrudan anlatının diline yansımıştır. Doğa unsurları, gerçekliklerine uygun şekilde betimlenmiş ve estetik kaygılarla değil, hikâyenin akışına ve anlatının gerekliliklerine göre ifade edilmiştir.

2.1.2. Toprak

“Bu şiirde doğa nasıl temsil edilmiştir? Bu oyundaki değerler ekolojik erdemle uyumlu mudur? Toprağa ilişkin metaforlarımız toprağa olan tavrımızı nasıl şekillendirir?” (Glotfelty, 1996: s.xix). Glotfelty'e göre, doğayı nasıl temsil ettiğimiz, eserlere nasıl yaklaştığımızı belirleyen önemli bir sorudur. Bu bağlamda, Türk efsanelerinde toprağa dair metaforlar ve değerlerin ekolojik erdemle uyumlu olup olmadığını sorgulamak önemlidir. Toprağa olan tavrımızı şekillendiren bu metaforlar, toprağın insanlar için taşıdığı anlamı derinleştirir.

Özdağ, Leopold'un “Toprak Etiği”ni ele alırken, insanı doğanın bir parçası olarak gördüğünü ve toprağın sadece ekonomik fayda sağlamadığını, aynı zamanda kendisinin başlı başına bir değer taşıdığını vurgular. Leopold'un Toprak Etiği, insanları değil, aynı zamanda karaları, suları, bitkileri ve hayvanları da kapsar; yani tüm toprağı kucaklar. Bu perspektifle, toprak bir bütündür ve doğada yok olan veya nesli tükenen canlıların yeniden ortaya çıkarılması mümkün değildir. Ancak toprağın iyileştirilmesi ve kaybettiği doğal dengenin yeniden sağlanması mümkündür (Özdağ 2005; s.131-133).

Türk efsanelerinde, toprağın yaratılışından ve insanların topraktan gelip toprağa döneceği inancından bahsedilir. Bu inanç, insanların doğayla organik bir ilişki içinde olduğunu ve toprağa karşı bir yakınlık hissettiğini vurgular. İnsanlar, kendi varlıklarının bir parçası olarak toprağı görürler ve ona saygı duyarlar. Bu, toprağın sadece bir kaynak değil, aynı zamanda yaşamın bir parçası olduğu fikrini güçlendirir

Türk mitolojisinde, “Yer Ana” olarak adlandırılan Toprak, yeryüzü kültünü temsil eder, doğumla ölümü bir arada tutar ve ilklik, başlangıç gibi özelliklere cevap verir. Bu nedenle, toprak, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olmuştur (Zaripova-Çetin, 2007: s.4). Toprak, bütün canlılığın kaynağıdır ve bu nedenle toprağa hürmet edilir; çünkü o sürekli, her şey ondan gelir ve tekrar ona döner. Bu kabullerle birlikte, mitolojik ana kültü mitolojik dönemin ardından toprak ana kültüne dönüşmüştür (Akçam ve Köse, 2022: s.391). Bayat'a göre, mitolojik ana çeşitlenme sürecinde farklı ruhlara ve iyelere dönüşmüş, dağ, nehir, orman gibi koruyucu iyeler mitolojik ana'nın varyantları olarak ortaya çıkmıştır (Bayat, 2012: s.13). Toprak,

mitolojik ana figürleriyle birleştğinde, doğurganlık, cömertlik, iyilik, temizlik, saflık ve arınma gibi simgelerle de ilişkilendirilmiştir (Aça, 2018: s.33).

Türk efsanelerinde mitolojik ana, değişim ve dönüşümle yer iyesi, dağ iyesi, toprak ana gibi kültlerle sık sık karşımıza çıkar. Ayrıca, efsanelerde, insanlar veya insan dışındaki varlıklar, karşılaştıkları zor bir durumdan kurtulmak veya cezalandırılmak için toprağa dönüşmektedir (Ergun, 1997: s.181).

Hatay’da anlatılan *“Harbiye Şelalesi Efsanesi”*nde, Daphne'nin Apollon'dan kaçarak Toprak Ana'ya sığınması ve Toprak Ana'nın müdahalesiyle Daphne'nin bedeninin ağaçlara ve yapraklara dönüştüğü görülür (Hatunoğlu, 2003: s.332). Bu efsanede, Toprak Ana kahramanın koruyucusu olarak ortaya çıkar ve toprak ana kültürünün bir örneğini sunar.

Bursa’da derlenen *“Şerife Nine Efsanesi”*nde de, Toprak ana kültürüne örnek bir unsur bulunmaktadır Efsanede Kıbrıs Savaşı'nda siperde savaşan bir asker, Şerife Nine'nin müdahalesi sayesinde düşman ateşinden kurtulur. Terhis olduktan sonra Şerife Nine'yi ziyaret etmek isteyen asker, köyde bu isimde bir nine olmadığını öğrenince Şerife Nine'nin ermiş olduğunu anlar. Bunu üzerine köyde Şerife Nine'nin rüyasına uygun olarak bir türbe yapılır. Bugün Gemlik'te bulunan bu türbeden alınan toprak, cilt hastalıkları için şifa amacıyla kullanılır. Yakın zamanda Jandarma karakol komutanının türbeyi kapatma isteği, kızının buradan getirdiği topraktan şifa bulmasının ardından pişmanlık yaşaması anlatılmaktadır (Alkaya, 2006: s.48-49).

Şerife Nine Türbesi efsanesinde, Şerife Nine'nin mezarından alınan toprağın cilt hastalıklarına iyi gelmesi, mitolojik düşüncenin bir ürünüdür ve toprak ana kültürünün bir örneğini sunar. Bu durum, toprağın kozmos ile bütünleşerek şifa, arınma ve yeniden doğumun sembolü olduğu görülmekte (Hatunoğlu, 2023: s.140).

Erzurum'da derlenen *“Kızioğulları Efsanesi”*nde, Kızioğulları ailesi, mal varlığı ve mülkleriyle tanınan bir ailedir. Bu ailenin mahsulleri her zaman bereketli olur ve ambarları buğday ve arpayla doludur. Ancak bu aileden biri, mahsülü arabaya yerleştirirken buğdaya hakaret eder. Bu olaydan sonra buğdaylar eksilmeye ve yok

olmaya başlar, ertesi gün köyü sel basar ve geri kalan buğdaylar da sel sularıyla gitmiştir. Olaydan sonra Kızıoğulları ailesi, kışı komşularının yardımıyla kıt kanaat geçirmiştir (Seyidoğlu, 2016: s.179).

Efsanede toprağın bereketli olması, her yıl ürün vermesi, Toprak Ana inancıyla ilişkilendirilir. Buğdaya yapılan küfür, doğaya saygısızlık olarak yorumlanır ve doğa tarafından bereketsizlikle cezalandırılır. Bu da toprağa, doğaya ve doğal döngüye saygının önemini vurgular. Dolayısıyla, efsanede buğdaya gösterilen saygı ve doğaya yapılan saygısızlık arasında bir denge kurulmuş ve doğal dengeyi korumanın önemi vurgulanmıştır.

Karaman’da derlenen “*Kedi ve Köpek Efsanesi*”ne göre, eğitim için Bursa’ya giden iki Şıh, köylerine dönüş yolunda Ermenek Ardıçkaya köyünde konaklamışlar Burada bir düğüne rast gelirler Karınları aç olan bu şıhlar, düğün yerinde yemek yemek isterler Ancak Düğün sahibinin gurur kırıcı bir teklifi üzerine düğün evinden ayrılan Şıhlar, doğan güneşin altında dinlenmeye karar verirler. Giderken düğün sahibine beddua ederler ve bu bedduanın etkisiyle gelin ve damat kedi ve köpek haline gelir Köylerine döndüklerinde yaşananların sebebini öğrenirler, düğün sahiplerinin özür dilenmesi gerekmektedir. Şıhlar, düğün sahiplerine misafirperverlik, saygı ve hatalardan kaçınma konularında öğütler verir, ardından ayağının altından toprak alıp, gelin ve damadın normale dönmelerini sağlarlar (Özer, 2023: s.521-522).

Efsanede toprak, bir dönüşüm aracı olarak kullanılmıştır ve Şıhlar tarafından gelin ve damadın insan formuna geri dönmesini sağlamak için kullanılmıştır. Bu, toprağın yaşamın döngüsünde bir sembol olarak kabul edilmesine dayanır. Toprak, insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte birinci elden tanık olduğu ve sonunda bedeniyle birleşeceği bir varlıktır.

Denizli’de derlenen “*Eren Dede Efsanesi*”ne göre, köyün arka tarafında bulunan Kızıltepe’de bir eren yaşarmış. Bir kadının tarlası, erenin olduğu yerden karşıdaki çeşmeden getirdiği su ile sulanırmış. Ancak bir yıl, kadının ektikleri ve topraktan bir tutam ot çıkmamış, kuraklık büyük bir sıkıntıya neden olmuş. Kadın, erenin mezarının yanına gidip ağlamaya başlamış. Ağladıktan sonra, mezarın üstünde

aksakallı bir dede belirmiş. Dede, kadına güzel bir yağmur sözü vermiş ve akşamdan sonra şiddetli bir yağmur yağarak tarlayı bereketlendirmiş (Türkmen, 2017: s.124).

Bu efsanede, doğanın cömertliğine karşı özenli davranılmadığında, mezarların insanları uyarması vurgulanmaktadır. Bu efsanelde, doğanın cömertliğine saygı gösterilmediğinde insanlığın çöküşüne neden olabileceği ve doğanın korunmasının, uygarlıkların refah içinde olmasının temel şartı olduğu konusunda bir uyarı niteliği taşır.

Sarıkaya, Arne Naess'in "Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World" (1995) adlı makalesinde, insanın benlik farkındalığını yeni bir kimlik oluşturmasıyla ilişkilendirdiğini belirtmektedir. Naess' göre, bu yeni kimlik, insanın kendisini insan olmayan canlılarla özdeşleştirerek, onların yerine koymasıyla gelişir. Bu tür bir benlik farkındalığı, insanı egolarından, hırslarından ve bencilliğinden arındırır ve Naess'in hedeflediği "ekolojik benlik" düzeyine ulaşmasını sağlar (Naess'in ifadesi Sarıkaya tarafından aktarılmıştır, 2012: s.100).

Samsun'dan derlenen "*Kocakavak efsanesi*"ne göre, eski zamanlarda Rumlar altınlarını köy meydanındaki bir kavak ağacının altına gömmüş. Ancak savaşı kaybettikleri için altınları alamamışlar. Türkler bölgeye geldikçe sonra altınların gömülü olduğu söylenen ağacın altında yapılan kazı girişimleri başarısız olmuş ve bir dozer kaybolmuş. Köy halkı, bu *toprakları* eşmeme kararı almış ve köy "*Kocakavak*" olarak anılmış. Kocakavak'a yaklaşıldığında, ağaçtan esrarengiz sesler duyulduğu ve bunun eski Rumların ruhlarının konuştuğuna dair bir inanışa yol açtığı söyleniyor.

Kocakavak efsanesinde, altınların gömülü olduğu söylenen ağacın altında yapılan kazı girişimlerinin başarısız olması ve hatta bir dozer aracının kaybolması ve bunun sonucunda toprağa eşmeme kararı, çevre merkezli yaklaşımın sonucudur.

Manisa'dan derlenen bir efsanede, insanların doğaya müdahalesinin ve kutsal kabul edilen alanlara yapılan müdahalelerin beklenmedik sonuçlar doğurabileceğini anlatır. Çobanlık yaparak yaşayan bir adamın ürerinden, köy ile Subaşı arasında

bulunan Kepirler adlı alanda eski bir mezara rastlanması ve mezarın bulunduğu alanda tuhaf olaylar yaşanması öne çıkarılır. Mezarın bulunduğu alanın sahipleri, bu alanla ilgili yaşanan tuhaf olaylardan sonra mezarı yok etmeye karar verirler. Ancak bu kararlarından sonra, *tarlanın sahiplerine* bir dizi talihsizlik gelir. Beklenmedik sağlık sorunları, ekonomik zorluklar ve diğer olumsuzluklar yaşanır. Sonunda, bu kişiler yaşadıkları zorluklardan bıkar ve köyden ayrılarak her şeylerini satarlar (Türkmen 2017: 116).

Manisa'dan derlenen **bir memorata** göre¹, Üç akraba, buğday hasadı yaparken mezarı fark etmezler. Yemek molası verirler ve birisi yanlışlıkla mezarın yanına gidip ihtiyacını yapar. Hemen ardından hava açılır, sıcaklık artar ve bir hortum çıkar. Hortum, çevredeki buğday saplarını mezarın yanına getirip hepsini saçar. Bu olayı gören kişi, saygısızlık yaptığını anlar ve diğerleri de mezarı korumaları konusunda uyarılır. Büyükler, mezarın etrafında rahatsızlık yaratmamaları gerektiğini vurgularlar (Türkmen 2017: 204-205).

Bu memoratta, insanların kutsal bir alana yaptığı saygısızlık ve sonrasında doğa olayıyla karşılaşması metoforik bir anlatımdır. İnsanın kutsala olan dolayısıyla doğaya olan saygısızlığı, doğanın tepkisiyle cezalandırılmış gibi görünmektedir.

Yukarıda bahsedilen efsanelerde, insanın çevresine karşı korumacı bir tutum sergilediğini göstermektedir. Bu korumacı tutumun, doğanın bütünlüğünü ve doğal alanları korumak için alınan kararlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, Şerife Nine Türbesi efsanesinde, köylülerin Şerife Nine'nin mezarını korumak için türbe inşa etmeleri ve ona saygı göstermeleri bu tutumun bir yansımasıdır. Benzer şekilde, diğer efsanelerde de insanların doğaya ait yerleri koruma ve mezarları koruma gibi konularda hassasiyet gösterdikleri görülmektedir.

Bu korumacı tutum, doğaya karşı derin bir farkındalık ve gelişmiş bir bilinçle ilişkilidir. İnsanlar, çevrelerini koruyarak doğal dengenin ve çeşitliliğin devamını sağlama konusunda duyarlıdırlar. Bu, çevre merkezli bir yaklaşımın bir göstergesidir.

¹ Memorat ismi belirtilmemiş (245. Anlatı)

ve doğanın sadece kaynak olarak değil, aynı zamanda korunması gereken bir varlık olarak görüldüğünü yansıtır.

Bu bölümde 8 metin analiz edilmiştir. Yapılan analizler, toprağın mitolojik kökenlerine vurgu yaparak, Aldo Leopold’ın ileri sürdüğü “Toprak Etiğı” ve ekolog Arne Naess’in öne sürdüğü fikirler ışığında toprak unsuru ele alınmıştır

Türk efsanelerinde toprağın mitolojik kökenlerine bakıldığında, birçok mitolojik hikayede toprağın, doğurganlık, bereket ve yaşam kaynağı olarak kadın figürüyle özdeşleştirildiğı görülmektedir. Bu bağlamda, kadınlar toprağın doğurganlığını temsil ederken, toprak da kadınların yaşam kaynağı olarak algılanmıştır.

Leopold’ın “Toprak Etiğı” ve Arne Naess’in bakış açısından, efsanelerde insan ve doğanın eşitliğine inanıldığı, insanın doğanın egemeni olmadığı, ancak onun bir parçası olduğu görülmektedir. Efsanelerde, doğaya yönelik bir tutumun belirgin izleri bulunmaktadır. Bu hikayelerde, derin ekoloji ilkeleriyle uyumlu olan bütünsel evren görüşü sıkça vurgulanmaktadır.

Toprak başlığı altında incelenen efsanelerde, toprak ve tarım alanlarının kutsal kabul edilen kişilerle ilişkilendirildiğı belirtilmektedir. Bu ilişkilendirme sonucunda, söz konusu bölgelerin kutsal bir statüye sahip olduğu ve bu kutsallığa saygı duyulmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Saygının korunması için, olumsuz davranışların cezalandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu cezalar arasında doğal afetler gibi tabiat olaylarının da bulunduğu belirtilmektedir. Bu cezaların, çevre merkezli bir anlayıştan kaynaklandığını gördük. İnsanların doğa ve kutsal olanla ilişkisinde dengeyi sağlamak için bir uyarı veya sonuç olarak algılanabileceğı ifade edilebilir.

2.1.3. Ağaç

Türk edebiyatında, doğa teması, yazılı kültürün henüz oluşmadığı çok eski dönemlerden itibaren varlığını sürdürmüştür. Şamanist dönemden bugüne kadar geçen süreçte, doğa ele alınış biçiminde farklılıklar gözlemlenir. Türk mitolojisinin ilk

örneklerinden olan Yaradılış Destanı'nda, insanın yanı sıra doğa unsurları da anlatılır. Bu destan, dünyanın nasıl yaratıldığını anlatırken doğanın önemine vurgu yapar. *"Kutsal su, gülümseyen ay, parlak gökyüzü, ı ışık saçan yıldızlar, gündüzün tacı güneş"* gibi ifadeler, doğaya verilen değeri yansıtır (Gökdağ ve Üçüncü, 2015: 19).

Türk mitolojisinde doğa, bir bütünlük içinde yer alır ve çeşitli doğa unsurları kutsal bir değer taşır Dağlar, ormanlar, sular ve ateş gibi doğal unsurlar, mitolojik hikâyelerde önemli roller oynarlar. Dağlar genellikle tanrının mekânı olarak kabul edilir, ormanlar yaşamın kaynağı olarak görülür. Nehirlerin ve suların hayat verici gücü vurgulanır, öte yandan ateş de insanlık için önemli bir element olarak değerlendirilir. Doğa unsurları, kişileştirilir ve kendilerine özgü ruhani varlıklarla ilişkilendirilir (Bayat, 2006: 48). Dağların veya nehirlerin ruhani varlıkları sıkça mitolojik hikâyelerde karşımıza çıkar. Bu anlatılar, doğanın canlı bir varlık olduğunu ve doğaya, her bir parçasına büyük saygı duyulmasını öğütler.

Doğa unsurları arasında ağaçlar Orta Asya'da göçebe bir yaşam süren Türkler için manevi bir simge olarak kabul edilmiştir. *Yer ile gökyüzü arasında bir köprü olarak görülen ağaç*, kökleriyle yeraltına, gövdesiyle yeryüzüne ve dallarıyla gökyüzüne uzanarak mitolojik bir sembol haline gelmiştir (İnan,1987: 64). Türk mitolojisinde, yer ve gök âlemlerini birleştiren “dünya ağacı” veya diğer adıyla “hayat ağacı” bulunur. Şamanların öğretilerine göre, bazen dalları göğe uzanan bir yaşam ağacının dallarını kullanarak ruhani bir yolculuğa çıktıkları ya da ayinlerinde kullandıkları şaman davulunun üstüne binerek ruhsal olarak yükseldikleri anlatılır. Dağın tepesinde gerçekleştirdikleri ayinler, Gök Tanrı inancıyla uyumludur ve dünya tabakalarının bağlantısı olarak gördükleri yaşam ağacı sembolü büyük önem taşır (İnan,1987: 64) Yeraltı ruhlarıyla Gök Tanrı'ya ulaşmanın aracı olarak kabul edilen ağaç, kutsal bir statü kazanmış ve Tanrı'nın dünyadaki yansıması olarak görülmüştür.

Kütahya'da derlenen *“Mehmetçik Çamı Efsanesi”*nde, *şehidin, mezarının başına çam filizi dikilir. Zamanla, çam filizi dallanıp budaklanmadan göğe yükselir* (Yakın 2017: 160).

Burada göğe yükselen ağaç, bir sembol olarak kabul edilir ve oldukça eski “hayat ağacı” düşüncesine işaret etmektedir Mitolojide ağaçlar yaşamın sembolü olarak kabul edilir, “hayat ağacı” yer ile gök arasında bir bağlantıyı temsil eder (İnan,1987: 64).

Ayrıca, ağaç yaşamın ve sonsuzluğun bir sembolü olarak kabul edilir (Polat 2017: 128). Türk mitolojisinde ağaçlar, doğanın ve yaşamın devamlılığını simgelerler. Ağaçlar, kökleriyle toprağa sağlamca tutunurken gövdeleriyle göğe yükselirler, bu da yaşamın döngüsünü ve sonsuzluğu temsil eder. Bu nedenle, Türk kültüründe ağaçlar kutsal ve saygın bir konuma sahiptir.

Türk mitolojisinde, doğa unsurları hava, su, ateş, dağlar, göller, ırmaklar ve ormanlar gibi ruhları olan canlı varlıklar olarak kabul edilir. İnsanlar, bu canlı doğanın bir parçası olarak görülür. Mitolojik inanışa göre, insan sadece doğanın bir parçasıdır ve evrenin bir bileşenidir. Bir insan ile bir ağaç, bir dere veya bir taş arasında herhangi bir ayrım yapılmaz. İnsanlar, kendilerini doğanın bir parçası olarak tanımlarlar ve bu nedenle doğaya, her bir parçasına büyük saygı gösterirler. Taşlar, ağaçlar, su kaynakları, hepsi canlı ve önemli olarak kabul edilir ve onlara derin bir saygı duyulur (Yolcu, 2017: 158)

Naess'e göre, “Dünyadaki insan ve insan dışı yaşamın gelişimi içsel/asli bir değer taşır. İnsan dışı yaşam formlarının değeri, insan amaçları için kullanışlılığından veya faydasından bağımsızdır.” (Naess, 2008, s. 111-112). Naess, doğadaki insan dışı yaşamın korunması gerekliliğini vurgular. Burada sadece canlı yaşamı değil, aynı zamanda nehirler, manzara ve genel olarak yaşayan yeryüzünü kapsayan ekosferi de içerir. Ona göre, insanın varoluşunu ortaya koyabilmesinin temel şartı, doğaya saygılı, derin ekolojiye uygun bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı, ancak insanın doğayla özdeşmesini ve benliliğinin farkına varmasıyla oluşur. Dolayısıyla insanın insan dışı dünyaya müdahalesinin boyutlarını farkında olmasını, bu müdahaleyi sınırlandırmasını ve azaltmasını, doğanın kaynaklarını korumasını ve nüfus artışını kontrol etmesini gerektirir (Kara, 2020; 353).

Türk efsanelerinde doğanın kendi sürecine ve bereketine müdahale etmemenin, zarar vermemenin gerekliliği vurgulanır. Efsane metinlerinde ağaçlar, doğanın bu bütünlüğünün sembolü olarak merkeze yerleştirilir. İnsanların gereksiz yere ağaç kesmesinin zararları anlatılarak, doğanın dengesi ve çeşitliliğine saygı duyması gerektiği ve bunu da benlik farkındalığıyla gerçekleştirebileceği vurgulanır.

İnsanlar, doğaya müdahale ettiğinde uyarılır; uyarıyı dikkate almayan insanların doğaya zarar verdiğinde karşılaşılabilecek olumsuz sonuçlar da efsanelerde sıkça işlenir. Bu görüş, halk inancında da kutsal kabul edilen yerlere zarar verenlerin yok oluşla cezalandırılması düşüncesine paraleldir. Naess'in derin ekoloji perspektifi ile Türk efsanelerindeki doğa anlayışı arasında benzerlikler bulunarak, doğaya saygı ve denge konularında ortak bir değer paydası oluşturulabilir.

İçel ilimizde anlatılan “*Kokulu Ardiç I Efsane*” metninde, kutsal kabul edilen bir ağacın zarar görmesinin, felaketlere yol açacağına dair derin bir inanç vardır. Bu efsaneye göre, bir adam, “*ağaç keserken, eli ve ayağı tutulur ve adam konuşamaz hale gelir.*” Ardından, bir bilge adam onun rüyasına gelir ve ona, “*Kuru Koyak'taki ağaçlara su dökmeyi vadetmesi karşılığında serbest bırakılacağını*” söyler (Çıblak 1995, 187).

Buna benzer bir diğer efsane, Antalya ilinden derlenen “*Kokulu Ardiç II Efsanesi*”dir. Efsaneye göre, “*adam, bal almak için ağacın arılı tarafındaki dalı keser, ancak arılar kaybolur ve adamın eli ayağı tutulur.*” Adam, serbest bırakılması karşılığında Kuru Koyak'taki ağaçlara ölünceye kadar su dökmeyi kabul eder. Bu sözü vererek eli ayağı çözülür (Erol, 1996: s.187).

Antalya'da derlenen “*Çitanik Ağacı Efsanesi*”ne göre, bu ağaç, bahçeyi genişletmek için sahibi tarafından kesilir ve yakacak odun olarak kullanılır. Ancak, ağacın kesilmesiyle birlikte bahçenin ve çevrenin bereketi de kaybolur. *Ağacın kesilmesiyle ortaya çıkan anlaşmazlık, kardeşler arasında bir çatışmaya dönüşür. Toprak için çıkan anlaşmazlık, sonunda kardeşler birbirlerini dehre ile keserek öldürür. Diğer kardeş ise hapse girer* (Tekin, 2003: s.45).

Isparta'nın Gelendost ilçesindeki *Beşardeş Tepesindeki* ardıc ağaçlarıyla ilgili bir efsaneye göre, bu ağaçlar kutsal kabul edilir. bu kutsal ağaçlara zarar veren kişilere her türlü felaketin geleceğine inanılır. Efsaneye göre, Beşardıc tepesinde şehit düşen *beş askerin mezarlarından ardıc ağaçları çıkar. Bu olay sonrasında ağaçlar kutsal kabul edilir ve korunur* (Göde, 2002: s.373).

Isparta'nın Göksöğüt kasabesindeki *Dedecik Mevkisindeki* efsaneye göre, burada yatan subayın mezarına Dedecik denir. “*Mevkideki yaşlı dut ağacının dallarını kesen bir komşu, Dedecik'in uyarısına rağmen bu eylemine devam eder. Kısa bir süre sonra komşunun evinde çıkan yangın sonucu iki çocuk yanarak ölür*” (Göde, 2002: s.426) .

Çınar Ağacı Efsanesine göre Isparta'nın Kemer köyünde, yolun sağında bulunan büyük çınar ağacının altında bir şehidin yattığına inanılır. Bu çınar ağacından odun kesmek veya dal koparmak, kötü olaylara sebep olacağına inanılan bir efsaneyle anılır. *Bir köylü, çınarın altında odun toplarken eşiği kaçır. Eve döndüğünde, odunu yakarken evdeki herkesin ölü olduğunu görür* (Göde, 2002: s.42).

Isparta'nın Yalvaç ilçesindeki “*Âşık Dede Efsanesi*”ne göre, “*bir Cuma günü bu çamlıktan **ağaç kesmeye** giden bir köylü Allah'tan gelen bir emirle gözleri açık rüya görmeye başlar ve orada yatan şehitlerin birbirleri*” ile konuşmalarına şahit olur. Efsanenin sonunda, şehit Türk askerlerinin temsil edildiği düşünülen çam ağaçlarına zarar vermek kötü olayları çağırır. (Göde, 2002; s.376).

Yalvaç'ta derlenen “*Üçkardeşler Korusu Efsanesi*” metinde de **ağaç kesmek** isteyen köylüler, balta vurdukları ağaçlardan kıpkızıl suların fışkırdığını söylemektedir. Bunu yapanların ölmediğini, **başlarına felaketlerin geldiğine ve geleceğine inanılır** (Göde, 2002: s.428) .

Hatay'dan derlenen “*Çaputlu/Çapıtlı Ziyaret Efsanesi*”nde, ziyaret olarak bilinen bir başka rivayete göre, *ağacın dalından bir parça kesmeye çalışan bir vatandaş, ani bir karınca istilasıyla karşılaşır. Telaş içinde ağaçtan düşer ve gözleri görmez olur* (Bilgin 2007'den akt. Hatunoğlu, 2003: s.317-318).

Sivas’ın Kıranyurdu köyünde anlatılan “*Göz Ziyareti Efsanesi*”, suyun kaynağı olan bir yerin boz atlı Hızır tarafından korunduğuna inanılır. Burada adaba uygun davranılması önemlidir. *Saygısız davrananlara karşı yaşanan olaylar, köylülerin inançlarını pekiştirir. Örneğin, kesilen ağacın geri getirilmesi ya da palıt (pelit) ağacını sökmeye çalışan işçilere saldıran yılanın ortaya çıkması gibi* (Tırabzon, 2003’ten akt. Hatunoğlu, 2003: s.326).

Burdur’da anlatılan “*Kutlu Ağaç Efsanesi*”nde, uzakta, yalnız başına duran bir ulu ağaç bulunur. Ağaçtan dal kesmek, kötü sonuçlar doğurabileceği inancıyla kimse dokunmaz. Ancak bir gün iki genç bu ağaçtan dal keser ve sonrasında korkunç rüyalar görmeye başlarlar. *Yaşadıkları korkunç rüyaları gördükten sonra dalı geri bırakır. Yerel halka anlatınca, ağacın adının “Kutlu Ağaç” olduğunu öğrenirler* (Acar, 2013: s. 201).

Burdur’dan derlenen “*Divan Baba Efsanesi*”nde, doğaya zarar veren bir adamın başına gelenlerle ilgili bir cezalandırma teması işlenir. Divan Baba’nın mezarının bulunduğu yerdeki ağaçları kesen adamı uyarır, ancak adam uyarıları ciddiye almaz ve dalga geçmeye devam eder. Ancak, bir gece, bu adam mezarın başında bıçakla öldürülür. Bu olay, mahallede bir ibret olarak anlatılmaya devam eder (Acar, 2013: s. 224).

Burdur’da anlatılan “*Dede Ağaç Efsanesine*” göre, köy aşırı kuraklıkla boğuşur. Köylüler, *Dede Ağacı adı verilen çitlik ağacının yanına gelir ve burada yatan dedenin yüzü suyu hürmetine Allah’a yağmur duası eder. Duadan sonra yağmur yağar ve köyün su ihtiyacı karşılanır. Köylüler, adaklarını bu ağaca asar ve dua ettikleri yeri kutsal kabul eder. Ağacın herhangi bir dalına dokunulmaz, çünkü o dalın kutsal olduğuna inanılır* (Acar, 2013: s.203)

Erzincan’dan derlenen “*Ardıçlı Mevki Efsanesi*”ne göre, Şeydi Sultan’ın savaş sırasında başı ayrılmasına rağmen orduyu yönettiği anlatılır. Bir kadın bu olayı görür ve şaşkınlıkla sorar. Şeydi Sultan, kılıcını yere saplayarak ruhunu Allah’a teslim eder. Ölümüyle *askerleri ardıç ağaçlarına dönüşür. Ardıç ağaçlarının kesilmemesi*

gerektiğini tembihleyen Şeydi Sultan, Fırat Nehri üzerine yapılan köprüde kullanılan ardıç ağaçlarını yıkar. Bunun üzerine köy halkı ardıç ağaçlarını kesmemeye karar verir ve köy yolu, Ardıçlık Mevkiinden aşağıdan geçirilir (Sakaoğlu, 1975: s.99-100).

Erzurum'dan derlenen “Çobandede Ziyareti II Efsanesi”nde, Dumlu yolundaki türbesi bulunan çoban dede, sürüsünü susuz bırakmaktan korkar. Allah'a dua ederek su çıkarır ve dua kabul olur. Çoban dede ve sürüsü taşa dönüşür. Çevrede yaşayan bir Türkmen gelini, kabrinin yakınında sesler duyar ve kabrine gider. Ancak bu ona ölüm getirir. Mezarların bakımı önemlidir, mezar civarına bir şey almak yasaktır. *Ağaç kesen cezalandırılır (Seyidoğlu, 2016: s.156-157).*

Erzurum'dan derlenen “Top Dağı Efsanesi”nde, Top Dağ adıyla bilinen bir dağ vardır. Bu dağın zirvesindeki tüm ağaçlar kesilmiş olsa da, bir istisna vardır: sadece bir çam ağacı kesilmemiştir. *Bu çam ağacı etrafında oturmak veya yaklaşmak, hatta üzerine bir şey bağlamak, yerel halk arasında çekince yaratır. Halk, bu özel çam ağacının kesilmemesi gerektiğine sıkı bir şekilde inanır (Ergun, 2012: s.555)*

Denizli'den derlenen “99 Numaralı Efsane”, Beylerli kasabasında bulunan eski bir çalı ağacı, kasaba halkı tarafından kutsal kabul edilir. Bir çobanın koyunlarını bu ağacın altında barındırması sonucu başlayan olaylar, ağacın kutsallığını vurgular. *Çobanın ağacın etrafını kirletmesiyle yaşanan hastalık salgını, kasaba halkının ağaca olan saygısını artırır. (Osan, 2006: s.82).*

Denizli'de anlatılan “156 Numaralı Efsane”de, Beycesultan'a ışık veren bir çam ağacı bulunmaktadır. Ancak bu ağaç kutsal kabul edilir ve kimse ona dokunmaz veya kesmez. *Bir vatandaş bir gün bu çam ağacından bir şey kesip getirir, ancak getirdiği dal başına felaket gelir. Bu olaydan sonra kimse o çam ağacına dokunmaz (Osan, 2006: s.100-101).*

Denizli'de “Zekeriya Dede Efsanesi” anlatılır. Zekeriya Dede, ağaç saban ustası olarak bilinir. Ölümünden sonra mezarını ziyaret edenler, farklı yerlerde onu rüyalarında görürler. Köydeki çamlar kesilemez çünkü köydeki bir dede kutsal kabul edilir, *çam kesmeye kalkanlar rahatsız edilir (Osan, 2006: s.104).*

Denizli’de anlatılan “166 Numaralı Efsane”de erenler’in bulunduğu yerde büyük bir meşe ağacı vardır. *Bir gün, ağacı kesmek için işçiler getirilir. Ağacı kesen işçi, odunları taşıırken ayak burkar ve çadırın tepesine düşer. Bu sırada çadırdaki yangın çıkar ve çadır kül olur* (Osan, 2006: s.104).

Aydın’da anlatılan “101. Anlatı”ya göre, Döğüş Tepe’de bir adam, *meşe ağacının dallarını kırmak ister. Yanındaki kişi, ağacın üzerinde bir Dede olduğunu söyler ve kırmamasını ister. Ancak adam inanmaz ve dalları kırar. Dede, onu savuşturur ve adam hasta olur. Köy doktoru, Dede için ritüeller yapmasını önerir. Adam, bunları uyguladıktan sonra iyileşir* (Keser, 2017: s.138)

Uşak’ta anlatılan “1174. Efsane”ye göre, bir köprü yakınında büyük bir çınar ağacı bulunur. Bu ağacın etrafında çocuğu olmayan kadınlar ritüeller gerçekleştirir. Ancak bir adam, *çınar ağacını kesmeye karar verir ve bunun sonucunda ailesinde musibetler yaşanır. Adam, çınar ağacını kestiği gibi kendi ailesinin mutluluğunu da kaybeder* (Çelik, 2020: s.561).

Uşak’ta anlatılan “1268. Efsane”de, bir eren dalının kesilmesi sonucu ağaç üstüne yıkılır. *Tarlanın sahibi, “eren dalı” dediği ağacı kesmeye karar verir ancak ağaç onun üstüne yıkılır ve ağır şekilde yaralanır. Kurtarmak için çaba harcansa da adam, ezilerek ölür ve bir süre sonra vefat eder* (Çelik, 2020: s.594).

Gaziantep’ten derlenen “Memik Dede Efsanesi”nde, Memik Dede dürüstlüğü, yardımseverliği ve ağaçları koruma konusundaki duyarlılığı ile tanınır. *Ağaçların plansız kesilmesini ciddi bir suç olarak görür ve yeni ağaçların yetiştirilmesini teşvik eder. Abası bir gün Memik’e kurumuş dallar ve yaşlı ağaç gövdeleri getirdiğinde bu tür odunları getirmemesini söyler. Memik dede ise abası’na “kestiğim genç ağaçların dallarından kan fışkırdığı” söyler ve kesmeye dayanma gücü kalmadığını ifade eder* (Özdemir 2003: s.178).

Gaziantep’ten derlenen “Kaba Pala’nın Gazabı Efsanesi”ne göre, köydeki büyük palamut ağacı, “kaba pala” olarak bilinirmiş. Bir gün bu kutsal sayılan ağacı

kesip köye getirdiler. Ancak, kesildikten sonra köye yoğun yağmurların sel baskını ve şiddetli fırtınaların yaşandığı bir dönem başlamış. Köy büyük zarar görmüş. Bu olay, çevredeki insanların kutsal kabul ettiği ağaçlara olan saygılarını artırmış (Başarkanoğlu, 2010: s.86).

Gaziantep'ten derlenen “*Palamut Ağacı ve Halil Baba Efsanesi*”ne göre, Köydeki büyük palamut ağacı kesildikten sonra, yoğun yağmurların sel oluşturduğu ve şiddetli fırtınaların yaşandığı bir dönem başlamış, köy büyük zarar görmüş. Ağacın bulunduğu yerde önceden ziyaret yeri olduğuna inanılıyor, ağacı yakmanın günah olduğuna inanıldığı için köyden ağaçları yakanların hepsi kör olmuş (Başarkanoğlu, 2010: s.87).

Denizli’de derlenen “*Karaçam Dedesi Efsanesi*”ne göre, Karaçam Dedesi tepeciği, çevre halkı tarafından kutsal kabul edilir ve çam ağaçlarıyla kaplıdır. Anlatılan efsaneye göre, bu bölgeden *kesilen kerestelerle yapılan yapılar kendiliğinden yıkılmıştır, bunun üzerine askerler kestikleri keresteleri geri getirerek bırakmıştır* (Türktaş, 2012: s.299-300).

Denizli’den derlenen “94. Efsane” göre, Karataş köyünün alt kısmında, Karagözler Çamı olarak bilinen *çam ağacı, halk arasında dualı olarak tanınır. Köylüler, sütlerini pişirirken kesilirse ya da yoğurtları ekşirse, bu çam ağacından çırpı getirip sütlerini onunla pişirirler*. Bu sayede sütleri kesilmez ve yoğurtları ekşimez (Türktaş, 2012: s.260).

Denizli’de anlatılan “124. Efsane”ye göre, Kale İlçesi’nde bulunan Balcılar Kavağı adlı büyük çınar ağacına bir arı kovanı yerleşir ve bol miktarda bal üretilir. Ancak ulemalar, bu balın haram olduğuna dair bir fetva verir. Bunun üzerine, *balı yiyenler telafi etmek için kavağın yanına gelir, mevlit okutur ve kurbanlar keser. Bu olayın ardından bölge kutsal bir yer haline gelir ve çınar ağacı ile çevresine “Balcılar Kavağı” adı verilir* (Türktaş, 2012: s.272).

Gaziantep'ten derlenen “*Kan Akıtan Ağaç Efsanesi*”nde, Taşbaş Tepesi’nde yedi kız kardeşin mezarlarının olduğu alanda *bir ağacın dalını kesmeye karar veren bir aile, kesilen dalın yerinden kan akmasıyla karşılaşır* (Başarkanoğlu, 2010: s.88).

Diyarbakır’dan Mardin’e giden yol üzerindeki Kırklar Dağı, kırmızı topraklı ve meşe ile dut ağaçlarıyla kaplı kayalık bir dağdır. Dağda, kırk erenlerin ruhlarının dolaştığına inanılır ve mezar bulunmaz. Ziyaretçiler dileklerde bulunmak için dağa yaz mevsiminde giderler ve adaklar kesip dualar okurlar. *Ağaçlara zarar vermemek önemlidir çünkü bu kişiye kötü şans getirebilir* (Ergun, 2012: s.735-736).

Mardin’de anlatılan “*Ağaçların Kutsallığı Efsanesi*”nde Savur’da bir adam, *ağaçları keserek odunları kamyonuna yüklemiş ancak kamyon çalışmamış. Odunları indirince kamyon çalışmış. Adam, kesilen ağaçların kötü enerji taşıdığını düşünerek endişelenmiş ve bir kurban keserek kötü enerjiden arınmaya çalışmış*. Bu olaydan sonra Savur’da kimse ağaç kesmemeye başlamıştır (Sancak, 2008: s.109).

Mardin’de derlenen “*Kutsal Çınarın İntikamı Efsanesi*”ne göre, bir köyde kutsal sayılan bir çınar ağacını kesmek isteyen bir grup insan, uyarılara aldırmadan ağacı keserler. Ancak, bu eylemin ardından köyde yaşanan doğal afetler ve talihsizlikler artar. Köylüler, bu olayın ağacın intikamı olduğuna inanır ve kesilen ağaç için törenler düzenlerler. Bu olay, çevredeki insanların kutsal saydığı ağaçlara olan saygılarını artırır (Sancak, 2008: s.110).

Adıyaman’da anlatılan efsaneye göre, Bademcik köyünde ağaçlar kutsal kabul edilir ve kesilmez. *Bir kişi kesmeye kalkarsa felakete uğrar ve pişman olur. Bir bekçi bu uyarıları dikkate almayıp ağaçları kesip satarsa evi sel alır ve kendisinden bir daha haber alınamaz* (Tozlu 2011: s.134).

Yozgat’tan derlenen “*Ziyaret tepe Efsanesi*”ne göre, bu tepedeki evliyanın türbesine yapılan ziyaretler, yağmur duası için gerçekleştirilir ve genellikle yağmur yağmaya başlar. Ormanlık alandaki yaş ağaçlara dokunulmaz çünkü evliyanın felaketleri önlediğine inanılır. Hacı Hüseyin, bu inançları reddeder ve ağaç kesmeye

gider. Ancak baltayı ağaca vurduğu anda kendi ayağına zarar verir ve sakat kalır (Karadavut, 1992: s.272)

Yozgat'ta derlenen “*Dede Dağı Efsanesi*”nde, bu dağın eteğinde yaşanan doğaüstü olaylar, *odun kesen iki kişinin başına gelen trajik olayların sonuçlarına dikkat çeker. Bir kişi suçlu olduğuna dair rüyasında bir işaret alır ve deformasyona uğrayarak ölürken, diğeri uyarılara aldırılmaz ve hayvanlarıyla birlikte ölür. Bu olaylar, dağdaki ağaçların kesilmemesi gerektiği inancını güçlendirir* (Ergun, 2012: s.888)

Yozgat'tan derlenen “*Aptal Dağı Efsanesi*”ne göre, Akdağ'da bulunan mezar, bölge halkı tarafından evliyanın kabri olarak kabul edilir ve sık sık ziyaret edilir. Mezarın yanındaki ardıc ağacı dilek ağacı olarak kullanılır. Turlahan köyü yakınındaki koruluk ise kesildiğinde başa musibet getireceğine inanılan kutsal bir alandır. *Bir köylü, bu koruluğu keserek iki çocuğunu kaybettiğini ve bacağının sakatlandığını anlatarak inancı destekler* (Ergun, 2012: s.1014-1015).

Nevşehir'deki “*Ardıc Ağacına Dönüşen Derviş Efsanesi*”nde, dervişten sadaka alan bir kadın, *derviş köylülerin taşlaması üzerine derviş ardıc ağacına dönüşür. Köylüler, bu kerameti görünce derviş kutsal kabul eder ve ardıc ağacını kutsal simge olarak benimser* (Alptürker, 2013: s.179).

Ürgüp'te anlatılan *Çamlar Asker İmiş efsanesinde*, Müslümanlar ile küffar arasındaki savaşta Müslümanlar, umutsuz bir duruma düşer. Komutanları Allah'a dua eder ve *Allah'ın kabul ettiği dilek sonucunda Müslümanlar çam ağacına dönüşür. Bu efsane, çamlığa büyük saygı gösterilmesi gerektiği inancını doğurur, çünkü çamlar kutsal sayılır* (Alptürker, 2013: s.181-182).

Konya'daki “*Hodul Dağı Efsanesi*”nde, dağın Kâbe'nin yapımında kullanılan taşlardan birini geri götürdüğü için lanetlendiğiyle ilgilidir. Dağın eteğindeki *alıç ağacına gelenler, fitık gibi rahatsızlıklar için dileklerde bulunur ve gömleklerini asarlar. Bu ritüelin özellikle çocuklara daha etkili olduğuna inanılır* (Ergun, 2012: s.545).

Konya’da derlenen “Zive Efsanesi”nde, devasa bir kavak ağacı bulunmaktadır. Bir *düğün sabahı, yeni gelin kavak altındaki çeşmeye su almaya giderken kavak ağacının secde ettiğini fark eder*. Bu olayı gelinin kaynatasına bildirmesiyle efsane başlar (Emiroğlu, 1993: s.120).

Sivas’ta anlatılan “Kazancığın Karababa Efsanesi”nde, Turna Dağı’ndaki Yedi Kardeşler türbelerinden biri olan Karababa, efsanelere konu olan bir ziyaret yeridir. Savaş sırasında ağaçlar devrildi ve taşlar derelere doldu ancak savaştan sonra her şey eski haline döndü. Çevresi ardıc ağaçlarıyla doludur ve bu ağaçların Karababa tarafından dikildiği söylenir. *Ağaçlardan bir dalı koparanlara büyük musibetler gelir*. Ayrıca, türbede altın olduğuna inananlar vardır, ancak altın arayışında olanlar kazılarının ertesi gün eski haline döndüğünü görürler (Özen, 2001: s.252-253).

Aksaray’dan derlenen “Kanlı Pelit Efsanesi”nde, Ali Baba’nın Hasan Baba’ya şehirde evliliğini yapma çağrısı üzerine, taş ve pelit ağacı atarak birbirlerine ulaştırdıkları rivayet edilir. Hasan Baba’nın attığı Pelit dalının günümüzdeki Kanlı Pelit’in o ağaca ait olduğu söylenir. Adının “Kanlı Pelit” olmasının nedeni, *tepesine odun kesmeye çıkan bir kişinin düşerek kanlar içinde kalmasıdır. Bu olaydan dolayı kutsal kabul edilen ağacın pelidi de yenmemektedir* (Aydoğan 2018: s.210) başka bir varyantına göre, belediye reisi ve ekibi, kabristanlığı düzenlemeye karar verir. Ancak *pelit ağacı yolu engeller. İlk operatör, ağacı sökmeyi reddeder çünkü rüyasında ölümünü görür. Yerine gelen ikinci operatör, rüyaya aldırılmaz ve ağacı sökmeye kalkışırken kepçe devrilir ve hayatını kaybeder*. Bu olay, kabristanlığın adını Kanlı Pelit olarak değiştirir (Aydoğan 2018: s.210-211).

Artvin’den derlenen “Ziyaret Efsanesi”ne göre, bir adam, ulu çınarı kesmek ister. Ancak komşuları karşı çıkar. *Adam, çınara vurduğunda kan akar. Oğlu ölünce, köy halkı çınarı ziyaret yeri yapar* (Işık, 1998: s.53).

Giresun’daki “Ulu Çınar Efsanesi”nde, *bir adam evinin yanındaki ağacın dallarını keser. Bu eylemin ardından felaketler yaşanır: çocukları hastalanır ve ölür, adam da ciddi bir hastalığa yakalanır*. Felaketin nedenini anlayan adam, ağacın

kökünde kurban keser ve etrafında yedi defa dolaşır. Bu ritüelin ardından iyileşir ve sağlığına kavuşur (Gökşen, 1999: s.192).

Amasya'daki “*İsmail Dede Efsanesi*”ne göre, Çamlık Dede ve İsmail Dede *ağaçlarını kesmek isteyen bir adam, evine götürdüğü odunu atınca ortaya çıkan ateşin sabah geri götürülmesini anlatan bir olay olarak bilinir*. Ayrıca, Evliyaların üstünde bir pınarın olduğu ve önünde küçük bir göl bulunduğu belirtilir, bu suyun taşmadığı ve dışarıya akmadığı vurgulanır (Balaban, 2013: s. 125)

Amasya'daki “*Çermik Evliyası Efsanesi*”nde, bir adam, evliya kabrinin etrafındaki ağaçları kesmek ister. Ancak, ağaçları kesmeye kalkıştığında aniden gözü şaşır olur ve ağzı eğrilir. Bu olayın ardından arazi sahipleri, ağaçları sadece dallarını budamakla yetinirler ve büyük sıkıntılar yaşarlar. Kesilen ağaçları isteyen adam ise kısa bir süre sonra ölür. Bu efsane, evliya kabirlerinin ve doğanın korunmasının önemini vurgular (Balaban, 2013: 130).

Ordu'daki “*Kökenli Evliyası Efsanesi*”nde, Hristiyan Rumlarla yapılan savaşlarda kahramanlık gösteren bir komutanın mezarıyla ilgilidir. *Mezarın yanındaki büyük meşe ağacının budanması üzerine iki kardeş arasında anlaşmazlık çıkar ve birbirlerini öldürürler*. Köylüler, mezar alanına zarar vermenin sonucu olarak bu olayı görür ve Kökenli Evliyası'na daha fazla değer verirler (Akkuş, 2018: s.48,49).

Ordudaki “*Ulu Ağaç Efsanesi*”ne göre, Gürgentepe'nin bir mahallesindeki mezarlıkta kutsal kabul edilen bir ağacın hasta torunların iyileşmesi için kullanıldığına dair bir inanış içerir. Ancak bir gün, ağacın gölge yapması nedeniyle bir kişi tarafından gizlice kesilir. Ağaç kesildikten sonra mezarlıkta sürekli ağlayan çocuk sesleri duyulmaya başlar. Bu adamın hatalı kararı nedeniyle kısa sürede öldüğü anlatılır (Akkuş 2018: 94).

Ordudaki “*Eskiköy Saitler Camisi Efsanesi*”ne göre, Eskiköy mahallesindeki 600 yıllık Saitler Camisi'nin yapımıyla ilgilidir. *Mahalle halkı cami yapma kararı alır, ancak kerestelerin kendiliğinden yer değiştirmesi üzerine yaşlı bir adamın kağnısıyla*

kerestelerin eski yerine taşındığını gören mahalle büyükleri, olayı ilahi bir işaret olarak yorumlar (Akkuş 2018: s.95)

Buna benzer bir efsane de şu şekildedir “*Eski Cami Efsanesi*”nde, Perşembe ilçesinde bulunan *caminin yerini belirlemek için ağaçlar toplanır. Ancak, ağaçlar sabaha kadar kendiliğinden yukarı taşınır. Bu olayı anlamak için bekçi olarak kalan kişiler, iri boynuzlu geyik sürüsünün ağaçları yukarı taşıdığını görürler. Bu olayın ardından köyün ileri gelenleri, camiye eski caminin bulunduğu yere yapmaya karar verirler (Akkuş, 2018: s.119- 120)*

Ordu’da anlatılan “*Kirazlık Evliyası Efsanesi*”nde, Kırılı’dan Şeber’e giden bir ermiş, tipide donmak üzereyken büyük kiraz ağacının kovuğuna sığınır ve dua eder. *Allah’ın dualarını kabul etmesiyle ağaç onu korur. Köylüler ağaçları kesmek ister, ancak elleri baltalara vurduğunda geri fırlarlar. Birkaç gün sonra tekrar denediklerinde elleri ve kolları tutmaz olur. Bu olayın ardından köylüler ağaçlara dokunmamaya karar verir, çünkü inanışlarına göre ağaçlar insanları korur (Akkuş 2018: s.121- 122).*

Amasya’dan derlenen “*Karaağaç Dede (Garip Dede) Efsanesi*”nde, köyün üst kısmında adıyla bilinen bir alanda karaağaç bulunurdu. *Ancak, köy heyeti kararıyla karaağaç kesilip satıldı. Aynı yıl içinde köyü felaket vurdu. Harmanın içindeki elli altmış malın tamamı kayboldu, ağaçlar ve tarlalar yok oldu (Balaban 2013: s.575).*

Amasya’dan derlenen “*Topuzlu Evliya (I) Efsanesi*”nde, evliyanın yakınındaki yol kenarındaki bir *tarladan kesilmiş bir ağaç köylüler tarafından başka birine satılmıştır. Alıcıya, evliyanın yanından kesmemesi uyarısı yapılmasına rağmen, alıcı evliyanın yakınındaki büyük bir pelidi kesmiştir. Bu olayın ardından, alıcının evi, ahır ve samanlığı tamamen yanmıştır (Balaban, 2013: s.588).*

Amasya’da anlatılan “*Kurtbaba (III) Efsanesi*”nde, Kurt Baba’nın ölümünden sonra, yola devrilen bir pelit ağacının kökünden kesilmesi üzerine yaşananlar anlatılır. *Kağnısıyla yoldan geçen bir kişi peliti kesip evine götürmüştü, ancak o gece kurtlar gelmiş ve adam uyuyamamış. Sabah olunca peliti hemen geri götürmüştü, çünkü orada*

almadıkları bir şey olduğuna inanılmış. Bu efsanede, eskiden yatır olmayan yerlerde kurtların mezarın etrafında yattığına inanılır (Balaban 2013: 592).

Kastamonu’da anlatılan “*Cinlerin Yuvası Çınar Ağacı Efsanesi*”, gizemli olayları konu alır. Ağacın etrafında yaşananlar, koruyucu bir gücün varlığını ve ağaca zarar verilmesinin engellendiğini vurgular. *Bir köylünün ağacın dallarını kesmeye çalışırken ani bir şekilde ölmesi ve diğerlerinin benzer denemelerde sakatlanması veya yaralanması, halk arasında cinlerin etkisi olduğu inancını güçlendirir.* Ağacın cinlerin yuvası olduğuna dair yaygın bir inanış, onun kesilmemesi ve dokunulmaması gerektiği fikrini yaygınlaştırır (Yüksel 2011: 197).

Tekirdağ’da anlatılan “*Kalkankavak Çeşmesi Efsanesi*”nde, köylü bir adamın devirdiği kavak ağacının zarar görmeden dikilmesi mucize olarak kabul edilir. *Bu ağaç kutsal kabul edilir ve kesilmez, kesmeye kalkanlara uğursuzluk gelir.* Ağaç, dileklerin yerine getirilmesi için adak yeri olarak görülür. Cuma ve pazartesi geceleri, şehit olduğuna inanılan bir dedenin ışığıyla görüldüğü söylenir. Bu efsane, Anadolu’da benzer motifler içeren efsanelere benzerlik gösterir (Sakaoğlu 2012: 199-200).

Ergun’a göre, ağaca zarar vermekten kaçınılmış ve kutsal ağaçlara karşı duyulan korkuyla karışık bir saygı, Türk kültüründe önemli bir kültürel motif olmuştur (Ergun, 2017: 362). Şamanistik inançlar öncesinde, ağaçlar Türk düşüncesinde yaşam sembolü olarak kabul edilmiş ve kutsallaştırılmıştır. Ancak İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte, ağacın kutsallığı büyük ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte, İslam dininin kutsal değerleriyle sentezlenerek ağaca saygı duyulmaya devam etmiştir.

Yukarıdaki efsanelerde, ağaçları kesenler genellikle doğal dengeyi bozmakla suçlanır ve bu davranışın cezasını çekerler. Ağaçların kesilmemesi vurgusu, çevreci bir yaklaşımın ürünü olabilir. Ayrıca ağaçları kesenlerin cezalandırılması, çevreye yapılan müdahalenin insanlara uyarı niteliğinde olduğunu gösterir.

Edebi metinlerde duyguların derinliği ve etkisi genellikle doğadan ilham alarak sağlanır. Gelin Kavağı Efsanesi, Burdur’da yaşanan bir olayı anlatan bir efsanedir ve üzüntüyü ifade etmek için doğa metaforları kullanır.

Efsaneye göre, çiftlik ağası Rüstem Ağa'nın ırgatın kızı Fatmana'ya duyduğu aşk, trajik bir sona yol açar. Fatmana'nın intiharının ardından Rüstem Ağa, onun cesedini gelinlik giydirip ata bindirerek dolaştırır ve bu olaydan sonra ağaca "Gelin Kavağı" adı verilir. Ağacın sekiz dalından yedisi yaşamları iç içedir ancak kederin büyüklüğünden bir dal kurumuştur. Bu dalın kesilmemesi, ağacın tanıklığının sürmesi ve diğer gelinlerin mutluluğunun devam etmesi için gereklidir (Acar, 2013: 205).

Burdur'da derlenen “*Ardıçlı Tepe Efsanesi*”nde, Ardıçlı Tepesi'nde yaşanan bir olay anlatılır. Eğneş Köyü sakinlerinden İbrahim Amca, ardıç ağaçlarından odun kesmeye gider. Ancak bir ardıca vurduğu zaman ağaçtan kan aktığını görünce, kesmeyi bırakır ve oradan ayrılır. Bu olay, köylülerin ardıçları kutsal kabul etmesine sebep olur (Acar, 2013: 206).

Benzer bir efsane de İskenderun'dan derlenmiştir. “*Çamlık Ziyareti Efsanesi*”nde, halk arasında büyük bir itibara sahip çam ağacı bulunur. Ağacın kesilmek istendiği bir dönemde yaşanan olaylar, gövdesinden kırmızı bir sıvı çıkması ve ardından görsel rüyalar, kesimi durdurmuş ve ağacın etrafı açık bir ziyaret alanına dönüştürülmüştür (Hatunoğlu, 2003: 318).

Naess'e göre, “yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği ayrıca kendinde değere sahiptir ve dünyadaki insan ve insan dışı yaşamın gelişimine katkı sağlar. İnsanların bu zenginlik ve çeşitliliği azaltmaya hakları yoktur, ancak hayati ihtiyaçlarını karşılamak için kullanabilirler.” (Naess, 2008, s. 111-112). Bu bağlamda, yukarıdaki efsanelerde ağacın yaşam hakkının korunması gerektiği düşüncesi, kişileştirme sanatının kullanılmasıyla vurgulanmıştır.

Türkiye sahasından derleyen efsane metinlerinden ağaçla ilgili unsurlar kapsamında 60 efsane metnini ulaşılmıştır. Genellikle efsanelerde ardıç, dut, çınar, kavak, çam, meşe, dut, pelit, çitlik gibi ağaçlar sıkça yer alır ve bu ağaçlar genellikle bereket, yaşam ve doğanın güçlerini simgeler. İncelenen örneklerde ağaçları kesen kişiler, genellikle doğal dengeleri bozmak ve tabuları ihlal etmekle suçlanır ve efsanelerde bu tür davranışların cezasını çekenlerle ilgili pek çok örnek bulunmaktadır.

Türk efsanelerinde ağaca zarar vermekten kaçınılması ve kutsal ağaçlara duyulan korkuyla karışık saygı, doğa ile insan arasındaki derin bağı yansıtır. Bu durum, Türk kültüründe doğaya karşı derin bir anlayışın var olduğunu gösterir. Derin ekoloji perspektifinden bakıldığında ise, Türk efsanelerindeki insan-doğa ilişkisinin çevreci bir yaklaşımı yansıttığını söyleyebiliriz.

2.1.4. Su

Su, tarih boyunca pek çok din ve kültürde değerli ve kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda, suya çeşitli simgesel anlamlar yüklenmiştir. Hayatın kaynağı olarak görülen su, maddi ve manevi temizliği ve arınmayı sembolize etmiş, yenilenme ve canlılık için bir araç olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, su sonsuzluğu, varoluşun ve yok oluşun birliğini, bütünlüğü ve dengeli bir dengeyi temsil etmektedir (Türkmen, 2013: 13-14).

Doğa kültürüne bağlı gelişen su, Türk kültüründe saf ve yaşamın kaynağı olarak büyük önem taşır. Hem inançsal hem de yerleşim yeri olarak hayatın merkezindedir. Yaratılış mitlerinde her şeyin su kökenli olduğu ve evrenin ilk maddesinin su olduğu anlatılır. “*Gök ve yer yoktu. Uçsuz bucaksız deniz vardı, tanrı Ülgen bu deniz üzerinde uçuyordu, konacak katı bir yer arıyordu. Fakat bulamıyordu.*” (İnan 1986: 19). Bununla birlikte mitolojide su, kutsal kabul edilen bir varlığın ruhunu barındırır ve onun hâkimiyeti altındadır. Su iyesi olarak adlandırılan bu varlıklar genellikle insan figürüyle tasvir edilirler. Bazen ise nehir, ırmak veya pınar gibi yerlerde balık formunda görüldüklerine inanılır (Bayat, 2007: 248).

Efsanelerde suyun önemi ve kutsallığı sıklıkla vurgulanır. Su, birçok kültürde hayatın kaynağı olarak görülür ve bu nedenle suyun korunması, saygı gösterilmesi ve israf edilmemesi gerektiği vurgulanır. Su iyesi veya suyun ruhu gibi kavramlar, suyun doğasıyla uyum içinde yaşayan varlıklar olarak tasvir edilir ve insanların suya karşı gösterdikleri saygısızlıkları cezalandırmakla görevlidirler. Bu, suyun kutsallığına ve doğanın dengesine saygı duymanın önemini vurgular.

Aşağıdaki efsanelerde, suyun canlı ve kutsal bir varlık olarak kişileştirilmiş şekli olan “su ruhu” detaylı bir şekilde betimlenir. Bu efsaneler, su ruhunun su kaynaklarını koruyucu, yaşamın kaynağı ve insanların suya karşı olan tutumlarını şekillendiren önemli bir varlık olarak tasvirini sunar.

Gümüşhane’de derlenen “*Kaybolan Nehir Efsanesi*”nde Ermenilerin oturduğu bu köyde bir gün, gelinlerden biri çocuğunu suyun kenarına götürür, orada ihtiyacını giderir. Fakat çocuğunun temizliğini su ile yapmaz, yanındaki buğday ekmeği ile yapar. Daha sonra temizlik yapmak için kullandığı bu ekmeği suya atar. Bu durumu gören *su da gündün güne azalır*, ancak bir değirmeni döndürebilecek kadar kalır. Bu suyun akışı toprağın altında devam eder ve çevredeki mağaralardan bile şırl şırl sesi duyulur (Sakaoğlu, 1978: s.69-70).

Efsane metninde, su perileri veya su iyesi inancının temsili gözlemlenmektedir. Metinde, suyun kirlenmesinin ciddi bir tabu ve günah olarak algılandığı belirtilmektedir. Bu anlatım, suyun her durumda kutsal ve değerli olduğu inancını vurgulamaktadır.

Kalecik ilçesine ait “*Kızlar Pınarı Efsanesi*”ne göre, Hasangiller adlı bir grup bir gün tarladan dönerken gün batmak üzereyken köy mezarlığının yakınında bulunan bir *pınarın başında üç genç kızın yıkandığını* fark ederler. Kızları görünce ani bir şekilde onları yakalamaya çalışırlar. Ancak üç kızdan sadece birini yakalayabilirler, diğer ikisi kaçmayı başarır. Yakaladıkları kız, kendisini bırakmaları için Hasangiller’e yalvarmasına rağmen, onlar tarafından evlerine götürülür. “*Bu hadiseden sonra Hasangil’in evinde bereket kalmaz*” Köylülerin bu kıza yaptıkları kötü muamele sonucunda doğal dengede bir bozulma meydana gelir. *Tarlalar kurumaya başlar, pınarın suyu azalır ve köyün bereketi kaybolur*. Ancak kız, su perilerinin yardımıyla Hasangiller’in evinden kaçır ve perilerin yanına geri döner. O günden sonra da bu pınara Kızlar Pınarı adı verilir (Sakaoğlu, 1978, 143).

Efsanede, su iyesine müdahale dolayısıyla su kaynaklarının tükenmesi ve buna bağlı olarak toprağın verimsizleşmesi, toplumların tarımsal üretimine, beslenme düzenlerine ve genel sağlık durumlarına olan etkilerini yansıtır. Bu durum doğal

yaşamın dengesini bozar ve tüm canlıların sağlıklı bir yaşam sürme hakkını tehdit eder. Su kaynaklarının azalması ve toprağın verimsizleşmesi, tarım alanlarında ürün miktarının azalmasına ve kalitesinin düşmesine neden olabilir. Ayrıca, su kaynaklarının azalması ve ekosistemlerin bozulmasına ve biyoçeşitliliğin azalmasına da yol açar. Sonuç olarak, su kaynaklarının azalması doğada sağlıklı bir yaşam sürme hakkına sahip olan tüm canlıları etkiler. Doğa üzerinde kendi amaçlarına uygun hakimiyet kuran Hasangiller, bütün köylülerin yaşamını etkilemiştir.

Derin ekoloji düşüncesine göre, insanlık geniş bir gezegen sisteminin içinde, tüm yaşam biçimlerinin eşit yaşam hakkına sahip olduğu bir parça olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım, biyomerkezcilik olarak adlandırılır ve insanların sadece kendi türlerini değil, aynı zamanda diğer tüm canlıları ve ekosistemleri de içeren geniş bir yaşam ağı içinde var olduğunu kabul eder. Bu düşünceye göre, insanlar doğal dünyanın sadece bir parçasıdır ve diğer canlılarla ve ekosistemlerle birlikte yaşamının önemini vurgular. (Mellor'dan akt Özkazanç, 2006; s.52).

Erzurum yakınlarındaki Söğütlü köyünde bulunan “*Balıkli Göl Efsanesi*”ne göre, “*eskiden bu gölden balık tutulurmuş. Bir gün bir adam tuttuğu balıkları eve getirir, kızaran balıklar tavadan kaybolur. O günden sonra bu balıklar kutsal sayılır ve hiç kimse bu gölden balık tutmaz. Göldeki balıkların birbirinin muhtelif yerleri yanık gibidir. Bunun tavadaki kızarıklıktan ileri geldiği söylenir*” (Seyidoğlu 1978, 302). Balıkların tavadan kaybolmasının ardından, göldeki balıkların vücutlarının çeşitli bölgelerinde yanık benzeri izler olduğu belirtilir. Bu durum, olayın ardından balıkların dönüşüm geçirdiği ve o günden itibaren kutsal kabul edildiği inancını pekiştirir. Bu tür efsaneler, su kaynaklarına ve içinde yaşayan canlılara yönelik saygının ve kutsallığın vurgulandığı örneklerdir.

Buna benzer bir başka “*Çolaklar Efsanesi*”dir. Efsaneye göre, adamın biri Nevşehir’e bağlı Yoğunhisar’daki *Balıkli Pınar*’dan birkaç balık yakalayarak pişirmek için evine getirir. “*Ateşi yakarak balıkları saçın üzerine dizer. Fakat balıklar saçın üzerinden sıçrayarak tekrar yerlerine giderler. Bunların saçta kalan tarafları yanıktır. Balıklar giderken, kendilerini yakalayan adama, ‘olduğun yerde çolak ol, bizi tutan*

elin hiç hareket etmesin' diye beddua ederler. Adam olduğu yerde çalınır. Şimdi o kabileye 'Çolaklar' denir (Karadavut 1992, 195).

Efsanede, balıkların, kendilerini yakalayan adama beddua etmesi ve adamın “çolak” olmasına neden olması, insanın doğayla olan ilişkisinin ve doğaya karşı duyulan saygının bir yansımasıdır. Bu beddua sonucunda adamın olduğu yerde çalınması, doğa ve içindeki varlıklara karşı olan saygının bir ifadesi olarak görülebilir.

Erzurum'da derlenen “*Balıkli Göl I Efsanesi*”ne göre, kocası isteyken gelin, efendisinin dönüp dönmediğini görmek için dışarı çıkar. Bir Ermeni delikanlısı gelini görür, ona hayran kalır ve yüzünü öpmek ister. Gelin, delikanlının Allah'ı anmasına izin verir. Eve döndüğünde olanları kocasına anlatır. Kocas, gelinin Allah'ı bu kadar çok sevdiğini görmek ister ve kapının önünde büyük bir ateş yakar. Sonra, gelinini ateşe atmasını ister. Gelin gözünü kırpmadan kendini ateşe atar ve bir göl oluşturur, kendisi de bir balık olur. Yöre halkının aktardığına göre, *bu gölde yaşayan balıklar kutsal kabul edilir ve avlanıp yenmezler* (Seyidoğlu 1978, 299). Buna benzer bir efsane de Erzurum'da derlenmiştir. Efsanesine göre, çoban ve eşi Allah'ın rızası için kendilerini yakmakta olan bir tandıra atılmışlar. İkisi birden gölün içinde balık olmuşlar. Bugün gölde bulunan iki renkli balıklar o zamandan beri çoğalıp gelmişler. Bu balıklara kimse el sürmez. Avlayan pişiren onlara zarar veren de mutlaka cezasını bulur (Seyidoğlu 1978, 300).

Efsanelerde, insanın balığa dönüşmesi metaforik bir anlatımdır aşırı avlanmayı önlemek için gölün kutsallaşması çevre merkezli bakış açısının bir ürünüdür. Bu efsanelerde biyomerkezci bir tutum söz konusudur; yani, doğanın korunması ve insan etkisinin sınırlanması ön plandadır. Gölde yaşayan balıkların kutsal kabul edilmesi ve avlanmaması, doğal dengenin korunması ve biyolojik çeşitliliğin önemi konusunda bir mesaj taşır. İnsanların doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmalarını ve diğer türlerle uyum içinde yaşamalarını teşvik ederler.

Türkiye sahasından derleyen efsane metinlerinden su ile ilgili unsurlar kapsamında 6 efsane metni incelenmiştir. Su ile ilgili unsurlar incelendiğinde, suyu kirleten kişilerin genellikle doğal dengeleri bozmak ve tabuları ihlal etmekle

suçlandığı görülür. Bu tür davranışların cezasını çekenlerle ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Ayrıca bu efsanelerde, insanın balığa dönüşmesi metaforu sıkça kullanılır ve bu metafor sayesinde su kaynağı kutsal kabul edilir, çevreye verilen zararın önlenmesi amaçlanır. Bu hem su kaynağı için hem de su içinde yaşayan diğer varlıklar için önemli bir husustur.

Toplumun suya karşı gösterdiği saygı ve suyun doğal denge içindeki rolü, ekolojik bilinçlenme ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımıyla ilgili önemli mesajlar taşır. Bu metinler, suyun yaşamsal önemini vurgulamanın yanı sıra, çevresel sorumlulukları da dile getirerek ekolojik duyarlılık konusunda toplumu bilinçlendirmeyi amaçlar. Bu anlamda, suyla ilgili efsane metinleri, çevreci bir bakış açısını ve su kaynaklarının korunmasına yönelik bir çağrışı temsil eder.

2.1.5. Efsanelerde Can Bulan Dağlar

Dağlar, yeryüzünden gökyüzüne uzanan görünüşleriyle her zaman insanların dikkatini çekmiştir. Türklerin inançlarında, Tanrı'nın gökte olduğu inancı mevcuttur ve bu inanışlarına göre, Tanrı'ya en yakın varlıkların yükseklikleri nedeniyle dağlar olduğuna inanmışlardır. Bu sebeple, dağları kutlu saymışlardır. Dağlar, sadece fiziksel yükseklikleriyle değil, aynı zamanda manevi anlamlarıyla da önem taşır. Onlar, Tanrı'ya ulaşmanın simgesi olarak görülürler ve insanların manevi yaşamlarında da büyük bir rol oynarlar. Dağlar, sadece doğanın bir parçası değil, aynı zamanda ruhsal ve dini birer sembol olarak kabul edilirler. Bu nedenle, Türklerin dağlara olan bu saygısı, kültürel miraslarının önemli bir parçası olmuştur.

Eski Türkler dağları kutsal bir mekan olarak kabul ederlerdi. Yüksek dağ zirvelerinin gökyüzüne yakınlığı ve uzaktan mavi renkte görünmesi, bu inancı daha da pekiştirmiş olabilir (İnan, 2015: 49). İnan'a göre, yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi dağlardır ve dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilişkilidir (İnan, 2015: 48).

Türklerin inanışına göre, tabiat unsurlarının (dağ, ateş, ağaç, su vb.) “iye” adı verilen bir sahibi veya koruyucu ruhu vardır. Dağ, ırmak ve göl adları, Eski Türk inançlarına göre sadece coğrafi isimler değil, o yerin sahibi olan ruhun adıdır (İnan,

2015: 50). Bu varlıklar insanların dualarına cevap verebilirler; lütuf ve ihsan sahipleri oldukları gibi, ceza da verebilirler. İnsana benzeyen bu varlıkların çoluk çocukları da bulunmaktadır. Dağ ruhları tamamen bağımsız bir varlık olarak kabul edilir ve bu ruhlar insanlara iyilik yapar, refah ve mutluluk getirir; ancak saygısızlığa karşı ceza verebilir ve hastalık gönderebilirler (İnan, 2015: 51).

Türk inanç sisteminin doğadaki varlıklara ruh atfetme ve onlara saygı duyma dağ efsanelerinde, dağların canlı birer varlık olarak kabul edilmesiyle hayat bulur. Dağlara adak sunma ve duaların dağlarda yapıldığı gelenekler, doğanın gücüne ve insanların ona duyduğu saygıya işaret eder. Bu düşünce sistemi, doğadaki bütün varlıkların bir ruhu olduğu inancından hareketle ağaç, su, dağ, taş gibi varlıkların efsane metinlerinde kişileştirilerek hayatın içinde önemli bir yer edinmesini sağlar. Dolayısıyla, dağ kültürüyle şekillenen efsanelerde dağların canlı bir varlık olarak düşünülmesi ve onlara saygı duyulması, çevreci bir metin özelliği taşır.

Dağlar, Türk düşüncesinde canlı varlıklar olarak kabul edilir. Birçok efsanede bu düşünceye rastlanır. Aşağıdaki efsane örneklerinde dağlar genellikle insan özellikleriyle donatılır ve insan ilişkilerine benzer şekilde davranışlar sergilerler. Tunceli yöresinde derlenen “*Süpürgeç Dağı İle Karadağ Efsanesi*”nde, Süpürgeç ile Karadağ’ın arkadaş olarak başladığı ancak aynı genç kıza âşık olmalarıyla aralarında bir rekabetin doğduğu belirtilir (Sakaoğlu 2003: 224-225). Başka bir efsanede, “*Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi*”nde nişanlısını barışçı yollardan alma çabaları sonuçsuz kalan yeni Kafdağı artık bu işi güç zoruyla çözümlemekten başka yol kalmadığına inanmış ve ordusunu toplayıp Büyük Ağrı’ya saldırmış (Tatar 2006: 82). Antalya yöresinde derlenen “*Durdağı II Efsanesi*”nde, Abdal Musa Sultan ve kırk dervişi ateşe davet edildikleri anda dağlar ve taşlar da adeta onların izinde yürümeye başlar. Durdağı’nın hareketiyle birlikte, şehir tamamen yerle bir olmaya başlar. Birçok insanın bu felaketle mahvolduğu rivayet edilir. (Tekin 2003: 29). Buna benzer bir efsane de Erzurum yöresinde anlatılır. “*Tortum Çağlayanı Bir Çoban Kızıydı Efsanesi*”nde Kemerli Dağ’ın çoban kızına âşık olduğu anlatılır. Ancak duygularını açtığında kız onunla alay eder. Bu duruma çok kızan Kemerli Dağ, yıkılır. Kız ise yıkılan yerden başka bir dağ açıp oradan kaçır (Sarıyüce, 2006; 102). Muğla yöresinde derlenen “*Sığın Dağı Efsanesi*”nde savaş zamanında dağdan bir ses gelir: “Askerler!

Dağın ardına sığınır” denir. Askerler bu dağa sığınır ve bu olay nedeniyle dağın adı “Sığın Dağı” olarak kalır (Önal, 2003; 193).

Efsanelerde dağlar insanlar gibi birbiriyle kavga eder, birbirlerine beddua ederler. Ağrı yöresinde derlenen “*Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi*”nde iki dağın kavga ettikten sonra birbirine beddua edip dağ oldukları anlatılır. Beddualarının kabul olmasıyla büyük dağın tepesi daha karlı hale gelirken, küçük dağın tepesi ise yılanlar ve akreplerle dolu bir hal alır (Tatar 2006: 82). Antalya yöresinde derlenen “*Alaca Dağı ve Kohu Dağı Efsanesi*”nde ise dağlar iki genç kızdır. Onlar güzellik/çirkinlik, zenginlik/fakirlik sebepleriyle kavga ederler. Görkemli olan Alaca Dağı’ndaki kızla verimli olan Kohu Dağı’ndaki kız arasında atışmada çok üzülür. Ağlarlar, gözyaşı dökerler. Fakat gün gelir her biri bir dağa dönüşür. Alaca Dağı kupkuru bir dağ olur, Kohu Dağı ise sulu, verimli bir dağa dönüşür (Tekin, 2003; 27). Başka bir efsanede Van yöresinde anlatılan “*Artos Dağı Efsanesi*”dir. *Artos Dağı*’nın, arası açılan iki rüzgarın kavgasından rahatsız olur ve onları barıştırmak isteyen bir figür olarak karşımıza çıkar. Sonradan ise tamamen arabulucu olur (Sakaoğlu 2003: 226). Yozgat’ta derlenen “*Gök Dağı Efsanesi*”nde dağ, hasta geline rüyasında insan gibi sarılır (Korkmaz, 1987; 27).

Türk efsanelerinde dağlara insan özellikleri atfedilir. Ağrı yöresinde derlenen “*Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi*”nde, yaşlı, yorgun ve üzgün Büyük Ağrı başını kız kardeşinin dizine koymuş ve uykuya dalmış (Tatar 2006: 82). Bir başka efsane de Ege bölgesinde derlenen “*Bozdağ Efsanesi*”nde dağ tasvir edilirken, onun görkemli ve mağrur bir görünüme sahip olduğu vurgulanır. Ayrıca, Bozdağ ile Kızdağı arasına başka bir dağ girdiğinde, Kızdağı bu duruma çok üzülür. Bu büyük üzüntüsünden dolayı saçları dökülür ve kel kalır (Üsküp, 1994; 7). Denizli yöresinde derlenen “*Babadağ I Efsanesi*”nde, Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş (Türktaş, 2012: 246). Sivas yöresinde derlenen “*Tecer Dağı Efsanesi*”nde, Hz. Peygamber döneminde Kâbe’nin onarımı sırasında diğer dağlar Kâbe’ye gitmiş, ama uykuda olan Tecer Dağı bu fırsatı kaçırmıştır. Tecer Dağı bu duruma üzülerken ikiye ayrılmış, ortasından bir su kaynağı çıkmış (Özen, 2001: 282).

Dağ efsanelerinde dağlar birbirleriyle akraba olabilirler. Türk efsanelerinde, dağların birbirleriyle akraba olması genellikle coğrafi yakınlık veya benzerliklerle ilişkilendirilir. Ağrı yöresinde derlenen “*Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi*”nde, Büyük Ağrı ile kız kardeşi Küçük Ağrı, yeryüzündeki dağların padişahı sayılan Kafdağı ailesindendir. Küçük Ağrı, dağlar padişahı eski Kafdağı’nın oğlu olarak geçer, yeni Kafdağı ile beşik kertmesi nişanlıdır (Tatar 2006: 82). Konya yöresinde derlenen “*Sandraz Dağı Efsanesi*”nde, Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı birbirinin kardeşidir (Önal 2005: 191-193). Denizli yöresinde derlenen “*Babadağ Efsanesi IV Efsanesi*”nde, Babadağ’ın eteklerinde Öküzçayırı Dağı, Beşparmak Dağı, Gökbel Dağı ve Karcı Dağı gibi dağlar yer alır. Yöre halkı, ortadaki dağın, yani Babadağ’ın, kucakladığı küçük dağları onun çocuklarını sembolize ettiğine inanır (Türktaş, 2012: 247). Denizli yöresinde derlenen “*Çökelez Dağı II Efsanesi*”nde, eskiden büyük Çökelez ve küçük Çökelez olarak iki Çökelez Dağı bulunduğu anlatılır. Küçük Çökelez, günümüzde Çal’daki Çökelez Dağı olarak bilinirken, büyük Çökelez ise Babadağ olarak adlandırılmış. Bu iki dağın kardeş olduğu ve birbirleriyle ilişkilendirildiği söylenir (Türktaş, 2012: 247).

Türk inançlarının etkisiyle doğa, canlı bir varlık olarak kabul edilmiş ve bu doğa anlayışı zamanla yeni dini motiflerle harmanlanarak evliya kültü içinde yer bulmuştur. Eski Türk inançlarında, ataların kabirlerine ev sahipliği yapan mukaddes dağ tasavvurları vardı. Ancak İslamlaşma sürecinde, bu eski inançlar yeni dini motiflerle harmanlanarak dağ kültü evliya kültüyle birleştirildi (Ögel, 2014; 579). Bu dönemde dağlar, evliyaların yaşadığı kutsal mekânlar olarak kabul edildi. Anadolu coğrafyasında, pek çok yerde dağlar “dede” veya “baba” gibi isimlerle anılır

Yozgat yöresinde derlenen “*Dede Dağı Efsanesi*”ne göre, “Dede Dağı” diye anılan bir dağ, bu dağın tepesinde, Dede ve ailesinin yattığına inanılan birkaç mezar ile yirmi-yirmi beş kadar karaağaç, meşe ve yemişen ağacı vardır. Dağın eteğinde, odun kesen iki kişi yaşadıkları doğaüstü olaylarla karşılaşır. Birinci kişi, rüyasında suçlu olduğuna dair bir işaret görür ve ölür. Diğer kişi, odun toplarken duyduğu uyarılara aldırılmaz ve sabaha, kafası bacaklarına geçmiş olarak çıkmış. Hemen odunları götürmüşler, adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından da kendisi ölmüş. Bu olaylar, dağdaki ağaçların kesilmemesi gerektiği inancını pekiştirir (Ergun

2012: 888). Buna benzer bir efsane de Yozgat yöresindenden derlenen “*Aptal Dağı Efsanesi*”dir. Aptal Dağında bir evliyanın mezarı bulunmaktadır. Köylüler bu mezarı evliyanın kabri olarak kabul eder, sık sık ziyaret ederler. Mezarın yanındaki ardıc ağacı dilek ağacı olarak kullanılır. Turlahan köyü yakınındaki koruluk ise kesildiğinde başa musibet getireceğine inanılan kutsal bir alan olarak bilinir. Bir köylü, bu koruluğu keserek iki çocuğunu kaybettiğini ve bacağına sakatlandığını anlatarak inancı destekler (Ergun, 2012: 1014-1015).

Dağların canlı bir varlık gibi düşünülmesinin diğer bir nedeni de dağ iyeleridir. Dağ iyeleri, dağların koruyucu ruhları olarak kabul edilir ve onlar da insanlar gibi düşünülür (Bayat, 2015). Mersin’de derlenen “*Bolkar Dağı Efsanesi*”ne göre, bu dağın eteklerinde orman bulunuyormuş. Burada kesim yapılmış. Tahtacılar, buradaki odunları katırlarıyla taşıyormuş. Bir gün Tahtacılardan birinin katırının ayağı kırılır. Katırın sahibi ne yapacağını düşünürken dağın iyesi Bozoğlan belirir ve şöyle der: “Benim çardağımı yıktılar. Ben senin katırının ayağını iyi yaparsam sen de benim çardağımı yapar mısın?” Tahtacı bunu kabul eder ve Bozoğlan katırın ayağını eliyle sıvazlayarak iyileştirir. Tahtacı da sözünü tutar ve çardağı onarır. Günlük hayatında namaz kılmayan tahtacı, bu olaydan sonra namaz kılmaya başlar ve her yıl bu çardağı ziyaret ederek onun eksiklerini giderir ve onarır (Alptekin, 2012: 85).

Türk efsanelerinde dağların insan benzeri özelliklerle donatılması ve onlara ruh atfedilmesi, Türk inanç sisteminin etkisi altında gelişmiş olabilir. Bu inanç sistemine göre, doğaya derin bir saygı ve bağlılıkla, doğal unsurların ruh sahibi olduğuna inanılır. Bu bağlamda, efsanelerde dağların ve diğer doğal unsurların insanlar gibi hissedip düşündüğü, etkileşimde bulunduğu ve hatta insan yaşamını etkileyebildiği düşünülür. Çevre merkezli bir bakış açısıyla bakıldığında, canlı çeşitliliği ve zenginliğin kendi başına bir değer olduğu kabul edilir. Zenginlik, her türlü yaşam biçiminin çok miktarda olması anlamına gelir ve varlıklar arasında canlı-cansız ayrımı yapmaz. Nehirler, taşlar, ovalar, dağlar gibi doğal unsurlar da birer yaşam biçimi olarak kabul edilir ve canlı olarak görülürler. Bu perspektiften bakıldığında, insanların doğal unsurları sadece ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar olarak değil, aynı zamanda çeşitliliği ve zenginliği koruması gereken yaşam formları olarak görmeleri gerektiği vurgulanır (Naess, 1994’ten akt Kırışık, 2013; 287).

Türkiye’den derlenen 18 efsane metni incelenmiş ve bu metinlerde dağlar genellikle insan özellikleriyle donatılmıştır. Dağlar, insan ilişkilerine benzer davranışlar sergileyebilirler; kavga ederler, beddua ederler ve hatta birbirleriyle akraba olabilirler. Bu durum, Türk inanç sisteminin doğadaki varlıklara ruh atfetme ve onlara saygı duyma anlayışıyla örtüşmektedir. Dağ efsanelerinde dağların canlı varlıklar olarak kabul edilmesi, bu inanç sisteminin bir yansımasıdır. Çevreci bir bakış açısıyla ele alındığında, canlı çeşitliliği ve zenginliğin önemli bir değer olduğu kabul edilir. Bu metinler, çevre odaklı metinler olarak nitelendirilebilir.

2.2. DOĞA VE İNSAN İLİŞKİSİ

2.2.1. Hayvan ile Mücadele; Av ve Avcılık

Hayvanlar, insanlarla birlikte dünyayı paylaşan diğer canlılardandır ve bu nedenle insanlarla hayvanlar arasında çeşitli etkileşimler yaşanır. Türkler, tarihin ilk dönemlerinden itibaren konar-göçer kültürlerinin bir gereği olarak hayvanlarla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan çeşitli inançlar ve gelenekler, Türklerin günlük yaşamlarına ve folklor ürünlerine yansımıştır.

Türklerin hayvanlarla olan yakın ilişkisi, onların yaşam tarzını ve kültürünü derinden etkilemiştir. Özellikle at, koyun, keçi gibi hayvanlar, Türkler için hem besin kaynağı hem de hayatlarının bir parçası olmuştur. Türkler, hayvanlara saygı duyarak ve onlarla uyum içinde yaşayarak, doğal kaynakları verimli bir şekilde kullanmışlardır.

Türklerin hayvanlarla kurduğu yakın ilişki, Türk mitolojisinde ve halk inançlarında da kendini gösterir. Örneğin, halk inançlarında avcılıkla ilişkilendirilen çeşitli inanç ve ritüeller bulunmaktadır. Özellikle avcılık, Türk toplumlarında geçmişten günümüze önemli bir geçim kaynağı ve yaşam tarzı olmuştur. Bu nedenle avcılık faaliyetleri, çeşitli inançlar ve ritüellerle çevrelenmiştir.

Birçok Türk topluluğunda avlanma öncesinde veya avlanma sırasında belirli duaların okunması veya ritüellerin gerçekleştirilmesi yaygındır. Bu dualar ve ritüeller, avlanmanın başarılı olması ve avlanılan hayvanın ruhunu memnun etmek amacıyla yapılır. Avcılıkla ilişkilendirilen bu inançlar, avcılarının başarılı olmalarına yardımcı olacağına inanılır. Bunun yanı sıra, avlanma, mitik bağlamda, doğal dengenin korunması adına belirli sınırlar içinde gerçekleşir. Avcı, bu sınırlara uymalıdır, aksi takdirde av tanrısının gazabına uğrar ve kendisi ya da ailesi felakete sürüklenir. Aça'ya göre, Türklerde avcılık, doğanın tahrip edilmesi olarak değil, aksine ihtiyaç ve dengeyi gözeterek avlanma ile ilişkilendirilen bir inanışa sahiptir. Türk kültüründe avlanma, sadece basit bir öldürme eylemi olarak değil, ormanın koruyucu ruhu olan orman iyesinin avcıya bir armağı olarak kabul edilir. Bu inanışa göre, insanlar tabular ve kutsallık sayesinde doğanın dengesine zarar vermeden avlanırlar. Ayrıca, öldürmenin olumsuz sonuçlarından kaçınmak için uğursuzluk ve bereketsizlik gibi etkiler bertaraf edilir (Aça, 2007, ss. 13-14).

2.2.1.1. Vahşi Yaşamın Sınırları: Türk Efsanelerinde Av

Eski Türk toplumlarında, canlıların öldürülmesinin büyük bir ahlaki ihlal olarak kabul edilmesi doğaya olan saygının önemini yansıtır. Bu nedenle, aşırı avcılık faaliyetleri genellikle olumsuz bir bakış açısıyla karşılanır ve aşırı avlanma eleştirilir. Birçok efsane, doğaya saygısızlık ve hayvanlara zarar vermenin ekolojik denge üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeker ve bu davranışların insanlar için yıkıcı sonuçlara yol açabileceğini öne sürer.

Efsanelerde ödül ve ceza, insanların davranışlarının sonuçlarına bağlı olarak yaşadıkları deneyimleri ifade eder. Bu deneyimler, doğru davranışlar için ödüllerle iyilik, mutluluk, refah gibi veya yanlış davranışlar için cezalarla acı, kayıp, hüznün gibi ilişkilendirilir. Efsanelerde bu ödül ve cezalar genellikle karakterlerin eylemlerine ve toplumun değerlerine bağlı olarak şekillenir ve bir tür ahlaki ders veya öğüt içerir. Bu öğretiler, dinamik bir denge ve düzenin korunması için toplumun sosyal ve ahlaki kurallarını yansıtır. Efsanelerde ödül ve ceza, doğaya saygıyı merkeze alan etik anlayışı olarak da düşünülebilir ve insanların açgözlülüğü ve yıkıcılığına karşı

kullanılabilecek önemli bir değer sistemidir. Geyikle ilgili anlatılan av efsanelerinde, bu değer sisteminin güzel bir örneğini görebiliyoruz.

Geyik, Türk halk kültüründe ve inanışlarında önemli bir konuma sahiptir. Şamanist dönemden günümüze ve hatta İslam sonrası inanışlarda bile çeşitli özellikleriyle öne çıkar. Geyik, doğurganlık, merhamet, masumiyet, bolluk, saflık ve rehberlik gibi pozitif özelliklerle sıkça ilişkilendirilir. Av folklorunda, geyik veya alageyik, avcıyı dağlara çeken ve onu kaybolmasını sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bazen ise avcıya yol gösterici bir imge olarak işlenir. Bu unsurlar, zamanla yerel kültürlerin etkileşimiyle gelişmiş av inançlarını yansıtır (Bayat, 2007; 203).

Türk mitolojisinde geyik, avcıları korur, av hayvanlarını saklar ve yurdun sınırlarını bekler. Bu da geyiğin, av hayvanlarının koruyucusu olma fikrini güçlendirir (Bayat, 2007; 203). Geyik ayrıca, Orta Asya ve Anadolu toplulukları arasında kutsallık kazanır. Simgesel olarak geyiğe yüklenen bu kutsallık, onu dokunulmaz kılar ve doğanın sınırlarının ihlal edilmesine karşı bir koruyucu olarak görülür.

Mersin yöresinde derlenen "*Yavru Ceylan Efsanesi*"nde, bilinçsizce davranan ve umursamadan yavru ceylan avlayan Sarı Avcı'nın başına gelenlere tanık oluyoruz. Efsaneye göre, Sarı Avcı adlı bir avcı, sadece ceylan avıyla meşhurdur ve diğer hayvanlara zarar vermemeye özen gösterir. Ancak bir gün, umursamadan avladığı ceylanlar arasında küçük bir yavru ceylan da bulunur ve onu da avlar. Ancak eve dönerken duyduğu bir ses, küçük oğlunun öldüğünü haber verir. Bu olay, avcının kendi ailesine de zarar verdiği gerçeğini gösterir ve onu derinden etkiler. Bu acı deneyim sonrasında, Sarı Avcı artık avlanmaz ve geçmişte yaptığı hataların bedelini ödemiş olur (Sakaoğlu, 1978:176-177).

Halk arasında avlanmasının çeşitli felaketlere yol açacağına inanılan yavru ceylanın efsane kahramanı Sarı Avcı tarafından öldürülmesi, onu simgesel boyuta taşır. Doğayı ve doğal dengeyi ihlal eden bir figür olan Sarı Avcı, eylemiyle doğaya zarar verir. Halk inanışlarında çeşitli şekillerde yasaklanan ya da engellenen ceylan avının avcıya getirdiği felaket, çocuğunun ölümüyle sonuçlanır.

Buna benzer bir efsane de Isparta yöresinde derlenmiştir. “*Avcı Mağarası Efsanesi*”nde, doğaya zarar veren ve kendi sonunu getiren bir avcının hikâyesi anlatılır. Efsaneye göre, bir avcı, bir gün avlanmak için çıktığında bir geyiği yaralar. Yaralı geyik, mağaraya kaçar ve avcı da onu takip eder. Mağarada geyiği öldürdükten sonra üç küp bulur. İlk küp, altın doludur. Ancak diğer iki küp boştur. Üçüncü küpün içinden bir ses duyar ve avcıya, “Bu küp senin mezarın olacak!” der. Korku içinde avcı, üçüncü küpü açtığında öldürdüğü geyiğin içinde kendisini görür ve korkudan ölür. Köylüler, uzun süre geri gelmeyen avcının cesedini bulur ve mağaranın adını “Avcı Mahallesi” koyarlar (Göde, 2002: 490).

Metinde yaralı geyiğin peşinden giden ve onu avlamaya çalışan avcının felaketi, mağarada ölümüyle sonuçlanır. Halk inançlarında sıkça karşılaşılan geyik avlamanın kişiye getireceği uğursuzluklar, bu efsanede bir kez daha vurgulanır.

Erzurum yöresinde derlenen “*Alageyik Efsanesi*”, çevreci bir tutumla ekolojik dengeyi koruyan ve avlanmanın yıkıcı sonuçlarına dikkat çeken bir efsanedir. Efsanede, geyik avına meraklı olan genç, düğün gecesini ortada bırakıp duyduğu geyiklerin seslerini takip eder ve içlerine su birikmiş oyuklardan birine düşerek boğularak yaşamını yitirir (Seyidoğlu, 2016, 187). Metinde, av hırsına yenik düşen insan tipinin temsilcisi olarak genç bir kahraman, düğün gecesini yalnız bırakarak geyiklerin peşine düşer ve geyiğin avlanması sonucunda avcıya ölüm getirir.

Süphan Dağı’ndaki “*Geyik Efsanesi*”nde bir çobanın başından geçen olaylar anlatılır. Bir köyde yoksul bir çoban olan genç, dağın eteklerinde keçilerini otlatırken uykuya dalıp ermişi görür. Ermiş, genç adamın ölümünün insan eliyle gerçekleşmeyeceğini söyler ve kaybolur. Genç adam, köye dönüp su istediğinde reddedilir ve kızgınlıkla herkesi bir yana savurur. Köylüler şikâyet etmeye gider, bu sırada amcasının geldiğini gören genç, korkup Süphan Dağı’na kaçar. Dağda, bir yaratıkla karşılaşır. Ancak onu yenip öldüreceği sırada yalvarması üzerine kardeş olmayı teklif eder ve birlikte avlanmaya başlarlar. Bir gün, dağda bir çadır görürler. Çadırdaki yaşayan güzel bir kızın kardeşlerine yardım etmeye giderler. Kızın Arap şeyhiyle yaşadığı mücadeleyi kazanırlar ve kardeşlerini kurtarırlar. Ancak kızın

gitmesine izin vermeden onunla nişanlanırlar. Kentten döndüğünde kardeşlerinin öldüğünü ve kızın kaçırıldığını öğrenir. Kızı kurtarır ve birlikte dağa sığınır. O sırada bir dişi geyiğin ardından yedi erkek geyik kızın önünden geçer. Erkek geyiklerden çelimsizi dişiye öbürlerine vermez, boğuşurlar. Gördükleri, kıza yedi kardeşini anımsatır, ağlamaya başlar. Delikanlı uyanır, kızın neden ağladığını öğrenince geyiklerin peşlerine düşer, yedisini de öldürür. En sonunda çelimsiz geyiği de vurur, yanına varıp kesmek istediğinde, geyik ayağıyla delikanlıyı uçurumdan aşağı iter. Sonunda kız da, sevgilisinin arkasından gider ve birlikte uçurumdan aşağı düşerler. Gözyaşları arasında yan yana ölürlər ve mezarlarının başında bir al ve bir mavi gül biter. Bu efsane, bölgede geyik avlamanın uğursuzluk getireceği inancını güçlendirir (Tatar, 2006: 90-92).

Anadolu halk inancında sıkça karşılaşılan geyik avlamanın kişiye getireceği uğursuzluklar, çobanlık yapan delikanlının bu anlatısında da tekrar edilir. Delikanlı yedi geyiği öldürür, çelimsiz geyiği de vurmak üzereyken geyik ayağıyla onu uçurumdan aşağı iter. Ardından sevdalısının öleceğini anlayan kız, kendisini uçurumdan aşağı atar ve yan yana ölürlər. Bu efsane, doğaya ve hayvanlara saygıyı vurgulayan, insanın doğayla uyum içinde yaşaması gerektiğini anlatan bir efsanedir.

İçel’de derlenen “*Geyik Sağan Peri Kızı Efsanesi*”, geyik avının avcıya getireceği felaketi açıkça ortaya koyan önemli bir örnektir. Özellikle geyiğin yavrusuyla birlikte avlanmasının getirdiği uğursuzluklar ve felaketler, bu efsanede ele alınır. Efsaneye göre, peri kızları sarp kayalıklarda yaşayan geyikleri sağlarmış. Bir gün hırçınlaşan bir geyik, sağlanmak istemeyince ona kızan bir peri kızı, geyiğe beddua etmiş. Beddua sonucunda avcının nişan aldığı geyik vurulmuş. Peri kızı, avcıya da beddua etmiş ve avcının elleri kuruyuvermiş. Bu olaydan sonra zamansız yavrulu geyikleri avlayanların başına kötü bir iş geleceğine inanılmış (Çıblak 1995, s.215-216)

Kırşehir yöresinde derlenen “*Avcı Mehmet Efsanesi*” de insanlara yardım eden bir geyiğin öldürülmesi üzerine şekillenmiştir. Kırşehir iline bağlı Geycek köyünde yaşayan Fatma Bacı’nın her gün dağda bulunan bir geyik tarafından sütü sağlanır. Bir gün, geyik Avcı Mehmet Çavuş tarafından takip edilir ve öldürülür. Olayı gören Fatma Bacı, “ah geyikcik, vah geyikcik!” diyerek Avcı Mehmet’e beddua eder. Kısa bir süre

sonra, Avcı Mehmet ölür ve köye “geyikcik” sızlanmalarının etkisiyle Geycek adını alır. (Gönen, 2004: 182-183).

Dini ve manevi şahsiyetlerle ilişkilendirilen bazı hayvanların halk inançlarında avlanmasıyla ilgili felaket getireceği inancı sıklıkla vurgulanır. Aşağıdaki örneklerde elik keçisinin avlanmasının kötü sonuçları vurgulanması, bu inancın önemli bir örneğini oluşturur.

Giresun yöresinde derlenen *“Elik Keçi Efsanesi”*nde, keçileri kesenlerin erenlerin bedduasıyla cezalandırıldığına inanılan bir olay anlatılır. Bu efsane, Türklerin hayvan sevgisinin Türk inançlarına dayandığının bir örneğidir. Efsaneye göre, Aşağıboynuyoğun Köyü, Gelivera Çayı’nın dik yamaçlarına kurulmuş bir köydür. Köylüler, dağlarda yaşayan sürmeli gözlü, çatal boynuzlu elik keçilerin erenlere ait olduğuna inanır. Bir kış gününde aç kalan elik keçiler köye iner ve bir çobanın ağılına girer. Köylüler, keçileri kesip etini paylaşmaya karar verirler. Ancak erenlerin bedduası üzerine, akşam olunca büyük bir çığ köyü basar ve köy halkını alıp götürür (Gökşen, 1999: 168).

Keçi ile ilgili efsaneler Anadolu’nun çeşitli yörelerinde anlatılan ve benzer varyantları bulunan efsanelerdir. Bunlar arasında Giresun’da derlenen *“Elik Keçilerin Avlanması Efsanesi”*nde, bir kış mevsiminde dağlarda yiyecek bulamayan yabani hayvanlar, köylerin yakınına kadar iner. Seydi Köyü yakınlarına gelen otuz kırk elik keçisi, köylüler tarafından avlanır. Ancak bu olayın ardından köyde büyük bir fırtına çıkar ve köylülere zarar verir (Gökşen, 1999: 171). Elâzığ yöresinde derlenen *“Dağ Keçisi ve Avcı Efsanesi”*nde, bir avcı, dağ keçisi peşindeyken keçinin girdiği mağarada bir ihtiyarın namaz kıldığını görür. İhtiyar, avcıya başına bela açabileceğini söyler, ancak avcı uyarıyı dinlemez. Avcıya oğlak avlamasını, kemiklerini çuvala koyup belirli bir yere gömmesini söyler. Avcı kemikleri gömer, ancak bir tanesi kaybolur. Bir süre sonra avcı tekrar ava çıkar, vurduğu tekenin kemikleri arasında kaybolan kemik olduğunu fark eder. Bu olay avcıyı etkiler, tövbe eder ve avcılığa son verir (Görkem, 2006: 235-236).

Yukarıdaki örneklerini verdiğimiz efsanelerde, avlanmanın kötü sonuçlarını vurgulayarak ekolojik dengeyi bozma konusunda eleştirel bir bakış sunulmaktadır. Birinci efsanede açlıkla mücadele eden köylülerin otuz kırk elik keçisini avlaması sonucunda köyde büyük bir fırtına çıkar ve köylülere zarar verir. Bu olay, avlanmanın plansız ve aşırı yapılmasının doğal dengede nasıl bir bozulmaya yol açabileceğini gösterir. İkinci efsanede, bir avcının dağ keçisini avlarken bir ihtiyarın uyarısını dikkate almaması sonucunda yaşadığı deneyim anlatılır. Avcı, doğaya zarar vermekten vazgeçmek için bir belirleyici an yaşar. Keçinin kemikleri arasında kaybolan bir kemik bulması, doğaya zarar vermenin insanlara geri dönebileceğini ve ekolojik dengeyi bozabileceğini sembolize eder. Bu deneyim avcıyı avcılığa son verme kararı almaya yönlendirir.

Burdur yöresinde derlenen “*Angut Kuşu Efsanesi*”nde, halk arasında avcıların attıkları kurşunun kendilerine geri döneceğine veya tüfeklerini parçalayacağına inanıldığından bahsediliyor. Efsaneye göre, Bucak Kestel köyünde bir avcı, av sırasında angut kuşlarını görür. Ancak, tüfeğiyle ateş ettiğinde tuhaf bir şekilde kurşun geri döner ve tüfeği parçalar. Bu olaydan sonra köyde, angutlara karşı özel bir saygı oluşur. Avcılar, attıkları kurşunun kendilerine geri döneceğine veya tüfeklerini parçalayacağına inanarak angutlara kurşun atmamaya özen gösterirler (Acar, 2013: 163).

Denizli yöresinde derlenen “*Angut Kuşu Efsanesi*”ne göre, angut kuşunun adı ve ötüşüyle ilgili ilginç bir hikâye var. Eskiden iyi niyetli bir insan olan bu kuş, bir anlaşmazlık sırasında “an” dediği için adı “angut” olarak kalmış. İnsandan hayvana dönüşmesiyle, eti yenmez ve avlanmaz hâle gelmiş. Bu efsane, angut kuşunun insanlıktan hayvanlığa geçişini ve ona saygı gösterilmesi gerektiğini anlatır (Türktaş, 2012; 319).

Yazımızda öne çıkan bir diğer hayvan güvercindir. Güvercin, Anadolu’da avlanması ve etinin yenmesi genellikle hoş karşılanmayan bir kuş türüdür. Buna bağlı anlatılan efsaneler genellikle menkıbe türünde olup, özellikle evliyalara, kuş kılığına girme veya kuş formuna dönüşme temasına sıkça rastlanır. Bu efsaneler, güvercinin sembolik değerini ve doğaüstü özelliklerini öne çıkarır. Güvercin,

masumiyet, barış ve sadakat gibi kavramlarla sıkça ilişkilendirilir ve Anadolu efsanelerinde önemli bir yer tutar (Türktaş, 2017; 35).

Isparta’da derlenen “*Güvercin Avı Efsanesi*”, aşırı avlanmanın eleştirisini içerir ve sonunda avcının babasının “*seni uyardım, ama sözümü dinlemedin*” diyerek ölmesi bir ceza niteliğindedir ve doğanın dengesine aşırı müdahaleyi sınırlar. Efsaneye göre, ermiş bir velinin ava düşkün olan oğlu, sürekli rastgele ateş ederek hayvan avlamış. Velisi, bu davranışının günah olduğunu ve özellikle güvercinlere ateş etmemesi gerektiğini söylemiş, ancak oğlan dinlememiş. Velisi bir gün, belirli bir yerde bekleyip toplu geçen güvercinlere ateş etmemesini, ardından yalnız bir güvercine ateş etmesini istemiş. Oğlan babasının dediklerini yapmış, ancak vurduğu güvercin düşmemiş. Eve dönen oğlan, babasına durumu anlatınca, veli babası ona kendi göğsündeki yarayı gösterir ve ölür (Göde, 2002: 491).

Nevşehir’de derlenen “*Yılanın Bedduası Efsanesi*”, gereksiz yere hayvanların öldürülmesinin bir eleştirisini içermektedir. Bu efsane, insanların doğaya ve doğadaki canlılara karşı duyduğu saygısızlığın ve vahşetin yıkıcı sonuçlarını dile getirerek insanların doğadaki canlılara karşı duyarlı olmaları ve doğayı korumaları gerektiğini vurguluyor. Efsaneye göre, Kızılırmak nehrinin yakınlarında bir yılan yuvası bulunmaktadır. Yılan, zaman içinde yavrularıyla birlikte nehir kenarına su içmeye gitmeye başlar. Yavrular, bir süre sonra anneleri olmadan suya gitmeye alışır. Ancak bir gün, yılanları sevmeyen bir kadın, yavru yılanları su içerken öldürür. Anneleri, yavrularının cansız bedenlerini yuvada göremeyince Kızılırmak’a gider ve onları ölü bulur. Bu trajik olayın ardından yılan, intikam almak amacıyla Kızılırmak’a girer ve “*siz benden yavrularımı aldınız, ben de her yıl sizden birilerini alacağım*” der. Bu nedenle Kızılırmak’ta her yıl birilerinin boğularak öldüğüne inanılır (Alptürker, 2013: 170).

Anadolu’nun çeşitli yörelerinde anlatılan ve benzer varyantları bulunan yılanlarla ilgili efsaneler arasında dost ilişkisini konu alanlar da mevcut. Örneğin, “*Yılan Efsanesi*”nde bir ihtiyar kadın dağın tepesine küpler bırakır ve susayanlar için su doldurur. Bir gün duvarda bir delik fark eder. İçindeki yılan, dişi yılanın eşini aldattığını duyar ve dişi yılanı çağırır. Erkek yılan gelince kendisini şikâyet edeceğini

söyler. Dişi yılan, kadının eşine söylememesi için başka birisinin sandığından bir altın çelenk çalar ve getirir (Emiroğlu 1993: 280).

Çalışmamızda öne çıkan ve efsanelerde sıkça rastlanan bir diğer hayvan balıktır. Balık, mitolojik anlatılarda ve inançlarda kutsal, koruyucu, bereket getiren ve ebedî yaşamı simgeleyen bir varlık olarak önemli bir rol oynamaktadır. Yazımızda örneğini verdiğimiz efsanelerde, balıkların kutsallığından dolayı onları yiyen kişilerin çeşitli felaketlere uğradığına, balıkların insan formuna bürünerek savaşımlara katıldığına ve savaşın sona ermesiyle tekrar balık formuna dönerek başlangıç yerlerine geri döndüklerine tanık oluruz. Bununla birlikte, kötü durumlar karşısında bir kurtuluş şekli olarak da ele alınan balığa dönüşme motifinin, balığın kurtarıcı bir unsura dönüştüğü şeklinde yorumlanması yanlış olmayabilir. Bu bağlamda, balığa dönüşme motifinin efsanelerdeki anlatılarla eski mitler arasında benzerlikler taşıdığı göstermektedir.²

Halk arasında kutsal kabul edilen balık türü, genellikle avlanmasının çeşitli felaketlere yol açacağına inanılarak korunur. Bu inanç, balığın yaşadığı suyun ekolojik dengesini koruma arzusuyla da ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, doğanın canlı bir şekilde devam etmesi ve insanlar için doğanın ve diğer canlıların ne kadar önemli olduğunu belirten bir bilincin dışavurumudur.

Konya’da derlenen “*Yenmeyen Balıklar Efsanesi*”nde, Ilıca Çayı’ndaki balıkların uğurlu olduğuna inanan köylüler, bu balıkları avlamaz ve yemez. Çünkü avlayanların kötürüm olacağına dair bir inanış vardır (Emiroğlu 1993, 291). Bu efsane, halkın doğaya ve içindeki yaşam formlarına saygısını yansıtır. Balıkların avlanmamasıyla ilgili bu inanç, aslında doğanın denge ve bütünlüğüne olan bir saygının bir ifadesidir.

² Şekil değiştirme efsanelerde sıkça rastlanan bir motiftir. Bu motif efsanede genel olarak cezalandırma, utanma ya da içinde bulunulan zor durumdan kurtulma amacıyla gerçekleşir (Ergun, 1997). Efsanelerde dini, ahlaki değerler ile gelenek-göreneklerin çiğnenmesine bağlı olarak gerçekleşen şekil değiştirmede lanetleyen veya beddua eden varlık yaratıcı olan Allah; yatır-evliya, Hızır, derviş, pir, ihtiyar, molla gibi kutsal varlık ve şahsiyetler; anne, baba, kayınvalide, kayınpeder gibi aile büyükleri ile hakları yenen, zulme uğrayan mazlumlardır (Kumartaşlıoğlu, 2017).

Giresun’da derlenen “*Balık Gölü Efsanesi*”nde de benzer bir tutum söz konusudur. Efsaneye göre, bu bölgedeki küçük gölde uzun süredir bir balık yaşar. Bir gün bir adam tarafından yakalanan balık, pişirilmek üzere tavaya konur; ancak tavaya konduğu gibi tekrar göle düşer. Balığı başka bir göle atan adam, bir süre sonra balığın aynı göle geri döndüğünü fark eder. Bu olaydan sonra, halk arasında bu balığın kutsal olduğuna, köye uğur getirdiğine ve öldürülmemesi gerektiğine inanç doğar. Köy halkı, bu balığın dedelerinin zamanından beri yaşadığına inanarak, onun köylerine uğur getirdiğine ve öldürülmesi halinde felaketin olacağına inanır (Gökşen, 1999, 147).

Anadolu halk efsanelerinde sıkça karşılaşılan balık avlamanın kişiye getireceği uğursuzluklar, Balıkesir’de derlenen “*Pamukçu Köyü ve Balıkları Efsanesi*”nde de karşımıza çıkıyor. Efsanede, bugün bu balıkların ortada olmadığını, ancak köy zor durumda olduğunda yeniden ortaya çıkacaklarına inanıldığını belirtir. Rivayete göre, balıklar savaş sırasında başka bir yere gitmiş ve bir kavga sırasında kaybolmuş. Yunanlılar şehre girdiklerinde balıkları tutmaya çalışan bir Yunanlı delirerek ölmüş, ardından balıkları tutan iki yabancı da nehre düşmüş ama köyde bulunmuşlar (Sakaoğlu, 2021: 149-150).

Erzurum’da derlenen “*Balıklı Göl I Efsanesi*”nde, gelinin balığa dönüştüğü anlatılır. Bu efsanede, insanlara yardım eden balıkların varlığı ön plana çıkıyor; savaşa giden balıkların yaralanıp geri dönerek göldeki yaralı balıkları oluşturduğu aktarılıyor. Ayrıca, kutsal kabul edilen balıkların avlanamayacağı vurgusu yapılıyor.

Efsaneye göre, bir gün, gelin, Ermeni bir delikanlı tarafından öpülmek istenir. Gelin, bu isteği kabul eder ancak kocası tarafından bir ateşe atılma şartıyla. Gelin, gözünü kırpmadan ateşe atılır ve bir anda yer göl olur, gelin de bir balığa dönüşür. Şekil değiştirme, insanın balığa dönüşmesi şeklinde olur ve o günden sonra bu balıklar kutsal kabul edilir ve avlanmazlar. Hatta Rus işgali sırasında bir komutan, askerlere bu balıkları yedirmiş, ancak askerler birkaç gün içinde ölmüşlerdir. Başka bir söylentiye göre, balıkların bir kısmı savaşa gitmiş ve yaralananlar geri dönüp göldeki yaralı balıkları oluşturmuşlardır (Seyidoğlu, 2016, 224-225).

Erzurum yöresinde anlatılan “*Balıkli Göl 5 Efsanesi*”nde balık avının uğursuzluk getireceği inancının bir örneğini görüyoruz. Balıkların avlanmasının bir uğursuzluk getireceği inancı, çevreye duyarlı bir bakış açısının yansıması olarak görülebilir. Ayrıca, doğal yaşamın dengesini bozacak müdahalelerin beklenmedik sonuçlar doğurabileceği üzerinde de düşündürüyor.

Efsaneye göre, Erzurum’un Ruslar tarafından işgal edildiği bir gün, Söğütlü köyündeki Balıklıgöl çevresinde Rus ve Ermeni askerleri balık kızartırken eğleniyorlarmış. Osmanlı ordusuyla alay ederken, eğer tavada kızaran balıklar canlı canlanıp suya atlarsa, Osmanlı ordusunun da canlanacağını söylemişler. Ancak ansızın gökte şimşekler çakmaya başlamış, askerler neye uğradıklarını şaşırmışlar ve bu sırada tavada kızaran balıkların suya atladığını görmüşler. Kısa bir süre sonra Osmanlı ordusu gelip işgal edilen yerleri kurtarmış. Balıkların üzerinde bugün hala görülen yanık izleri de o zamanlardan kalmış. Köy halkı, balıkları avlamaz ve onları kutsal kabul eder. Balıkları yakalayan kişinin başına büyük bir bela geleceğine inanırlar (Seyidoğlu 2016: 229-230).

Kütahya’da derlenen “*Şehit Balıklar Efsanesi*”nde de balıklara kutsallık atfedildiği açıkça görülür. Balıkların, şehitlik mertebesine ulaşması ve kutsallık atfedilmesi, efsanenin temel unsurlarından biridir. Efsaneye göre, balıklı havuzda bulunan balıkların şehit olduğuna inanmayan bir sarhoş adam vardır. Bu adam, haklılığını ispatlamak için balıkları bir tava içerisinde pişirmeye çalışır, ancak balıklar tavada pişmez. Şaşkınlıkla karşılanan bu durumdan sonra, adam balıkları çöpe atmaya karar verir, ancak bu sefer evde yangın çıkar. Yangında sarhoş adam hayatını kaybeder, ancak balıklar çoktan havuza geri dönmüşlerdir (Yakın, 2017: 40).

Giresun’da derlenen “*Balıkli Göz Efsanesi*”nde de balıklar kutsal kabul edilir ve avlandıkları zaman suya geri atlayarak yerlerine geri dönerlermiş. Efsaneye göre, Avutmuş’ta çalışan inşaat işçileri, *Balıkli Göz*’deki balıkları yakalar, kesip temizleyerek kızartırlar. Ancak balıklar tavadan atlayarak göze geri dönerler (Gökşen 1999:154).

2.2.1.2. İnsan Hayvan ilişkisi; İnsanlara Yardım Eden Hayvanlar

İnsan-doğa ilişkisi, insanlığın başlangıcından beri var olan bir bağıdır ve doğa, insan kültürü ve yaşam tarzında her zaman önemli bir rol oynamıştır. Doğa, insanların hayatta kalmasına ve var olmasına yardımcı olmuş ve inançlarında da belirgin bir yer edinmiştir. Bu bağlamda, hayvanlar özellikle önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde anlatılan hayvanlarla ilgili efsanelerde kurt, geyik, keçi, katır, zümrüdü anka, eşek, saka gibi birçok hayvanın yer aldığı görülür. Bu hayvanlar, av malzemesi olarak kullanılanlardan haber taşıyıcılara ve hatta geçim kaynaklarına kadar geniş bir yelpazede rol oynamıştır.

Efsanelerde, hayvanlar bazen bilge, bazen kutsal, bazen uğurlu, bazen de uğursuz olarak betimlenirler. Ancak genel olarak bakıldığında, hayvanların olumlu yönleri daha belirgindir. Hayvanlarla ilgili genel inanışlar, onların uğursuz veya uğurlu olduğuna veya öldürmenin günah veya sevap olduğuna dair çeşitli görüşleri içerir. Halk inanışlarında, öldürülmesi veya öldürülmemesi gerektiği düşünülen hayvanlar da bulunur. Bu inanışlar genellikle din kaynaklı olsa da, efsanevi, koruyucu ve haberci nitelikler taşıyan hayvanlar da insanların hafızasında “yardımcı” rolünde yer alır. İnsan-hayvan ilişkisi duygusal bir bağ içerse de, bu ilişkinin yaygın ve kabul edilen bir gerçek olduğu bilinmektedir.

Hayvan-insan ilişkisi bağlamında ele alınması gereken önemli bir hayvan geyiktir. Ormanların, dağların ve sarp kayalıkların bir görünüp bir kaybolan gizemli hayvanlarından biri olan geyik, Türk toplumunda, hem kutsal ve insanlara yardım eden bir varlık olarak kabul edilir (Ögel 2003: 573; Çağatay 1998: 153-177), hem de kutsal olduğu için kötülük yapanlara uğursuzluk getirebileceğine inanılan bir hayvandır (Uçar 2014: 135). Geyiğin bu denli önemli olmasında, eski çağlardan itibaren Türk kozmolojisinde Ağaç Ana ile birlikte yaratıcı tanrıça ve soyun ata-anası olarak görülmesinin büyük rolü vardır. Geyiğin tanrıya, kahramanlara ve İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra evliyalara hizmet ettiğine, onları koruyup beslediğine inanılmıştır. Bu inanç, onun halkın nazarındaki kutsiyetini pekiştirmiştir (Dalkesen, 2015; 58).

Efsanelerde geyiklerin önemli bir rol oynaması, Türk toplumunda onlara verilen kutsal değeri ve kültürel önemi yansıtıyor. Geyiklerin emzirdiği veya terk edilen çocuklara sahip çıktığı efsaneler, bir bakıma toplumun değerlerini ve yardımseverlik anlayışını da yansıtıyor. Bu tür efsaneler, insanların doğayla kurduğu derin bağı ve hayvanlarla olan ilişkilerini anlatarak toplumun kültürel yapısını güçlendiriyor.

Bu efsanelerden ilki, Giresun'da derlenen *“Ana Geyik Efsanesi”*dir. Bu efsanede, geyik, insanları kendisine ait sütüyle büyüterek ve koruyarak onlara yardım eder. Efsaneye göre, köyde sekiz erkek çocuğu olan bir kadın, yaylaya gitmek üzere yola çıkarken en küçük çocuğu hastalanır. Anne, çocuğunu bir ağacın kovuğuna bırakarak diğer çocuklarıyla yaylaya devam eder. Yaylada bulaşıcı bir hastalığa yakalanan çocuklar ölür. Geri döndüklerinde hasta bıraktıkları yerde çocuğun iyileştiğini görürler. Çocuk, bir geyiğin koruması altında büyümüştür. Bu olayın ardından “Yaylaoğulları” adlı bir sülale meydana gelir (Gökşen, 1999:175).

Buna benzer bir efsane de Trabzon'da derlenmiştir. *“Geyikli Efsanesi”*ne göre, kadın çocuğunu görmeye karar verir ve gittiği yerde çocuğunu bir geyik tarafından süt emzirilirken bulur. Bu olaydan sonra köyün adı *“Geyikli”* olarak değişir ve Geyikli'de yaşayan Bayraktaroğlu sülalesi bu çocuktan türemiştir. Bayraktaroğlu sülalesi, bu olaydan sonra geyik eti yememektedir (Işık, 1998, 62).

Anadolu halkının yaşamında geyik genellikle doğa ile ilişkilendirilir ve doğurganlık, bereket ve koruyuculuk gibi değerlerle özdeşleştirilir. Yukarıdaki efsanelerde geyik, insanlara yardım etmesiyle hayvan-insan bağlamında derin bir ilişkiyi temsil eder. Bu efsaneler, insanların doğayla olan bağlarını güçlendirir ve hayvanların sadece doğal bir varlık olmanın ötesinde insani değerleri temsil eden bir bağ kurduğunu vurgular.

Bazı efsanelerde geyik ile yaban keçisi arasında bir yakınlık kurulur ve geyiğin sembolize ettiği özellikler, yaban keçisine de aktarılabilir. Bu duruma güzel bir örnek, şu efsanede görülür: “Aradan günler geçtikten sonra kadın, 'Bari gideyim de cenazesini

toprağa gömeyim.' demiş. Annesi çocuğun yanına geldiğinde bir de ne görsün? Çocuğuna bir 'elik keçisi', yani bir geyik süt emziriyor.” (Gül 1998: 41-42)

Annesi tarafından terkedilen çocuğun, bir yaban keçisi tarafından emzirilerek büyütülmesi, hayvan-insan ilişkisi bağlamında derin anlamlar taşır. Bu efsane, doğanın insanlara olan bağlılığını ve koruyucu niteliğini vurgular. Yaban keçisinin, insana yaptığı bu yardım, hayvanların insanlarla olan bağlarının gücünü ve karşılıklı destekleyici ilişkilerinin önemini gösterir.

Annesi tarafından bir ağacın kovuğuna terkedilen çocuğun, bir yaban keçisi tarafından emzirilerek büyütülmesi, Isparta’da derlenen “*Ana Geyik 2 Efsanesi*”nde karşımıza çıkar. Ağacın yanına varan kadın, çocuğunu sağ salim bulur. Buradan kaçan elik keçi tarafından sürekli emzirilen çocuk hem büyümüştür hem de oldukça sağlıklıdır (Gökşen 1999:176).

Bazı efsanelerde ise, geyikler önceleri yardımcılık görevi üstlenmişlerdir, ancak kerametlerinin keşfedilmesi sonrasında uğursuzluk getiren varlıklar haline gelmişlerdir. Bu durum, geyiklerin avlanmasının uğursuzluk getireceği inancından sonra kerametlerinin açıklanmasının da uğursuzluk getireceğine dair bir inancı ortaya çıkarmıştır. Yozgat yöresinde derlenen “*Üçkarağaç Efsanesi*”ne göre, sütünü sağdırarak yardımcı olan geyiklerin kerameti ortaya çıktıktan sonra, geyikleri sağan kadının mensup olduğu ailenin çocukları sakat doğmuştur. Halk, bu sakatlığın sebebini kadının geyikleri sağdığını herkese anlatmasına bağlar (Karadavut 1992:266). Başka bir efsaneye göre, Hasan Dede’nin torunu, dedesinin geyik sağdığını gördüğünde hemen taşa dönüşmüş (Ergun 1997:370). Bolu Mengen’de derlenen “*Sarıköz Türbesi Efsanesi*”nde de Sarıkız, sabah erken saatlerde kalkıp geyiklerin sütünü sağlar ve bu sütleri fakirlere dağıtır. Bir sabah babası bu olaya tanık olunca şaşırır ve ertesi gün Sarıkız vefat eder (Pınarbaşı, 2010: 247).

Yukarıdaki üç farklı efsanede, geyikler insanlarla yakın bir ilişki içinde görünürler ve yardımcı bir rol üstlenirler. Ancak, kerametlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu hayvanlar uğursuzluk getiren varlıklar olarak algılanmaya başlar.

Niğde yöresinden derlenen “*Keçi Efsanesi*”, insan-hayvan ilişkisinin güçlü bir örneğini sunar. Milli Mehmet’in, yolda bulduğu oğlağı yanına alarak ona bakması ve koruması, insanların hayvanlarla olan bağlarının derinliğini ve karşılıklı yardımlaşmanın önemini vurgular. Efsaneye göre, Milli Mehmet, yolda bulduğu oğlağı “kurt, kuş yemesin” diye yanına alır. Oğlak büyüdükçe, atların yürütmesinde zorlandıklarını fark eder. Bunun üzerine oğlağı kucaklayarak, gidecekleri yere kadar kucağında taşır (Sönmez, 1994; 394).

Geyik figürü, manevi bir yol gösterici olarak kabul edilir ve bu menkıbelerde sıkça yer alır. Menkıbeler, özellikle şeyhler ve müritler hakkında anlatılan efsaneleri kapsar (Boratav 1992: 101). Bu bağlamda, geyikle ilgili menkıbeleri bu bölümde incelemeyi uygun gördük.

Geyik, menkıbelerde genellikle manevi bir rehberlik simgesi olarak kullanılır ve kerametiyle insanlara doğru yolu gösterir. Menkıbelerde, geyik formuna bürünen velayet sahibi kişi, doğru yolu göstermek istediği kişinin karşısına çıkarak gösterdiği kerametle ona doğru yolu açıklar. Yaşar Çoruhlu’nun tespitleri, geyiğin İslam öncesi ve sonrası dönemdeki simgesel anlamlarını detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre, geyiğin simgesel önemi Müslüman Türk toplumunda da devam etmektedir. Özellikle çeşitli tarikatlarla ilişkilendirilen menkıbelerde geyiğin ön planda olduğu görülmektedir. Bursa’nın manevi liderlerinden Geyikli Baba’nın geyik formunda olduğu anlatılmıştır. Bazı şeyhlerin geyikleri binicilik aracı olarak kullandığına dair örnekler bulunmaktadır. Geyik boynuzunun nazara karşı kullanıldığı ve yörük toplulukları arasında bolluk ve bereketin simgesi olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Çoruhlu, 2002; 143).

“*Kaygusuz Abdal Menkıbesi*”ne göre, bir gün, kâfir bir bey ve adamları avlanmaya çıktıklarında, altın bir geyik görürler. Şaşkınlık içinde geyiği yakalamaya çalışırlar, ancak geyik, güvercin olup uçar ve kilisenin kubbesine konar. Daha sonra insan formuna dönüşerek kilisenin önüne oturur ve kiliseye gelenleri dine davet eder. Sonunda, adamlar iman ederler (Gölpınarlı, 2014: 86).

“*Hamza ile Geyik Kıssası*”na göre, Hz. Hamza bir gün ava çıkar. Bu sırada, kâfirler Hz. Peygamber’e saldırıp onu yaralarlar. Ava giderken Hamza’nın peşinden

koşan bir geyik, ona “Beni niçin izliyorsun? Senin evinde sana ağır bir iş var” der. Hamza, Peygamber’in yaralı olduğunu görünce bu olayın bir mucize olduğuna inanır ve Müslüman olur.

“*Vilâyetnâme-i Sultan Sucâuddîn*”de, bir gün Baba Hâkî ve erenleri çölde yolculuk ederken fırtınaya yakalanır ve yolunu kaybeder. Umutsuzluk içindeyken, yanlarında bir geyik belirir. Dervişler geyiği yakalamak ister, ancak her seferinde kaçar. Sonunda, geyik kaybolur ve dervişler bir köyün yanına gelir. Sultan Sucâuddîn'e misafir olduklarında, Sultan onlara gerçek hikâyeyi anlatır ve geyiği yakalamak için kullandıkları kuşağı gösterir. Dervişler, geyiğin Sultan Sucâuddîn olduğunu anlar ve ona mürid olurlar (Ocak, 2003: 208)

“*Hâkim Ata Menkıbesi*”nde, Hoca Celalettin, Hâkim Ata’nın mezarını geyiklerin rehberliği sayesinde bulur (Köprülü 2003: 111). Hz. Muhammed ve Geyik Menkıbesi’nde, geyik gösterdiği vefa ile kâfirleri Müslüman yapar (Tuğrul 1969: 187-188).

Yukarıda verilen menkıbelerde, evliyaların hayvanları kullanarak insanları doğru yola yönlendirdiği görülüyor. Geyik gibi hayvanlar, insanların manevi rehberliğinde kullanılarak onlara doğru yolu gösteriyorlar. Bu, hayvanların sadece insanlar için birer hizmet aracı olmadığını, aynı zamanda manevi rehberlikte de önemli bir rol oynayabileceklerini gösteriyor.

Eşek, Türk efsanelerinde genellikle sadık, bilge ve insanlık değerlerine bağlı bir karakter olarak tasvir edilir. Efsanelerde eşek, insanlık vicdanını ve erdemlerini temsil eden bir figür olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Hz. İbrahim’in yanmasını önlemek için eşiğin gösterdiği vicdanlı tutum, insanların doğayla ve diğer canlılarla olan ilişkilerini değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Denizli yöresinden derlenen efsaneye göre, “kâfirler Hz. İbrahim’i ateşe atmaya karar verdiklerinde, ateş yakabilmek için odun biriktireceklermiş. Odun biriktirmek için onu taşıyacak hayvanlara ihtiyaç duymuşlar. Önce beygire varmışlar: “*Haydi! Halil İbrahim’i yakmak için odun çekeceğiz*” demişler. Beygir, “Ben gitmem” demiş. Eşeğe varmışlar

o da: “*Ben gitmem, öyle bir insanın yanmasına gönlüm razı olmaz*” der (Türktaş, 2012: 313).

Bu efsane, eşeğin Hz. İbrahim’in yanmasına gönlü razı olmayarak verdiği cevap, sadece bir yük taşıyıcısı olmaktan öte, bir bilgelik ve vicdanın ifadesidir. Hayvanların duygusal ve ahlaki boyutları da olan varlıklar olduğunu gösterir. Bu tür efsaneler, insanların doğayla olan ilişkisini yeniden değerlendirmelerine ve doğal dünyaya daha saygılı bir yaklaşım geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

Hız. İbrahim’in yanmasıyla ilişkilendirilen olay, Amasya’da derlenen “**Katır Efsanesi**”nde de karşımıza çıkar. Efsaneye göre, katırın insanlık değerlerine olan sadakati sınanır ve sonuç olarak lanetlenir. Hız. İbrahim ateşe atıldığında, kadın ve katır çam ağacı odunlarını getirir. Ancak Allah, katıra lanet eder ve ona zürriyet vermez. Bu nedenle, katır ile eşeğin birleşmesinden meydana geldiği söylenir (Balaban, 2013: 519).

Toplumların varoluşundan itibaren, insan ilişkilerinde sıklıkla kullanılan sözlü ifadeler arasında dua ve beddualar önemli bir yer tutar. İnsanlar, iyilik veya kötülükle karşılaştıklarında bazen sözlerle tepki gösterme ihtiyacı duyarlar. Bu tepkiler, dua veya beddua şeklinde ortaya çıkabilir. Bu sözlü ifadeler, toplumların sosyal dokusunu şekillendiren ve insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini yansıtan önemli bir unsurdur (Kaya, 1997: 99). Denizli yöresinden derlenen bir efsanede de bu durum açıkça görülebilir.

Karaman’da bulunan “*İmze Sultan Türbesi*” etrafında dolaşan bir efsaneye göre, İmze Sultan’ın özel eşeğiyle ilgili yaşanan bir olay anlatılır; bu eşeğin otlandığı yerlerde hiç ot bitmez. Bir gün, eşek başka birisinin tarlasına girer ve tarla sahibi eşeği hareketsiz bırakır. İmze Sultan, bu durumu fark eder ve bölgeye beddua eder: “*Bundan sonra burada hiç ot bitmesin.*” O günden sonra o bölgede ot bitmez. Ancak, İmze Sultan, eşeğin otladığı Keseyeri adlı yere bereket dilekleriyle dua eder: “*Dünya durdukça buranın ekini bol eylesin.*” Günümüzde, bölgede yağmur yağmasa bile Keseyeri adıyla anılan yerde bereketli bir ekim olduğuna inanılır (Türktaş, 2012: 291). Efsaneye göre, eşeğin otladığı yerlerin hiç yenmemiş bir yer gibi olması keramet

olarak yorumlanır. Çünkü eŖeęe yapılan bedduanın kabul edildiğine ve dua etkisiyle bir daha otların bitmediğine inanılır.

EŖeęin yk taŖıyıcısı olarak kullanımı ve insanlara yardım etmesi, farklı yörelerden derlenen efsanelerde sıklıkla karŖımıza çıkar. Amasya'dan derlenen "*BaykuŖ Efsanesi*"nde, padiŖahın kendileri eŖekle getirdiği anlatılır (Balaban, 2013: 516). Aynı bölgede anlatılan "*Sırıklı Dede Efsanesi*"nde ise dedenin ağanın yanına gitmek için eŖeęi kullandığına dair bir efsane anlatılır (Balaban, 2013: 602). Ayrıca, Burdur'dan derlenen bir efsanede de eŖeęin yk taŖıma görevi verilir (Acar, 2013: 79). Aksaray'dan derlenen "*Merkepli Baba Efsanesi*"nde, eŖeęin yk taŖıma ve iŖe yararlık özellikleri üzerinde odaklanılmaktadır (Aydoğan, 2018: 194). Bu efsaneler, eŖeęin insanlara hizmet ettiği ve onların günlük yaŖamında önemli bir rol oynadığına dair birer örnek teŖkil eder.

Türk kültüründe, Zümrüdü Anka genellikle masallar ve efsaneler aracılığıyla anlatılan bir mitolojik kuŖtur. Anadolu'nun dört bir yanında farklı versiyonları bulunur. Zümrüdü Anka, genellikle kahramanlık, sadakat ve dnŖm gibi temaları iŖler. TaŖeli yöresinde derlenen "*Zümrüdü Anka Efsanesi*"nde Zümrüdü Anka kuŖu, İbrahim peygamberin ateŖe atıldığı zaman ona yardım etmek için gagasında taŖıdıęı suyu kullanarak ateŖi söndürür. İbrahim peygamberin kurtuluŖundan sonra, kuŖla arasında geçen diyaloglar ve İbrahim'in ona dua etmesi, bu efsanenin önemli unsurları arasındadır. Efsanede, İbrahim peygamber Anka kuŖuna hayır dualar ederek, onun neslinin tükenmemesi ve insanlar tarafından iyi anılması için dilekte bulunmuŖ. Anka kuŖu ölümünün yaklaŖtıęını hissettiğinde görünmeyecek bir kŖeye çekilir ve orada ölür. Bir süre sonra kemiklerinden çıkan bir kurtçuk, tekrar Zümrüdü Anka kuŖuna dnŖrmŖ (Erol, 1996:169).

Efsanedeki İbrahim peygamberin Anka kuŖuna yönelik hayır duaları ve onun neslinin tükenmemesi için dilekte bulunması, ekoeleŖtirel bir bakıŖ açısıyla değerlendirilebilir. Bu eylem, insanların doğal yaŖama karŖı sorumluluklarını ve çevresel koruma çabalarının önemini vurgular. İbrahim peygamberin kuŖun neslinin devam etmesi için dua etmesi, insanların doğal çevreye karŖı sorumluluklarını kabul etmeleri ve bu bilinçle hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Çünkü her türün ekosistem içindeki rolü ve önemi, ekosistemin dengesi ve sürdürülebilirliği için önemlidir.

Normal şartlarda insana zarar verebilecek hatta ölümüne sebep olabilecek hayvanların velilere hizmet ettiği, dost olduğu görülür. Konya yöresinde derlenen bir efsanede, bir kadın dağda susayan hayvanlar için küplere su doldurur ve tepeye bırakır. Bir gün, kadın duvarda bir delik fark eder. Deliğin içinde bir yılan bulunmaktadır. Bu yılan, dişi yılandır ve eşini aldatır Kadın dişi yılanı seslenir. Erkek yılan gelince kendisini şikâyet edeceğini söyler. Dişi yılan, kadının, eşine söylememesi için başka birinin sandığından bir altın çelenk çalar ve getirir (Emiroğlu 1993: 280).

Efsanede, insanın doğayla uyum içinde yaşama çabasının ve doğayla olan etkileşiminin bir yansıması olduğunu görebiliriz. İhtiyar kadının dağın tepesine su bırakması, çevresine duyarlı bir şekilde yaşadığını ve diğer canlıların ihtiyaçlarını gözettiğini gösterir. Bu, insanın doğaya ve doğal yaşama saygı duyan bir tutumu temsil eder. Öte yandan yılanın davranışı da dikkat çekicidir. İlk bakışta insanlar için potansiyel bir tehlike olan yılan, bu efsanede beklenmedik bir şekilde insanlara hizmet etmektedir. Dişi yılan, kadının olanları eşine anlatmaması için başka birisinin sandığından bir altın çelenk çalmıştır.

Pelikan kuşu her yerde görülebilen bir kuş olmadığı için onun hakkında anlatılan efsaneler sınırlı sayıdadır. Ancak, buraya alacağımız “*Pelikan kuşu Efsanesi*”nde, pelikanın kutsal olarak kabul edilmesi ve insanlara yardım etmesiyle ilgilidir. Denizli’de bulunan *Acıgöl*’de yaşayan göçmen kuşlardan birisi olan ve “*Saka Kuşu*” olarak da bilinen pelikan kuşu, bu bölgede kutsal kabul edilmektedir. Savaşlarda cephede çarpışan Türk askerlerine su taşıdığına inanılan keseyle boğazında, halk arasında kutsal olarak görülür ve asla avlanmaz (Türktaş, 2012; 319).

Pelikan kuşunun savaş zamanlarında Türk askerlerine su taşıdığına dair inanç, insanların pelikan kuşunu kutsal bir varlık olarak görmesine ve ona büyük bir saygı duymasına yol açar. Pelikan kuşu, avlanmaz ve zarar verilmez, çünkü toplumun bu değerlerine saygı gösterilir. Pelikan kuşunun kutsallığı, doğal dünya ile insanlar arasındaki dengeyi ve karşılıklı saygıyı vurgular.

Güvercin, Anadolu’da avlanması ve etinin yenmesi pek hoş karşılanmayan kuşlardan biridir. Güvercinle ilgili anlatılan efsaneler genellikle menkıbe türündeki efsanelerdir (Türktaş, 2017; 35). Peygamberimiz döneminde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i Hristiyanlar öldürmek istemişler. Ancak onlar, bir çınar ağacının kovuğuna saklanmışlar. Onların saklandığını gören güvercin ve keklik, ağacın dalına konmuşlar. Güvercin, “yok, yok, yok, yok” diye ötüp uyarırken, keklik ise “saklanma, saklanma” diye ötmüş. Bu nedenle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, güvercine dua etmiş, kekliğe ise beddua etmişler (Acar 2013; 30).

Yukarıda geçen efsanede, güvercin, Anadolu’da avlanması ve etinin yenmesi pek hoş karşılanmayan bir kuş türüdür. Ancak, Türk kültüründe yaygın olan inanca göre, keklik uğursuzlukla ilişkilendirilir. Kekliğin avlanması ve etinin yenilmesi olumlu karşılanmaz. Bu inanç, kekliğin ayakları, gagası, gözlerinin etrafı veya tüylerinin bazı kısımlarının kırmızı olmasına dayanır ve bir efsaneye bağlanır. Isparta yöresinde derlenen “**Keklik Efsanesi**”ne göre Hz. Ali’nin katıldığı bir savaşta oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin, düşmanlardan kaçarak bir kavak ağacına tırmanıp saklanırlar. Ancak çocukların kavak ağacında olduğunu gören bir keklik, “Gak gak gubarak, gak gak dallara bak” diyerek onların yerini belli eder. Düşmanlar, çocukları ağaçtan indirerek öldürürler. Keklik, bulunduğu yerden gelerek çocukların kanına gagasını ve ayaklarını bular. İşte şimdi kırmızılı kekliklerde gördüğümüz kızılılık, Hz. Hasan ve Hüseyin’in kanlarıdır (Göde, 112; 2002).

Kedilerin İslam peygamberleriyle ilişkilendirilmesi, onların kutsal bir varlık olarak görülmesini ve insanlara olan hizmetlerinin ödüllendirilmesini yansıtan efsaneler de mevcuttur. Isparta yöresinde derlenen “**Kedi Efsanesi**” de insan-hayvan ilişkisi bağlamında önemlidir. Efsaneye göre, kedi, Hz. Muhammed’e zarar vermeye çalışan yılanı öldürür. Hz. Muhammed, kedinin bu kahramanlığını takdir ederek onu başını okşar ve ödüllendirir. Yaygın inanışa göre, kedinin sırtının yere gelmemesi her zaman dört ayaküstüne düşmesi şeklinde belirtilir (Göde, 2012; 116). Kediyle ilgili inançlar diğer yörelerde de benzer şekillerde karşımıza çıkar. Manisa’da derlenen bir efsanede, Hz. Ali’yi kurtaran kedi, onun dualarını alır (Sakaoğlu, 1977’den akt Göde, 2012; 116). Alanya’da ise Hz. Muhammed’e zarar vermeye çalışan yılanı pençesiyle öldüren kedinin hikâyesi anlatılır (Gönüllü, 1996’dan akt Göde, 2012; 117).

Kayseri’de ise peygamberi ısırmak üzereyken yılanın üzerine atlayarak onu öldüren kedinin efsanesi dillendirilir (Özçelebi-Sakaoğlu, 1977’den akt Göde, 2012; 117).

İslam kültüründe hayvanlarla ilişkide insani değerlerin önemi büyüktür. İslam inancına göre, insanlar Yaratıcı tarafından dünyadaki diğer varlıkların koruyucuları olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, hayvanlara karşı sevgi, saygı ve şefkat göstermek, İslam’ın temel öğretilerinden biridir.

İslam’da hayvanlara karşı kötü muamele kesinlikle hoş görülmez. Peygamber Muhammed’in (s.a.v.) hayvanlara karşı sevgi ve saygıyla davrandığı, onların acı çekmesini önlemek için çaba gösterdiği birçok hadiste belirtilir. Bu öğretiler, Müslümanları hayvanlara karşı merhametli ve şefkatli olmaya teşvik eder. Dolayısıyla, İslam büyüklerini konu alan yukarıdaki efsanelerde, insanların doğaya ve hayvanlara karşı daha duyarlı olmalarını teşvik ederken, hayvanlara karşı sevgi ve saygılı bir tutum geliştirmeye odaklanır. Bu, insanların vicdanlarını ve merhamet duygularını harekete geçirerek, çevreye ve tüm canlılara karşı sorumluluklarını hatırlatır.

Türkiye’nin zengin kültürü, sözlü geleneklerinde yansıtılan efsanelerle büyük bir çeşitlilik sunar. Bu efsaneler, çeşitli versiyonlara sahiptir ve Türkiye’nin dört bir yanında farklı varyantlarıyla karşılaşmak mümkündür. Ancak, bu efsanelerdeki hayvanların çeşitliliği ve her birinin detaylarının ele alınması, konunun karmaşıklığını artırabilir. Bu nedenle, Türkiye genelinde hayvanlarla ilgili anlatılan efsanelerden seçilmiş örnekler incelenerek, en yaygın bilinen hayvan efsanelerine odaklanılmıştır.

Türkiye sahasından derlenen efsane metinlerinde hayvanlarla ilgili anlatılan 37 metin incelenmiştir. İncelenen metinlerde geyik, yaban keçisi, dağ keçisi, angut kuşu, güvercin, yılan, balık, katır, Zümrüdüanka, eşek, saka, baykuş, pelikan, keklik gibi hayvanlar sıkça geçer. İncelenen örneklerde Türk inanç sisteminin etkisi, hayvan efsanelerinde belirgin şekilde görülür. Bu metinlerde hayvanlara karşı beslenen saygı ve sevgi, Türk kültürünün temel bir parçasıdır. Hayvanlar, doğanın ve yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir ve onlara zarar vermek, genellikle olumsuz sonuçlara yol açar. Türk efsanelerinde hayvanlara kutsiyet atfedilirken, avlanmalarının bazılarının uğursuzluk getireceğine inanılır. Ancak, bazı hayvanlar ise uğur getirdiğine

olan inançla binlerce yıllık mazide yer edinmiştir. Ayrıca, hayvanlarla olan dostluklar da önemli bir şekilde vurgulanır. Geyik, keçi, balık, güvercin, kuşlar, eşek ve daha birçok hayvan, insanların başları sıkıştığında yardımcı olacak dostlar olarak anlatılır.

Türk efsanelerinde hayvanlara gösterilen saygı ve bu saygının yansımaları, gelecek nesillere kaybolmuş değerlerin hatırlatılmasını sağlar. Bu efsaneler, okuyucunun çevresine ve doğaya olan tutumunu sorgulamasına katkıda bulunur. Ekoeleştirel yorumlar aracılığıyla yapılan anlatılar, insanlar arasında çevre bilinci ve doğa sevgisi oluşturur. Bu metinler, çevre bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynar ve sürdürülebilir bir gelecek için adım atma konusunda insanları teşvik eder.

2.2.2. İnsanın Doğayla Uyum ve Mücadelesi: Tabiat Olayları

Doğa olayları, tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların yaşam tarzını, kültürünü ve inançlarını derinden etkiler. Doğa, insanlar için kutsal bir varlık olarak kabul edilir ve bu nedenle tabiat olayları derin sembolik anlamlar içerir. Yağmur, güneş, rüzgâr ve mevsimsel değişimler, tarım ürünlerinin yetişmesi ve hayvanların beslenmesi için hayati öneme sahiptir. Bu topluluklar, doğa olaylarını dikkatle izler ve tarım faaliyetlerini bu olaylara göre planlarlar. Yağmurun gelmesiyle toprak canlanır, bitkiler yeşerir ve hayvanlar beslenir. Güneşin belirli bir düzen içinde yükselip batması, ekim-dikim zamanlamasında kılavuz olur. Rüzgâr, toz taşıyıcı olarak tarım arazilerini düzenler ve çiftçilere hava durumu hakkında ipuçları verir.

Roux'a göre, Türk inanç isteminde, tabiat olaylarının kaynağı tanrıdır. Örneğin, gök gürültüsü Tanrı'nın sesi olarak algılanırken, şimşek ve yıldırım Tanrı'nın cezası olarak yorumlanır. Bu etkileyici doğa olayları, diğer tabiat olaylarına göre daha seyrek görüldüğü için daha derin sembolizme sahiptir. Bu bakış açısı, doğanın güçlü ve nadir olaylarının insanlar için manevi ve sembolik bir anlam taşıdığını vurgular. Ayrıca, fırtına ve bu fırtınaya eşlik eden yıldırım ve gök gürlemesi gibi olaylar, eski

Türk topluluklarını da derinden etkilemiş ve bu olayların Tanrı tarafından gerçekleştirildiği inancını taşımıştır (2011: 25-151).

Türk kültüründe yağmur, büyük bir öneme sahip olan ve özellikle kurak dönemlerde yağmur yağması için çeşitli ritüellerin yapıldığı bir doğa olayıdır. İnan'a göre, yağmurun yağmaması durumunda geleneksel olarak "yada taşı" olarak bilinen taşlara başvurulur (İnan 1986: 153-158). Roux, "yada taşı" adeta hava durumunu etkileyebilen ve yağmuru çağırabilen bir araç olarak kabul edildiğini söyler. Bu taşla ilgili inanç, yağmur ihtiyacını karşılamak amacıyla ona başvurmanın bir yolu olarak Türk kültüründe yer alır (2011: 25-151).

Türk mitolojisinde rüzgâr, diğer tabiat olaylarına göre daha etkili bir rol oynar. Soğuk, sıcak, mevsimlik, hafif, şiddetli gibi birçok farklı rüzgâr türü sıkça hissedilir. Bu çeşitlilik, kültürel uygulamaların çeşitlenmesine ve rüzgârın önemli bir varlık olarak kabul edilmesine neden olur. Türkler genellikle rüzgârı iyiliksever bir varlık olarak algırlar ve genellikle yaşlı bir adam şeklinde düşünürler. Rüzgârın diğer tabiat olaylarından daha önemli bir role sahip olmasının nedenlerinden biri, insanların rüzgâra da tanrısallık atfetmeleridir.

Doğa olayları arasında kar, Türk kültüründe önemli sembollerden biridir. Ögel'e göre, kar, bembeyaz rengiyle temizliği ve saflığı simgeler (2014: 359). Soğuk iklimde yaşayan Türkler için kar, doğanın temizlenmesi ve yeniden doğuşu temsil ederdi. Beyaz örtü, toprakla örtülü doğanın üzerindeki kış uykusunu simgeler.

Doğa, uzun süreçlerin sonucunda sürekli olarak yapılanır ve gelişir. Yağmurun yağmasıyla birlikte yeşilliklerin artması, kıştan sonra gelen hareketlilik ya da kuraklıkla beraber ekinlerin solması, tarlaların verimsizleşmesi gibi süreçler, doğanın dinamik yapısının bir parçası olarak birbirini tamamlar. Efsanelerde süreçlerle ilgili örneklerle rastlanır;

Karaman'da derlenen "*Koca Doksan Efsanesi*"nde, tam yedi yıl süren kıtlık ve kuraklık dönemini ele alır. Bu dönemde yağmur ve kar yağmamış, toprak kurumuş ve ekilen tohumlar yeşermemiştir. Ancak yedinci yılın sonunda, ekilen buğday ve arpa

nihayet filizlenir. “*Ekin buğday, arpa olunca bir tane nesil ‘Başlamışın Nesli’ kalmış burada. Gerisi ölmeyen insanlar bu dağı aşmış, Torosları aşmış, Mersin bölgesine gitmişler.*” (Özer, 2023: 533-534).

Efsanede, doğa olayının insanları derinden etkilediğini görüyoruz yağmur yağması tarım toplulukları için büyük önem taşır. Yağmur, toprağı sulayarak bitkileri büyütür ve tarım ürünlerinin verimliliğini arttırır. Dolayısıyla yağmurun bereket getirmesi, tarım ürünlerinin yetişmesiyle birlikte, neslin devamı sağlanmıştır. Bu bağlamda efsanede, ikili karşıtlığın ötesinde bir insan-doğa bütünlüğü oluşturulur. Doğanın bereketiyle insan neslinin devamı arasında bir bağ kurulur ve bu, doğaya olan bakış açısını da ortaya koyar.

Karaman’da, yağmur duası ve doğa olaylarıyla ilgili ilginç bir efsane mevcuttur. “*Çullu Hoca Efsanesi*”ne göre, kuraklık yılında bir yörede yapılan yağmur duasına çağrılan Çullu Hoca, dua alanında toplanan kalabalığa öncülük eder. Ancak dua esnasında, Hoca, Cenabı Hakk’a yönelerek, “*Beslemeyeceğin bu kullarını niye yarattın,*” şeklinde bir sitemde bulunur. Kısa bir süre sonra bulutlar belirir, çoğalır, şimşekler çakar ve gökler gürler. Ardından bardaktan boşalırcasına şiddetli bir yağmur başlar. Dua alanındaki kalabalık, yağmurun etkisiyle sırlıklam olur. Hazırlanan yemek ocakları ve diğer eşyalar seller tarafından sürüklenir ve götürülür (Özer, 2023: 643).

Şimşek çakması, gök gürlemesi ve ardından yağmurun yağması gibi olaylar doğanın yaşamsal süreçlerinin bir parçasıdır. Ancak, insanlar bu süreçlere müdahale ettiğinde, doğa kendi denge mekanizmalarını harekete geçirerek insanları uyarmak için bu tür olayları kullanabilir. Efsanede geçen “*Beslemeyeceğin bu kullarını niye yarattın?*” sitemi, insanların doğal süreçlere müdahalesini temsil edebilir. Doğa, insanın bu tür müdahalelerine intikamını alacaktır. Ardından, bardaktan boşalırcasına şiddetli bir yağmur başlar ve dua alanındaki kalabalık, yağmurun etkisiyle sırlıklam olur.

Karaman’da anlatılan başka bir efsanede, bencillik metafori etrafında şekillenir. Efsaneye göre, Hacı Ömer adındaki bir kişi, kendini düşünen ve bencil

biridir. Hava karardığında ve yağmur yağmaya başladığında, Hacı Ömer sadece kendi tarlasına yağmur yağması için dua edermiş. Bir gün, gerçekten de Hacı Ömer'in tarlasına yağmur yağmış ancak bu yağmur, onun ekili alanındaki ürünlere zarar vermiş. Hacı Ömer, yaptığı hatayı fark edip telafi etmek için dua etmeye başlamış. Artık sadece kendi çıkarlarını düşünmek yerine, tüm köy halkının tarlalarına yağmur yağması için dilekte bulunmuş: “*Cümle âlem tarlasına, cümle âlem tarlasına.*” (Özer, 2023: 644).

Efsane, kültürel yapının bir örneğidir ve toplumda bencil davrananların cezalandırıldığı mesajını içerir. Hacı Ömer'in kendi tarlası için dua etmesi, aslında doğanın doğal sürecine bir müdahaledir ve bu müdahalenin sonucunda ortaya çıkan zararlar da bunun bir göstergesidir. Doğada her canlının yaşama hakkı olduğu gerçeği, insanların doğaya olan müdahalelerinde önemli bir rol oynar. Hacı Ömer'in sadece kendi çıkarları için doğaya müdahale etmesi, bu temel ilkeye saygı göstermediğini ve bencilce davrandığını gösterir. Hacı Ömer'in bencillikle hareket etmesi, doğanın dengesini bozacak bir etki yaratmış ve bu da kendi tarlasındaki zararlar şeklinde geri dönmüştür.

Bingöl'de anlatılan “*Hızır'ın Yağmur Yağdırması Efsanesi*”nde, Hızır'ın yağmur yağdırmasıyla ilgilidir. Bir kişi ve babası, hayvanları açlıkla karşı karşıya kaldıklarında, baba geceleri ağlayarak Allah'a dua eder. Babası uyurken, Hızır ona yardım etmek için gelir. Baba, Hızır'ı tanımak istediğinde, Hızır rahatsız edildiği için geldiğini belirtir. Baba, Hızır'dan yardım ister ve atın yularından tutar. Ancak at, Hızır'ın çekmeye çalıştığı karşılıklı çekişmelerde babanın elinden kaçar. At, geri dönüp babanın hayvanlarını kurtarır. Ertesi gün, babası uyandığında yağmur yağmış ve karlar erimiştir. Babanın duaları ve Hızır'ın yardımıyla hayvanlar kurtulmuş ve doğa canlanmıştır (Bacanzir, 2010: 115-116).

Efsanede benzer bir doğal süreç işlenmiştir. Kış mevsiminin uzun ve zorlu geçtiği bir dönemden sonra, doğa Hızır'ın yağmur yağdırmasıyla canlanır. Baba, doğanın zorlu koşullarında yaşayan hayvanlarının açlıkla mücadele ettiği bir dönemde dua eder ve Hızır'dan yardım ister. Hızır'ın yardımıyla at, babanın hayvanlarını kurtarır ve ertesi gün yağmur yağar, karlar erir. Efsanede babanın hayvanları için dua

etmesi ve Hızır'dan yardım istemesi, çevre merkezli bir bakış açısını yansıtır. Babanın hayvanları için gösterdiği endişe ve çabalar, insanların doğaya ve doğadaki varlıklara karşı sorumluluklarının bilincinde olmalarını temsil eder.

Akçaabat-Karadağ'da anlatılan “*Yağmur Efsanesi*”ne göre, şehit mezarı olarak bilinen yerin aslında bir hazine yatağı olduğuna inanılır. Halk bir gün bu mezarı açmaya karar verir ve hava o sırada oldukça güzeldir. Ancak mezar açılmaya başlandığında, şiddetli bir yağmur başlar. Köylüler şaşkına döner ve mezarı hızla kapatırlar. Gece rüyalarında şehidi görürler ve şehit, eğer mezarı kapatırlarsa yağmurun dineceğinin söyler. Kazanlar tekrar yaylaya çıkar ve mezarı kapatırlar. Mezar kapatıldığında, gökyüzü aynı anda aydınlanır (Işık 1998, 126).

Şehit mezarı, genellikle kültürel ve dini bir öneme sahip olan ve kutsal kabul edilen bir yerdir. Yukarıdaki efsanede, şehit mezarının açılmaya çalışılması doğaya yapılan bilinçsiz bir müdahaleyi temsil edebilir. Başlangıçta hava güzel olmasına rağmen, mezar açılmaya başlandığında şiddetli bir yağmur başlar. Bu yağmur, doğanın insan müdahalesine bir tepki olarak yorumlanabilir. Köylüler, bu doğal olayın bir uyarı olduğunu anlarlar ve mezarı hızla kapatırlar. Bu eylem, insanların doğaya saygılı olmaları gerektiğini ve doğanın insanların eylemlerine tepki verebileceğini gösterir.

Muş'ta anlatılan “*Gameş Kıran Efsanesi*”, bir gayrimüslim adamın kertenkelesi aracılığıyla halka haber verdiği Gameş Kıran gününde yaşanan bir olayı anlatıyor. Adam, yaklaşan fırtına ve kar yağışı nedeniyle mandalarını dışarı çıkarmamaları konusunda uyarıda bulunur. Ancak köy halkı uyarıyı dikkate almaz ve mandalarını dışarı salar. Sonuç olarak, fırtına ve kar nedeniyle bütün mandalar telef olur. Sadece gayrimüslim adamın hayvanları, içeride korunduğu için sağlam kalır. Halk, bu olayı her yıl 20 Nisan'da hatırlayarak o gün hayvanlarını dışarı çıkarmamaya karar verir (Ekmekçi, 2020: 84).

Efsanede, doğanın mevsimsel süreçlerine ve hava durumuna dikkat çekilir. 20 Nisan tarihi, bölgede yaşanan fırtına ve kar yağışının başlangıç tarihi olarak belirtilir. Bu tarih, genellikle baharın başlangıcına denk gelir ve hava koşullarının hala değişken olduğu bir dönemi işaret eder. Fırtına ve kar yağışıyla birlikte, hava koşullarının

tehlikeli hale geldiği ve açık alanda bulunan hayvanların tehlikeye girebileceği vurgulanır. Gayrimüslim adamın uyarısına rağmen köy halkı, doğanın bu belirtilerini dikkate almaz ve mandalarını dışarı çıkarır. Sonuç olarak, doğanın gücü karşısında savunmasız kalan hayvanlar telef olur. Bu olay, köy halkına doğanın gücünü ve mevsimsel değişikliklerin önemini hatırlatır ve bundan ders çıkarılarak her yıl 20 Nisan’da hayvanların dışarı çıkarılmaması kararı alınır. Bu şekilde, doğanın mevsimsel süreçleri ve hava koşulları, efsanenin temelini oluşturur ve köy halkının doğaya uyum sağlaması gerektiğini vurgular.

Giresun’da anlatılan “*İlk Kar Efsanesi*”nde, yüksek dağlarda ve yaylalarda dahi kış olmadığına inanılırmış. İnsanların çoğu yaylalarda yaşarmış. Bir gün, Karabacuk (Karaovacık) yaylasında ihtiyar kör bir bilge adam yaşarmış. Aniden kar yağmaya başlamış ve insanlar ne olduğunu anlayamamış. Hemen bu kör bilgenin yanına gitmişler ve “*Gökten bir şeyle yağıyor. Bu nedir, ne yapalım?*” diye sormuşlar. İhtiyar adam, “*Gözle görülüyor mu, elle tutuluyor mu?*” diye sormuş. Aldığı “*Evet*” cevabı üzerine, “*Bu yağana kar derler. Artık bu mevsimde burada yaşanmaz. Aşağılara gitmek gerekiyor*” demiş. Bu olaydan sonra, insanlar yaylaları terk edip sahile doğru inmiş ve oralara yerleşmişler (Gökşen 1998, 190-191).

Doğanın bir sürecini ele alan bu efsane, insanların doğaya karşı saygılı ve uyumlu olmaları gerektiğini vurgular. İnsanlar, yüksek dağlarda ve yaylalarda yaşarken, kış mevsiminin olmadığına inanırlar. Ancak beklenmedik bir şekilde kar yağmaya başladığında, insanlar bu doğal sürece saygı duyarlar ve bilge adamın öğüdünü dinlerler. Bilge adamın öğüdü, doğanın değişen süreçlerini dikkate almanın ve ona uyum sağlamanın önemini vurgular. İnsanlar, yaylalardan sahile doğru inerek doğanın göstergelerine uygun şekilde hareket ederler. Bu davranış, doğanın kendine özgü değerini kabul etmek, doğanın varoluş hakkını tanımak ve insanların doğanın bir parçası olduğunu kabul etmek olarak yorumlanabilir.

Artvin’de geçen “*Kuraklık Efsanesi*”nde, Şavşat’ın Ziyaret köyünde yaşanan şiddetli kuraklık ve insanların bu doğa olayıyla mücadelesini anlatırken, doğanın gücüne vurgu yapar. Uzun süren kuraklık sebebiyle halk, köylerinden yaylaya göç eder ve burada yaşamaya başlar. Kuraklık, yedi yıl boyunca devam eder ve tarlalarda

çatlaklar oluşurken, köyde kıtlık baş gösterir. Velinin ortaya çıkışı, kuraklığın sona ereceği müjdesini getirirken, aynı zamanda gelecek olan sel felaketine dikkat çeker. Bu uyarıyı dikkate alanlar, yayladan köye geri dönerler. Ancak, velinin öngörüsü doğrultusunda felaket gerçekleşir, *“o kadar çok yağmur yağmış ki, yaylada kalan insanların hepsi yok olmuş”* (Işık 1998, 51).

Bu efsanede doğa, bir süreç olarak kuraklık ve bu kuraklığın insanlar üzerindeki etkileriyle ele alınmıştır. Uzun süren kuraklık nedeniyle insanlar yaylaya göç ederler ve burada yaşamaya başlarlar. Ancak, kuraklık yedi yıl boyunca devam eder ve tarlalarda çatlaklar oluşurken, köyde kıtlık baş gösterir.

Velinin ortaya çıkışı, kuraklığın sona ereceği müjdesini getirirken, aynı zamanda gelecek olan sel felaketine dikkat çeker. Bu uyarıyı dikkate alanlar, yayladan köye geri dönerler. Ancak, velinin öngörüsü doğrultusunda felaket gerçekleşir ve aşırı yağmur nedeniyle yaylada kalan insanların hepsi yok olur.

Bu efsane, doğanın gücüne ve hareketliliğine vurgu yapar. Aynı zamanda doğanın belirtilerini doğru şekilde yorumlamak ve doğanın uyarılarını dikkate almanın önemini vurgular. Doğa, insanlara çeşitli belirtiler göndererek gelecek olayları haber verir, ancak bu belirtileri dikkate almayanlar doğanın gücü karşısında kayıplar yaşayabilirler.

Doğu Karadeniz’de *“Çığ Efsanesi”*nde, ağır kış koşullarında yaşanan zorluğu ve doğa olaylarına karşı insanların tepkisini vurgularken, yardımlaşmanın önemine işaret eder. Geyikli’de yolların kapanmasıyla ortaya çıkan zor günlerde yaşlı bir dilenci köye gelir ve yiyecek isteğinde bulunur. Ancak, kimse ona yardım etmez. Bayram Özsoy’un, dilenciye su vermesi ve ona yardım etmesi, onun iyilikseverliğini ve yardımseverliğini gösterir. Dilenci, aldığı suyu alıp dışarı çıktıktan sonra geri dönmez. Bayram Özsoy, yaşlı adamın aslında Hz. Hızır olduğunu anlar. *“Ertesi gün köye çığ düşer, Öküzlü Mahallesi’ni alıp götürür. Bu mahallede oturan Bayram Özsoy’un evine ise hiçbir şey olmaz”* (Işık 1998, 55).

Efsane kültürel bir tema olan yardımlaşma üzerine kurulmuştur ve aynı zamanda doğanın işleyişine de vurgu yapar. Geyikli köyünde yaşanan zorlu kış

koşullarında, yaşlı bir dilenci köye gelir ve yiyecek ister, ancak kimse ona yardım etmez. Tek yardımsever kişi Bayram Özsoy'dur. Ona su verir ve yardım eder. Dilenci, aldığı suyu alıp dışarı çıktıktan sonra geri dönmez ve Bayram Özsoy, onun aslında Hz. Hızır olduğunu anlar. Ertesi gün köye çığ düşer ve Öküzlü Mahallesi'nin bir kısmı yerle bir olur. Ancak, Bayram Özsoy'un evine hiçbir zarar gelmez. Bu olay, yardımlaşmanın önemini vurgularken, doğanın da kendi süreçlerini takip ettiğini ve her şeyin bir yere gittiğini gösterir. Doğa olayları, doğanın sürekli olarak yapılandığı ve dönüştüğü uzun süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu efsane, hem kültürel değerlere hem de doğanın gücüne ve işleyişine dikkat çeker, insanlara yardımlaşmanın ve doğayla uyum içinde yaşamının önemini hatırlatır.

Muş'ta derlenen "*Kocakarı Günleri Efsanesi*"ne göre, yaşlı kadın güneşin açtığını görünce baharın geldiğini düşünür ve hayvanlarını çayıra salar. Ancak yaşlı kadının bu davranışı, doğanın dengesini bozar ve Allah'ın hoşuna gitmez. Ardından şiddetli bir fırtına başlar, hayvanlar telef olur, ancak yaşlı kadın tandırın içine girerek hayatta kalır (Ekmekçi, 2020: 83).

Bu efsane, doğanın insan davranışlarına tepki verdiği ve doğa ile insanın uyum içinde yaşamasının önemini vurgular. İnsan, doğaya bilinçsizce zarar verdiğinde, doğanın da buna karşılık verdiği ve insanın bu zarardan etkileneceği mesajını iletir

Muş'ta anlatılan "*Kurdoğlu Fırtınası Efsanesi*"nde geleneksel toplum değerleri ve sadakati vurgulanır. Efsanede, Kurdoğlu'nun iki eşi arasındaki davranışları, doğa olayları ile ilişkilendirilmiş bir şekilde anlatılarak, insanların sadakat, merhamet ve doğaya saygı gibi erdemlere olan bağlılıklarını anlatır.

Efsaneye göre, Kurdoğlu'nun ikinci eşi, kocasının döndüğü gün gökyüzündeki hava olaylarını takip etmemiş ve beklememiştir. Bu durum, onun sadakatsizliğini ve önceki eşe duyduğu endişeyi ifade eder. Diğer taraftan, Kurdoğlu'nun ilk eşi, kocasının gidiş ve gelişlerini dikkatlice izlemiş ve doğa olaylarıyla senkronize bir şekilde gökyüzündeki değişikliklere dikkat etmiştir. Gök yedi defa bulutlanır, yedi defa güneş açar ve bulutlar dağılır. Kurdoğlu, '*Beni beklediğin zaman kaç defa gök bulutlandı, kaç defa güneş açtı?*' diye sorar. Bu soruya ikinci eşi cevap veremez. İlk

eş ise göğün yedi defa bulutlandığını yedi defa ise güneş açtığını söyler. (Ekmekçi, 2020: 83).

Efsanede, doğanın insan ilişkileriyle senkronize olduğu bir süreç vurgulanır. İlk eş, kocasının gelişini doğa olaylarıyla uyumlu bir şekilde bekler ve gökyüzündeki değişikliklere dikkat eder. Gökyüzündeki bulutlanma ve güneşin açılması gibi doğa olayları, bekleyiş sürecini simgeler. Bu durum, doğanın bir süreç olduğunu ve insan ilişkileriyle iç içe geçtiğini gösterir. İkinci eş ise bu senkronizasyona dikkat etmez ve kocasının dönüşünü doğanın işaretlerini takip etmeden bekler. Bu farklı tutumlar, doğanın sürekli değişen yapısını ve insanların doğayla olan ilişkilerinin önemini vurgular.

Ekoeleştiri, insanların doğayla uyumlu bir yaşam biçimini benimsemelerine ve doğanın bir parçası olduklarını anlamalarına yardımcı olur. Bu yaklaşım, doğadan kopuk ve onun üzerinde egemenlik kurmaya çalışan bireylerin gerçekte doğanın bir parçası olduklarını kavramalarını amaçlar.

Buell, doğaya karşı insanın sorumluluğunu vurgulayarak, doğanın sadece insanın isteklerini karşılayan bir kaynak olmadığını, aksine insanın doğaya karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gereken bir varlık olduğunu ifade eder. İnsan, doğayı kontrol etme ve şekillendirme arzusuna sahip olabilir; ancak bu, doğanın zarar görmemesi ve içsel değerinin farkında olunması gerektiği anlamına gelir. İnsanın doğa ile ilişkisinde, yönlendirici ve şekil verici bir rol oynaması beklenir; ancak bu rolü yerine getirirken doğaya zarar vermemesi ve doğanın kendine özgü değerini anlaması önemlidir. Günümüzdeki çevresel sorunlar, insanın doğaya karşı sorumluluklarını yerine getirmemesinin bir sonucudur. Bu nedenle, insanın her eyleminde doğaya vereceği hesabı akılda tutması ve doğaya karşı sorumluluklarını unutmaması gereklidir (Özdağ ve Slovic, 2010, s. 3).

Bu bölümde 11 efsane metni incelenmiştir. Türkiye efsanelerinde doğa olayları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa efsanelerde doğa olayları, insanlara çevre bilinci ve doğa ile uyum içinde yaşamının önemini vurgulayan önemli mesajlar içerir. Bu efsanelerde, kuraklık, yağmur, sel gibi doğa olayları insanlara sabır,

dayanıklılık ve doğaya saygı gibi değerleri öğretir. Efsaneler, doğal dengeyi koruma ve çevreye duyarlılık konusundaki değerleri vurgulayarak topluma çevre merkezli önemli mesajlar iletmektedir.

2.2.3. Kadının Doğadaki Yeri ve Ekofeminizm

Günümüzde kadın-erkek eşitliğinin ve kadın özgürlüğünün giderek daha fazla vurgulandığı bir dönemde, kadınların geçmişte oynadıkları rollerin belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Eski dönemlerde kadınların toplumdaki konumları, rolleri ve deneyimleri, günümüzdeki cinsiyet eşitliği mücadelesini anlamamızı sağlayan önemli bir zemin oluşturur. Kadınların tarih boyunca yaşadıkları deneyimler, bugünün toplumunu ve kadınların yaşadığı zorlukları anlamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda ilerlememiz gereken alanları da belirlememize yardımcı olacaktır.

Tarihin derinliklerine indiğimizde, kadınların toplumların belirli dönemlerinde gerçek anlamda liderlik rolleri üstlendiğini ve insanlığın gelişiminde önemli katkılarda bulunduğunu görmekteyiz. Ancak, zamanla değişen ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların etkisiyle, kadınların konumu köklü değişimlere uğramıştır. Tarih boyunca kadınların güçlü konumları, şekil değiştirerek evrildi ve yeni koşullara uyum sağladı.

Efsanelerde geçen kadın tipleri, toplumdaki kadınların çeşitli rollerini ve yeteneklerini yansıtırken, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve ekonomik katılım konularına da ışık tutar. Anne figürü, kadınların ev içi ve ailevi rollerini temsil ederken, eş figürü, kadınların partnerleriyle eşit ilişkiler içinde olduğunu ve birlikte hareket ettiğini gösterir. Hükümdar kadınlar, yönetim ve liderlik rollerinde güçlü ve etkili olduklarını simgelerken, savaşçı kadınlar da cesaret, kararlılık ve savunma yetenekleriyle topluma katkı sağlarlar.

Kadınların yaptığı mesleklerin efsanelerde yer alması, toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayarak kadınların iş dünyasındaki varlığını ve potansiyelini vurgular. Bu efsanelerde, kadınların sadece geleneksel olarak kabul edilen mesleklerde değil, aynı zamanda erkek egemen alanlarda da başarılı oldukları ve önemli roller

üstlendikleri gösterilir. Bu da ekonomik alanda kadınların daha fazla görünürliğini ve hak ettikleri yerde olmalarını sağlar.

Ekofeminizm veya ekolojik feminizm, feminizm ile ekoloji arasında köprüler kuran bir teori ve pratiği temsil eder. Farklı bakış açılarını barındırır da, tüm canlıların birbirine bağlı olduğunu ve yeryüzünün sömürülmesi ile cinsiyetçi sömürü arasında derin bağlantılar olduğunu vurgular (King, 1983: 6).

Ekofeminizm, aslında kadınların çevresel eylemlere katılımıyla öncelikle aktivist bir perspektiften şekillenmektedir. Örneğin, Himalayalar'daki Chipko hareketi, Akkuyu'daki nükleer santral karşıtı protestolar, Aliğa ve Yatağan'daki termik santrallere, Fırtına Vadisi'ndeki HES projelerine, Karadeniz'deki "Yeşil Yol Projesi"ne, Hasankeyf'teki baraj inşaatına, İztuzu'ndaki otel yapımına, Bergama ve Kaz Dağları'ndaki madencilik projelerine, Gezi Parkı'nın yıkımına ve Adalar'da atların faytonlara koşulmasına karşı direnen kadınlar, doğanın canlılığını vurgulayarak insan ve doğayı ayrı kavrayan anlayışı eleştirmekte ve yaşamın bütünlüğünü savunmaktadırlar.

Günümüzde, ekofeminizm, bir kuram olarak ekoeleştiri alanında ele alınmakta olup, feminizmin alt bir kategorisi olarak da değerlendirilmektedir. Ekofeminizmin kendi içindeki birinci ayrımına göre, kadınların şefkat, fedakarlık, şiddet karşıtlığı, dayanışma, duygusallık ve ruhsallık gibi özgün psikolojik özellikleri ile yaşam üretme kapasiteleri, ataerkil toplumlar tarafından doğa ile özdeşleştirilmiş ve her ikisi de baskı altına alınmıştır. Bu yaklaşımlar, çeşitli ekolojik görüşlerden etkilenmiş ve bu görüşlere ciddi eleştiriler getirmiştir (Çetin, 2005: s.64). Kadınlarla doğa arasında derin bir bağ ve benzerlik olduğu varsayımından yola çıkan bu yaklaşım, ekolojik sorunlara hem feminist hem de çevreci-aktivist bir bakış açısıyla çözümler üretmeyi hedefler. Edebi eserlerde, kadınların doğa ile ilişkisini yansıtan temaların ve unsurların bulunduğunu ifade etmek mümkündür (Dere, 2022; s. 318).

Ekofeministlere göre, adınlar, doğa ile insan kültürü arasında bir bağlantı noktasıdır; doğadan elde edilen malzemeleri kültürel olarak kullanılabilir ürünlere dönüştürerek, örneğin sebzeleri pişirerek yenilebilir hale getirirler. Aynı zamanda,

fiziksel ihtiyaçlarına cevap vermek ve temizlik gibi günlük görevleri yerine getirerek doğa ile kültür arasında bir köprü oluştururlar (Dere, 2022: s. 319).

Birçok inanişta, tabiat unsurlarının bazıları ve özellikle bereketin sembolü ve yaşamın devamının en önemli sembolü olan toprak, genellikle dişi bir varlık olarak grlmştr ve kadınlı özdeşleştirilmiştir. Söz konusu özdeşleşmede en önemli nedenlerden biri, şüphesiz ki “toplumun kadına atfettiği doğurganlık” kavramıdır (zdemir ve Aydemir, 2019, s. 265). Bu konuyla ilgili önceki bölümlerde ele alınmıştır. Bu bölümde, kadın-doğa ilişkisinin mistik yönüne odaklanarak örnekler verilecektir.

Efsanelerde, kadın sıkça insanüstü ve ilahi bir varlık olarak betimlendiği görülür. Bu betimlemeler genellikle doğaya yakın bir düşüncenin bir sonucudur. Efsanelerdeki keramet sahibi ermiş kadınlar, özellikle bu bağlamda dikkate alınabilir. Bu perspektif, ekofeminist dualizmden hareketle kadın ve doğa arasındaki derin bağlantıyı vurgular.

Mersin'de derlenen “Kşekbk Mağarası Efsanesi”nde, yaşlı bir kadın, kralın kızını mağaraya götürüp iyileştirir (Erol 1996:156). Bu efsanede, yaşlı kadın doğaya yakın bir şekilde iyileştirici bir rol üstlenir.

Kütahya'da derlenen “Ilıca Sarı Kız Efsanesi”nde, mistik bir varlık olan Sarıkız ortaya çıkar. Sarıkız, iyileşme umudu olanlara özel karışımlar hazırlar ve şıfa dağıtır (Yakın 2017:158). Bu efsanede de doğa ve kadın arasındaki yakın ilişki vurgulanır.

Harput'ta derlenen “Seyyide Hanım eşmesi Efsanesi”nde, Seyyide Hanım eşmesi'nden  yudum su içilmesiyle şıfa bulunulduğu anlatılır (Yavuz 2005: 34). Bu efsane de doğanın insanlar için sağladığı şıfa kaynaklarını vurgular.

Denizli'de derlenen “140 Numaralı Efsane”de, Ayşe Sofu, annesinin yanında oturan bir kız çocuğunu görür. Çocuğun yüzünde birçok çıban olduğunu fark eder. Kadın, çocuğu eve götürür ve okuduktan sonra, Allah'ın izniyle çıbanlar kaybolur (Keser 2017: 153). Bu örnekten de kadın figürü, doğaya yakın bir şekilde şıfa dağıtan bir rol üstlenir.

2.2.3.1. Kadın Rollerı

Türk efsanelerinin zengin dünyasında, çeşitli kadın karakterleri sıklıkla karşımıza çıkar. Bu karakterler genellikle toplumda saygı gören ve olumlu niteliklere sahip kişilerdir. Kadınlar, efsanelerde sadece kendilerine özgü özelliklerle değil, aynı zamanda toplumsal değerleri yansıtan rollerle de resmedilirler. Bu roller arasında kız çocukları, yetim kızlar, kötülüğe maruz kalanlar, yardımsever kadınlar, tarihî figürlerin kızları, eşleri veya anneleri, dindar ve yardımsever kadınlar, hayvanlarla iletişim kuranlar ve saygın kadınlar bulunur.

Anadolu’da, kadınlar eş ve anne rollerinde hayati bir öneme sahiptir. Efsanelerde, kadınların fedakarlığı, yardımseverliği, hoşgörüsü, kararlı tutumu ve sevgi dolu yaklaşımları sık sık öne çıkarılır

2.2.3.1. Doğurganlık: Anne Olarak Kadın

Kadınların kutsallığı, Anadolu coğrafyasında tarih öncesi dönemlere, özellikle de paleolitik dönemlere dayanmaktadır. Bu dönemlerde, topluluklar doğaya bağımlı bir yaşam sürdürdükleri için doğurganlık ve verimlilik, hayati önem taşımaktaydı. Kadın, doğurma gücüyle toprakla birleştirilir ve bereketin sembolü olarak kabul edilir, hatta kutsanırdı.

Anadolu’da, bu kutsal niteliklerle ilişkilendirilen Tanrıça kültürü, milattan önceki yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bu kültürde, doğaüstü güçler ve doğurganlıkla özdeşleşmiş kadın figürleri, toplumun yaşamına derinlemesine entegre olmuştur. Bu dönemde, toprakla, doğayla ve yaşamla bütünleşen kadın figürleri, dini ritüeller ve ibadetlerde önemli bir yer tutmuştur. Anadolu’nun en iyi bilinen ana tanrıçası olarak Kibele, bereket, doğurganlık ve toprakla ilişkilendirilmiştir. Kibele’nin heykelleri ve tapınakları, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde bulunmuş ve bu tanrıça, toplumun temel inançlarına derin etkiler bırakmıştır (Ömer Faruk Harman, “Kadın”, DİA, XXIV, s.82-83).

Ordu’da anlatılan “*Ak Sakallı Dede Efsanesi*”nde, köyün erkekleri maden işlerini yaparken, kadınlar da odun toplayıp yakarak erkeklere yardım eder. Ani bir yağmur başlar ve sel baskını yaşanır. Bu sırada evde bebeği olan bir gelin, çaresizce bebeğini düşünerek Allah’a yalvarır. Birdenbire gökten, beyaz atı üzerinde aksakallı, ak saçlı bir ihtiyar iner. Bu ihtiyar, kızı atın sırtında evinin kapısına bırakır. Köylüler, bu ihtiyarın Hızır Aleyhisselam olduğuna inanır (Akkuş, 2018: s.52-53).

Bu efsane, toplumdaki cinsiyet eşitliğine ve kadınların rolüne dair çarpıcı bir örnek sunar. Köyün erkekleri maden işlerini yaparken, kadınlar da odun toplayıp yakarak erkeklere yardım eder. Bu, kadın ve erkeklerin iş bölümünde eşit şekilde katkıda bulunduklarını ve birlikte çalışarak köyün yaşamını sürdürdüklerini gösterir.

Denizli’de anlatılan bir efsanede, bir kadın dört çocuğunu bir döşeğe yan yana yatırır ve üzerlerine eski bir yorgan örter. Sabaha yiyecek ekmekleri olmayan fakir kadın, sabah ne yiyeceklerini düşünerek Allah’a dua eder. Allah’ın lütfuyla ambara buğday inmeye başlar ve sabaha kadar dolup taşar (Osan, 2006: s. 92). Bu efsane, anneliğin kutsallığını ve annenin çocukları için gösterdiği fedakarlığı öne çıkararak, annenin rolünün toplumda ne kadar önemli olduğunu hatırlatır. Annelerin duaları ve sevgisi, çocuklarının yaşamlarını şekillendirebilir ve koruyabilir. Bu da anneliğin toplumdaki değerini ve önemini vurgular.

Manisa’da derlenen “*Ağlayan Kaya Efsanesi*”nde, annenin üç güzel kızı bir gün dolaşmak için kırlara giderler. Bir ağacın altında dinlenirken, bir yılan tarafından ısırılarak ölürlər. Bu trajik olay üzerine anneleri çok üzölür ve gözyaşı döker. Allah, annenin bu acısını görür ve onu bir taşa dönüştürür (Sakaoğlu 2013: s.43). Bu efsanede, annenin koruyucu ve sevgi dolu rolü vurgulanarak, anneliğin kutsallığı ve gücü anlatılır. Bu efsane, annenin çocukları için yaşadığı derin sevgiyi ve fedakarlığı yücelterek, annenin toplumdaki değerini ve önemini vurgular.

Mardin’de derlenen “*Leylek I Efsanesi*”nde, fedakar bir örneğini görmekteyiz. Efsaneye göre, kadın, çoluk çocuğu aç olduğu için tekrar tüccarın yanına gitmiş ve yine buğday istemiş. Tüccar, bu kez kadına çıplak bir şekilde ağaca çıkmasını şart koşmuş. Kadın ağaca çıktığında tüccar ona kahkahalarla gülmeye başlamış. Ancak bu

kahkaha, Allah tarafından cezalandırılmış ve tüccar bir leylek olarak hayatını sürdürmüş (Sancak, s.2008: s.96).

2.2.3.2. Eş ve Sevgili Olarak Kadın

Efsanelerde eş veya sevgili olarak tasvir edilen kadınlar genellikle iffetli, namuslu ve fedakar karakterler olarak karşımıza çıkar. İffetli kadın kavramı, kadın rollerin temel bir parçası olarak ele alınır ve Anadolu kültüründe önemli bir yer tutar. Kadınların iffeti genellikle toplumun kabul ettiği cinsiyet normlarına uygun davranışlar sergileyerek korunur. Bu davranışlar arasında sadakat, namus, ahlaki değerlere bağlılık gibi kavramlar öne çıkar. Anadolu efsanelerinde sıkça rastlanan bir tema ise, iffetine zarar gelmek üzereyken dua veya kerametle yardım edilen kadın veya genç kız figürleridir.

Erzurum yöresinde derlenen “*Gelin Taşı (Hatun Pınar) Efsanesi*”nde, seferberlik yıllarında Taşlı Güney Köyü’ne gelin gelen bir kadının hikâyesi anlatılır. Bu kadın, düşman eline düşmekten korktuğu için taş kesilmek için Allah’a dua eder. (Seyidoğlu 1978: s.325). Yozgat’ta derlenen “*Gelin Kayaları Efsanesi*”nde, bir kızın başka bir köye gelin gitmesi ve sevdiği birinin yolu kesilmesi sonucu, kızın dua etmesiyle taşa dönüştürüldüğü anlatılır (Karadavut 1992: s.170).

Niğde’de anlatılan “*Taş Olan Anne ve Oğlu ile Askerler Efsanesi*”nde, bir annenin düşman eline düşmemesi için taş olmayı dilemesi anlatılır (Sönmez 1994: s.316). Düşmandan kaçarak taş olan yiğit kızların anlatıldığı bir diğer efsane, Ordu’dan derlenen “*Uzun Kızlar Efsanesi*”dir. Efsaneye göre, su almak için on iki askeri ve iki yiğit kızı çeşmeye gönderir. Kızlar su doldururken askerler düşmanlarla savaşıyor. Kızlar kaçarken Allah’a dua eder, iffetlerini korumak ve düşman askerlerinin eline düşmek yerine yerin yarılarak içine girmeyi dilerler (Akkuş 2018: s.117).

Isparta’nın Uludere ilçesinde derlenen “*Kız Tüydü Kayası Efsanesi*”nde, Ayşe adında bir çoban kızın eşkıyalar tarafından kovalanması ve eşkıyalar yaklaşırken ölmeyi tercih etmesi anlatılır (Göde 2010: s.324). Buna bezner bir efsane de Amasya’da derlenen “*Analıkızlı Efsanesi*”nde, anne ve kızının köylerine dönerken

eşkıyaların pusuya düşürmesi sonucu, namus korkusuyla dua ederek taş olmayı dilemeleri anlatılır (Balaban 2013: s.509).

Kastamonu’da anlatılan “*Fırincık Nine Efsanesi*”nde, evli bir kadının kendisine âşık olan bir genç tarafından Allah’ın adını zikrederek bir kez öpülmesi ve bunu duyan kocasının kadını fırına atıp yakması anlatılır (Yüksel, 2011: s. 53-54) .

Afyonkarahisar’da derlenen “*Şahitler Kayası Efsanesi*”nde, çekemeyen bir karı-koca, kadına iffetiyle ilgili iftira atarlar. İnanmayan bir adam, bu iddiaları doğrulamak için Allah’a dua eder: “*Allah’ım, eğer ben yalan söylüyorsam beni taşla, eğer bunlar yalan söylüyorsa onları taşla.*” Allah, kadının duasını kabul eder ve yalancı şahitlik yapan yedi kişi taş kesilir. Böylece kadının masumiyeti anlaşılır (Alakuş 2014: s.104).

Kütahya’da anlatılan “*Aşa Garı Efsanesi*”nde, kadının namusu hakkında çeşitli dedikodular yayılır. Bir köylü o yıl hacca gider ve orada Aşa Garı’nı görünce şaşırır ve utanır. Köylü, bu anı yaşadığında içinde duyduğu utançla yüzleşir ve Aşa Garı’dan özür diler (Yakın 2017: s.148).

Antalya’dan derlenen “*Gelin Pınarı Efsanesi*”, yardımsever bir gelinin hikayesini anlatır. Efsaneye göre, yaşlı bir kadın ve gelininden su ister. Kadın az suyunun olduğunu söyler, ancak gelin acır ve su verir. Abdal Musa suyu içtikten sonra dua eder ve asasını vurarak bir pınar ortaya çıkarır (Tekin, 2003: s. 40). Amasya’da derlenen “*Hızır Aleyhisselam II Efsanesi*”nde, fakir bir kadın kızları ve annesi ile birlikte yaşar. Bir gün yayık yaparken kapı çalar. Yaşlı bir adam su ister ve kadın, bir bardak ayran verir. Daha sonra kadın, feracesinin cebinde her gün pirinç ve bulgur bulur (Balaban, 2013: s.642).

Afyonkarahisar’da derlenen “*Sarıköz Sultan Türbesi Efsanesi*”nde fedakâr bir eş olarak kadın örneğini görmekteyiz. Efsaneye göre, Sarıköz’ın kocası sürekli sarhoş olup her akşam eve dönerken bir yerde yıkılıp kalır. Sarıköz hiç şikâyet etmeden onu eve alır ve yatırır. Hac zamanı geldiğinde, maddi durumu elvermediği için hacca

gidemez. Ancak eşini hiç üzmediği ve isyan etmediği için Allah Teâla, onun isteğini geri çevirmez ve bir gece içinde onu Kâbe'ye götürür (Alakuş 2014: s.84-85).

2.2.3.3. Hükümdar ve Savaşçı Kadınlar

Erzincan'da derlenen "*Altıntepe Efsanesi*", kadınların liderlik rollerinde etkili olabileceğini ve toplumun ilerlemesine katkı sağlayabileceğini gösteren güçlü bir mesaj iletiliyor. Efsaneye göre, Cime Sultan adında zeki ve dirayetli bir kadın, yönetimindeki güzel şatoyu işletirken, çevredeki verimli toprakları da değerlendirir. Yaylaya çıkarırken hayvanların sütünü toprak borularla şatoya akıtarak zenginliğini artırmış. Ancak, düşmanlarının artmasıyla bir korku yaşamış ve şatoyu korumak için askerlerine toprak taşıttırarak etrafına yığmış. Sonuç olarak, gösterişli şato kaybolmuş ve yerine bir tepe oluşmuş (Kara 1993; s.3).

Konya'da derlenen, "*Amazonlar Efsanesi*"nde kadınların cesur ve savaşçı özelliğini anlatmaktadır. Efsaneye göre, Beyşehir Gölü'nün bir kenarında yaşayan ve Amazonlar olarak bilinen kadın savaşçılar, Büyük İskender'in ordusuyla cesurca savaşır. Savaşı kaybedeceklerini anladıklarında, teslim olmak yerine ölmeyi tercih ederler ve topluca göle atlarlar. Rivayete göre, kadınlar bu noktada balığa dönüşürler. Bu efsane, kadınların savaşta ve hayatta gösterebilecekleri cesaret ve kararlılığı vurgular, onların güçlü ve kararlı varlığını ön plana çıkararak toplumsal cinsiyet rollerini sorgular (Emiroğlu 1993: s.201).

Konya yöresinde derlenen "*Kadıhanı Efsanesi*"nde, cesaretiyle tanınan Raziye Hatun, kocasının kılıcını ve kalkanını alarak savaşmak istediğini Sultan'a iletir. Ancak Sultan, savaşın erkeklere özgü bir sanat olduğunu belirterek onu evine gönderir. Zaman geçtikten sonra Sultan bir savaşta düşmanlar tarafından kuşatılır. Tam bu sırada kılıcını kuşanmış bir süvari gelir ve Sultan'ı kurtarır. Süvari, Sultan'a "*Devletlim, savaş erkeklere özgü bir sanattır.*" der ve Sultan'ın hayretine şahit olur (Emiroğlu, 1993: s.238-239). Çünkü bu cesur kişi, hiç kimsenin beklemediği şekilde, Raziye Hatun'dur. Raziye Hatun, ününe ün katarak Kadıhanı'nı yaptırır ve adı tarihe geçer. Bu efsane, kadınların güçlü iradeleri ve yetenekleriyle, toplumda önemli roller üstlenebileceklerini ve tarihe izlerini bırakabileceklerini vurgular.

Çorum’da derlenen “*Erenler Tepesi Efsanesi*”nde, Erenler Tepesi’nde Kırk Kızların haklarını korumak için savaştıkları anlatılır (Bahadır 2005; s.234). Afyonkarahisar’da derlenen “*Müslüman Ana Sütunu Efsanesi*”nde, Müslüman Ana’nın savaşta orduya ve askerlere yardım ettiği ve bir fetih sırasında şehit düştüğü anlatılır (Güldemir 2008: s.101).

Ordu’da anlatılan “*Kırkızlar Efsanesi*”nde, bir Rum kızı yanına otuz dokuz arkadaşını alarak Rum Ordusu’yla birlikte Türk ordusuna karşı savaştığı anlatılır. Müslüman olan ve Türklerin safına geçen bu kız, babasının planlarını Türk ordusuna aktarır ve Rumlara karşı savaşmaya başlar. Bir sabah, beyin hizmetçisi kızların Türk kıyafetleriyle yola çıktıklarını görür ve bu durumu beye bildirir. Bey, kızların pusuda olduğunu öğrenince onlara acımadan şehit eder. Arğan Yaylası’ndaki Kırklar Mezarlığı’nın adı da bu efsaneden gelmektedir (Akkuş 2018: s.56-57).

Diyarbakır’da derlenen “*Mine Hatun Efsanesi*”nde, Mine Hatun Kralın kızıdır (Helimoğlu 1993; s.92); Aynı yöreden derlenen “*Çermik Kaplıcaları Efsanesi*”nde, Acem Kralı’nın kızı Melike Belkıs (Helimoğlu 1993; 170); Bursa’da anlatılan “*Hundi Hatun Efsanesi*”nde, Yıldırım Beyazıd’ın kızı olarak geçmesi (Olgun 1989; s.178); Adana yöresinde derlenen “*Gülнар Efsanesi*”nde, Gülнар’ın Kral’ın kızıdır (Okuşluk 1994; s.44). Bu efsaneler, kadınların yönetimde söz sahibi olduğunu ve güçlü liderlik rolleri üstlenebileceklerini vurgular. Mine Hatun, Melike Belkıs, Hundi Hatun ve Gülнар gibi kadınlar, kendi bölgelerindeki kralların kızları olarak tasvir edilirler. Bu, kadınların yönetici sınıfın içinde yer alabilecekleri ve hatta krallık gibi yüksek mevkilere sahip olabilecekleri fikrini destekler.

2.2.3.4. Kadınların Ekonomik Katkısı ve Meslekleri

Anadolu’da kadın, çeşitli rollerde bulunabilen ve toplumun temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilen bir figürdür. Kadın, bazen aile reisi, bazen meslek sahibi, bazen de tarlada çalışan işçi olarak karşımıza çıkar. Ancak her durumda, kadın Türk evinin direği, eşinin vefalı arkadaşı ve en önemlisi çocuklarının annesidir (Banarlı, 2001; s. 33). Bu anlamda, annelik vazifesi Türk kültüründe kadına büyük bir değer kazandırmıştır. Türk kültüründe, kadın ilahi bir varlık olarak kabul etmiş ve onun fedakarlıklarını, sevgisini, sabrını yücelten bir perspektife sahiptir. Kadının ailenin

birleştirici ve koruyucu gücü olarak resmedilmesi, toplum içindeki yerini güçlendirmiştir.

Türk kültüründe kadın, sadece ev işleriyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda iş dünyasında da etkin rol oynayabilir. Ancak, bu çeşitlilik içinde bile annelik rolü, kadının en kutsal ve saygıdeğer görevi olarak görölür. Türk toplumunda kadın, güçlü bir aile yapısının ve toplumsal düzenin temelini atan bir unsurdur. Bu bakış açısıyla, Anadolu’da kadın, çok yönlü rollerde bulunan ve her birinde değerli katkılarda bulunan bir varlık olarak kabul edilir. Türk kültüründe kadın, sadece birey olarak değil, aynı zamanda toplumun dayanışma ve birliktelik duygusunu güçlendiren bir unsurdur.

Kadınlar tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve kültürlerde yaşadıkları mekanlara ve sosyal konumlara göre çeşitli şekillerde üretime katkıda bulunmuşlardır. Anadolu’da da bu durum benzer bir şekilde yaşanmıştır. Özellikle Türkiye efsanelerinde, genellikle tembel kadın figürüne rastlanmaz; aksine, ticari veya özel sektörde faaliyet gösteren kadınların büyük bir kısmı üretim süreçlerine aktif olarak katılmıştır.

Kadınlar, zaman zaman bağ bahçe işleriyle uğraşmış, halı dokuma gibi el sanatlarıyla meşgul olmuşlardır. Anadolu’nun kültürel zenginlikleri arasında, kadınların ekonomik katkıları ve üretim faaliyetleri önemli bir yer tutar. Efsanelerde, genel kadın tipi, ev geçimini sağlamak veya kocalarına destek olmak amacıyla çeşitli işlerde çalışan kadınları yansıtır. Ayrıca, Türkiye efsanelerinde sadece genel kadın tipi değil, aynı zamanda kadın ermiş tipi de karşımıza çıkar. Bu kadınlar, hayatlarının farklı dönemlerinde ev geçimini sağlamak veya ailenin temsilcisi olarak görev yapmak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Türkiye efsanelerinde, geçimini çeşitli yollarla sağlayan kadınlar arasında avcı kadınlar da önemli bir yer tutar. Bu kadınlar, genellikle cesur ve becerikli karakterler olarak tasvir edilir. Avcılıkla uğraşan kadınlar, ailelerinin geçimini sağlamak için ormanlarda avlanır ve elde ettikleri avlarla ailelerine katkıda bulunurlar. Senirkent-Uluborlu yöresinde anlatılan “*Kızlar Kayası 4 Efsanesi*”nde, avcı kadınlar, doğadan

topladıkları otlar ve avladıkları hayvanlarla beslenerek mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürürler (Yıldırım, 2006: s. 178).

Çiftçilik, Anadolu'nun temel geçim kaynaklarından biridir ve efsanelerde köyde yaşayan kadınlar, hem eşlerinin sağlığında hem de ölümünden sonra toprağı işleyerek evlerini geçindirirler. Bu kadınlar, tarım faaliyetleriyle uğraşarak aile ekonomisine önemli katkılarda bulunurlar.

Efsanelerde, çiftçi kadın karakterleri genellikle tarımın zorluklarına karşı dirençli, bilgili ve çalışkan olarak tasvir edilirler. Tarım faaliyetleri, sadece geçim kaynağı olmanın ötesinde, toplumlarının yaşamsal bir parçası olarak görülür. Bu kadınlar, tarım işleriyle meşgul olarak yalnızca ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda köy ekonomisine de önemli katkılarda bulunurlar. Senirkent-Uluborlu Yöresinde anlatılan bir efsanede, kadın arazi ekip çalışan bir figür olarak ortaya çıkar. *“Senirkent’e gelen kadın, yazın ise bu ovadaki birkaç dönümlük **arazisini ekermiş**. Etraftan gelen yardımları almaz, ‘Elim ayağım tutuyor, bedava para almam’ der, haline şükredermiş.”*(Yıldırım, 2006: s.172-173). Efsanede, kadının bağımsızlığına ve kendi ayakları üzerinde durma gücüne vurgu yapar. Isparta’da anlatılan *“Buğday Efsanesi”*ne göre, *“bir kadın çocuğuyla birlikte tarlada ekin yoluyormuş”*. Bu efsanede kadın, tarlada ekim işini yürüten ve çocuğuyla birlikte çalışan aktif bir figür olarak görülür (Göde, 2002: s. 362).

Başka bir kadın mesleği olan ebelik, kadınların asırlardır icra ettiği önemli bir uğraştır. Doğum işini yaptıran kadınlara ebe denir. Ebelik, geleneksel ve mitolojik bir görev olmasının yanı sıra modern çağlarda da kadınlar arasında en çok tercih edilen mesleklerden biridir. Ebe, bu kritik mesleğiyle doğum süreçlerini yönetir, anne adaylarına destek sağlar ve sağlık sektöründe hayati bir rol oynar. Diyarbakır’da anlatılan *“Bizden İyiler Efsanesi”*nde, köydeki kadınların doğumlarına yardım eden bir ebe figürü mevcuttur; *“Senem Bacı isimli bir ebe varmış. Köydeki kadınlar doğumlarında onun yardımına başvururlarmış”* (Helimoğlu, 1993: s.354). Buna benzer başka bir efsane de Bursa’da anlatılan *“Hamitler Köyü efsanesi”*dir. *“Köyün yaşlı ebelerini bu çocuk çok uğraştırmış, neticede çocuğun kurtulmasına rağmen genç anne kurtarılamamış”* (Olgun, 1989: s.122).

Halı dokumacılığıyla uğraşan kadınlara Türkiye efsanelerinde sık sık rastlanır. Bu efsaneler, kadınların el becerileri ve sanatsal yetenekleriyle öne çıktıkları, aynı zamanda aile ekonomisine büyük katkılar sağladıkları halı dokumacılığını vurgular. Halı dokumacılığı, uzun yıllar boyunca Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kadınların hayatlarının merkezinde yer almıştır, onlara geçim imkanı sağlamıştır.

Türkiye efsanelerinde, halı dokuyan kadın karakterler genellikle sakin, ustaca ve geleneksel sanatlara hakim figürler olarak betimlenir. Halı dokumacılığı, sadece maddi bir faaliyet değil, aynı zamanda kültürel bir mirasın da önemli bir parçasıdır. Kadınlar, renkli ipliklerle motifler oluşturarak, geleneksel desenlerin ve hikayelerin halılara işlenmesiyle kültürel zenginliğe katkı sağlarlar. Bu, sadece bir el işi değil, aynı zamanda bir kültür aktarımı ve birleştirici bir unsur olarak da görülür.

Bursa yöresinde derlenen “*Derekızık-Bayındırkızık Efsanesi*”ne göre, bir kadın evinin el tezgahında çalışmaktadır. efsanede, “*Kırk kızın **el tezgahlarında** çalıştığı bir evin kapısını çalarak kendilerinden bir parça ekmek istemiş*” (Olgun, 1989: s.111).

İçel'in Çamlıyayla ilçesinde derlenen “*Cinler Efsanesi*” ne göre, kadın el işlerinde ustalaşmıştır. Efsaneye göre, Ayşe Hanım adındaki bu kadın, geleneksel dokuma işlerinde maharetli bir şekilde çalışır; “*Ayşe Bacı, çuvallığında **halı dokuyarak** geçimini sağlarmış.*” (Çıblak, 1995: s.116).

Efsane metinlerinde, tarım, halı dokumacılığı veya doğum yardımcılığı gibi sıkça karşılaşılan kadın mesleklerinin yanı sıra, yapı inşaatıyla ilgilenen kadınlara da rastlanabilir. Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde dolaşan bir efsaneye göre, kadın yapı inşaatında çalışmaktadır; “*...kadın olanı da Silvan Surları'nın*” yapımında önemli bir rol oynamış (Helimoğlu, 1993: s.155).

Yerleşik toplumların en önemli geçim kaynaklarından biri, hayvancılıktır; özellikle de inek besiciliği bu toplumların ekonomileri için hayati bir öneme sahiptir. Bursa yöresinde derlenen “*Derekızık Bayındır-Kızık Efsanesi*”ne göre, kadın, hayvan bakımıyla uğraşmaktadır: “*Yalnızca bir inekleri olduğunu belirten kadın,*

ineğiyle birlikte köyü terk etmiş” (Olgun, 1989: s.111). bir başka efsane de Niğde yöresinde anlatılan “Yılan Kaya Efsanesi”dir. Efsanede kadın, hayvan bakımıyla uğraşmaktadır. Çukurova’dan gelen bir aşiret obasından bir genç kız, titizlikle kıl keçi yavrularını otlatmaya götürdüğü anlatılır (Sönmez, 1994: s.325). Silifke’de derlenen “Kızlar Sivrisi Efsanesi”nde çoban kadın şöyle tasvir edilir: Yaşları oldukça genç olan iki kız kardeş, davarlarını güderler. Bir gün farkında olmadan sürüleriyle birlikte bu tepelere doğru yol alırlar. “İlk kez geldikleri bu yerde sürüleri dağılır ve bir türlü sürüyü toparlayamazlar. Oradan oraya koştururken bütün davarları kaybederler” (Erol, 1996: s.164).

3. TÜRKİYE EFSANELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Efsaneler, binlerce yıllık birikimi aktaran ve toplumun kültürel mirasını şekillendiren önemli anlatılardır. Bu anlatılar, geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan bir köprü işlevi görerek, toplumun değerlerini ve kimliğini koruma ve yeniden yorumlama sürecinde önemli bir rol oynarlar. Mitolojiden, tarihten ve günlük yaşamdan beslenen efsaneler, toplumsal hafızayı canlı tutar ve kültürel kimliğin inşasında temel bir rol oynarlar.

Efsaneler, toplumsal belleğin önemli bir parçasıdır ve kuşaktan kuşağa aktararak toplumun değerlerinin, normlarının ve kimliklerinin pekiştirilmesinde kritik bir rol oynarlar. Sadece eğlence amacıyla değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirmek ve toplumun kolektif hafızasını canlı tutmak için de kullanılırlar. Efsaneler, “topluma yön vermek, ahlaki değerleri aşılama, gelenekleri ve görenekleri korumak, ortaya çıktıkları yörelere anlam kazandırmak, koruyucu ve tedavi edici gibi çeşitli işlevlere sahiptirler” (Seyidoğlu, 2005; s.271-273).

Efsanelerin yaşadıkları yerlerde ve toplum üzerinde çeşitli işlevleri vardır. Örneğin, Efsanenin teşekkül ettiği bazı yerlerde, mesela camiler, türbeler ve ziyaret

yerlerinde ritüel davranışlara rastlanır. Bu yerler ziyaret edilirken bazı kurallara uyulur. Ziyaret yerlerinin etrafında üç, yedi, bazen kırk kez dönülür ve ziyaretler belli aralıklarla belli günlerde tekrarlanır. Böylelikle ziyaret edilen yerin olağanüstü gücünden yardım beklenir ve buralarda yatan ermişlerin kendilerini koruyacağına inanılır (Seyidoğlu, 2005; s.271). Bu davranışlar ve ziyaretler aracılığıyla efsaneler, belirli yerlere anlam kazandırır ve bu yerlerin korunmasına katkıda bulunur.

Halkın gerçek ve kutsal olarak belli bir yer etrafında efsane oluşturmaması, o yerle bütünleşmesi anlamına gelir. Böylece insanlar, kendilerinden bir parça olarak gördükleri bu yerlere daha çok değer verir ve bu yerlere büyük bir anlam yükler (Seyidoğlu, 2005; s.271-273). Örneğin, Troya efsanesi Çanakkale bölgesine büyük bir tarihi ve kültürel önem kazandırır. Troya Savaşı ve Truva Atı gibi hikâyeler, bu bölgenin turistik çekiciliğini artırır ve yerel halk için önemli bir kültürel miras haline gelir. Bu tür efsaneler, belirli yerlerin sembolik anlamını güçlendirir ve bu yerlerin korunmasına katkıda bulunur. Aynı şekilde, efsaneler toprak, su ve diğer doğal unsurların kutsal sayılmasını teşvik ederek çevresel duyarlılığı artırır ve doğal kaynakların korunmasına yardımcı olur.

Efsaneler aynı zamanda koruyucu ve tedavi edici işlevlere de sahiptir. Halk, çeşitli hastalıklarına şifa bulmak için kutsal mezarları ve türbeleri ziyaret eder ve bu yerlerden şifa bulacaklarına inanır. Bu, sadece bireylerin sağlık ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmaz, aynı zamanda doğal ve kültürel mirasın korunmasına da katkıda bulunur. (Seyidoğlu, 2005; s.271-273). Örneğin, Manisa'daki Mesir Macunu Şenlikleri sırasında Sultan Camii'nin avlusundaki kutsal suyun iyileştirici özelliklere sahip olduğuna inanılır. Bu efsaneler, hem bireylerin sağlık ihtiyaçlarına cevap verir hem de doğal ve kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunur (Oğuz ve Aslan, 2020; s. 48).

Efsaneler ve kültürel mirasın sürdürülebilirlikle ilişkisi de önemlidir. Kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma açısından önemi büyüktür çünkü kültür, ekonomik kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik, doğal afetlere direnç ve kentsel yönetim gibi alanlarda kaynak olarak kullanılabilir (Özünel, 2013; s. 19). Efsaneler, çevre ve

doğayla uyumlu uygulamalar içerdikleri için sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bağlantılıdır.

Efsanelerde, toplumsal uygulamalar, ritüeller, şölenler ve doğa ile evrenle ilgili bilgiler ve pratikler yer alır. Bu bağlamda, efsaneler sürdürülebilirlik kavramı, açısından ele alınabilir. Efsanelerde doğa ve evrenle ilgili uygulamalar doğrudan çevreci bir ruh barındırır. Efsanelerde belirli doğa unsurlarının kutsal sayılması, bu unsurların korunmasını teşvik ederken, kutsal kabul edilen yerlerin çevresindeki ağaçlar ve bitki örtüsünün de korunmasına katkı sağlar. Toprakla ilgili efsaneler, toprağın doğru kullanımı ve korunması gerektiği bilincini oluşturur. Su kaynaklarıyla ilgili efsaneler ise göller ve diğer su kütlelerinin temiz tutulmasının ve biyoçeşitliliğin korunmasının önemini vurgular. Mağara ve dağ gibi yerlerle ilgili efsanelerde, bu bölgelerin kutsal kabul edilmesiyle, bu tür alanların korunmasını sağlar. Aynı zamanda bu efsaneler, doğal alanların korunmasını teşvik ederken, turizmle birlikte kültürel mirasın da korunmasına yardımcı olur. Bu bölgelere yapılan turistik aktiviteler yerel ekonomiyi canlandırılması ekonomik sürdürülebilirliği destekler ve yerel halk için ek gelir kaynakları yaratır. Bu bağlamda, efsaneler aracılığıyla kutsal kabul edilen yerlere yapılan ziyaretlerde, bu bölgedeki kutsal şahsiyetlerin heykellerinin ve hediyelik eşyaların satılması, ürünlerin kültür endüstrisi ve turizm alanında pazarlanması ile sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutuna katkı sağlayabilir.

Bu bölümde, Türkiye efsanelerinin sürdürülebilirlik perspektifinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Dağ ve mağara, su, ağaç ve orman gibi çeşitli doğal alanlarda şekillenen efsaneler, hem kültürel zenginliğimizi yansıtırken hem de kültürel, inanç turizmi ve el sanatları gibi alanlarda ekonomik fayda sağlar. Aynı zamanda, bu efsaneler doğanın korunması ve çevresel sürdürülebilirlik için de bir kılavuz görevi görürler.

Bu bölümde, Türkiye efsanelerine odaklanarak doğa ve kültür arasındaki derin bağı ve bu bağı sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ele alacağız. Kültürümüzün köklerini ve geleceğinin besleyen bu efsanelerin önemini anlamak, hem geçmişimize hem de geleceğimize daha iyi bir bakıl açısı kazandıracaktır.

3.1. Düzlük/Yayla, Dağ İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik

Türklerin kutsal dağlarla ilişkili düşüncelerini Anadolu’da yeniden canlandırdıkları ve bu bölgeleri yaşanabilir mekânlar haline getirdikleri görülmektedir (Duymaz ve Şahin, 2008, s.118). Jean-Paul Roux’un da belirttiği gibi, Türkler Anadolu’ya göç ettikleri dönemlerde Orta Asya’da kullandıkları adları birçok yükseltiye tekrar vermişler ve bu bölgelerde birer kült merkezi oluşturmışlardır. Birçok tepeye ve yükseltiye bir evliya mezarı yerleştirilerek bu yerler adeta insanileştirilmiştir. Bu mekânlar, kurban kesilen, dua edilen ve kutsal ile iletişim kurulan doğal tapınaklar haline gelmiştir (Roux, 1994: s.124- 128).

Türklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle birlikte dağ kültünde İslam dininin etkisiyle bazı değişiklikler yaşanmıştır. İslam  ncesi inanç sisteminin önemli unsurlarından biri olan dağ kültü, İslam dininin etkisiyle “eren kültüne” d n  m   t r. Dağa atfedilen kutsallık, artık dağın zirvesindeki erenin mezarıyla ilişkilendirilerek erenin kutsallığına d n  m   t r ( nal, 2003, s.99-104).

Günümüzde, erenlerin isimlerinin verildiği dağların zirvelerinde mezarlarının bulunduğuna inanılmaktadır. Bu erenlerin en ünlülerinden biri, adına şenlikler düzenlenen   ek Baba’dır.   ek Baba hakkında birçok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan biri, dağların ki ileştirilmesi ve dağın adının oluşumu ile ilgilidir. Denizli Denizli’de derlenen “*Sandırız Dağı Efsanesi*”ne göre,   ek Baba Dağı ile karşısındaki Atkuyruksallamaz Dağı arasında bir kavga çıkar. Dağlar birbirlerine top atarlar. Atkuyruksallamaz Dağı, topu Sandırız Dağı’na ula tıramazken, Sandırız Dağı attığı toplarla Atkuyruksallamaz Dağı’nın tepesini uçurur. Bunun  zerine Atkuyruksallamaz Dağı, Sandırız Dağı’na “Sen büyüksün, sen dırazsın!” der. Zamanla bu ifade, dağın adı olan “Sandırız” olarak kalır ( nal, 2003; s.107).

Sandırız dağı, Köyceğiz ilçesi ile Denizli’ye bağlı Tavas ilçesi arasında kalmaktadır. Sandırız Dağı’nın zirvesinde bulunan   ek Baba’nın mezarı, her yıl düzenlenen “Eren Günü  enlikleri” kapsamında ziyaret edilir. Denizli’nin Beyağ c Belediyesi, 1994 yılından bu yana “Geleneksel Eren Günü, Kartal Gölü Y r k  enlikleri” adı altında etkinlikler düzenlemektedir. Denizli ili ve Tavas ilçesi

Çevresinden gelen ziyaretçiler, etkinliklerden bir hafta,  gün veya bir gün önce Sandıraz Dağı’na çıkarak bu geleneksel enliklere katılırlar (nal, 2003; s.106).

iek Baba’ya gelen ziyaretçilerin geleneklerinden biri, taları st üste yığmaktır. Bu uygulamaya “ta yığını” adı verilir. Ziyaretçiler, taları yığdıktan sonra kalplerinden geçen dileklerin gerçekleşmesi için dilekte bulunurlar. Bayat’a göre, çocuksuz kadınların doğurma ile ilişkilendirilen çok eski uygulamalardan biri olan kutsal kabul edilen talara el sürmesi veya tatan ocuk istemesidir. Birçok bölgelerde, kadınların hamile kalmasını sağlayan kutsal talara inanılır (Bayat, 2006; s.53).

Sandıraz Dağı Efsanesi, iek Baba ve ona bağlı gelenekler, sürdürülebilirliğin somut örneklerindendir. Her yıl düzenlenen “Eren Günü” etkinlikleri ve ziyaretçiler tarafından gerçekleştirilen ta yığma ritüeli, bu efsanenin yaatılmasına ve toplumda canlı tutulmasına yardımcı olur. Bu tür ritüeller, sadece kültürel mirası korumakla kalmaz, aynı zamanda yerel ekonomiye de katkı sağlar. Denizli’nin Beyağaç Belediyesi tarafından düzenlenen “Eren Günü enlikleri”, turizmi canlandırarak bölgeye gelir getirir ve yerel halkın ekonomik durumunu iyileştirir.

Erenlerin isimlerinin verildiği dağların zirvelerinde mezarlarının bulunduğu inancını örnekleyen başka efsaneler de vardır. Aptal Dağı, Yozgat’ın ayıralan ilçesine bağlı Gevencik köyü yakınında bulunur. Dağda bir mezar bulunur ve buna dair anlatılan “*Aptal Dağı Efsanesi*” şöyledir: Akdağ’da yedi evliya yaarmış. Bu evliyalar, vefatlarının geldiğini anladıklarında yedi p kırarlar ve havaya atarlar. Allah’ın yönlendirmesiyle her bir p parçası bir tepeye ulaşıır. Bu çöplerden biri de Aptal Dağı’na düşer. Bu yedi evliyadan biri Aptal Dağı’na gelir ve orada vefat eder. Köylüler bu dağda bulunan mezarı o evliyanın mezarı olarak kabul eder ve ziyaret ederler. Bu bölge halkı, yağmur duası için dağa çıkar ve kurbanlar keserek dua ederler. Ayrıca, hastalar, yeni evlenenler ve çocuğu olmayanlar mutluluk, şıfa ve çözüm dileğiyle dua ederler. Mezarın yanındaki ardıç ağacını dilek ağacı olarak kullanırlar, ağacın dallarına bez ip bağlayarak dileklerini iletmeye çalışırlar (Aydoğan, 2019; s.399).

Efsaneye konu olan Aptal Dağı, yağmur duası, yeni evlenenler ve çocuğu olmayanlar mutluluk, şifa ve çözüm dileğiyle çevre bölgelerden birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Dolayısıyla, bu ziyaretler hem kültürel hem de ekonomik sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde büyük önem taşır. Ziyaretçiler, kutsalla bütünleşerek dileklerini dileyip gelenekleri yaşatmaktadır. Bu durum, kültür aktarımını sağlar. Aynı zamanda yörenin ekonomik olarak gelişmesine katkıda bulunur. Bu bölgede yapılan inanç etkinlikleri, çeşitli turizm aktiviteleri ile birleştirilebilir. Bölgede çevresel duyarlılıkla doğa yürüyüşleri vb gibi faaliyetler düzenlenebilir.

Sivas'ta anlatılan “*Akdağ Erenleri II Efsanesi*”, Akdağ Baba ile ilişkilendirilir. Akdağ'ın zirvesinde yatan Akdağ Baba, Hz. Ali'nin müsahibi olarak bilinir. Mezarı dağın tepesindedir ve toplama taşlardan yapılmıştır. Yakınında bir taşta Hz. Ali'nin atının izleri olduğuna inanılır. Dağın tepesindeki düzlüğe “Kırklar Meydanı” denir ve Kırklar burada semah dönerler (Kutlu, 2001; s. 35).

Semah, Alevilik-Bektaşilik inancında önemli bir yere sahip olan ve dini törenlerin bir parçası olarak gerçekleştirilen bir ritüeldir. Yılın belirli günlerinde, bu bölgede geleneksel ve kültürel etkinlikler düzenlenerek birçok ziyaretçi çekilebilir. Bu kapsamda, semah gösterilerinin yapıldığı yerlerde hediyelik eşyalar ve el sanatları satışa sunulurarak ekonomik katkı sağlanabilir.

Sakarya'nın Hendek ilçesinde bulunan Şeyhler Köyü'nde Şeyh İzzettin İsmail türbesi bulunmaktadır. Bölgede anlatılan “*Şeyh İzzettin İsmail Efsanesi*”ne göre, Şeyh İzzettin İsmail, 1300'lü yıllarda yaşayan bir erendir. Bir gün, açlık çeken bir Osmanlı ordusu için yardımseverlik gösterir. Bu yardım, Orhan Bey'in dikkatini çeker ve Şeyh İsmail'e teşekkür ederek Çalıcı ve Şeyhler köylerini vakfeder. Bu olay, Şeyh İsmail'in yardımseverliği ve Orhan Bey'in takdiriyle anılır (URL6). Günümüzde, köy halkı, her yıl 6 Ağustos'ta şeyhi ziyaret etmek için bir araya gelir. Ziyaret sırasında pilav yenir, ayran içilir ve kutlamalar yapılır. Eğer 6 Ağustos'ta ziyaret gerçekleştirilmezse, o yıl kıtlık olacağına inanılır (Önal, 2003; s.111).

Erzurum'un Dumlu beldesinde bulunan Dumlu Dağı, “Dumlu Baha”nın mezarının bulunduğu bir zirveye ev sahipliği yapar. Her yıl, ziyaretçiler Allah rızası

için kurban keser ve dua eder. Yöreye özgü yemeklerden kuymak, süt kaymağı ve un karışımı ile yapılan bir lezzetle birlikte kurban eti yenir. Yine aynı bölgede, Bardız yaylası, her yıl temmuz ayının ikinci haftasında ziyaret edilir. Bu dönem, çayırların biçilme zamanına denk gelir. Yaylada, “Çakır Baba” adlı bir erenin mezarı bulunmaktadır. Ziyaretçiler, bu mezarın yanında yatarak himmet dilenir ve ürünlere bereket istenir. Ocaklar yakılır, semaverlerde çay demlenir. Ayrıca, güreş ve at yarışları düzenlenir, Kur’ân okunur ve namaz kılınır. Ziyaretlere genç yaşlı, çoluk çocuk katılır (Önal, 2003; s.111).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Anadolu insanı, kutsal kişilerin anısını sonsuza kadar yaşatmak ve onlarla birlikte yaşamak için belirli mekânlara kutsiyet verir. Bu mekânları, emanet duygusuyla koruyarak ziyaret eder ve vefa borçlarını ödemeye çalışır. Bu ziyaret yerleri, özel günlerde toplu dua edilen ve toplumsal birlik ve dayanışmanın yeniden sağlandığı ritüellerin merkezi olmuştur. Kutsal mekânlarla ilgili anlatılan efsaneler, bulundukları bölgelerin çekiciliğini artırır. Bu mekânların çekim merkezi olmasının nedeni, orada inanılan tabiatüstü güçlerdir. Efsaneler, bu mekânların kutsallaşmasına katkıda bulunur.

Günümüzde Kaz Dağı’nın kutsallığı ve eşsizliği genellikle **“Sarıkız Efsanesi”** ile özdeşleştirilir. Sarıkız Tepesi’nin ziyaretçileri genellikle buraya Sarıkız’a olan saygılarından dolayı geldiklerini ifade ederler. Bununla birlikte, Sarıkız Tepesi ve çevresindeki diğer kutsal tepeler incelendiğinde, bu bölgeyle ilgili inançların ve uygulamaların dağ kültü inancı ile sıkı bir ilişki içinde olduğu görülür (Duymaz ve Şahin, 2008; s.118). Kaz Dağı’nın zirvesinde Sarıkız Tepesi, Babatepe, Karataş Tepesi gibi kutsal kabul edilen yerler bulunmaktadır. Bunlar, bölgenin zengin kültürel ve dini mirasıyla ilişkilidir. Sarıkız’ın kazlarını göttüğü “Kaz Avlusu” ve suladığı “Çatalçimi” gibi mekânlar da saygıyla anılır (Duymaz ve Şahin, 2008; s.118).

Balıkesir Tahtacıları, her yıl ağustos ve eylül aylarında Sarıkız’ı ziyaret ederler. Bu ziyaretlerde, Tahtacılar arasında Sarıkız’ın Tahtacıların kutsal merkezi olduğuna ve ziyaretin bir nevi hac gibi kabul edildiğine dair inanışlar yaygındır. Ayrıca, Sarıkız ziyaretlerine katılamayanların vekil gönderdikleri de bilinmektedir. (Duymaz, 2001: s.96).

Efsaneler, kültürel mirasın sürdürülebilirliğine önemli katkılarda bulunabilir. Balıkesir Tahtacılarının Sarıkız ziyaretleri bu açıdan bir örnektir. Bu geleneğin yıllardır devam etmesi, efsanenin toplum içinde yaşatılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasıyla sağlanır. Sarıkız efsanesi, Tahtacıların kültürel kimliğini ve birlik duygusunu güçlendirir, toplumsal bağları pekiştirir. Ayrıca, bu geleneğin turizm açısından değerlendirilmesiyle, yerel ekonomiye katkı sağlanır ve bölgenin turizm potansiyeli artar.

Isparta ilinin Senirkent ilçesinde yer alan Barla Dağı, yaklaşık 2700 metre yükseklikte ziyaret edilen bir noktadır. Bu dağın kutsal kabul edilmesi, “*Gelincik Ana Efsanesi*”yle ilişkilendirilir. Dağın zirvesinde herhangi bir türbe olmamasına rağmen, genellikle göçebe Türkler tarafından 9-10 saatlik bir yürüyüşle çıkılır. Özellikle romatizma veya diğer ağrıları olanlar, tepedeki mağaraya ayaklarını sokarak şifa aramaktadırlar. Yakın zamana kadar, bu dağda adaklar sunulmaktaydı. Ayrıca, yerel halk ve bu inançlara inananlar, dileklerini yerine getirmek amacıyla dağın eteklerindeki bir kuyuya dilek dileyip taş atarlar. (Tanyu, 1973; s.66).

Kuraklık dönemlerinde, Senirkent ilçesindeki Barla Dağı, yöre halkının yağmur duası için çıktığı kutsal bir mekân olarak işlev görmektedir. Yağmur duası için tepeye çıkan halk, gelinin öldüğü yerde büyük bir ateş yakar. Bu ateşten alınan odun parçaları göle doğru fırlatılır ve bunun sonucunda yağmur yağacağına, kuraklığın sona ereceğine inanılır (Göde 2002: s.399-400). Bu geleneksel ritüel, toplumsal inanç ve uygulamaların canlı bir örneğini sunarken, aynı zamanda bölgedeki kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından da önem taşır. İnanç turizmi kapsamında değerlendirildiğinde, bu tür etkinliklerin tanıtılması, bölgenin turistik cazibesini artırabilir ve yerel ekonomiye katkı sağlayabilir.

Ordu’da anlatılan “*Kümbetler Mezarlığındaki Şehitler Efsanesi*”ne göre, Kümbet adlı evliya, Melik Gazi ve Emir Yakup adlı kardeşleriyle birlikte İslamiyet’i kabul etmeyen bir Türk kavmine karşı savaşmıştır. Kümbet’in ordusu bu savaşı kazanmış, ancak Kümbet hayatını kaybetmiştir. Melik Gazi, düşman komutanını İslamiyet’i kabul etmesi için zorlamış ve komutan Müslüman olmuştur. Kümbet’in yaşamını yitirdiği yere “Kümbet” adı verilmiştir (Akkuş, 2018; s.61).

Günümüzde, Perşembe Yaylası, evliya Kümbet'in mezarının bulunduğu ve kutsal kabul edilen bir yerdir. Her yıl 25-27 Temmuz tarihlerinde, Ordu'nun Perşembe ilçesinde Kümbet evliyayı anmak için Perşembe Yaylası Şenliği düzenlenir. Şenlik, at yarışları ve güreş olmak üzere iki bölümden oluşur. Katılımcılar önce türbeyi ziyaret eder ve camide namaz kılar, ardından at yarışlarını izlerler. Ertesi gün güreş müsabakaları yapılır. Dereceye girenler ödüllendirilir ve şenlik sona erer (Oğuz ve Aslan, 2020; s.165).

Türkiye efsanelerinde dağlar, zirvelerindeki kutsal kişilerin mezarlarıyla ilişkilendirilerek kutsallık atfedilen yerlerdir. Bu bölgelere yapılan çeşitli ziyaretler, yerel inançların ve kültürün bir parçası olan bu kutsal yerlere olan ilgiyi yansıtır. Bu ziyaretler genellikle çeşitli festivaller, anmalar ve şenliklerle yapılır, böylece bölgedeki kutsal kişilerin anısına toplumun bir araya gelmesi ve kültürel bağların güçlenmesi sağlanır.

Dağlar, düzlükler ve mağaralar gibi doğal alanlar, insanlar için sadece doğal güzellikleriyle değil, aynı zamanda kültürel ve dini önemleriyle de değerlidir. Bu yerlerde yapılan ziyaretler, sadece doğal çevreye olan ilgiyi artırmakla kalmaz, aynı zamanda bu alanların kültürel zenginliklerinin korunmasına ve yaşatılmasına da katkı sağlar. Özellikle dağ eteklerinde kurulan şenlik alanları, yerel ve uluslararası ziyaretçilerin ilgisini çeker. Bu etkinlikler, yerel ekonomiye katkıda bulunur çünkü turizm faaliyetleriyle beraber bölgeye gelen turistler yerel ürünleri satın alır, yerel restoranlarda yemek yer ve el sanatlarına ilgi artar. Bu da yerel işletmelerin gelirini artırır ve yerel halka istihdam sağlar. Ayrıca, bölgedeki turizm potansiyelini artırarak daha fazla turistin çekilmesine katkıda bulunur. Dolayısıyla, kutsal yerlerde düzenlenen etkinlikler, sadece turizm açısından değil, aynı zamanda yerel ekonomi ve kültürel yaşam açısından da önemli bir rol oynar.

Sonuç olarak, efsaneler sadece kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik kalkınmasına da önemli bir katkı sağlar. Bu etkinlikler, yerel toplulukları bir araya getirir, kültürel değerleri güçlendirir ve turizm açısından bölgenin potansiyelini artırır. Bu nedenle, efsaneler ve bu efsanelerle

ilişkilendirilen etkinlikler, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen önemli unsurlardır.

3.2. Ormanlar ve Ağaç İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik

Ağaç, Türk kültürü ve inanç sistemlerinin en eski zamanlarından bugüne kadar varlığını korumuş önemli bir inanış ve kültürel öğedir. Ağacın çevresinde oluşan inançlar nedeniyle ağacın kutsal kabul edildiği, sevgi ve saygı gördüğü ve özellikle kam/şamanlık döneminin inanç sisteminde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. İslamiyet öncesi Türk inançlarında, özellikle kam/şamanlık geleneğinde görülen bu kült anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte İslami bir nitelik kazanarak devam etmiştir (Özarslan, 2003; s.101).

Türk inanç sistemi içerisinde kutsal kabul edilen ağaçların başında kayın ve ardıç ağaçları gelmektedir. Bunun yanı sıra karaçam, sedir, söğüt, meşe ve akkavak ağaçları ve bu ağaçların oluşturduğu ormanlar da kutsal sayılmaktadır. Ayrıca, köy korulukları, dede ağaçları, fal ağaçları, uğurlu ve uğursuz kabul edilen ağaçlar, hastalıklara şifa veren ağaçlar ve bu ağaçlara bağlanan bezler de ağaç ve orman kültürü ile ilgili inançlar arasında yer almaktadır (Özarslan, 2003; s.98). Ağaç kültürü ile ilgili önceki bölümde açıklanan kısımlar burada tekrar edilmeyecektir.

Günümüzde, bazı bölgelerde ormanları koruma amacıyla yaygın bir gelenek olarak kabul edilen yatır ve ziyaret alanlarının ağaçlarına zarar verenlerin felaketlerle karşılaşacağına dair inançları yansıtan efsaneler mevcuttur. Bu bağlamda, adak ağacı inancı da bazı nadir türlerin korunarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır (Bulut, 2011; s.122). Örneğin, Tekirdağ'da "*Kalkankavak Çeşmesi Efsanesi*"nde, kabul edilen kavak ağacının dallarının kesilmesinin uğursuzluk getirdiği belirtilir (Sakaoğlu, 2021: s.200).

Kütahya-Tavşanlı ilçesinde anlatılan "*Mehmetçik Çamı Efsanesi*"nde, şehidin mezarının başına dikilen çam filizinin kutsal sayıldığı aktarılır. Denizli'de anlatılan "*Erenler Dedesi Efsanesi*"nde, yatırın yanındaki ağaçlara hiçbir zaman yıldırım düşmemesi (Türktaş, 2012: s.300); Denizli'de anlatılan "*Karaçam Dedesi*

Efsanesi”nde, Karaçam Dedesi tepeciğinin, çam ağaçlarının halkı tarafından kutsal kabul edilmesi ve bu bölgeden ot bile koparmayarak saygı göstermesi ilginç örneklerdir (Türktaş, 2012: s.300).

İçel’de derlenen “*Kokulu Ardiç- I Efsanesi*”nde, medrese mezarlığında arıların bal yaptığı Kokulu Ardiç ağacını kesenlerin eli, ayağı tutulur ve konuşamaz hale geldiği (Çıblak 1995, s.187); Isparta’da anlatılan “*Beşardeş Efsanesinde*”, bir savaş sırasında beş asker şehit düştüğü Beşardıç’taki ardiç ağaçlarının kutsal kabul edildiği ve bu ağaçlara zarar vermenin uğursuzluk getireceğine, kesenin evinin yanacağına inanıldığı söylenir (Göde 2002, s.373). Yalvaç’da derlenen “*Üçkardeşler Korusu*” efsanesinde, bu kardeşlerin koruyucu oldukları ve korudan ağaç kesmeye kalkanlara zarar verdikleri ve ağaçlardan kesilenlerden kıpkırmızı suların fışkırdığına inanılır (Göde, 2002: s.428).

Hatay ilinin Yayladağı’nda derlenen “*Çaputlu/Çapıtlı Ziyaret Efsanesi*”nde, mazi ağacına bez beşikler, yazmalar, gelinlik parçaları veya kişilerin kendi kıyafetlerinden yapılan parçalar bağlanarak dilek dilenmesi ve ağacın dalından bir parça kesmeye çalışanların başına felaket gelmesi (Hatunoğlu, 2003: s.318); Burdur’un Yeşilova ilçesindeki Akçaköy’den derlenen “*Kutlu Ağaç*” efsanesinde, ulu ağaçtan bir dal kesmenin, başa çeşitli kötülükler getireceği inancı vardır (Acar, 2013: s.201).

Burdur’da anlatılan “*Divan Baba Efsanesi*”nde, Divan Baba’nın mezarının bulunduğu yerdeki ağaçları kesenlerin başına felaketlerin geleceğine inanılması (Acar, 2013: s.224); Yozgat’ta anlatılan “*Ziyaret Tepe*” efsanesinde, Ziyaret Tepe’deki ormanın yaş ağaçlarına dokunulmaz, çünkü bu alanın başına gelmesi muhtemel felaketleri evliya tarafından korunduğuna inanılmaktadır (Karadavut 1992, s.272). Artvin ilinin Şavşat ilçesinde derlenen “*Ziyaret efsanesi*”nde, ulu çınarı kesmek isteyen bir adamın baltayla çınara vurduğunda ağaçtan kırmızı kan akması ve bu olayın ardından adamın oğlunun hayatını kaybetmesi (Işık 1998, s.53) kutsal kabul edilen ağaç örnekleri mevcuttur.

Yozgat İli'nde, Yerköy İlçesi Hacıosmanlı köyünde Tüllüce Dede'nin, ağaç kesen kadınların çocuklarının tüylü doğacağına inanılması; Şefaati İlçesi Erkekli köyündeki Dede'nin çevresindeki ormanın korunması için ağaç kesilmesine izin vermemesi; Merkez İlçe Vasfibe köyündeki karaağaçların, Sorgun İlçesi Eymir kasabasındaki ormanlarda kadınların kayalara sarılarak bez bağlamaları ve dört mevsim yeşil kalan sarmaşıklara ilginç örneklerdir (Ergun, 2004; s.585).

Türkiye'den derlenen efsanelerde, kutsal olarak kabul edilen ve etrafında efsaneler üretilen asırlık ağaçlar arasında dut, çam, çınar, çalı ve kavak ağaçları bulunmaktadır. Bu ağaçlara zarar verenlerin felaketlerle karşılaşacağına dair inançlar, onların korunarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Denizli ilinin, Kale ilçesinden derlenen “*Karagözler Çamı Efsanesi*”ne göre, Karataş köyündeki “*Karagözler Çamı*”, kutsal kabul edilir. Bu çamdan kozalak toplamak veya dal kesmek günah sayılır ve kesenlerin başına kötülük geleceğine inanılır. Denizli merkezde anlatılan diğer bir efsanede, *Namazlar Çamı* ise kible yönüne eğilen dalıyla, namaz kılıyor gibi algılanır ve bu nedenle kutsal kabul edilir (Türktaş, 2012; s.259-260). Denizli ilinin Tavas ilçesinde derlenen efsanede, Tekkeköy'de Mustafa Baba türbesi yanında bulunan asırlık çınarla Mustafa Baba arasında manevi bir bağ kurulur. Mustafa Baba, o çınarı korur ve ondan bir dal koparan veya kesen kişilere değişik şekillerde müdahale eder. Aynı ilçede anlatılan diğer bir efsanede, Çınarla ilgili bir inanış göre, çınarın hangi köye bakan dalı kırılırsa, o köyden birinin öleceği düşünülür. Bu ilçede anlatılan diğer bir efsanede, Mustafa Baba adında bir kişi, elindeki kuru asayı toprağa saplar ve asanın yeşermesiyle çınar ağacının filizlenmesine şahit olur. Bu olay, çınara ayrıca bir kutsallık kazandırır (Türktaş, 2012; s.260-261).

Gaziantep'teki “*Çalık ağacı Efsanesi*”nde, Zeyrat Tepesi'nde bulunan çalık ağacı, Hz. Ali'nin geldiği ve atını bağladığı bir yer olarak bilinir. Hz. Ali'nin dokunuşuyla mübarek kabul edilen bu ağacın tam altında bulunan oyuk, “öksürük deliği” olarak adlandırılır ve bu oyuktan geçirilen çocukların şifa bulacağına inanılır (Başarkanoğlu, 2010: s.87-88). Denizli ilinin Çardak ilçesinde derlenen “*Dede Ağacı Efsanesi*”nde, çalı ağacı altında koyunlarını yatıran bir çoban, başka bir köylü

aracılığıyla “*etrafımı kirletiyor*” diye uyarılır. Ancak uyarıyı dikkate almayan çoban, hayvanlarını hasta ederek cezalandırılır. Bölge halkı, bu ağaca *Dede Ağacı* der ve onun kutsallığına inandıkları için orada dualar ederek kurbanlar keserler (Türktaş, 2012; s.261).

Isparta’da anlatılan “*Kızlar Kavağı Efsanesi*”, namaz kılan kavak ağacıyla ilgilidir bölge halkı, o kavaklığı “*Kızlar Kavağı*” olarak adlandırır ve bu yere bir türbe gibi saygı gösterir (Sakaoğlu, 2021: s.176-177). Buna benzer bir efsane de Yozgat’ta anlatılan “*Eğilen Kavak Efsanesi*”dir, Hıdırellez gecesi kavakların eğildiğini gözlemleyerek bunu komşularına haber verir (Karadavut 1992, s.279) Konya’da derlenen “*Zive Efsanesi*”nde de kavak ağacının secde ettiği anlatılmaktadır (Emiroğlu, 1993: s.120).

Kutsal yasakların ihlali, çeşitli sonuçlar doğurabilir. Bu sonuçlar, genellikle toplumun değerleri ve yaşamın dengeleyici unsurlarıyla ilgilidir. Kutsal kabul edilen normların çiğnenmesi, toplumun düzenini bozabilir ve yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit edebilir. Efsanelerde, tabuların çiğnenmesinin doğurduğu sonuçlar, genellikle insanların doğayla olan ilişkisini yansıtır. Bu ihlallerin ardından ortaya çıkan ödüller veya cezalar, insanların doğayı koruma ve yaşamı dengelemeye yönelik çabalarını teşvik eder.

Efsanelerde anlatılan ödüller ve cezalar genellikle toplumun değerlerini ve doğayla olan ilişkisini yansıtır. Ağaçların korunması ve doğal çevrenin sürdürülebilirliği bu ilişkinin önemli bir parçasıdır. Efsanelerde, ağaçları korumanın ödüllendirilmesi ve zarar vermenin cezalandırılması motifleri sıkça görülür. Bu, insanların doğaya saygı göstermelerini teşvik eder ve ekosistemlerin sağlığını korur. Bilindiği üzere, ağaçlar ve ağaçların oluşturduğu ormanlar, ekosistemlerin ve insan yaşamının sürdürülebilirliği açısından büyük öneme sahiptir. Öncelikle, ormanlar dünya üzerindeki biyolojik çeşitliliğin önemli bir kısmını barındırır. Çeşitli bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yaparak ekosistemlerin sağlıklı ve dengeli olmasını sağlarlar. Ayrıca, atmosferdeki karbondioksiti emerek karbon depolayan ormanlar, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynar. Fotosentez yoluyla havayı temizler ve oksijen üretirler (Tolunay, 2013; s.31).

Ormanlar su döngüsünde de kritik bir rol oynar. Yağmur sularını emerek yeraltı su kaynaklarını besler ve akarsuların debisini düzenler. Bu, suyun toprağa sızmasını ve yeraltı sularının yenilenmesini sağlar. Ayrıca, ormanlar toprak erozyonunu önler. Ağaç kökleri toprağı yerinde tutar, yağmur sularının hızını azaltır ve toprağın verimli kalmasına yardımcı olur. İklim düzenleme açısından da ormanlar büyük bir öneme sahiptir. Gölge sağlayarak, buharlaşma yoluyla atmosferi serinletir ve rüzgâr hızını azaltır (Tolunay, 2013; s.31).

Ormanlar aynı zamanda kereste, reçine, meyve, ilaç ve diğer orman ürünleri gibi ekonomik kaynaklar sunar. Ekoturizm için önemli alanlar sağlayarak ekonomik değeri artırır. Birçok insan topluluğı için ormanlar, yaşam alanı ve geçim kaynağıdır. Ormanlarda yaşayan yerli halklar, orman ekosistemine bağımlı olarak yaşamlarını sürdürürler. Ormanlar, insanların doğayla iç içe zaman geçirebileceğı alanlarıdır. Ormanlarda yapılan yürüyüşler, kamping ve diğer aktiviteler ruh sağlığına olumlu katkıda bulunur.

Ormanların sunduğı faydalar, efsanelerde sıkça vurgulanan ağaç sevgisi ve doğa koruma bilinciyle de uyumludur. Bu efsaneler, ağaçlara ve doğaya duyulan saygıyı pekiştirerek, ormanların korunmasına yönelik toplumsal bilinci artırır. Bu bilinç, ormanların ve içinde barındırdığı tüm canlıların sürdürülebilirliği için büyük bir önem taşır

3.3. Su İle İlgili Efsaneler ve Sürdürülebilirlik

Suyun yaşamın temeli olması nedeniyle, Türk tabiat kültüründe “su kültü” son derece önemli bir konumdadır. Bu kült, dinlerden inanç sistemlerine kadar geniş bir yelpazede çeşitli şekillerde yer almaktadır. Suyun kutsallığı ve hayati önemi, çeşitli mitolojik anlatılarda ve kültürel ritüellerde vurgulanmaktadır (Türkan, 2012; s.93).

Eski Türk inanışlarına göre, Türkler suyu sadece kutsal bir varlık olarak değil, aynı zamanda yaratıcı bir güç olarak da görmüşlerdir. Çeşitli ritüellerle suya saygılarını sunmanın yanı sıra, suyun yaşamın devamı için hayati bir öneme sahip

olduğuna inanmışlardır. Su, onlara yardım eden, haber getiren, düşmanlarına karşı mücadelede destek olan, devletin birliğini sağlayan ve töreye karşı gelenlere ceza veren bir varlık olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu özellikler suyun fiziksel unsurlarından ziyade, içlerinde bulunduğu eski Türk dini inançlarının şekillendirdiği varlıklar olarak kabul edilen ruhlarla ilişkilendirilmiştir. Bu anlayış, deniz, göl, nehir gibi su kaynaklarının doğrudan kendilerinden ziyade, onlara hükmeden ruhların etrafında şekillenmiştir (Uçar, 2020; s.42).

Suya saygı gösterme bağlamda elde ettiğimiz Türkiye efsanelerinde, suyun kirlenmemesi, suyun israf edilmemesi inancının kutsal kabul edildiği suya saygı ifadeleri olarak görülebilir. Gümüşhane’de derlenen “*Kaybolan Nehir Efsanesi*”nde, Taht köyündeki su kaynağının neredeyse tamamen kurumuş olduğu anlatılmaktadır. Bu durum, köyde yaşanan bir olaya dayandırılır. Efsaneye göre, bir gelin çocuğunu su kenarına götürür ve tuvaletini yaptırır. Ancak, çocuğunu su ile temizlemek yerine, yanında getirdiği buğday ekmeği ile temizler ve kullanılmış ekmeği suya atar. Bu saygısız davranış, su kaynağının kurumasına neden olarak görülür (Sakaoğlu, 1978: s. 69-70).

Bu efsanede, iki ayrı tabunun çiğnendiği görülür. İlk olarak, gelin, çocuğun altını temizlemek için ekmek kullanarak bir tabuyu ihlal eder. Ancak bununla da yetinmez ve kirlettiği ekmeği suya atarak bir kez daha tabuya karşı gelir. Bu ihlaller sonucunda doğa tepkisini gösterir ve su kaynağı kurur. Bir kişinin bu eylemleri, tüm toplumun yaşam kaynağının tehlikeye girmesine sebep olur.

Buna benzer bir efsanede Niğde’de yöresinde derlenen “*Süt Pınarı Efsanesi*”dir Efsaneye göre, kaynaktan abdest alarak su içen bir veli ile ilişkilendirilen bu suyun sütü olmayan veya az olan kadınlar için faydalı olduğuna inanıyordu. Ancak, çevresindekilere bu suyu içerken abdestli olmalarını ve besmele çekmelerini tembih etmişti. Ne var ki, bu uyarıya uymayan kadınlar nedeniyle kaynak zamanla kurumuş ve şu an yalnızca nemli bir yer olarak kalmıştır (Sönmez, 1994, s. 410). Bu efsanede, suyu abdest almadan ve besmele çekmeden içilmesi nedeniyle suya saygı gösterilmemesi tabusunun ihlal edildiği vurgulanır.

Efsanede, suların ihlal edilen yasaklara karşı tepkisi iki yönlüdür. İlk olarak, su olumsuzluğun üzerine doğru ilerleyerek onu yok eder. İkinci olarak, su kendisini geri çekerek insanlara olan yaşamsal desteğini geri çeker. Her iki durumda da insanlık, ihlal edilen sınırların cezasını çeker (Ergöz, 2019; s.102).

Artvin’de derlenen “*Güngörmez Dağı ve Güngörmez Gölü Efsanesi*”nde suya saygı göstermeme durumu vurgulanır. Efsaneye göre, Güngörmez Dağı'ndaki bir pınar gece şırl şırl akan suyuyla tanınırken, gündüzleri bir damla su bile vermez. Hatta, dağdaki küçük göllere taş atıldığında veya küçümseyici sözler söylendiğinde, gölün etrafında suyun ve ateşin saçıldığına inanılır (Işık, 1998, s.73). Bu efsane, suya saygının önemini vurgulayarak, doğanın tepkilerinin insan davranışlarına yansımaları anlatır.

Efsanelerde, saygılı davranışlar genellikle ödüllendirilirken, saygısız davranışlar ise cezalandırılır. Bu bağlamda, suya saygı gösterildiğinde ödülleri ve cezaların devreye girdiği anlatılır, suyun korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bilincini oluşturur. Bu durum, suyun ve suya bağlı yaşam formlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için toplumların yaşadığı ortak bir bilincin yansıması olarak görülebilir.

Efsanelerde kutsal kabul edilen su, sadece bir doğa unsurundan öte, aynı zamanda şifalı bir güce de sahiptir ve tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Suyun şifa özellikleri halk arasında yaygın bir inanç haline gelmiştir. Bu inanca göre, suyun içilmesi, banyo yapılması veya sularında yıkanılması, çeşitli hastalıkların tedavisine katkı sağlar. Örneğin, sıcak su kaynakları sedef, mantar gibi cilt hastalıklarına, eklem ağrılarına şifa verirken, bazı su kaynakları da iç organlardaki rahatsızlıkları iyileştirmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla, suyun şifa özelliği, toplumların su kaynaklarına saygı göstermelerini ve onları korumalarını teşvik etmiştir.

Diyarbakır’da anlatılan “*Sultan Pınar Efsanesi*”nde, pınarda yaşayan iki kutsal balığın hiç avlanmadığı söylenir. Pınarın suyunun şifalı olduğuna inanılır ve özellikle sıtma hastalarının iyileştiği rivayet edilir (Yavuz, 1993:

s.382). Ordu'da geçen “*Çalukluk Suyu Evliyası Efsanesi*”nde ise, çevre köylerden gelen insanların ve çocukların hastalandığında bu suyun içmenin iyileştirici etkileri olduğu anlatılır. Ancak suyun yakınında küçük abdestini yapmak isteyenlerin sık sık rahatsızlandığı ve uykusuzluk çektikleri inancı da vardır (Akkuş, 2018: s. 52). Bitlis'te derlenen “*Husi Baba Efsanesi*”nde, bölgedeki insanlar bir hastalığa yakalanır ve Husi Baba Allah'a dua ederek halkın şifaya ihtiyacı olduğunu dile getirir. Bir gece rüyasında ilahi bir çağrı alır ve insanların suya ihtiyaç duyduğu yeri öğrenir. Uzun aramalardan sonra su kaynağını bulan Husi Baba, bugün bile romatizma gibi hastalıklara sahip insanların bu suya girerek şifa bulduğuna inanılmaktadır (Doğan, 2020; s.153-154).

Türkiye efsanelerinde, kutsal kabul edilen sulara yaşayan balıklarla ilgili örnekler sıkça karşımıza çıkar. Bu balıkların genellikle veli olduklarına inanılır ve savaş esnasında kayboldukları, savaşın sona ermesiyle ise yaralı bir şekilde geri döndükleri rivayet edilir. Balıkların sırt ve kuyruk bölgelerindeki yara izleri, savaş sırasında aldıkları yaralara benzetilir. Anadolu’nun birçok yerinde “Yaralı Balıklar” hakkında çeşitli efsaneler anlatılmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2020; s.54).

Erzurum’da anlatılan “*Balıkli Göl II Efsanesi*”ne göre, köyde yaşayan dindar bir çift, bir gün bir fakire yardım etmiş. Ancak çobanın kıskanç kocası, eşinin namahreme görüldüğünü düşünerek onu ateşe atmış ve alevler yükselmekte olan tandır kuyusu bir göle dönüşmüş. Kocası da ardından atlayarak gölde balığa dönüşmüş. Göldeki balıkların avlanması veya zarar verilmesi halk arasında yasaklanmış, çünkü bu balıkların dokunulmaması gerektiğine inanılmaktadır (Seyidoğlu, 2016; s.226-227). Yine aynı bölgeden derlenen “*Balıkli Göl ve Niyet Kayası III Efsanesi*”nde, bir gün bir adam gölden tuttuğu balıkları eve getirdiğinde, kızaran balıklar tavadan kaybolmuş. Bu olaydan sonra göldeki balıklar kutsal sayılmış ve hiç kimse bu gölden balık tutmamış (Seyidoğlu, 2016: s. 228-229). “*Balıkli Göl 4 Efsanesi*”nde, bir gün bir adam, tuttuğu balıkları eve getirmiş ancak balıklar tavadan kızarıırken kaybolmuşlar. Bu olaydan sonra göldeki balıklar kutsal sayılmış ve kimse balık avlamaya cesaret edememiş (Seyidoğlu, 2016: s.229).

Şanlıurfa’da derlenen “*Balıkli Göl Efsanesi*”nde, Hz. İbrahim’in Nemrut ile yaşadığı olay, Balıklı Göl ile ilişkilendirilmiştir. Hz. İbrahim ateşe düştüğünde, ateşin

suya, odunların ise balıklara dönüştüğüne inanılır. Bu nedenle, gölde yaşayan balıklar kutsal kabul edilir. Balıkları yemenin günah olduğuna ve tüketen kişinin başına çeşitli kötülüklerin geleceğine inanılır. Balıklara dokunanların tenlerinde yaralar oluşacağına dair bir inanç da mevcuttur. Önceden bu balıkları yemeye cüret edenlerin yaşadıkları felaketler, halk arasında korkuyla anlatılır. Balıklı Göl'ün doğal halini koruyarak günümüze kadar ulaşması, bu inançlara bağlanır. Ayrıca, gölde bulunan balıklara yem atmanın sevap kazandırdığı ve duaların kabul olacağına inanılır. Yemi yiyen balığın, yemi atan kişiye sırtını göstermesi, dileklerin gerçekleşeceğine işaret eder. Bu özellikleriyle Balıklı Göl, yıl boyunca birçok yerli ve yabancı ziyaretçiyi ağırlar (Özpay, 2017: s.941).

Çankırı ilçesinde dilden dile anlatılan “*Asker Balıklar Efsanesi*”ne göre, Çanakkale Savaşı ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında sayıları azalan ve yaralı olarak dönen bu balıklar, halk arasında kutsal kabul edilir. Bu balıkların sayısının Türk Ordusu'nun harekâtlarıyla değiştiğine inanılır. Bir memurun balıkları yakalayıp evine götürmesi ve sonrasında hayatını kaybetmesi, balıkların kutsallığını vurgular. Ölen balıklar, insanlar tarafından defnedilir ve kedi-köpekler tarafından tüketilmez. Balıkların bulunduğu suyun, sedef ve mantar gibi hastalıklara şifa verdiği rivayet edilir. (Kumartaşlıoğlu, 2020: s.55).

Yukarıdaki örneklerde, “yaralı balıklar”ın ortak özelliklerinden biri, bu balıkların kutsal kabul edilmesi ve onlara saygı gösterilmesi gerektiğine dair inançtır. Balıkların yakalanıp yenmesi günah olarak görülür ve bu eylemin kişilere çeşitli felaketler getireceğine inanılır. Bu nedenle, balıkların dokunulmaması ve avlanmaması, halk arasında yaygın bir kural olarak kabul edilir.

Günümüzde inançlar, günlük yaşamımızda çevrenin korunmasına yardımcı olabilir. Efsaneler, özellikle kutsal hikayesi olan yerlere daha saygılı davranmamız gerektiği bilincini oluşturur. Örneğin, Balıklı Göl gibi yerlerin kutsal kabul edilmesi, bu bölgelerdeki balıkların korunması ve ekosistemin dengesinin sürdürülmesine katkıda bulunabilir. Efsanelerin bu işlevi, çevre

bilincinin gelişmesine ve doğanın korunmasına önemli ölçüde destek sağlar. Bu türlerin kutsal kabul edilmesi, balıkların avlanmaması ve doğal yaşam alanlarının korunması anlamına gelir. Sonuç olarak, balıkların nesli tükenmez ve ekosistem bozulmaz, bu da biyoçeşitliliğin korunmasına yardımcı olur. Balıkların öldürülmemesi, üreme döneminde çoğalmalarını sağlar ve türlerinin devamlılığını garanti altına alır. Bu şekilde, efsanelerdeki inançlar, çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederek doğal yaşamın korunmasına katkı sağlayabilir.

Efsaneler, ekoturizme faydalı olur ve bölgeyi ilgi çekici hale getirir. Bölge, turistik hale gelir ve kutsal yerlere yapılan günübirlik veya uzun süreli seyahatlerde konaklama, yeme-içme gibi hizmetlerle yerel ekonomiye katkı sağlar. Efsanelerde kutsalla ilişkilendirilen şahsiyetlerin heykel, hediyelik eşya gibi ürünlerinin satışını artırarak el sanatlarının bilinirliğini artırır ve ekonomik gelir sağlar. Ayrıca, şifa ve tedavi amaçlı yapılan seyahatlerde şifalı suların bulunduğu yerlere yanına hastane yapılarak faydalanılabilir. Bu yerler alternatif tıp yöntemlerine dâhil edilebilir.

Tablo I: Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Orman ve ağaç Unsuru Değerlendirmesi

Efsane	Efsanede Geçen Doğa Unsuru	Kültürel Bellekteki İnanış	Yasak ve Kısıtlamalar	Çevresel Sürdürülebilirliğe Etki
1. Erenler Dedesi	Orman ve Ağaçlar	Ormanın kutsal bir varlığı olarak kabul edilir.	Gereksiz yere ağaçlar kesilemez, yakılamaz. Ağaçlara zarar verme sonucu, ağaca dönüşme, evin yanması, tüm aile veya aile biriylerinden birinin ölmesi, kişinin konuşamaz hale gelmesi	Orman ekosistemine destek verir.
2. Karaçam Dedesi				Ormanın biyoçeşitliliğini korur.
3. Karagözler Çamı				Ormanın havasını temizler.
4. Dede Ağacı	Çam ağacı	Ardıç ağacının kutsal olduğuna ve şifa verici özelliklere sahip olduğuna inanılır.		Ormanın su dengesini sağlar.
5. Çalık Ağacı	Ardıç ağacı			
6. Çaputlu/Çapıtlı Ziyaret	Kavak ağacı			
7. Kokulu Ardıç-I		Kavak ağacının koruyucu bir ruhu olduğuna inanılır.		
8. Kızlar Kavağı				
9. Zive				
10. Mehmetçik Çamı				
11. Kalkankavak Çeşmesi				
12. Eğilen Kavak				
13. Divan Baba				

		Çam ağacının önemli bir simge olduğuna inanılır.		
--	--	--	--	--

Bu tablo, efsanelerde yer alan ağaçları, onların kültürel önemini ve çevresel etkilerini özetlemektedir. Ağaçlar efsanelerde sıklıkla kutsal ve korunmaya değer varlıklar olarak tasvir edilir. Bu efsaneler, insanların ağaçlara olan saygılarını artırarak, çevresel sürdürülebilirliğe ve biyoçeşitliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır.

Tablo II: Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Su Unsuru Değerlendirmesi

Efsane	Efsanede Geçen Doğa Unsuru	Kültürel Bellekteki İnanış	Yasak ve Kısıtlamalar	Çevresel Sürdürülebilirliğe Etki
1. Kaybolan Nehir	Su Kaynağı Göller ve Nehirler	Kutsal kabul edilen nehrin korunması	Su kaynaklarının kirletilmesi ve tahrip edilmesiz	Nehir ekosisteminin korunması, yerel flora ve fauna çeşitliliğinin devamı
2. Süt Pınarı		Pınarın korunması ve temiz tutulması	Su kaynaklarının kirletilmesi ve tahrip edilmesi, suların geri çekilmesine veya yok olmasına (kuraklığa) neden olur	Temiz su kaynağının korunması, çevresindeki bitki ve hayvan türlerinin devamlılığı
3. Güngörmez Dağı ve Güngörmez Gölü		Göl ve çevresinin kutsal kabul edilmesi,		Göl ekosisteminin korunması, yerel sucul bitki ve hayvan türlerinin devamlılığı
4. Sultan Pınar		çevresel duyarlılığın artırılması		
5. Çalukluk Suyu Evliyası		Su kaynağının korunması ve kutsal kabul edilmesi		
6. Husi Baba		Göl ve balıkların kutsal kabul		
7. Balıklı Göl II				
8. Balıklı Göl ve Niyet Kayası III				

9. Balıklı Göl 4 Efsanesi		edilmesi, korunması		
10. Balıklı Göl				
11. Asker Balıklar				

Bu tablo, efsanelerin içerdği su kaynaklarını, çevresel etkilerini ve biyoçeşitliliğe katkılarını özetlemektedir. Efsanelerin su kaynaklarını koruma bilincini artırarak, çevresel sürdürülebilirliğe ve biyoçeşitliliğin devamına katkı sağladığı görülmektedir.

Tablo II: Sürdürülebilirlik Bağlamında Türkiye Efsaneleri; Mağara ve Dağ Unsuru Değerlendirmesi

Efsane	Efsanede Geçen Doğa Unsurları	Kültürel Bellekteki İnanış	Yasak ve Kısıtlamalar	Ekonomik Sürdürülebilirliğe Etki
Mağara ve Dağlar İle İlgili Efsaneler				
1. Sandıraz Dağı Efsanesi	Dağ	Dağın kutsal olduğu ve	Ziyaret sırasında belirli davranış kurallarına uyulmalıdır	Turizmi canlandırarak yerel ekonomiye katkı sağlar
2. Aptal Dağı Efsanesi	Pınar	duaların kabul edildiği		Ziyaretçi akını ile yerel ekonomiyi canlandırır
3. Akdağ Erenleri II Efsanesi	Orman	Yağmur duası için dağa çıkma geleneği	Dağın belirli bölgelerine izinsiz giriş yasaktır	Yerel esnafa katkı sağlar, turizmi artırır
4. Şeyh İzzettin İsmail Efsanesi	Mezarlık	Dağın kutsal kabul edilmesi ve ziyaret edilmesi		Turistik faaliyetler ve hediyelik eşya satışları ile ekonomik katkı
5. Çobandede Ziyareti 2		Dağın ve çevresinin kutsal kabul edilmesi		
6. Sarıkız Efsanesi				
7. Gelincik Ana Efsanesi				

8. Kümbetler Mezarlığındaki Şehitler Efsanesi		Sarıköz'ın yaşadığı yerin kutsal kabul edilmesi Mezarlığın kutsal kabul edilmesi, şehitlerin anılması		
--	--	---	--	--

Bu tablo, efsanelerin içerdığı doğa unsurlarını, kültürel bellekteki inanışları, yasak ve kısıtlamaları ve ekonomik sürdürülebilirliğe etkilerini özetlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METİN ÖZETLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METİNLERİN ÖZETLERİ

İncelemeye Esas Alınan Efsane Metin Özetleri:

Akdeniz Bölgesi

1. Gülnar Efsanesi (*Adana*)

Efsanede, kale kralının kızı bir çobana âşık olur. Ancak bir başka kralın oğlu da kıza talip olur. Kral, kaleye içme suyunu ilk getirene kızını vereceğini söyler. Çoban, sevdiği kız için çaba sarf eder ve sonunda suyu getirir. Ancak kıza, ailesinin onu zorla başka biriyle evlendirmesini engelleyemez. Kız, çobana duyduğu aşk ve üzüntüyle, yaşamına son verir (Okuşluk 1994; 44).

2. Kokulu Ardiç II (*Antalya*)

Bir gün, mezarlıkta, arıların yoğun olarak uğraştığı kokulu ardiç ağacını gören bir kadın telaşla kocasını çağırır. Adam, ağacın balını almak için arılı tarafındaki dalı kesmeye karar verir. Ancak, beklenmedik bir şekilde arılar ortadan kaybolur ve adam beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalır. Yardım edenlerin desteğiyle eve

götürülen adam, o gece rüyasında bir ermişle karşılaşır. Ermiş, adamın serbest bırakılması için Kuru Koyak'taki ağaçlara ölünceye kadar su dökme sözü vermesini ister. Adam, bu sözü verir ve ermişin talimatını yerine getirir, sonunda özgürlüğüne kavuşur (Erol, 1996: 187).

3. Çitanik Ağacı Efsanesi (Antalya)

Alaaddin Mahallesi'nde ulunan Çitanik ağacının oyuk kısmı, sağlık sorunlarıyla boğuşanlar ve çocuk sahibi olmak isteyen ziyaretçilerin sık sık uğrak noktasıydı. Ancak, ağacın kesilmesiyle ortaya çıkan anlaşmazlık, kardeşler arasında gergin bir duruma dönüştü. Bir avuç toprak için çıkan anlaşmazlık sonucunda, kardeşler birbirlerine düşman kesildi. Bu olayın ardından aile, bir dizi bela ile karşılaşp parçalandı ve birbirlerinden uzaklaştılar (Tekin, 2003: 45).

4. Durdağı II Efsanesi (Antalya)

Abdal Musa, Çataltepe'de Alanya Beyi tarafından ateşe girmeye çağrılır. “Beni sevenler arkamdan gelsin,” diye seslenir. Müritlerinin dışında, dağlar ve taşlar da onun peşinden gitmeye başlar. Abdal Musa, bir noktada sırtını bir dağa dayayarak “Dur” diye emreder ve dağ hareketsiz kalır. Bu olaydan sonra, bu dağ Durdağı adıyla anılmaya başlar (Tekin, 2003: 28).

5. Alaca Dağı ve Kohu Dağı Efsanesi (Antalya)

Vaktiyle iki genç kız sürekli birbirleriyle atışmış: “Sen daha çirkinsin,” “Ben daha verimliyim” diye. Kohu Dağı'ndaki kız, güzellik karşısında yenildiğini hissedip ağlamış. Zamanla bu kızlar dağa dönüşmüş. Alaca Dağ kupkuru ve susuz kalırken, Kohu Dağı'ndan sular fişkırmış. Çünkü Kohu Dağı'ndaki kızın gözyaşları pınar olmuş, insanlar bu sulardan yararlanmış (Tekin, 2003; 27).

6. Gelin Pınarı Efsanesi (Antalya)

Abdal Musa Sultan, Tekke köyüne yerleştikten sonra yaşlı bir kadın ve gelinden su ister. Kadın, suyun az olduğunu belirtir, fakat gelin merhamet eder ve suyu verir. Abdal Musa, suyu içtikten sonra dua eder ve asasını yere vurur, böylece bir pınar çıkar. Bu pınara “Gelin Pınarı” adı verilir ve suyun kıyamete kadar akması için dua edilir (Tekin, 2003: 40).

7. Kutlu Ağaç Efsanesi (*Burdur*)

Yeşilova ilçesindeki Akçaköy’de, yalnız duran bir ulu ağaç vardır. Kimse bu ağaca dokunmaz, çünkü bir dalını kesmenin kötülöklere yol açacağına inanılır. İki genç, Yeşilova’ya giderken bu ağacı görür. Gençlerden biri dal keser ve korkunç rüyalar görmeye başlar. Arkadaşı teselli eder ama rüyalar devam eder. Sonunda dalı geri koymaya karar verirler. Köylölere anlattıklarında, ağacın “Kutlu Ağaç” olduğunu ve dallarını kesmenin kötü sonuçlar doğurabileceğini öğrenirler (Acar, 2013: 201).

8. Ardıçlı Tepe Efsanesi (*Burdur*)

Eğneş Köyü’nden İbrahim Amca, bir gün Ardıçlı Tepe'deki ardıç ağaçlarından odun kesmeye gider. Yerdeki kuru ve kırık dalları topladıktan sonra, birkaç dal da kesmek ister. Ancak, bir ardıç ağacına baltayı vurup dalı kestiğinde, ağaçtan kan akmaya başladığını görür ve yaptığı hatayı anlar. Ağaç kesmeyi bırakır, topladığı odunları da almadan oradan ayrılır (Acar, 2013: 206).

9. Divan Baba Efsanesi (*Burdur*)

Horasan Erenlerinden biri olarak bilinen Divan Baba'nın mezarı, şu anda Değirmenler Mahallesi'nde bir bahçededir. Mezarın karşısındaki kahvehaneyi işleten adam, mezardaki ağaçları kesip yakacak olarak kullanır. Mahalle sakinleri onu uyarsa da adam uyarıları önemsemez ve dalga geçmeye devam eder. Bir gece, kahvehaneci Divan Baba'nın mezarının başında bıçaklanarak öldürölür. Bu olay mahallede ibret olarak anlatılır (Acar, 2013: 224).

10. Dede Ağaç Efsanesi (Burdur)

Uğurlu'da yaşayan köylüler, kuraklık nedeniyle su sıkıntısı yaşar. Köy halkı, bir araya gelerek "Dede Ağacı" olarak adlandırılan çınar ağacının altına toplanır ve burada yatan dede için Allah'tan yağmur dileğinde bulunurlar. Duaya icabet edilir ve yağmur yağar, böylece köyün su ihtiyacı karşılanır ve köylüler, adaklarını bu kutsal mekânın yanında keser. Ağacın herhangi bir dalına dokunulmaz, çünkü bu dalların kutsal olduğuna inanılır (Acar, 2013: 203).

11. Angut Kuşu Efsanesi (Burdur)

Kestel köyünde bir avcı, avlanırken angut kuşlarını görür. Ancak, tüfeğiyle ateş ettiğinde tuhaf bir şekilde kurşun geri döner ve tüfeği parçalanır. Bu olay sonrasında köyde, angutlara karşı özel bir saygı oluşur. Avcılar, attıkları kurşunun kendilerine geri döneceğine veya tüfeklerini parçalayacağına inandıkları için artık angutlara kurşun atmamaya özen gösterirler (Acar, 2013: 163).

12. Çaputlu/Çapıtlı Ziyaret Efsanesi (Hatay)

Hatay ilinin Yayladağı ile Eğerci arasındaki yol üzerinde, haftanın son iş günü olan Perşembe akşamları, manevi bir ışığın indiği söylenen büyük bir mazı ağacı bulunmaktadır. Ağacın etrafından fışkıran şifalı su, yerel halk arasında “dilek ağacı” olarak anılmaktadır. İnsanlar, bez beşikler, yazmalar, gelinlik parçaları veya kişisel kıyafet parçaları gibi nesneleri ağaca bağlayarak dileklerde bulunurlar. Ancak, Çaputlu Ziyaret olarak bilinen bir başka hikâyeye göre, ağacın dalından bir parça almak isteyen bir vatandaş, aniden gelen bir karınca istilasıyla karşılaşır. Panikleyerek ağaçtan düşer ve gözlerini kaybeder (Hatunoğlu, 2003: 317-318).

13. Büyük Deli Çayı Efsanesi (Hatay)

Mikâil Peygamber, tabiat harikalarının insanlığa sunduğu hizmetleri sormuş. Çam ve pınar kendi özelliklerini anlatarak beğeni toplarken, Büyük Delice Çayı'nın hızlı akışı ve çevresine zarar vermesi Mikâil Peygamber'in hoşuna gitmemiş. Çay, yaz aylarında akışını durdurma cezası almış ve o günden beri yaz aylarında kurur, kış aylarında ise coşkulu bir şekilde akar (Sakaoğlu, 2021:174-175).

14. Harbiye Şelalesi Efsanesi (*Hatay*)

Efsane, Apollon'un Daphne'ye olan aşkıyla başlar. Daphne, Apollon'un ilgisini kabul etmeyince kaçır. Apollon, Daphne'yi kovalarken, Daphne toprak anadan yardım ister. Toprak ana, Daphne'yi ağaçlara ve yapraklara dönüştürür. Daphne'nin gözyaşları ise Harbiye Şelaleleri'ni oluşturur. Apollon, Daphne'nin dönüşmüş haliyle onun güzelliğini ve başındaki defne yapraklarını taşımayı kabul eder (Hatunoğlu, 2003: 332).

15. Kokulu Ardiç I Efsanesi (*İçel*)

Bir gün, Medrese mezarlığında yaşayan bir kadın, arıların bal yaptığı Kokulu Ardiç ağacını fark eder. Hemen kocasına haber verir. Adam, bal almak için ağacı keserken arılar kaybolur ve adamın eli, ayağı tutulur, konuşamaz hale gelir. Köyde dilden dile dolaşan bu trajik olay, bir ermişin rüyasında adamla karşılaşmasıyla daha da ilginç bir hal alır. Rüyadaki ermiş, adamın serbest bırakılması için Kuru Koyak'taki ağaçlara ölünceye kadar su dökme sözü vermesini ister. Adam, bu sıradışı talebi kabul eder ve su dökmeyi vaat eder. Bir süre sonra gerçek dünyaya döner ve ermişin talimatını yerine getirir. O günden sonra, Kuru Koyak'taki ağaçlar, adamın sözüne sadık kalarak yaşam boyu su ile beslenirler (Çıblak 1995, 187).

16. Geyik Sağan Peri Kızı Efsanesi (*İçel*)

Kestel Kapısı'nda dilden dile dolaşan bir efsane var. Rivayete göre, sarp kayalıklarda yaşayan peri kızları, geyikleri beslemiş. Bir gün, bir geyik hırçınlaşmış ve sağlanmak istememiş. Buna öfkeyle yanıt veren bir peri kızı, geyiğe beddua etmiş. Beddua sonucunda, bir avcı nişan alıp geyiği vurmuş. Ardından peri kızı,

avcıya da beddua etmiş ve avcının elleri anında kurumuş. Bu olaydan sonra, zamansız yavrulu geyikleri avlayanların kötü bir sonla karşılaşacağına inanılmış (Çıblak 1995, 121).

17. Cinler Efsanesi (*İçel*)

İçel'in Çamlıyayla ilçesinde, Ayşe Bacı adındaki bir kadın, el işlerinde son derece beceriklidir. Geleneksel dokuma işlerinde maharetli olan Ayşe Bacı, geçimini çuvallar dolusu halı dokuyarak sağlarmış (Çıblak, 1995: 116).

18. Çamlık Ziyareti Efsanesi (*İskenderun*)

İskenderun'da, halk arasında büyük bir saygı gören bir çam ağacı bulunmaktadır. Ağacın kesilmek istendiği bir dönemde yaşanan olaylar, gövdesinden kırmızı bir sıvı çıkması ve ardından görsel rüyalar, kesimi durdurmuş ve ağacın etrafı açık bir ziyaret alanına dönüştürülmüştür. Günümüzde, bu alan bazı dergâh öğrencileri tarafından ziyaret edilip dualar edilmekte ve zikir çekilmektedir (Hatunoğlu, 2003: 318).

19. Beşardeş Tepesi Efsanesi (*Isparta*)

Beşardeş isimli bir tepe var. Bu tepe, bir savaş sırasında beş asker şehit düşmüş, arkadaşları hemen onları oraya gömmüş. Yıllar sonra, şehitleri gömenler tepeyi ziyaret etmeye karar vermiş. Tepeye vardıklarında, her bir şehidin mezarından birer ardıç ağacı çıkmış. Bu olayın ardından tepeye "Beşardıç" adı verilmiş. Beşardıç'taki ardıç ağaçları kutsal kabul edilmiş, bu ağaçlara zarar vermenin uğursuzluk getireceğine, kesenin evinin yanacağına inanılmış (Göde, 2002, 373).

20. Dedecik Mevkisi (*Isparta*)

Göksöğüt kasabesindeki Dedecik mevkinde, bir şehit subayın mezarı bulunmaktadır. Buraya “Dedecik” denir. Rivayete göre, burada yatan subayın mezarına Dedecik denir. Mevkideki yaşlı dut ağacının dallarını kesen bir komşu, Dedecik’in uyarısına rağmen bu eylemine devam eder. Kısa bir süre sonra komşunun evinde çıkan yangın sonucu iki çocuk yanarak ölür. Bu olayın ardından aileye bir dizi kötü olay gelir. Kasabalılar, Dedecik mezarına saygı gösterir ve mezarın duvarları belediye tarafından tamir edilmiştir (Göde, 2002, 426).

21. Ana Geyik 2 Efsanesi (Isparta)

Köyde sekiz erkek çocuğu olan bir kadın, yaylaya gitmek üzere yola çıkarken en küçük çocuğu hastalanır. Anne, çocuğunu bir ağacın kovuğuna bırakarak diğer çocuklarıyla yaylaya devam eder. Yaylada bulaşıcı bir hastalığa yakalanan çocuklar ölür. Geri döndüklerinde hasta bıraktıkları yerde çocuğun iyileştiğini görürler. Çocuk, bir geyiğin koruması altında büyümüştür (Gökşen, 1999:176).

22. Keklik Efsanesi (Isparta)

Hız. Ali'nin katıldığı bir savaşta oğulları Hız. Hasan ve Hüseyin düşmanlardan kaçarak bir kavak ağacına tırmanır. Ancak bir keklik, çocukların saklandığı kavak ağacını işaret ederek düşmanlara haber verir. Düşmanlar çocukları bulur ve öldürür. Keklik, çocukların kanına gagasını ve ayaklarını bular. Bu nedenle kırmızılı kekliklerdeki kızılık, Hız. Hasan ve Hüseyin'in kanlarına atfedilir (Göde, 112; 2002).

23. Kedi Efsanesi (Isparta)

Efsaneye göre, Hız. Muhammed'e zarar vermeye çalışan bir yılanı kedi öldürür. Hız. Muhammed, kedinin bu kahramanlığını takdir eder, onu başını okşar ve ödüllendirir (Göde, 2012; 116).

24. Güvercin Avı Efsanesi (Isparta)

Bir ermişin avcılıkla ilgili uyarılarına aldırmayan oğlu, sürekli rastgele ateş ederek avlanırmış. Ermiş babası, özellikle güvercinlere ateş etmemesi gerektiğini defalarca söylemiş, ancak oğlan dinlememiş. Bir gün, belirli bir yerde bekleyip toplu geçen güvercinlere ateş etmemesini, sadece yalnız bir güvercine nişan almasını söylemiş. Oğlan babasının talimatını izlemiş, fakat vurduğu güvercin düşmemiş. Eve dönünce, babasına durumu anlatmış. Ermiş baba, kendi göğsündeki yarayı göstererek, “Seni uyardım, ama sözümü dinlemedin” demiş ve göğsündeki yaradan ölmüştür (Göde, 2002: 491).

25. Avcı Mağarası (Isparta)

Bir avcı, avlanırken bir geyiği yaralar ve mağaraya takip eder. Mağarada geyiği öldürdükten sonra altın dolu bir küp bulur. Ancak diğer iki küp boştur. Üçüncü küpün içinden bir ses, avcıya, “Bu küp senin mezarın olacak!” der. Korkudan ölür ve köylüler mağaranın adını “Avcı Mahallesi” koyarlar (Göde, 2002: 490).

26. Âşık Dede Efsanesi (Isparta)

Çetince'deki savaşlarda Âşık Dede, başı kesilmiş olarak savaşmış. Şehit olan Türk askerlerini temsil eden çam ağaçlarına zarar vermek uğursuzluk getirir, Cuma günleri şehitliğe dua için gidilir (Göde 2002, 376).

27. Kız Tüydü Kayası Efsanesi (Isparta)

Isparta Uludere'de yaşayan Ayşe adında bir çoban kızı, koyunlarını güderken eşkıyalar tarafından kovalanır. Kaçarken uçurumun kenarına gelir ve ölmeyi tercih eder. Ancak atlar atlamaz, kendini uçuyor gibi hisseder. İyilik melekleri onu kanatları üzerinde karşı kıyıya taşır. Bu olaydan sonra kayaya “Kız Tüydü Kayası” denir (Göde 2010: 324).

28. Çınar Ağacı Efsanesi (Isparta)

Kemer köyünde, yolun sağında yer alan muazzam çınar ağacının altında bir şehidin yattığına inanılır. Bu çınar ağacından odun kesmek veya dal koparmak, uğursuzluk getireceği düşünülen bir efsaneyle hatırlanır. Bir köylü, çınarın altında odun toplarken eşiği kaçar. Eve döndüğünde, odunu yakarken evdeki herkesin ölü olduğunu görür. Bu tür olaylar sebebiyle çınar ağacının bulunduğu yer kutsal kabul edilir ve saygı gösterilir (Göde 2002, 42).

29. Kızlar Kavağı Efsanesi (Isparta)

Çiçekpınarlı bir gelin, köyün yakınındaki kavak ağaçlarının etrafında dolaşırken, ağaçların dualarını gözlemleyip ev halkına anlatır. Fakat kimseyi ikna edemez. Gelin, insanları ikna etmek için bir plan yapar. Başındaki tülbendi çıkarır ve bir kavak dalına bağlar. Ertesi gün, ev halkı gelini doğruluğunu kontrol etmek için dışarı çıkar ve gerçekten de kavak dalının üzerinde tülbendin olduğunu görürler. Bu olaydan sonra köylüler, o kavak ağacını "Kızlar Kavağı" olarak adlandırır (Sakaoğlu, 2021: 176-177).

30. Kızlar Sivrisi Efsanesi (Silifke)

Genç yaşta olan iki kız kardeş, sürülerini otlatmak için dağlara doğru yola çıkarlar. Ancak bilmeden, daha önce hiç gitmedikleri bu tepelere gelirler. Burada sürü aniden dağılır ve kızlar bir türlü sürüyü toparlayamazlar. Panikle davarları ararken, her yöne koşuştururlar ve sonunda tüm sürüyü kaybederler (Erol, 1996: s.164).

31. Bolkar Dağı Efsanesi (Mersin)

Bolkar Dağının eteklerine uzanan orman, yerel Tahtacılar tarafından kesilmiş. Tahtacılar, odunları katırlarla taşırken bir gün birinin katırı ayağı kırılır. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Tahtacı, birden dağın iyesi olarak bilinen Bozoğlan'ı görür. Bozoğlan, Tahtacıya şöyle der: "*Onlar benim çardağıma zarar verdiler. Eğer senin katırının ayağını düzeltebilirsem, sen de benim çardağıma*

onarır mısın?" Tahtacı teklifi kabul eder ve Bozoğlan, katırın ayağını eliyle iyileştirir. Buna karşılık Tahtacı da çardağı onarır (Alptekin, 2012: 85).

32. Yavru Ceylan Efsanesi (Mersin)

Menekşe Kalesi civarında yaşayan ünlü avcılar arasında Sarı Avcı öne çıkar. Özellikle ceylan avıyla tanınan Sarı Avcı, diğer hayvanlara dokunmadan sadece ceylanları avlarmış. Bir gün avlanırken, avladığı ceylanların arasında küçük bir yavru da olduğunu fark etmez ve onu da avlar. Ancak eve dönerken uzaktan gelen bir ses, küçük oğlunun öldüğünü haber verir. Bu acı haberi aldıktan sonra Sarı Avcı bir daha asla ava çıkmazmış (Sakaoğlu, 1978:176-177).

33. Zümrüdü Anka Efsanesi (Taşeli)

Hazret-i İbrahim'in ateşe atıldığı sırada Zümrüdü Anka kuşu, su taşıyarak ateşi söndürmüş. İbrahim peygamberin kurtuluşundan sonra kuşa neden böyle davrandığını sorması üzerine, kuş inancını dile getirerek güvenini ifade etmiş. İbrahim peygamber, Anka kuşuna hayır duaları etmiş. Kuş, ölümünün yaklaştığını hissettiğinde görünmeyecek bir köşeye çekilmiş ve orada ölmüş. Bir süre sonra kemiklerinden çıkan bir kurtçuk, tekrar Zümrüdü Anka kuşuna dönüşmüş (Erol, 1996:169).

34. Üçkardeşler Korusu Efsanesi (Yalvaç)

Dedeçam kasabasında üç kardeşin mezarlarının bulunduğu koruda, perşembe akşamları ağaçların ibadet ettiğine inanılır. Bu kardeşlerin koruyucu oldukları ve korudan ağaç kesmeye kalkanlara zarar verdikleri düşünülür. Ayrıca, ağaçlardan kesilenlerden kırmızı suların fişkırdığı rivayet edilir ve bu olayın kesenlere felaket getirdiğine inanılır (Göde, 2002: 428)

2.Doğu Anadolu Bölgesi

35. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (*Ağrı*)

Süphan Dağı eteklerindeki köyde, bir delikanlının yaşadığı hikâye: Bir ermişin rüyasında verdiği kehanetle başlar, delikanlının hayatı. Kızla yaşadığı aşk ve mücadele dolu bir serüven, sonunda hüznle biter. Gözyaşları pınara, sevgililerin mezarlarına dönüşür. Yörede geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine inanılır (Tatar, 2006: 90-92).

36.Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi (*Ağrı*)

Yeni Kafdağı, eski Kafdağı'nın yerine tahta geçerek ihanet etmiş, ancak Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı'nın direnişiyle karşılaşmış. Büyük Ağrı, kardeşiyle birlikte hileli saldırıları püskürtmüş, ancak yeni Kafdağı'nın haince planı sonucunda Kafdağı bölgesi yıkıma uğramış. Bu olayın ardından Kafdağı haksız iş yaptığı için lanetlenmiş ve nişanlısından ayrı kalmıştır. Her yüzyılda bir Küçük Ağrı, ağabeyini uyurken sanarak kaçmaya çalışacak, ancak her seferinde Büyük Ağrı tarafından uyarılacaktır (Tatar 2006: 82-84)

37.Hızır'ın Yağmur Yağdırması Efsanesi (*Bingöl*)

Eski zamanlarda, bir köyde aşırı kar yağışı nedeniyle hayvanlar tehlike altındadır. Bir gece, baba gökyüzüne yakarır. Uyurken, bir Hızır kılığında bir atlıyla karşılaşır. Atlı, babasının yakarışını duyar ve endişelenir, sonra ansızın kaybolur. Ertesi gün, yağmur yağar ve tüm karlar erir. Baba, hayvanları güvenle dışarı çıkarır (Bacanzir, 2010: 115-116)

38. Munzur ile Keşiş Efsanesi (*Erzincan*)

Erzincan'ı çevreleyen Keşiş ve Munzur Dağları'nın adı, iki ova lideri arasındaki anlaşmazlıklardan gelir. Müslüman olan Munzur ve Hristiyan olan Keşiş, barış kararı alır, ancak bu uzun sürmez ve tekrar çatışmalar başlar. İki lider ve halkları,

savaşmamak için obalarını terk eder ve dağlara çekilir. Yıllar sonra, dağlarda yaşayan insanlar toprakları işleyerek ve ormanları tahrip ederek çevrelerini değiştirir. Sonuç olarak, Erzincan'ın kuzeyinde ve güneyindeki Keşiş ve Munzur Dağları çıplak kalırken, Erzincan Ovası yeşillikler içinde kalır (Kara, 1993: 98).

39. Ardıçlı Mevki Efsanesi (*Erzincan*)

Erzincan yakınlarında, günümüzde izleri belirsizleşmiş olan Şeydi Sultan Türbesi ve çevresindeki misafirhane bulunur. Halk tarafından “Acep Şîr Gâzî” olarak anılan Şeydi Sultan'ın, bu bölgedeki bir savaşta başının ayrılmasına rağmen orduyu yönettiği rivayet edilir. Bir kadının bu olayı görmesi ve sorması üzerine, Şeydi Sultan kılıcını yere saplayarak ruhunu Allah'a teslim eder. Şeydi Sultan'ın vefatıyla birlikte askerleri ardıç ağaçlarına dönüşür. Ardıç ağaçlarının kesilmemesi gerektiğini vurgulayan Şeydi Sultan, Fırat Nehri üzerine yapılan köprüde kullanılan ardıç ağaçlarını köprünün tamamlandığı gece parçalar. Bu olayın ardından köy halkı bir daha ardıç ağaçlarını kesmemeye karar verir ve hatta köy yolu, Ardıçlık Mevkiinden aşağıdan geçirilir (Sakaoğlu, 1978: 99-100).

40. Altıntepe Efsanesi (*Erzincan*)

Seneler önce, Altıntepe'nin bulunduğu yerde, Cime Sultan adında bir kadın, şatoyu işletirken çevredeki toprakları da değerlendirirmiş. Düşmanlarının artmasıyla şatoyu korumak için askerlerine toprak yığdırmış. Sonuç olarak, şato kaybolmuş ve yerine bir tepe oluşmuş (Kara 1993; 3)

41. Tortum Gölü ve Şelalesi Efsanesi (*Erzurum*)

Tortum Gölü'nün yakınındaki Hasköy köyünde, bir gece dağdan gelen gizemli bir ses duyulur. Ses, "Kaçın geliyorum" şeklinde tekrarlanır. Köy halkı bu sesi duyduğunda büyük bir endişe yaşar. Yıllar sonra, dağdan kopan dev bir arazi parçası köyü yok eder. Heyelanın ardından köydeki toz duman yedi gün boyunca dağılmaz. Ayrıca, heyelan çizgisinin biraz yukarısında 1956'da başka bir çöküntü yaşanır (Seyidoğlu 2016:235-236)

42. Tortum Şelalesi Efsanesi (Erzurum)

Eskiden Tortum Gölü'nün olduğu yerde bir köy varmış. Bir çoban, dağın eteklerinde koyunları güderken gizemli sesler duymuş. Uyanıp baktığında, dağ köye doğru ilerliyormuş. Hemen köye dönüp durumu anlatmış, ama kimse onu ciddiye almamış. Çoban, sürüsüyle birlikte köyden uzaklaşmış. Ertesi gün köy, şiddetli bir zelzeleyle dağın altında kaybolmuş ve yerine Tortum Gölü oluşmuş. Çoban da kaybolmuş, izine rastlanmamış (Seyidoğlu 2016:236-237).

43. Kızıoğulları Efsanesi (Erzurum)

Korucuk köyünde yaşayan Münire Genişel, evlendikten sonra Erzurum'a taşınmış. Komşuları “Kızıoğulları” olarak bilinen aile, çok bereketli bir mahsul elde etmiş, ancak bir dede mahsulu arabaya yükleyemeyince buğdaya küfretmiş. Bunun üzerine sel gelmiş ve mahsul yok olmuş. Kızıoğulları ailesi, komşularının yardımıyla kışı geçirmiş. Köydeki insanlar, tahıllara ve hayvanlara kutsal gözle bakarlar ve kötü sözlerden kaçınırlar çünkü uğursuzluk getirebileceğine inanırlar (Seyidoğlu, 2016: 179).

44. Çobandede Ziyareti II Efsanesi (Erzurum)

Dumlu Yolu'ndaki türbesi bulunan çoban dede, sürüsünü susuz bırakmaktan korkar ve gözyaşlarıyla Allah'a dua ederek su istemiştir. Dualarının kabul edilmesi üzerine, çoban dede ve sürüsü birer taşa dönüşmüştür. Yakınlarda yaşayan bir Türkmen gelini, çoban dedenin kabrine gitmiş ve bu ona ölüm getirmiştir. Bu nedenle, mezarların bakımı önemlidir ve mezar çevresine bir şey almak yasaktır. (Seyidoğlu, 2016: 156-157).

45. Balıklı Göl Efsanesi (Erzurum)

Eskiden köyde yaşayan genç bir çiftin evi, hayvan damı ve meyve ağaçlarından oluşan küçük bir yuvaya sahipmiş. Gelin, bir Ermeni genç tarafından öpülmek

istemiş. Kabul etmek için kocasının ateşe atılma şartını kabul etmiş. Gelin, gözünü kırpmadan ateşe atılmış ve bir anda yer göl olmuş, gelin de bir balığa dönüşmüş. Köylüler, balıkları kutsal sayıp avlamamışlar. Rus işgali sırasında askerlere bu balıkları yedirmişler, ancak askerler birkaç gün içinde ölmüşler. Bir başka söylentiye göre, balıkların bir kısmı savaşa gitmiş ve yaralananlar geri dönüp göldeki yaralı balıkları oluşturmuşlar (Seyidoğlu 2016, 224-225).

46. Balıklı Göl II Efsanesi (Erzurum)

Köyde yaşayan dindar bir çift, bir fakire yardım etmiş. Ancak çobanın kıskanç kocası, eşinin namahreme görüldüğünü düşünerek onu ateşe atmış ve alevler yükselmekte olan tandır kuyusu bir göle dönüşmüş. Kocası da ardından atlayarak gölde balığa dönüşmüş. Göldeki balıkların avlanması veya zarar verilmesi halk arasında yasaklanmış, çünkü bu balıkların dokunulmaması gerektiğine inanılmaktadır (Seyidoğlu, 2016; 226-227).

47. Balıklı Göl 5 Efsanesi (Erzurum)

Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edildiği bir gün, Söğütlü köyündeki Balıklıgöl çevresinde eğlenen Rus ve Ermeni askerleri, tavada kızarttıkları balıkları canlanıp suya atladığında şaşkına dönerler. Ansızın gökte şimşekler çakmaya başlar ve balıkların suya atılmasıyla birlikte Osmanlı ordusunun geldiğini görürler. Balıkların üzerinde hala görülen yanık izleri o zamanlardan kalmıştır. Köy halkı, balıkları kutsal kabul eder ve avlamaz. Balıkları yakalayan kişiye büyük bir bela geleceğine inanırlar. Göl ve çevresi bugün mesire yeri olarak kullanılır ve gençler tarafından dileklerin tutulduğu bir yerdir (Seyidoğlu 2016: 229-230).

48. Top Dağı Efsanesi (Erzurum)

Şenkaya ilçesinin Penik Yaylası'nda bulunan Top Dağ, adını topa benzeyen şeklinden alır. Geçmişte ormanlarla kaplı olan bu dağ zamanla tamamen kesilmiş, ancak çevredeki diğer dağlar hala yeşilliklerle örtülüdür. Top Dağ'ın zirvesindeki tüm ağaçlar kesilmiş olmasına rağmen, ilginç bir istisna vardır: sadece bir çam ağacı

kesilmemiştir. Bu çam ağacının etrafında oturmak, yaklaşmak veya üzerine bir şey bağlamak, yerel halk arasında çekince yaratır. Halk, bu özel çam ağacının kesilmemesi gerektiğine sıkı bir şekilde inanır (Ergun 2012: 555).

49. Tortum Çağlayanı Bir Çoban Kızıydı Efsanesi (Erzurum)

Kemerli Dağ adında bir dağın, bir çoban kızına gönül verdiği anlatılır. Ancak kıza duygularını açtığı anda alay edilir. Bu duruma öfkelenen Kemerli Dağ, yıkılır. Kız ise yıkılan yerden başka bir dağ açıp oradan kaçır (Sarıyüce, 2006; 102).

50. Alageyik Efsanesi (Erzurum)

Serçeme Köyü'nde geyik avına düşkün bir genç yaşarmış. Bu genç, Serçeme Kayalıklarında geyik avlamaktan başka bir şey düşünmemiş. Ancak köyde güzel bir kız da yaşarmış. Genç avcının kalbi, geyik avından sonra bu kıza kaymış. Köylüler, genç adamı geyik avından vazgeçirip kızla evlenmeye ikna etmeye çalışmışlar. Düğün gecesi, genç adam geyik sesleri duyunca dayanamamış, gelinini teli duvağı ile bırakıp silahını alarak geyiğin peşine düşmüş (Seyidoğlu 2016, 187).

51. Gelin Taşı (Hatun Pınar) Efsanesi (Erzurum)

Seferberlik yıllarında Taşlı Güney Köyü düşman tarafından kuşatılmıştır. Bu sırada köye gelin getirilmekteymiş. Köye yaklaşırken silah sesleri duyan gelin, düşman eline düşmekten korkup taş kesilmek için Tanrı'ya dua eder. Duaları kabul olur ve gelin at arabasıyla birlikte taş kesilir (Seyidoğlu 1978: 325).

52. Çobandede Ziyareti 2 (Erzurum)

Dedesı ile birlikte sürülerini güden bir çoban, Dumlu yolunda türbesi olan bir mezarlıkta son nefesini verir. Hikaye, çobanın ölümünden sonra yaşananları anlatır. Çevrede yaşayanlar, mezarlığın huzuruna zarar gelmemesi gerektiğine inanır. Mezarlık çevresine yaklaşmak ya da bir şey almak bile büyük tehlike yaratabilir. Bu

inanç, o bölgedeki insanların yaşam biçimini etkiler ve hala sürdürülmektedir (Seyidoğlu, 2016: 156-157).

53. Dağ Keçisi ve Avcı Efsanesi (*Elâzığ*)

Elazığ, yaşayan bir avcı, dağ keçisi avlamak için dağlara çıkar. Mağarada namaz kılan bir ihtiyarın uyarısına aldırmadan devam eder. Avcıya, vurduğu keçinin kemiklerini belirli bir yere gömmesini söyler. Avcı, talimatı yerine getirir, ancak bir kemik kaybolur. Sonra vurduğu keçinin kemikleri arasında kaybolan kemik olduğunu fark eder. Bu olay avcıyı etkiler, tövbe ederek avcılığa son verir (Görkem, 2006: 235-236).

54. Gameş Kıran Efsanesi (*Muş*)

Gayrimüslim bir kişinin kertenkelesi soğuk günlerde dışarı çıkmaz. Bu kişi, kertenkelesi dışarı çıkarmadığı günleri köylülere haber verir. "Gameş Kıran günü" olduğunu söyleyerek fırtına uyarısında bulunur. Köylüler inanmaz ve mandalarını dışarı salar. Ancak kar yağışı ve fırtına nedeniyle tüm mandalar telef olur. Kişinin hayvanları ise içeride sağlam kalır (Ekmekçi, 2020: 84).

55. Kocakarı Günleri Efsanesi (*Muş*)

Bir yaşlı kadın baharın yaklaştığını düşünerek kuzularını çayıra salar, ancak bu Allah'ın hoşnutsuzluğunu kazanır ve yaşanan şiddetli fırtına sonucunda hayvanları telef olur. Bu olayın ardından şubatın son üç buçuk günü ile martın ilk üç buçuk günü "yaşlı kadın günleri" olarak anılır (Ekmekçi, 2020: 83).

56. Kurdoğlu Fırtınası Efsanesi (*Muş*)

Kurdoğlu, ilk eşine başka bir kadın getirir ve ilgisini ona çeker. Bir gün ava çıktığında şiddetli bir fırtına patlak verir. İlk eşi endişeyle defalarca dışarı girip içeri girer, gökyüzü yedi kez bulutlanır ve güneş açar. Kurdoğlu eve döndüğünde ikinci

eşi onu merak etmediğini söyler, ancak gökyüzündeki olayları hatırlayamaz. İlk eşi ise doğru cevap verir (Seyidoğlu 1978: 325).

57. Tecer Dağları Efsanesi (Sivas)

Tecer Dağları, Orta Anadolu'nun sarp yamaçlarından biridir. Eski zamanlarda ceylanlar ve geyiklerle ünlüydü, şimdi ise sessiz ve ıssızdır. Dağın "Gez Bel" adlı geçidi, Hz. Ali'nin efsanevi vuruşuyla açıldığına inanılan bir hikâyeye anılır. Bugün, dağlar eski canlılığını kaybetmiş, yalnızca rüzgârın esintisiyle sallanan boş bir manzara sunar (Özen, 2001: 275).

58. Süpürgeç Dağı İle Karadağ Efsanesi (Tunceli)

Eskiden Süpürgeç ve Karadağ isimli iki arkadaş, aynı genç kıza âşık olmuşlar. Aralarında uzun süren rekabet ve kavgalar olmuş. Ancak ne yazık ki, sevdikleri kız ölmüş. Zamanla her ikisi de ölmüş, ama aralarındaki kavga bitmemiş. Hala birbirlerine top attıkları söylenir (Sakaoğlu 2003: 224-225).

59. Artos Dağı Efsanesi (Van)

Artos Dağı'nın tepesinde yaşayanlar, doğu ve batı rüzgârlarının savaşını sonlandırmak için bir araya gelirler. Tarafların kızları ve oğulları evlenir, ancak bir beddua yüzünden Gevaş'ın kızları ev kuracak bir erkek bulamaz. Gevi Ana'nın önerisiyle çözüm ararlar. Aydede'nin gözü damda yatan kızlardadır ve beddua gerçekleşir. Gevaş'ın kızları, fazla ay ışığında kaldıkları için “ay yüzlü” olur (Sakaoğlu 2003: 226-227).

3. Ege Bölgesi

60. Şahitler Kayası Efsanesi (Afyonkarahisar)

Kendileri huzur içinde yaşayan bir çift, kıskanç kişilerin kadına iftira atmasıyla sarsılır. Kadının ailesi, boşanma konusunda baskı yapar. Adam, gerçeği öğrenmek için tanıklar çağırır ve yedi kişi bulur. Kadın, Allah'a yönelerek dua eder: “Ya Rabbi,

eğer doğruyu söylemiyorsam beni cezalandır, eğer onlar yalan söylüyorsa onları cezalandır.” Allah, kadının duasını kabul eder ve yalancı tanıklar taşla dönüşür. Böylece kadının masumiyeti kanıtlanır (Alakuş, 2014: 104).

61. Sarıkız Sultan Türbesi Efsanesi (*Afyonkarahisar*)

Sarıkız'ın kocası sürekli sarhoş olur ve her akşam bir yerde yıkılır. Sarıkız, hiç şikâyet etmeden onu eve alır ve yatırır. Maddi durumu elvermediği için hacca gidemez, ama eşine hiç isyan etmediği için Allah, onun isteğini geri çevirmez ve bir gece içinde onu Kâbe'ye götürür. Afyonlular tarafından şaşkınlıkla karşılanır, onlarla birlikte tavafını yapar, hacı olur ve Allah'ın izniyle bir gecede evine döner. Eve döndüğünde eşinin öldüğünü görür. Bu olayı duyanlar, görenler ve bilenler onun kerametini anlarlar ve evinin etrafına adını verirler (Alakuş, 2014: 84-85).

62. Müslüman Ana Sütunu Efsanesi (*Afyonkarahisar*)

Bolvadin ilçesinde yaşayan Müslüman Ana, rivayete göre savaşta orduya ve askerlere destek olmuş, onlara ayran dağıtmıştır. Bolvadin Kalesi'nin fethi sırasında şehit düşmüş ve şehit olduğu yere mezarı yapılmıştır (Güldemir, 2008:101).

63. 101. Anlatı (*Aydın*)

Döğüş Tepe'de adam, ağacın dallarını kırmak ister. Yanındaki kişi, ağacın üzerinde Dede olduğunu söyler ve uyarır. Adam, inanmayarak karşı çıkar ve dalları kırar. Dede, onu bir hareketle savuşturur. Adam hasta olur, doktora götürülür. Doktor, ritüeller yapmasını önerir. Adam, önerileri uygulayınca iyileşir (Keser, 2017: 138).

64. Ağlayan Kaya Efsanesi (*Manisa*)

Manisa'da Sipil Dağı'nın eteklerinde “Ağlayan Kaya” olarak bilinen bir kaya vardır. Bu kaya, bir efsaneye dayanır. Efsaneye göre, üç güzel kızın annesine aittir. Kızlar bir gün dolaşırken, bir yılan tarafından ısırılarak ölürlür. Anneleri çok üzülür ve gözyaşı döker. Allah, annenin acısını görür ve onu bir taşa dönüştürür (Sakaoğlu 2013: 43).

65. Eren Dede Efsanesi (Denizli)

Kızıltepe'deki erenin mezarı çevresindeki tarlalar kuraklıkla kurumaya başlar. Kadın, mezarın yanında ağlamaya başlar. Bunun üzerine mezarın üstünde aksakallı bir dede belirir ve kadına güzel bir yağmur sözü verir. Akşamdan sonra yağın şiddetli yağmur, tarlayı bereketlendirir (Türkmen, 2017: s.124).

66. Denizli- Zekeriya Dede Efsanesi (Denizli)

Zekeriya Dede'nin ölümünden sonra kabrine gelenler onu farklı yerlerde rüyalarında görürler. Bir kişi, rüyasında onun mezarının yanındaki bir meyve bahçesinde yattığını görür. Mezar açıldığında gerçekten de rüyada görülen yere defnedildiği ortaya çıkar. Ayrıca, köydeki çamların kesilmemesi de anlatılır. Çam kesmeye kalkınlar dede tarafından rahatsız edilir ve huzursuz edilirler (Osan 2006: 104).

67. Karaçam Dedesi Efsanesi (Denizli)

Denizli'nin doğusundaki Karaçam Dedesi Tepeciği, çam ağaçlarıyla kaplıdır ve çevre halkı tarafından kutsal sayılır. Efsaneye göre, yıllar önce Denizli merkezindeki askeri birlik olan Tugay'ın inşası için bu ağaçlardan kereste kesilmiş, ancak yapılar sabaha kadar ayakta duramamış ve sonunda askerler keresteleri geri getirerek buraya atmıştır (Türktaş, 2012: 299-300).

68. Karagözler Çamı Efsanesi (Denizli)

Karataş köyünde Karagözler Çamı olarak bilinen ve halk arasında dualı olarak tanınan bir çam ağacı bulunmaktaymış. Köylüler, sütlerini pişirirken kesilirse ya da

yoğurtları ekşerse, bu çam ağacından çırpı getirip sütlerini onunla pişirirlermiş. Böylece sütleri kesilmez ve yoğurtları ekşimezmiş (Türktaş, 2012: 259).

69. Babadağ I Efsanesi (Denizli)

Babadağ zaman zaman güçlü sesler çıkararak sanki deprem oluyormuş gibi gürlermiş. Köylüler, bu sesleri duyduklarında, “Babadağ'daki baba inliyor, bir hayır bekliyor” derlermiş. Bu söylenti üzerine, Babadağ'daki baba için bir adakları olanlar hemen adaklarını yerine getirirmiş (Türktaş, 2012: 246).

70. Dede Ağacı Efsanesi (Denizli)

Uğurlu Köyü’nde aşırı kuraklık yaşanır ve köylüler su sıkıntısı çeker. Köy halkı, Dede Ağacı olarak bilinen çitlik ağacının yanına toplanır. Burada yatan dedenin hürmetine Allah'a yağmur duası ederler. Dualarının ardından yağmur yağar ve köyün su ihtiyacı karşılanır. Köylüler, adaklarını bu ağaca keser ve dua ettikleri mekânı kutsal kabul eder. Ağacın herhangi bir dalına dokunulmaz çünkü o dalın kutsal olduğuna inanılır (Acar, 2013: 203).

71. Babadağ Efsanesi IV Efsanesi (Denizli)

Babadağ'ın etrafında sağ ve solunda yer alan küçük dağlar, sanki Babadağ'ın kollarını açarak onları kucaklıyormuş gibi durur. Bu nedenle bu dağ grubuna Babadağ adı verilir (Türktaş, 2012: 247).

72. Çökelez Dağı II Efsanesi (Denizli)

Küçük ve Büyük Çökelez dağları kardeşlerdir. Nuh'un Gemisi hakkında konuşurlarken Küçük Çökelez, mütevazı bir şekilde “Sana inmiştir, sen daha büyüsun” der. Büyük Çökelez gururla “Elbette, ben daha büyüğüm”der. Allah, mütevazı Küçük Çökelez'e Nuh'un Gemisini indirir. Gemi hala Küçük Çökelez'de olduğuna inanılır (Türktaş, 2012: 247).

73. 99 Numaralı Efsane (Denizli)

Beylerli kasabasında, yüzyıllık bir çalı ağacı kutsal olarak kabul edilir. Bir çobanın koyunlarını ağacın altında barındırmasına izin veren bir rüya sonrasında, köylüler ağacın kutsallığını korumaya özen gösterir. Ancak bir gün ağacın etrafının kirletildiğini belirten bir uyarıya rağmen, çoban dikkate almaz. Kısa bir süre sonra koyun sürüsüne hastalık bulaşır ve büyük bir kayıp yaşanır. Bu olay, köylülerin ağaca olan saygısını artırır (Türktaş 2012: 261).

74. 156 Numaralı Efsane (Denizli)

Büyükannem, Beycesultan'a ı ışık saçan bir çam ağacını gördüğünü anlatırdı. Fakat hiç kimse o çam ağacına zarar vermez, ona dokunmazdı. Bir vatandaş bir gün o çam ağacından bir şey kesip getirdi, ancak getirdiği şeyin başına felaket geldi. Bu olaydan sonra hiç kimse o çama dokunmamıştır (Osan 2006: 100-101).

75. 166 Numaralı Efsane (Denizli)

Erenler'in bulunduğu yerde, su kaynakları olan bir bölgede büyük bir meşe ağacı vardır. Bir gün, bu ağacı kesmek için işçiler getirilir. Ağacı kesen işçi, odunları taşıdığı sırada ayağı burkulur ve bir çadırın üstüne düşer. Ayak burkulması sonucu çadır alev alır ve yanmaya başlar. Çadır kısa sürede küle döner. Bu olayın ardından kimse o meşe ağacına zarar vermez (Osan 2006: 104).

76. 94. Efsane (Denizli)

Karataş köyünün, yerel halk arasında dualı olarak ün kazanmış bir çam ağacı bulunmuş. Köylüler, sütlerini pişirirken kesilirse veya yoğurtları ekşerse, bu çam ağacından topladıkları dal parçalarını kullanırlarmış. Bu şekilde sütleri kesilmez ve yoğurtları ekşimezmiş (Türktaş, 2012: 259).

77. 124. Efsane (Denizli)

Kale İlçesi'nde, Balcılar Kavağı adı verilen büyük bir çınar ağacı ve yanında bir pınar bulunur. Efsaneye göre, bir arı kovanının yerleştiği kavağın dalındaki balı tüketenler, bu durumdan rahatsızlık duyar ve kutsal saygı göstermek için çevrede mevlit okur, kurban keser ve halka dağıtır. Bu olayın ardından bölge kutsal bir yer haline gelir ve çınar ağacı ile çevresine “Balcılar Kavağı” adı verilir (Türktaş, 2012: 272).

78. Angut Kuşu Efsanesi (Denizli)

Çardak ilçesindeki Acıgöl'de yaşayan angut kuşuna dair bir efsane vardır. Bu kuş, geçmişte dürüst bir insanmış. Bir gün, iki çiftçi arasında tarla sınırı anlaşmazlığı çıkmış, ve bu kişi müdahale ederek “haklı olmalı” demiş. O anda bir angut kuşuna dönüşmüş. Angut kuşu olarak adlandırılan bu kuş, inanca göre tek eşli yaşar ve eşi ölürse yedi yıl boyunca eşsiz kalır. Efsaneye göre angut kuşu, “hak” dediği için adını almış ve insandan hayvana dönüştüğü için eti yenmez ve avlanmazmış (Türktaş, 2012:319).

79. Pelikan kuşu Efsanesi (Denizli)

Denizli'deki Acıgöl'de yaşayan ve Saka Kuşu olarak da bilinen pelikan kuşu, insanlara yardım ettiği için bu bölgede kutsal kabul edilir. Savaş zamanlarında Türk askerlerine su taşıdığına inanılan keseyle boğazında, halk arasında kutsal olarak görülür ve asla avlanmaz (Türktaş, 2012; 319).

80. Sandıraz Dağı Efsanesi (Denizli)

Çiçek Baba Dağı ile karşısındaki Atkuyruksallamaz Dağı arasında bir kavga çıkar. Dağlar birbirlerine top atarlar. Atkuyruksallamaz Dağı, topu Sandıraz Dağı'na ulaştıramazken, Sandıraz Dağı attığı toplarla Atkuyruksallamaz Dağı'nın tepesini uçurur. Bunun üzerine Atkuyruksallamaz Dağı, Sandıraz Dağı'na “Sen büyüsun, sen dırazsın!” der. Zamanla bu ifade, dağın adı olan “Sandıraz” olarak kalır (Önal, 2003; s.107).

81. Bozdağ Efsanesi (Ege)

Bozdağ Efsanesinde dağın görkemli ve mağrur bir şekilde tasvir edilir. Ayrıca, Bozdağ ile Kızdağı arasına başka bir dağ girdiğinde, Kızdağı bu duruma çok üzülür ve büyük bir üzüntü yaşar. Üzüntüsünden dolayı saçları dökülür ve kel kalır (Üsküp, 1994; 7).

82. Şehit Balıklar Efsanesi (*Kütahya*)

Balıklı havuzunda bulunan balıkların şehit olduğuna inanmayan bir sarhoş adam, haklılığını ispatlamak için balıkları bir tava içerisinde pişirmeye çalışır. Ancak, balıklar tavada pişmez. Bu duruma şaşırarak sarhoş adam, balıkları çöpe atmaya karar verir, ancak bu sefer evde yangın çıkar. Yangında sarhoş adam hayatını kaybeder, ancak balıklar çoktan havuza geri dönmüşlerdir (Yakın, 2017: 40).

83. Mehmetçik Çamı Efsanesi (*Kütahya*)

Vakıf köyünde anlatılan bir efsanede Mehmetçik, harp meydanında şehit düşer ve şehit olduğunda elinde bir çam filizi bulunmaktadır. Şehidin mezarının başına bu çam filizi dikilir. Zamanla, çam filizi dallanıp budaklanmadan göğe yükselir. Göğe yükselen bu ağaç, bir sembol olarak kabul edilir ve diğer ağaçlarla birlikte kutsal sayılır (Yakın 2017: 160)

84. Aşa Garı Efsanesi (*Kütahya*)

Köyde Aşa Garı olarak tanınan bir kadın yaşar. *Kadının namusu hakkında çeşitli dedikodular yayılır.* Bir köylü o yıl hacca gider ve orada Aşa Garı'nı görünce şaşırır ve utanır. Köye döndüğünde Aşa Garı'nın hiçbir zaman köyden ayrılmadığını öğrenir ve olanları köylüye anlatır. *Köylü utanç duyar ve Aşa Garı'dan özür diler.* Aşa Garı'nın mezarı olduğu düşünülen yer yağmur duası için ziyaret edilir (Yakın 2017: 148).

85. 1174. Efsane (*Uşak*)

Bir gün, çınar ağacının yanındaki tarlası olan bir adam, ağacın dallarını kesmeye karar verdi. Ancak, çevredekiler ona zarar verebileceğini söyleyip dokunmamasını önerdiler. Adam dinlemedi ve ağacı kesti. Bu olaydan sonra, adamın kızı veya yeğeni olduğu söylenen bir kadın, ona bir musibet geldi. Birkaç kez evlenmesine rağmen mutlu olamadı ve aile dağıldı. Adam, çınar ağacının dalını ve kökünü kestiği gibi kendi ailesinin mutluluğunu da kaybetmiş oldu (Çelik, 2020: 561).

86. 1268. Efsane (*Uşak*)

Eren dalı kesildiği için üstüne yıkıldı. Ona da eren dalı bu demişler, tarlanın sahibi, bu tarlanın sahibi eren dalı demiş. O da keserken üstüne yıkılıyor. Onun altında kaldı adam. Beş kişi çıkaramadık, zor çıkardık. Adamı asılıyoruz biz, dalı kaldırsak iyiymişmiş. Adamın belinden aşağı ezildi. Ezildi de kaç sene öyle yer arabasıyla yaşadı. Öldü, iki-üç sene oluyor (Çelik, 2020: 594).

87. İsmi Belirtilmemiştir (*Manisa*)

Çobanlık yaparak yaşayan bir adamın, köy ile Subaşı arasında bulunan Kepirler adlı alanda eski bir mezara rastlaması ve mezarın bulunduğu alanda tuhaf olaylar yaşanması öne çıkarılır. Mezarın bulunduğu alanın sahipleri, bu alanla ilgili yaşanan tuhaf olaylardan sonra mezarı yok etmeye karar verirler. Ancak bu kararlarının ardından, tarlanın sahiplerine bir dizi talihsizlik gelir. Beklenmedik sağlık sorunları, ekonomik zorluklar ve diğer olumsuzluklar yaşanır. Sonunda, bu kişiler yaşadıkları zorluklardan bıkar ve köyden ayrılarak her şeylerini satarlar (Türkmen 2017: 116).

88. İsmi Belirtilmemiştir; memorat (*Manisa*)

Tarlada çalışırken, yanlarında taşlarla çevrili bir mezar olduğunu fark etmeyen akrabalarından biri, mola verip tuvalet ihtiyacını gidermek için yanlışlıkla mezarın yanına gider ve ihtiyacını yapar. Ancak hemen ardından hava açılır, sıcaklık artar ve

bir hortum çıkar. Hortum, tarlanın çeşitli bölgelerindeki buğday saplarını alıp mezarın yanına getirir ve hepsini saçar. Bu olayı fark eden kişi, saygısızlık yaptığını anlar ve diğerlerini dedenin mezarına zarar vermemeleri konusunda uyarır (Türkmen 2017: 204-205).

89. Sığın Dağı Efsanesi (Muğla)

Muğla, savaş zamanında dağdan bir ses yükselir: "Askerler! Dağın ardına sığın" denir. Askerler bu talimatı izleyerek dağa sığınır. Bu olaydan sonra dağa "Sığın Dağı" adı verilir (Önal, 2003; 193).

90. Kızlar Kayası 4 Efsanesi (Uluborlu)

"Kızlar Kayası Efsanesi"nde, avcı kadınlar, doğadan topladıkları otlar ve avladıkları hayvanlarla beslenerek mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürürler (Yıldırım, 2006: 178).

91. Efsane, ismi belirtilmemiştir. (Uluborlu)

Senirkent'e gelen bir kadının özverili yaşam tarzı anlatılır. Yaz aylarında ovadaki küçük arazisini eken kadın, etraftan gelen yardımları reddeder ve kendi emeğiyle geçinmeyi tercih eder. "Elim ayağım tutuyor, bedava para almam" diyerek, kendi ayakları üzerinde durmanın değerini vurgular ve yaşamına şükreder.

92. Buğday Efsanesi (Isparta)

Atabey Ertokuş Medresesi duvarında bulunan bir taşın üzerindeki resimlerle ilgili bir efsane anlatılmaktadır. Efsaneye göre, kadınlar imece usulüyle ekmek yaparken, bir kadın, çocuğunun tuvaletini yapması üzerine telaşla yufkadan bir parça

kopararak çocuğun altını temizlemiş. Allah'ın nimetine saygısızlık ettiği için kadın aniden taş kesilmiş. Bu olay, medresenin duvarındaki taş üzerindeki resimlerde anlatılır ve Atabeylilere ibret vesikası olarak aktarılır (Göde, 2002: 335).

93. Gelincik Ana Efsanesi (*Isparta*)

Efsanesi göre, dağın zirvesinde türbe olmamasına rağmen göçebe Türkler 9-10 saatlik yürüyüşle buraya çıkar. Romatizma ve diğer ağrıları olanlar, tepedeki mağaraya ayaklarını sokarak şifa ararlar. Yakın zamana kadar bu dağda adaklar sunulurdu. Ayrıca, dileklerini gerçekleştirmek isteyenler, dağın eteklerindeki kuyuya taş atarak dilek dilerler (Tanyu, 1973; s.66).

4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

94. Mine Hatun Efsanesi (*Diyarbakır*)

Mine Hatun efsanesi, aşkı uğruna büyük fedakârlık yapan bir genç kadının hikâyesini anlatır. Kralın kızı Mine Hatun, hapisteki sevgilisi için din değiştirir ve onunla birlikte kaçır. Kocasını yatalak olduğu için dergâhın tüm hizmetini üstlenen Mine Hatun, hem sevgilisi hem de dini inancı uğruna fedakârlık yapmaktadır (Helimoğlu 1993; 92).

95. Kırklar Dağı Efsanesi (*Diyarbakır*)

Diyarbakır'da bulunan Kırklar Dağı, kırmızı topraklı ve meşe ile dut ağaçlarıyla kaplıdır. Dağda, kırk erenlerin ruhlarının dolaştığına inanılır ve bu nedenle mezar bulunmaz. Efsanelere göre, bir kişi öldüğünde, yanında kalbi temiz birinin de öldüğüne inanılır. Yaz mevsiminde dağa gidilerek dileklerde bulunulur ve dileklerin 40 gün içinde gerçekleşeceğine inanılır. Ziyaretçiler adak kesip dua eder, ancak

ağaçlara zarar verilmez, çünkü bu kötü şans getireceğine inanılır (Ergun 2012: 735-736).

96. Bizden İyiler Efsanesi (*Diyarbakır*)

Efsanede, köydeki kadınlara doğumlarında yardımcı olan bir ebe figürü anlatılmaktadır: “Senem Bacı isimli bir ebe varmış. Köydeki kadınlar, doğumlarında onun yardımına başvururlarmış (Helimoğlu, 1993: s.354).

97. Memik Dede Efsanesi (*Gaziantep*)

Memik, dürüst, iyi niyetli ve harama karşı hassas biriydi. Kazancını helal yollardan elde etmek için adil bir şekilde çalışır, bir kısmını da gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için harcardı. Ağaçların korunmasına büyük önem verir ve plansız ağaç kesimini ciddi bir suç olarak görürdü. Bir gün, arkadaşı Abası, kurumuş dallar ve yaşlı ağaç gövdeleriyle geldiğinde, Memik kesmeye dayanacak gücü kalmadığını ifade etti. Bu olay, Memik'in doğaya olan sevgisini ve koruma duygusunu vurgular (Özdemir 2003, 178).

98. Kaba Pala'nın Gazabı Efsanesi (*Gaziantep*)

Köydeki dev palamut ağacına "kaba palamut" deniyormuş. Bir gün bu ağacı kesip köye getirdikten sonra, şiddetli yağmurların sel baskınlarına ve güçlü fırtınaların yaşandığı bir dönem başlamış. Köy büyük zarar görmüş (Başarkanoğlu 2010: 86).

99. Palamut Ağacı ve Halil Baba Efsanesi (*Gaziantep*)

Köydeki palamut ağacının bulunduğu yerin eskiden kutsal bir mekân olduğuna inanılıyormuş. Halil Baba adında birisi, bu yerde bir yatır olduğunu gördükten sonra ağacın etrafını çevirmiş. Ağaçların yakılmasının büyük bir günah olduğuna inanılan bu yerde, köyden ağaçları yakan herkesin kör olduğu şeklinde bir söylenti yayılmış (Başarkanoğlu 2010: 87).

100. Kan Akıtan Ağaç Efsanesi (*Gaziantep*)

Bir aile, Taşbaş Tepesi'ni ziyaret ettiğinde, yedi kız kardeşin mezarlarının bulunduğu alanda bir ağacın dalını kesmeye karar verir. Fakat kesilen dalın yerinden kan akmaya başlar. Kadın, bu olayı gördükten sonra eşine, "Sen onların ruhlarını üzdün, bu ağaçlar kutsal ağaçlardır" diyerek, yedi kız kardeş adına Yasin-i Şerif okur (Başarkanoğlu 2010: 88).

101. Çalık Ağacı Efsanesi (*Gaziantep*)

Zeyrat Tepesi'nde yer alan çalık ağacı, Hz. Ali'nin uğradığı ve atını bağladığı kutsal bir mekân olarak bilinir. Rivayete göre, Hz. Ali'nin bu ağacın altında namaz kıldığı ve dua ettiği söylenir. Bu nedenle, bölgeye bir türbe inşa edilmiş, ancak zamanla türbenin harap olduğu aktarılmıştır. Ağaç, Hz. Ali'nin dokunuşuyla kutsal kabul edilirken, ağacın tam altında bulunan öksürük deliği olarak bilinen oyuktan geçirilen çocukların şifa bulacağına inanılır (Başarkanoğlu 2010: 87-88).

102. Ağaçların Kutsallığı Efsanesi (*Mardin*)

Bir adam ağaçları kesip odunları kamyonuna yüklemiş. Ancak kamyon, yüklenen odunlarla birlikte çalışmamış. Adam, aracı çalıştırmak için uğraşmış, ama nafile. Sonunda, odunları kamyonun üstünden indirmiş ve o zaman kamyon çalışmış. Adam, kesilen ağaçların kötü enerji taşıdığını düşünerek endişelenmiş. Bu durumu düzeltmek ve kötü olaylardan kurtulmak için büyükbaş bir hayvanı kurban keserek bu kötü enerjiden arınmaya çalışmış. Bu olayın ardından Savur'da kimse ağaç kesmeyi bırakmış (Sancak 2008: 109).

103. Kutsal Çınarın İntikamı Efsanesi (*Mardin*)

Köyde kutsal kabul edilen bir çınar ağacını kesmek isteyen bir grup insan, uyarılara rağmen ağacı keser. Ancak, bu eylemin ardından köyde doğal afetler ve talihsizlikler artar. Köylüler, bu olayın ağacın intikamı olduğuna inanır ve kesilen

ağaç için törenler düzenlerler. Bu olay, çevredeki insanların kutsal kabul ettikleri ağaçlara olan saygısını artırır (Sancak, 2008: 110).

104. Leylek I Efsanesi (Mardin)

Eskiden ünlü ve varlıklı bir tüccar varmış. Bir gün bir fakir kadın, ondan buğday dilenmiş. Ancak tüccar acımasızca kadını reddetmiş. Kadın, aç ve çaresiz olduğu için bir kez daha tüccarın kapısına gitmiş ve yine buğday istemiş. Tüccar, bu sefer kadına çıplak bir şekilde ağaca tırmanmasını söylemiş. Kadın ağaca tırmandığında, tüccar onunla alay etmeye başlamış. Fakat bu alay, Allah'ın cezasına maruz kalmış ve tüccar bir leylek olarak yaşamaya mahkûm olmuş (Sancak, 2008: 96).

105. Efsane - İsim belirtilmemiş (Adıyaman)

Bademcik köyünde ağaçlar kutsal sayılır ve kesilmeleri yasaktır. Bir kişi, bu kutsal ağaçlardan kesip satmaya kalkarsa, büyük bir felakete uğrar ve pişman olur. Bir bekçi, uyarılara rağmen ağaçları kesip sattıktan sonra evi ve malı sel alır ve kendisinden bir daha haber alınamaz. Bu efsane, köydeki insanların kutsal kabul ettikleri ağaçlara olan saygılarını yansıtır (Tozlu 2011: 134).

5. İç Anadolu Bölgesi

106. Kanlı Pelit Efsanesi (Aksaray)

Ali Baba, Hasan Baba'yı şehirde evliyalık yapmaya davet ettiğinde, birbirlerine taş ve pelit ağacı atarak ulaştıkları söylenir. Hasan Baba'nın attığı pelit dalının Ervah Kabristanlığının kapısına düştüğü ve günümüzdeki Kanlı Pelit'in o ağaca ait olduğu rivayet edilir. "Kanlı Pelit" adını almasının sebebi, tepesine odun kesmek için çıkan bir kişinin düşerek kanlar içinde kalmış olmasıdır. Bu olay nedeniyle kutsal kabul edilen ağacın pelidi de yenmemektedir (Aydoğan 2018: 210).

107. Merkepli Baba Efsanesi (Aksaray)

Kış mevsiminde bir çoban, sürüsüyle eve dönerken dere taşar. Derenin suyu çekilirse kara koçunu Allah'a kurban edeceğine söz verir. Ancak çobanın asıl niyetinin kan akıtmak olduğunu düşünerek, koyunun üzerindeki bir biti öldürür. Bu olayın ardından çoban ve sürüsü taş kesilir (Alptekin, 2014: 76- 77).

108. Göz Ziyareti Efsanesi (Sivas)

Kıranyurdu köyünde bulunan Göz Ziyareti, suyun kaynağıdır. Yöre halkı, bu suyun Boz atlı Hızır tarafından korunduğuna inanır. Ritüellerle adaba uygun davranılması beklenir. Saygısız davrananlara karşı anlatılan hikayelerde, kesilen ağacın kötü rüyalara neden olduğu düşünülerek ağaç geri getirilir, palıt ağacını sökmeye çalışan işçilere saldıran bir yılan çıkar. Değirmencilerin müşteriden fazla para alması sonucunda görünmez sopalarla dayak yemesi de anlatılır. Köy delisi Şaban'ın Göz'e geldiğinde ağlaması, diğerlerinin göremediklerini gördüğüne inanıldığı için önemlidir (Hatunoğlu, 2003: 326).

109. Akdağ Erenleri II Efsanesi (Sivas)

Akdağ'ın zirvesinde yatan Akdağ Baba, Hz. Ali'nin müshibi olarak bilinir. Onun mezarı dağın tepesindedir ve toplama taşlardan yapılmıştır. Yakınında bir taşta Hz. Ali'nin atının izleri olduğuna inanılır. Dağın tepesindeki düzlüğe ise "Kırklar Meydanı" denir ve burada Kırklar adı verilen dervişler semah dönerler (Kutlu, 2001; s. 35).

110. Kazancığın Karababa Efsanesi (Sivas)

Turna Dağı'nda bulunan Yedi Kardeşler türbelerinden biri olan Karababa'dır. Savaş sırasında buradaki ağaçlar devrilmiş ve taşlar derelere dökülmüş, ancak savaşın ardından her şey eski haline dönmüştür. Çevresinde hiç ardıç ağacı olmamasına rağmen, ziyaret yerinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçların

Karababa tarafından dikildiği söylenir ve ağaçlardan bir dalı koparanlara büyük musibetler geldiği anlatılır. Ayrıca, türbede altın olduğuna inananlar vardır, ancak altın arayışında olanlar, yaptıkları kazıların ertesi gün eski haline döndüğünü ve çukurların kapanıp taşların yerine geri geldiğini görürler (Özen, 2001: 252-253).

111. Tecer Dağı Efsanesi (Sivas)

Sivas'da bulunan Tecer Dağı, Hz. Peygamber döneminde Kâbe'nin onarımı sırasında diğerk dağlar Kâbe'ye gitmiş, ancak uykuda olan Tecer Dağı bu fırsatı kaçırmıştır. Bunun üzerine Tecer Dağı üzölmüş ve ikiye ayrılmış, ortasından bir su kaynağı çıkmıştır. Hz. Muhammed, Tecer Dağı'nı teselli etmiş ve bu suyun insanlar için tatlı olacağını söylemiştir. Günümüzde hala bu dağdan çıkan su, bölgedeki tarım ve insanlar için önemli bir kaynaktır (Özen, 2001: 282).

112. Ziyaret Tepe Efsanesi (Yozgat)

Ziyaret Tepe'deki ormanlık alanda, en yüksek tepede bulunan bir evliyanın türbesine yapılan ziyaretler, halk arasında yağmur duası için gerçekleştirilir. Ziyaretlerden sonra, köye gelmeden önce yağmur yağmaya başlar. Bu ormanın yaş ağaçlarına dokunulmaz, çünkü bu alanın felaketleri evliya tarafından korunduğuna inanılır. Ancak Hacı Hüseyin, bu inançları kabul etmez ve ağaç kesmek için Ziyaret Tepe'ye gider. Ancak baltayı ağaca vurduğunda kendi ayağına zarar verir ve sakat kalır (Karadavut, 1992: 272).

113. Dede Dağı Efsanesi (Yozgat)

Yerköy köyünde bulunan “Dede Dağı” adını taşıyan dağın eteğinde, iki kişi yaşadıkları doğaüstü olaylarla karşılaşırılar. Birinci kişi, rüyasında suçlu olduğuna dair bir işaret görür ve vücudu deformasyona uğrayarak ölür. Diğerk kişi, odun toplarken duyduğu uyarılara aldırmaz ve sonunda hayvanları ve kendisi ölür. Bu olaylar, dağdaki ağaçların kesilmemesi gerektiği inancını pekiştirir (Ergun, 2012: 888).

114. Aptal Dağı Efsanesi (Yozgat)

Gevencik köyü yakınındaki Akdağ'da bir mezar, bölge halkı arasında dolaşan bir efsaneye konu olmuştur. Yedi evliyanın ölüm anında attığı çöplerden biri Aptal Dağı'na düşer ve burada vefat eden bir evliyanın mezarını oluşturur. Köylüler bu mezarı evliyanın kabri olarak kabul eder, sık sık ziyaret ederler. Turlahan köyü yakınındaki koruluk ise kesildiğinde başa musibet getireceğine inanılan kutsal bir alandır. Bir köylü, bu koruluğu keserek iki çocuğunu kaybettiğini ve bacasının sakatlandığını anlatarak inancı destekler (Ergun, 2012: 1014-1015).

115. Gök Dağı Efsanesi (Yozgat)

Yozgat'ta derlenen "Gök Dağı Efsanesi", Gök Dağı olarak adlandırılan bir dağın, hasta bir gelini rüyasında insan gibi sararak ona iyileşme sağladığı bir efsaneyi anlatır. Bu efsane, genellikle dağların, insanlar arasında özel ve kutsal varlıklar olarak algılanmasına ve onlara atfedilen doğaüstü güçlere bir örnek olarak kabul edilir (Korkmaz, 1987; 27).

116. Üçkaraağaç Efsanesi (Yozgat)

Seyit İlyas Hazretleri, iki kardeşiyle birlikte Yemen'den gelerek Üçkaraağaç Köyü'ne yerleşir ve köyün adını Üçkardeşler koyar. Daha sonra köyün adı Üçkaraağaç olarak değişir. Halk arasında, bu ailenin çocuklarının çoğunun sakat olmasının sebebinin, kadının geyiği sağlaması olduğuna inanılır (Karadavut 1992, 266).

117. Eğilen Kavak (Yozgat)

Duman Ağa'nın karısı, Hıdırellez gecesi kavakların anormal bir şekilde eğildiğini fark eder ve bunu komşularına haber verir. Başlangıçta komşular şüpheyle yaklaşırlar, ancak kadın bir kavağa yemenisini bağlar ve sabahleyin hala yerinde

olduğunu göstererek olayı anlatır. Bağlanan yemeni hala yerinde olduğu için insanlar bu olaya inanır ve kadının gözlemi doğrulanır (Karadavut, 1992: 279).

118. Gelin Kayaları Efsanesi (Yozgat)

Yozgat, bir kız, başka bir köye gelin edilmek üzereyken, seven başka biri gelin alayının önünü keser ve tüm erkekleri öldürür. Kız, bu tehlikeden kurtulmak için dua eder ve dua ettiği anda taşa dönüşür. O an, açan lalelerin kızın gözyaşları olduğu anlatılır (Karadavut, 1992: 170).

119. Çamlar Asker İmiş Efsanesi (Ürgüp)

Ürgüp ilçesine bağlı Akçaören köyü sınırlarındaki çamlık, Hodul Dağı'nın kuzey yamaçlarında yer alır. Efsaneye göre, bu çamlar aslında geçmişte Müslüman askerlerdi ve zor durumda kaldıklarında Allah'a yalvararak ağaç formuna dönüşmüşlerdir. Kesilmesi uğursuzluğa yol açar ve tohumları başka yerlerde yeşermez (Alptürker, 2013: 181-182).

120. Ardıç Ağacına Dönüşen Derviş Efsanesi (Nevşehir)

Köye gelen bir derviş, genç bir kadından yardım ister. Kadın, kaynanasının itirazlarına rağmen az yağ bulup bir yufka ekmeğe sürerek dervişe verir. Derviş, aldığı bu yardım için dua eder ve yola devam eder. Ancak kısa süre sonra köy halkı, dervişini takip eder ve saldırmaya başlar. Derviş, köylülerin saldırısına karşılık vermeden, taşlanırken “Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin!” der ve ardıç ağacına dönüşür. Köylüler, bu olayı görünce dervişini kutsal biri olarak kabul ederler ve ardıç ağacını kutsal sayarlar. Bu olaydan sonra ardıç ağacı o bölgede kutsal bir simge haline gelir (Alptürker, 2013: 179).

121. Yılanın Bedduası Efsanesi (Nevşehir)

Kızılırmak nehri yakınlarında bir yılan yuvası bulunur. Bir kadın yavru yılanları öldürünce, yılan annesi intikam almak için nehre girer ve her yıl birilerini alır (Alptürker, 2013: 170).

122. Çolaklar Efsanesi (*Nevşehir*)

Adam, balıkları evine getirerek pişirmek için ateşi yakar ve balıkları saçın üzerine dizerek pişirir. Ancak balıklar, saçın üzerinden sıçrayarak tekrar yerlerine geri dönerler ve saçta kalan tarafları yanar. Balıklar giderken, kendilerini yakalayan adama beddua ederler: "Olduğun yerde çolak ol, bizi tutan elin hiç hareket etmesin." Adam, bedduanın etkisiyle olduğu yerde çolak kalır. Bu kabileye de "Çolaklar" denir (Karadavut, 1992: 195).

123. Kızlar Pınarı Efsanesi (*Ankara*)

Kalecik ilçesinde Hasangîl lakaplı bir aile var. Ancak, ailenin ekmeği bereketli değil. Köylüler, bunun nedenini anlatılan bir olaya bağlarlar. Bir akşam tarladan dönerken Hasangiller, köy mezarlığı ve bir pınarın yanından geçerler. Pınarda üç kızın yıkandığını görürler, ancak kızları yakalayamadan birini alırlar. Eve getirilen kız, ekmek yapılırken hamur bir türlü bitmez. Kızın akıtmasıyla hamur hemen bitiverir. Ancak, kız ertesi sabah tekrar pınara götürülür ve kaybolur. Ardından pından bir hafta boyunca kan gibi su akar, tuhaf gürültüler işitilir. Bu olayın ardından pınara "Kızlar Pınarı" adı verilir. Hasangilin evinde bereket kalmaz (Sakaoğlu, 1978: 142-143).

124. Hodul Dağı Efsanesi (*Konya*)

Konya yer alan Hodul Dağı, Kâbe'nin yapımında kullanılan taşlardan birini taşıdığı ancak geri götürdüğü için lanetlendiği rivayetiyle meşhurdur. Dağın eteğinde bulunan alıç ağacına fitik olanlar gelir, dileklerini diler ve gömleklerini asarlar. Bu ritüel, özellikle çocuk yaşta gelenler üzerinde daha etkili olduğuna inanılır (Ergun, 2012: 545).

125. Zive Efsanesi (Konya)

Zive köyünde muazzam bir kavak ağacı yer alır. Bir düğün sabahı, yeni gelin kavak gölgesindeki çeşmeye su almaya gider. Tam o sırada, kavak ağacının secde ettiğini fark eder. Gelin, bu olayı kayıncıvalidesine bildirir (Emiroğlu, 1993: 120).

126. Sandraz Dağı Efsanesi (Konya)

Konya yöresinde dilden dile dolaşan Sandraz Dağı Efsanesinde, Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı'nın birbirine kardeş olduğuna dair bir inanış vardır. Bu dağlar, yörenin önemli coğrafi unsurları olarak kabul edilir ve çeşitli mitlere konu olmuştur (Önal, 2005: 191-193)

127. Yenmeyen Balıklar Efsanesi (Konya)

Tekkede yaşayan bilge çift, kadının ağaca ilıştirdiğı bilezikle, kocanın getirdiğı özel bir yaratık vasıtasıyla Ilıca Çayı'nın kaynağına balıkların gelmesini sağlarlar. Balıkların uğurlu olduğuna inanan köylüler, bu balıkları yakalamaz ve tüketmez, çünkü yakalayanların şanssız olacağına dair bir inanış hüküm sürer (Emiroğlu, 1993: s.291).

128. Amazonlar Efsanesi (Konya)

Beyşehir Gölü kıyısında yaşayan ve Amazonlar olarak tanınan kadın savaşçılar, Büyük İskender'in ordusuyla yüreklice savaşırılar. Savaşın kaybedileceğini anladıklarında, teslim olmak yerine ölmeyi seçerler ve topluca göle atlarlar. Rivayete göre, kadınlar bu noktada balıklara dönüşürler (Emiroğlu, 1993:201).

130. Kadıhamı Efsanesi (Konya)

Konya'da yaşayan Raziye Hatun'un kocası savaşta şehit düşer. Raziye Hatun, cesaretiyle tanınır ve kocasının yerine savaşmak ister. Ancak Sultan, savaşın erkeklere

özgü olduğunu söyleyerek onu eve gönderir. Zamanla Sultan düşmanlar tarafından kuşatılır. Bir süvari gelir ve Sultan'ı kurtarır. Bu cesur kişi, herkesin şaşkınlığına Raziye Hatun'dur. O, ün kazanarak Kadınhanı'nı yaptırır ve tarihe adını yazdırır geçer (Emiroğlu, 1993: s.238-239).

131. Erenler Tepesi Efsanesi (*Çorum*)

İskilip'in merkezindeki Erenler Tepesi'nde Kırk Kızlar bulunur. Bir savaşta tüm erkeklerin ölmesiyle kızlar, kendilerini korumak için savaşırlar. Şehit olan kız arkadaşlarını korumak için taşlarla mezarlarını örerler. Son kalan kız ise kendini taşların arasına gömer (Bahadır, 2005; 234).

132. Kedi ve Köpek Efsanesi (*Karaman*)

Bir zamanlar Bursa'ya ilim öğrenmeye giden Kara Şıh ve Havii Şıh, dönüş yolunda Ermenek Ardıçkaya köyünde dinlenirken bir düğüne davet edilirler. Ancak düğünde yaşanan tatsız bir olay üzerine Şıhlar, beddua etmişlerdir. Bu bedduanın etkisiyle gelin ve damat kedi ve köpeğe dönüşmüştür. Şıhlar, halka öğütler verip düğün sahiplerinden özür dilerler. Sonunda, ayağının altından toprak alıp, gelin ve damadın eski hallerine dönmesini sağlarlar. Bu olay, yanlış anlamaların ve bedduaların ardından gelen özür ve affetme sürecini anlatır (Özer, 2023:521-522).

133. İmze Sultan Türbesi Efsanesi (*Karaman*)

Çalçaklılar kasabasında, İmze Sultan'ın özel eşiği otlandığı yerlerde hiç ot bitmemesine sebep olan bir efsane vardır. Bir gün başka birisinin tarlasına giren eşek, tarla sahibi tarafından durdurulur. İmze Sultan, bu duruma beddua eder ve o günden sonra o bölgede ot bitmez. Aynı zamanda eşiğin otladığı Keseyeri adlı yerde bereketli bir ekim olduğuna inanılır (Türktaş, 2012: 291).

134. Koca Doksan Efsanesi (*Karaman*)

Divle köyünde tam yedi yıl süren kıtlıktan sonra ettikleri buğday ve arpa bereketlenmiş. Bu dönemde sadece "Başlamışın Nesli" olarak bilinen bir aile hayatta kalmış. Soyadı uygulamasının başladığı dönemden gelen bu aile, diğerleri Mersin'e göç etmiş (Özer, 2023: 533-534).

135. Çullu Hoca Efsanesi (Karaman)

Çullu Hoca, kuraklık yılında yapılan yağmur duasında, "Beslemeyeceğin kullarını niye yarattın?" diye sitemde bulunmuş. Kısa süre sonra şiddetli bir yağmur başlamış. Ancak yağmur o kadar şiddetliymiş ki, hazırlanan yemekler ve erzaklar seller tarafından sürüklenip götürülmüş (Özer 2023: 643).

136. Efsane adı belirtilmemiştir. (Karaman)

Hacı Ömer adındaki bir kişi, sadece kendi tarlasına yağmur yağması için dua edermiş. Ancak yağmur, onun ekili alanına zarar verince hatasını fark etmiş. Artık sadece kendi çıkarlarını değil, tüm köy halkının tarlalarına yağmur yağması için dilekte bulunmuş: "Cümle âlem tarlasına, cümle âlem tarlasına" (Özer, 2023: 644).

137. Avcı Mehmet Efsanesi (Kırşehir)

Kırşehir'in Geycek köyünde yaşayan Fatma Bacı, her gün dağda bir geyik tarafından sütü sağlanır. Bir gün, geyik avcılar tarafından öldürülür. Olayı gören Fatma Bacı, "ah geyikcik, vah geyikcik!" diyerek avcılara beddua eder. Kısa bir süre sonra, avcı ölür ve köy "geyikcik" sızlanmalarının etkisiyle Geycek adını alır (Gönen, 2004: 182-183).

138. Keçi Efsanesi (Niğde)

Milli Mehmet, yolda bulduğu bir oğlağı yanına alır ve ona bakar, korur. Bu efsane, insanların hayvanlarla olan bağlarını ve karşılıklı yardımlaşmanın önemini vurgular. Milli Mehmet, oğlak büyüdükçe atların yürütmesinde zorlandığını fark eder. Bu durumu düşünerek, oğlağı kucaklayarak, gidecekleri yere kadar kucağında taşır (Sönmez, 1994; 394).

139. Taş Olan Anne ve Oğlu ile Askerler Efsanesi (Niğde)

Niğde’de düşmanlardan kaçan bir anne, kucağındaki çocuğuyla birlikte mağaraya sığınır. Düşmanın eline düşmemek için taş olmayı dilerler ve bir anda taşla dönüşürler. Mağaraya bakan askerler, taşlaşmış kadını görünce şaşırır ve onlar da taş kesilirler (Sönmez, 1994: 316).

140. Yılan Kaya Efsanesi (Niğde)

Kadın, hayvanlara özenle bakar. Çukurova’dan gelen bir aşiret obasından bir genç kız, titizlikle kıl keçi yavrularını otlatmaya götürdüğü anlatılır (Sönmez, 1994: s.325).

6. Karadeniz Bölgesi

141. Kuraklık Efsanesi (Artvin)

Yıllar önce, Şavşat’ın Ziyaret köyünde uzun bir kuraklık yaşanmış. Köylüler yaylaya göç etmiş, ancak bir veli köyde kalınması gerektiğini söylemiş. Velinin uyarısını dinleyenler geri dönmüş, sonra da Topkulu Dağı’ndan gelen aşırı yağışlar felakete dönüşmüş, yaylada kalanlar yok olmuş (Işık, 1998: 51).

142. Ziyaret Efsanesi (Artvin)

Kirazlı köyünde yaşayan bir adam, ulu çınarı kesmek ister. Ağaca vurduğunda kırmızı kan akması sonrası oğlu hayatını kaybeder. Köy halkı, çınarın altında bir veli olduğuna inanır ve burası ziyaret yeri olur. Perşembe ve cuma günleri buraya

gelenler dileklerini yerine getirmek veya şifa bulmak için dua ederler (Işık, 1998: 53).

143. Güngörmez Dağı (Artvin)

Yusufeli'nin Tekkale bölgesindeki Güngörmez Dağı'nda bulunan pınarın gece aktığı, gündüzleri ise bir damla su vermediği söylenir. Bu özelliği nedeniyle dağa "Güngörmez Dağı" adı verilir. Ayrıca, dağdaki küçük göllere taş atıldığında veya küçümseyen sözler söylendiğinde, gölün etrafına su ve ateş saçtığına inanılır (Işık, 1998: 73).

144. Kocakavak Efsanesi (Samsun)

Çarşamba'ya bağlı Kocakavak Köyü'nde efsanelere konu olan bir çınar ağacı bulunur. Eski zamanlarda, köydeki Rumlar altınlarını bu ağacın altına gömmüş ancak savaşı kaybettikleri için geri alamamışlar. Yıllar sonra yapılan kazılarda başarısızlıkla sonuçlanmış ve köylüler altınların olduğu alanı dokunmamaya karar vermiş. Köy, bu olaydan sonra "Kocakavak" olarak anılmıştır. Halk arasında, ağaçtan gelen esrarengiz seslerin sabah ezanı vaktinde duyulduğu ve burada yaşayan eski Rumların ruhlarının konuştuğuna inanılır (Akçay, 2018: 52-53).

145. İsmail Dede Efsanesi (Amasya)

Çamlık Dede ve İsmail Dede'nin hikayesi, ağaçları kesmemeleri ve eve getirilen odunun atıldığında çıkan ateşin sabah geri götürülmesini anlatır. Ayrıca, Evliyaların üzerinde bir pınarın bulunduğu ve önünde küçük bir göl olduğu belirtilir. Bu suyun taşmadığı ve dışarıya akmadığı vurgulanır (Balaban, 2013: 125).

146. Karaağaç Dede (Garip Dede) Efsanesi (Amasya)

Köyün üst kısmında, "Ferace Duvarı" olarak bilinen bir alan vardı. Burada feraceler asılır ve mumlar yakılırdı. Altında ise büyük bir karaağaç bulunurdu. Ancak, köy heyeti kararıyla bu ağaç kesilip satıldı. Aynı yıl içinde köyü etkileyen

bir felaket yaşandı. Harmanın içindeki elli altmış malın tamamı kayboldu. Kavaklar, söğütler ve tarlalar da zarar gördü (Balaban, 2013: 575).

147. Topuzlu Evliya (I) Efsanesi (Amasya)

Evliyaların yakınındaki ağaçlar genellikle kesilmezdi, ancak bir evliyanın yakınındaki tarladaki büyük bir pelidi kesildi ve köylüler bu pelidin yakınında yaşayan birine satıldı. Ancak uyarılara rağmen, alıcı pelidi kesip aldı. O gece, adamın evi, ahır ve samanlığı tamamen yandı (Balaban, 2013: 588).

148. Kurtbaba (III) Efsanesi (Amasya)

Amasya'da yaşayan bir adam, Kurt Baba'nın ölümünden sonra yolda devrilen bir pelit ağacını kağnısına yükleyip evine götürmüştü. Ancak o gece uyuyamamış, kurtlar gelip rahatsız etmiş. Sabah olduğunda hemen peliti geri götürmüştü ve orada yakacaklarına dair bir ifade kullanmış. Eskiden yatır olmayan yerlerde kurtların mezarın etrafında yattığına inanılmış (Balaban, 2013: 592).

149. Katır Efsanesi (Amasya)

Hız. İbrahim'in yanmasıyla ilişkilendirilen bir olay anlatılır. Efsaneye göre, katırın insanlık değerlerine olan sadakati sınanır ve sonuç olarak lanetlenir. Hız. İbrahim ateşe atıldığında, kadın ve katır çam ağacı odunlarını getirir. Ancak Allah, katıra lanet eder ve ona zürriyet vermez. Bu nedenle, katır ile eşeğin birleşmesinden meydana geldiği söylenir (Balaban, 2013: 519).

150. Baykuş - Memorat (Amasya)

Bir adamın, bir baykuş yavrusunu vurduktan sonra yaşadığı olumsuz durum anlatılır. Olaydan kısa bir süre sonra, adamın bir gözü tamamen kapanırken, diğer gözü de yarı kör olur. Doktorlar, bu duruma çözüm bulamazlar (Balaba,n 2013: 155).

151. Sırıklı Dede Efsanesi (*Amasya*)

Efsanede dedenin ağanın yanına gitmek için eşeği kullandığına anlatılır (Balaban, 2013: 602).

152. Çermik Evliyası Efsanesi (*Amasya*)

Adam, Çermik evliyasının kabri etrafındaki ağaçları kesmek istediğinde, bu isteğine karşı çıkanlara meydan okur. Ancak, ağaçları kesmeye kalkıştığı anda aniden gözü şaşlı olur ve ağzı eğrilir. Bu olayın ardından arazi sahipleri, ağaçları sadece dallarını budamakla yetinirler ve bu nedenle büyük sıkıntılar yaşarlar. Kesilen ağaçları isteyen adam ise kısa bir süre sonra ölür (Balaban, 2013: 130).

153. Anahkızlı Efsanesi (*Amasya*)

Bir anne ile kızı, akarsuda yıkanırken haramilerden korkarlar. Dualarının etkisiyle ikisi de taşa dönüşür. Etraflarında dik gibi gözüken ağaçlar vardır. Köylüler, bu taşları kutsal kabul ederler ve onlara saygı gösterirler. Orada kurban keserler, yedirirler ve içirirler, ancak ağaçlara asla zarar vermezler. Eğer birisi dallardan koparır ve alırsa, geri getirip yerine koyarlar (Balaban 2013: s.509).

154. Hızır Aleyhisselam II Efsanesi (*Amasya*)

Amasya'da yaşayan fakir bir kadın, kızları ve annesiyle birlikte mütevazı bir hayat sürer. Bir gün evde yayık yaparken kapı çalar. Kapıyı açtığında karşısında yaşlı bir adamı görür. Adam su ister, kadın ise ona bir bardak ayran verir. O günün akşamı kadın, feracesinin cebinde bulunan pirinç ve bulgurun farkına varır. Bu olay karşısında şaşkına döner ve durumu hocaya danışır. Hoca, bu keramet kimseye söylenmemesi gerektiğini söyler, aksi halde kesilebileceğini belirtir. Ancak kadın, dayanamaz ve sırrı komşusuna anlatır. İşte o gün, bu keramet kesilir (Balaban, 2013:642).

155. Sarıkız Türbesi Efsanesi (*Bolu Mengen*)

Sarıkız her sabah erken saatlerde kalkar ve çevredeki dağlarda yaşayan geyiklerin sütünü sağlar. Bu sütleri fakirlere dağıtarak onların ihtiyaçlarını giderir. Bir gün, Sarıkız'ın babası bu olaya tanık olur ve kızının bu yardımsever davranışı karşısında şaşırır. Ancak, ertesi gün Sarıkız ansızın vefat eder. Bu olay, Sarıkız'ın iyilikseverliği ve fedakarlığıyla özdeşleşir, onun hatırasını yaşatmak için bir türbe yapılır (Pınarbaşı, 2010: 247).

156. Fırıncık Nine Efsanesi (Kastamonu)

Küre'de yaşayan bir güzel kadın, bir genç tarafından takibe uğrar. Genç, kadından bir öpücük ister ve kadın, "Allah" adı anıldığı için kabul eder. Ancak kadın, yaşadığı durumu kocasına anlatır. Koca, kadını fırına sokar, ancak fırında hiçbir ateş yanmaz (Yüksel 2011: 140).

157. Ulu Ağaç Efsanesi (Ordu)

Gürgentepe'de bulunan mezarlıkta, kutsal kabul edilen bir ağaç vardır. Yaşlılar, hasta torunlarının iyileşmesi için bu ağacın kullanılmasına inanırdı. Ancak bir gün, ağacın gölge yapması nedeniyle bir kişi tarafından gizlice kesildi. Ağaç kesildikten sonra mezarlıkta sürekli olarak çocukların ağlama sesleri duyulmaya başladı. Bu adamın, hatalı kararı nedeniyle kısa sürede öldüğü söylenir (Akkuş 2018: 94).

158. Kökenli Evliyası Efsanesi (Ordu)

Kökenli Mahallesi'nde bulunan Kökenli Evliyası'nın mezarının yanındaki büyük meşe ağacının budanması ve odun olarak kullanılması üzerine köyde olumsuz bir olay yaşanır. İki kardeş, uyarılara rağmen ağacı budayarak birbirlerine saldırır ve ölürlür. Köylüler, bu olayın mezar alanına zarar vermenin sonucu olduğuna inanır.

Böylece Kökenli halkı, Kökenli Evliyası'na daha fazla değer vermeye başlar ve ona zarar vermenin kendilerine zarar vereceğine inanırlar (Akkuş 2018: 48,49).

159. Ulu Ağaç Efsanesi (Ordu)

Mezarlıkta kutsal kabul edilen bir ağacın gölge yapması nedeniyle biri tarafından kesilmesi olayını anlatır. Ağaç kesildikten sonra mezarlıkta sürekli çocukların ağladığı sesler duyulmaya başlanır. Bu adamın, hatalı kararı nedeniyle kısa sürede öldüğü anlatılmaktadır (Akkuş, 2018: s.94).

160. Eskiköy Saitler Camisi Efsanesi (Ordu)

Eski bir mahallede cami yapımı için keresteler taşındığında, her gece keresteler kendiliğinden başka bir yere taşınıyormuş. Mahalleli, yaşlı bir adamın kağnısıyla kerestelerin eski yerine taşındığını görünce, bu durumu ilahi bir işaret olarak yorumlayarak camiyi o yerde inşa etmişler (Akkuş 2018: 95).

161. Eski Cami Efsanesi (Ordu)

Perşembe ilçesinin Ramazan Mahallesi'nde yeni bir cami yapmak isteyen köylüler, ağaçları düzlüğe taşırlar. Ancak her gece ağaçlar yukarı taşınır. Bekçiler, iri boynuzlu geyik sürüsünün ağaçları taşıdığını görünce korkuyla olayı anlatır. Köyün ileri gelenleri, bu olayın bir hikmet olduğuna inanarak camiyi ağaçların geldiği yere yaparlar (Akkuş 2018: 119- 120).

162. Kirazlık Evliyası Efsanesi (Ordu)

Kirazlık olarak bilinen bölgedeki büyük ağaçlara “Kirazlık Evliyası” adı verilir. Bir kış günü donmak üzere olan bir ermiş, büyük kiraz ağacının kovuğuna sığınır ve dua eder. Duaları kabul edilir ve ağaç onu korur. Köylüler ağaçları kesmek ister ama elleri baltalara vurduğunda geri fırlarlar. Birkaç denemeden sonra elleri ve

kolları tutmaz olur. Bu olayın ardından köylüler ağaçlara dokunmamaya karar verirler çünkü inanışlarına göre ağaçlar insanları korur (Akkuş 2018: 121- 122).

163. Ak Sakallı Dede Efsanesi (Ordu)

Ordu'nun Gümüşköy köyünde maden işleri yapılır. Bir gün, kadınlar ormanda odun toplarken ani bir yağmur bastırır ve her tarafı sel götürür. İçlerinde evde bebeği olan bir gelin vardır. Gelin, ağlayarak bebeğini düşünerek Allah'a yalvarır. Aniden gökten, beyaz atı üzerinde aksakallı, ak saçlı bir ihtiyar iner. Bu ihtiyar, kızı atın sırtında evinin kapısına bırakır. Köylüler, bu ihtiyarın Hızır Aleyhisselam olduğuna inanır (Akkuş, 2018:52,53).

164. Uzun Kızlar Efsanesi (Ordu)

Ordu'nun Mesudiye ilçesindeki Eriçok Tepesi'nde üç Türkmen Beyi'nin sürüleri ve atları bulunur. Düşman saldırısıyla kaçan beylerin tepesi düşmana teslim olur. Karababa ve Karaarslan kardeşler şehit düşer. Diğer kardeşin askeri daha kalabalık olduğu için tepesi Eriçok olarak adlandırılır. Eriçok, su almak için on iki askeri ve iki yiğit kızı çeşmeye gönderir. Kızlar su doldururken askerler düşmanlarla savaşır. Kızlar, iffetlerini korumak için Allah'a dua eder ve toprak onları bağrına basar. Bugün bu kızların ve diğerlerinin mezarları ilk günkü gibi durmaktadır ve ziyaret edilmektedir (Akkuş, 2018: 121-122).

165. Kırkkızlar Efsanesi (Ordu)

Bir Rum kızı yanına otuz dokuz arkadaşını alarak Türk ordusuna karşı savaşır. Ancak Türklerin gösterdiği kahramanlık onu etkiler ve Müslüman olur. Babasının planlarını Türk ordusuna aktarır ve Rumlara karşı savaşmaya başlar. Bir sabah, beyin hizmetçisi kızların pusuda olduğunu öğrenir ve onları şehit eder. Argan Yaylası'ndaki Kırklar Mezarlığı'nın adı da bu efsaneden gelmektedir (Akkuş, 2018: 56-57).

166. Kümbetler Mezarlığındaki Şehitler Efsanesi (Ordu)

Kümbet adlı evliya, Melik Gazi ve Emir Yakup adlı kardeşleriyle birlikte İslamiyet'i kabul etmeyen bir Türk kavmine karşı savaşmıştır. Savaşı kazanmalarına rağmen Kümbet hayatını kaybetmiştir. Melik Gazi, düşman komutanını İslamiyet'e davet etmiş ve komutan Müslüman olmuştur. Kümbet'in yaşamını yitirdiği yere "Kümbet" adı verilmiştir (Akkuş, 2018: s.61).

167. Çalukluk Suyu Evliyası Efsanesi (Ordu)

Bir evliyanın mezarının yanında büyüyen ağaçtan çıkan su, köylüler arasında hastalıklara şifa kaynağı olarak kabul edilir. Ancak, suyun yakınında yapılan küçük abdestten sonra insanların rahatsızlandığına inanılır. Bu efsaneye göre, suya "Çalukluk Suyu" adı verilirken, mezar ise "Çalukluk Suyu Evliyası" olarak bilinir. (Akkuş 2018: 52).

168. Kaybolan Nehir Efsanesi (Gümüşhane)

Taht köyünde, köyün sulama suyu kaynağı zamanla kurumuş. Eski zamanlarda, köyde yaşayan Ermeni bir gelin, çocuğunun tuvaletini su kenarında buğday ekmeğiyle temizler ve kullanılmış ekmeği suya atar. Bu olayın ardından suyun azaldığı ve çevredeki mağaralardan gelen gürültülü akış sesleri duyulduğu söylenir (Sakaoğlu 1978: 69-70).

169. Cinlerin Yuvası Çınar Ağacı Efsanesi (Kastamonu)

Geçmişte bir köylü ağacın dallarını kesmeye çalıştığında ani bir şekilde düşüp ölüyor. Başkaları da benzer şekilde denediklerinde ya sakatlanıyor ya da kırılıyor. Bu durumun ardında, halk arasında cinlerin etkisi olduğu söyleniyor ve bu ağacın cinlerin yuvası olduğu düşünülüyor. Bu nedenle, ağacın kesilmemesi ve dokunulmaması gerektiği inancı halk arasında yaygınlaşıyor (Yüksel 2011: 197).

170. Ulu Çınar Efsanesi (Giresun)

Bir adam, Evliya Ağacı'nın yanına ev inşa ederken ağacın dallarını keser. Ancak bu eylemin ardından çocukları sırayla hastalanır ve ölür. Adam da ciddi bir

hastalığa yakalanır. Felaketin sebebini düşünürken, ağacın dallarını kesmenin etkili olabileceğini fark eder. Bunun üzerine ağacın kökünde bir kurban kesip, kurbanı ağacın etrafında yedi defa dolaştırır. Ritüelin ardından adam birkaç gün içinde iyileşir ve eski sağlığına kavuşur (Gökşen 1999: 192).

171. Elik Keçi Efsanesi (Giresun)

Köylüler, dağlarda yaşayan sürmeli gözlü, çatal boynuzlu elik keçilerin erenlere ait olduğuna inanır. Bir kış günü, aç kalan elik keçiler köye iner ve bir çobanın ağılına girer. Köylüler, keçileri kesip etini paylaşmaya karar verirler. Ancak erenlerin bedduası üzerine, akşam olunca büyük bir çığ köyü basar ve köy halkını alıp götürür. Bu olay, keçileri kesenlerin erenlerin bedduasıyla cezalandırıldığına inanılan bir hikâyeyi özetler (Gökşen 1999: 168).

172. Elik Keçilerin Avlanması Efsanesi (Giresun)

Bir kış mevsiminde dağlarda yiyecek bulamayan yabani hayvanlar köylerin yakınına iner. Seydi Köyü'ne yaklaşan otuz kırk elik keçisi köylüler tarafından avlanır. Ancak bu olayın ardından köyde büyük bir fırtına çıkar ve köylülere zarar verir. Diğer köylerde böyle bir fırtına olmaması, elik keçilerinin vurulmasının sebep olduğuna inanılır. Köy halkı, keçilerin evliyaların malı olduğuna ve onlar tarafından korunduğuna inanır (Gökşen 1999:171).

173. Balık Gölü Efsanesi (Giresun)

Bölgedeki küçük gölette uzun süredir yaşayan bir balık vardır. Bir gün bir adam tarafından yakalanan balık, pişirilmek üzere tavaya konur; ancak tavaya konduğu gibi tekrar göle düşer. Balığı başka bir göle atan adam, bir süre sonra balığın aynı göle geri döndüğünü fark eder. Bu olay, halk arasında balığın kutsal olduğuna ve köye uğur getirdiğine inanç doğurur. Köy halkı, balığın dedelerinin zamanından beri yaşadığına inanarak, onun köylerine uğur getirdiğine ve öldürülmesi halinde felaketin olacağına inanır (Gökşen, 1999, 147).

174. Ana Geyik Efsanesi (*Giresun*)

Bir köyde, sekiz oğlu olan bir kadın, yaylaya gitmek üzere yola çıkarken en küçük oğlu hastalanır. Anne, diğer oğullarıyla birlikte yaylaya devam etmek zorunda kalır ve hastalanan oğlunu bir ağacın kovuğuna bırakır. Yaylada bulunan diğer oğullar ise bulaşıcı bir hastalığa yakalanarak hayatlarını kaybederler. Köye döndüklerinde, hastalanan oğullarının iyileştiğini görürler. Oğul, bir geyiğin koruması altında büyümüştür. Bu olayın ardından "Yaylaoğulları" adlı bir aile doğar (Gökşen, 1999: 175).

175. İlk Kar Efsanesi (*Giresun*)

Bir gün aniden kar yağmaya başlamış, bu durumu fark eden insanlar bilgeye gitmiş ve durumu sormuşlar. Bilge adam, bu olaya "kar" denildiğini söyleyerek, yaylalarda yaşamamanın artık mümkün olmadığını, aşağılara inmek gerektiğini belirtmiş. İnsanlar bu öğüdü dinleyerek yaylaları terk edip sahile inmişler (Gökşen, 1998: 190-191)

176. Geyikli Efsanesi (*Trabzon*)

Bir kadın çocuğunu görmeye gider ve orada çocuğunu bir geyik tarafından emzirirken bulur. Bu olayın ardından köyün adı "Geyikli" olarak değişir ve bu olaya tanıklık eden Bayraktaroğlu sülalesi bu köyde yaşamaya başlar. Bayraktaroğlu ailesi, o günden sonra geyik eti yememeye başlar (Işık, 1998, 62).

177. Çığ Efsanesi (*Doğu Karadeniz*)

Geyikli Köyü'nde, kışın şiddetli geçtiği bir dönemde yaşlı bir dilenci köye gelir ve yardım ister, ancak kimse ona yardım etmez. Tek yardım eli Bayram Özsoy'dan gelir; ona su verir. Ardından, dilenci aniden ortadan kaybolur. Bayram, onun gerçekte Hz. Hızır olduğunu fark eder. Ertesi gün çığ, köyü vurur ancak Bayram Özsoy'un evine hiçbir zarar gelmez, çünkü Hz. Hızır'a yaptığı iyilik sayesinde korunmuştur (Işık 1998, 55).

178. Yağmur Efsanesi (*Akçaabat*)

Akçaabat-Karadağ'da bulunan şehit mezarının aslında bir hazine yatağı olduğunu düşünen halk, bir gün mezarı açmaya karar verir. Ancak mezar açıldığı anda şiddetli bir yağmur başlar. Köylüler şaşkına döner. Açılan mezarı hızla kapatınca yağmur da durur. Gece rüyalarında şehidi gören köylülere şehit şöyle der: “-Eğer mezarı kapatırsanız, yağmur diner.” Köylüler, mezarı tekrar eski haline getirince gökyüzü aydınlanır. (Işık 1998, 126)

7. Marmara Bölgesi

179. Şerife Nine Efsanesi (*Bursa*)

Selçukgazi köyünde Şerife Nine Türbesi, Kıbrıs Savaşı'nda siperde savaşan bir askerin düşman ateşinden kurtulmasıyla ünlüdür. Terhis olduktan sonra Şerife Nine'yi ziyaret etmek isteyen asker, köyde böyle biri olmadığını öğrenince, köylüler tarafından oluşturulan mezarın yanına kubbeli bir türbe inşa edilir. Yunan askerleri, Şerife Nine'nin inayetiyle köyü yakma girişimlerinde başarılı olamazlar. Türbe, adaklar sunulan ve dualar edilen bir ziyaret noktasıdır (Alkaya 2006: 48-49).

180. Pamukçu Köyü ve Balıkları Efsanesi (*Balıkesir*)

Çift, iyiliği seven insanlarmış. Bir gün aç kalan eşkıyalar köye inmiş ve ilk gördükleri eve girmişler. Ev sahipleri kaçarken Karıkoca, su birikintisine düşmüş ve balık olmuş. Bugün bu balıklar yokmuş, ancak köyün zor durumda olduğu zamanlarda ortaya çıkacaklarına inanılmış. Balıkların kayboluşuyla ilgili bir hikaye de var: Yunanlılar şehre girince balıkları tutmaya çalışan biri delirerek ölmüş, ardından balıkları tutan iki yabancı da nehre düşmüş ama köyde bulunmuşlar (Sakaoğlu 2021: 149-150).

181. Sarıkız Efsanesi (*Balıkesir*)

Sarı Kız efsanesi, Hz. Ali'nin savaşta esir alınan güzel bir kız çocuğu hakkındadır. Hz. Ali'nin eşi Fatıma, kıskançlıkla kızı görür ve onun ölümü üzerine bir mucize gerçekleşir. Fatıma, Mekke'ye gider ve gerçekten de sarışın bir kız çocuğu doğar. Kızı büyütürler ve Selman-ı Fârisî'ye verirler. Ancak kız, annesini özler ve sonunda Hz. Ali'nin yanına götürülür. Fatıma, kızını ölmüş olarak bulur ve Kaz Dağı'na gömerler (Demirci, 2006: 75-76).

182. Hundi Hatun Efsanesi (*Bursa*)

Hundî Hatun, Yıldırım Beyazıd'ın kızı olmasına rağmen Emir Sultan'la evlenir. Rüyasında Peygamber'i gören Hatun, Emir Sultan'la evlenmesi için tavsiyede bulunulduğunu öğrenir. Ter içinde uyanır ve derin bir dua eder (Olgun, 1989: 178).

183. Hamitler Köyü Efsanesi (*Bursa*)

Efsaneye göre, köyün yaşlı ebeleri, bir çocuğun doğumu sırasında büyük bir çaba harcamışlar. Sonunda çocuk sağ salim dünyaya gelmiş ancak genç anne hayatını kaybetmiş (Olgun, 1989: s.122).

184. Derekızık Bayındır-Kızık Efsanesi (*Bursa*)

Derekızık Bayındır-Kızık Efsanesine göre, kadın, hayvan bakımıyla uğraşmaktadır: “Yalnızca bir inekleri olduğunu belirten kadın, ineğiyle birlikte köyü terk etmiş” (Olgun, 1989: s.111).

185. Kalkankavak Çeşmesi Efsanesi (*Tekirdağ*)

Yurtbekler köyünde yaşlı bir köylü, devirdiği kavak ağacının yerine zarar görmeden dikildiğini fark eder. Bu olaya tanık olan çevre köylülerince bir mucize olarak kabul edilir ve ağacın altında bulunan çeşmeye "Kalkankavak Çeşmesi" adı verilir. Köylüler, ağacı kutsal sayar ve dallarını kesmezler, kesmeye kalkanların başlarına kötü şeyler geldiğine inanılır. Cuma ve pazartesi geceleri, burada şehit olduğuna inanılan bir dedenin ışığı görüldüğü söylenir (Sakaoğlu 2021: 199-200).

186. Şeyh İzzettin İsmail Efsanesi (*Sakarya*)

Şeyh İzzettin İsmail, 1300'lü yıllarda yaşamış bir ermiş. Bir gün, açlık çeken bir Osmanlı ordusuna yardım eder. Bu yardım, Orhan Bey'in dikkatini çeker ve Şeyh İsmail'e minnettar kalır. Orhan Bey, Çalıca ve Şeyhler köylerini Şeyh İsmail'e vakfeder. Bu olay, Şeyh İsmail'in cömertliği ve Orhan Bey'in takdiriyle anılır (URL6).

Anadolu Sahası

Hamza ile Geyik Kıssası

Hız. Hamza bir gün ava çıkar. Bu sırada, kâfirler Hız. Peygamber'e saldırıp onu yaralarlar. Ava giderken Hamza'nın peşinden koşan bir geyik, ona "Beni niçin izliyorsun? Senin evinde sana ağır bir iş var" der. Hamza, Peygamber'in yaralı olduğunu görünce bu olayın bir mucize olduğuna inanır ve Müslüman olur .

Vilâyetnâme-i Sultan Sucâuddîn

Bir gün Baba Hâkî ve erenleri çölde yolculuk ederken fırtınaya yakalanır ve yolunu kaybeder. Umutsuzluk içindeyken, yanlarında bir geyik belirir. Dervişler geyiği yakalamak ister, ancak her seferinde kaçır. Sonunda, geyik kaybolur ve

dervişler bir köyün yanına gelir. Sultan Sucâuddîn'e misafir olduklarında, Sultan onlara gerçek hikâyeyi anlatır ve geyiği yakalamak için kullandıkları kuşağı gösterir. Dervişler, geyiğin Sultan Sucâuddîn olduğunu anlar ve ona mürid olurlar (Ocak, 2003: 208).

Hâkim Ata Menkıbesi

“Hâkim Ata Menkıbesi”nde, Hoca Celalettin, Hâkim Ata’nın mezarını geyiklerin rehberliği sayesinde bulur Köprülü 2003: 111).

Kaygusuz Abdal Menkıbesi

Bir gün, kâfir bir bey ve adamları avlanmaya çıktıklarında, altın bir geyik görürler. Şaşkınlık içinde geyiği yakalamaya çalışırlar, ancak geyik, güvercin olup uçar ve kilisenin kubbesine konar. Daha sonra insan formuna dönüşerek kilisenin önüne oturur ve kiliseye gelenleri dine davet eder. Sonunda, adamlar iman ederler (Gölpınarlı, 2014: 86).

SONUÇ

İnsanın doğa ile ilişkilendirilmesi, sanayileşme ve hızla gelişen teknolojiyle birlikte doğanın hâkimi olma arzusunu artırdı. Ancak bu süreç, doğanın tahrip edilmesine ve tükenmesine yol açtı. İnsan, doğanın kaynaklarını tüketirken, bu durumun kendi varlığının tehlikeye girmesi anlamına gelebileceğinin farkında değildi. Ancak 1960’larda gelecekte felaketlere yol açabilecek sonuçların anlaşılmasıyla, önlem alma çabaları başladı. İnsan kaynaklı olumsuz etkilerin, yine insanlar tarafından düzeltilmesi gerektiği gerçeğiyle karşı karşıya kalındı. Bu nedenle, toplumların eğitilmesi ve çevre bilinci kazandırılması en etkili ve faydalı önlem olarak görülüyor.

Bu çalışmada, Türk edebiyatının sözlü anlatı geleneği içinde yer alan Türkiye efsaneleri, yeryüzü merkezli bir bakış açısıyla incelenmiştir. Doğanın insanlarla olan ilişkisi, çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Türkiye efsanelerinde, doğanın canlı

bir varlık olarak kabul edildiği, olaylara etki edebildiği ve kendisine yasaklar ve cezalar gibi unsurların atfedildiği görölmüştür. Doğa, efsanelerde insanlar tarafından kutsal kabul edilir, saygı duyulan ve çekinilen bir varlık olarak görülür; bu nedenle yasaklar ve cezalarla muhatap kabul edilir. Bu durum, doğa ile insan arasındaki ilişkinin kültürel ve inançla etkileşimlerin bir sonucu olarak, şamanist ve İslamiyet öğelerinin farklı bir sentezini yansıtarak efsanelerde ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

İnsanın doğayla olan ilişkisi, yaşadığı kültürün etkisi altında şekillenir ve bu durum efsanelerde açıkça görülebilir. Göçebe kültürüyle hayatlarını sürdüren ve tarım ile hayvancılıkla geçinen insanlar, doğayı mekân olarak kullanmanın sonucunda doğa ile sıkı ilişkiler kurmuşlardır. Dağlara, ağaçlara ve sulara kutsallık atfederek, onlara zarar vermenin kendi başlarına bela getireceğine inanmışlardır. Bu sebeple, yaşadıkları kültürün insanların düşünce yapısını ve dünya görüşünü şekillendirdiği, efsanelerde doğaya dair insan algısının nasıl oluştuğunu anlayabiliriz.

Efsane metinlerinde doğanın metaforik kullanımlarından ayrılarak gerçek anlamdaki kullanımları, canlı bir doğa izlenimi sunar ve bu, doğanın önemli bir kanıtıdır. Doğa, efsanelerde hem metaforik olarak hem de gerçekçi olarak yer alır; bu durum, doğayla ilgili düşünce yapısının sağlam temellere dayandırıldığını ve dile yansımada izlenebilir.

Efsanelerde belirgin bir şekilde vurgulanan toprak, ağaç ve su gibi doğal unsurlar, yaşamın temelini oluşturan kutsal varlıklardır. Roux'un ifadesine göre, metinlerde geçen olaylara bakıldığında doğaya saygı duymanın, temel bir dünya görüşü olduğu anlaşılır. Türkler, yeryüzündeki ağaç, dağ, su gibi varlıklara derin bir saygı beslerler ve bu saygı, bu varlıklara Allah tarafından verilen bir kutsallığa dayanır (Roux, 1994; 110). Bu unsurlar, kutsiyetlerinden dolayı insanlar tarafından saygı görür ve zarar görmemeleri ve korunmaları gereken varlıklar olarak kabul edilirler. Bu unsurlara yönelik işlenen bir suç veya saygısızlık cezasız kalmaz. Bu durum, insanların çevreye karşı duyarlı olduklarını, yaşadıkları alanlara saygı duyduklarını ve dolayısıyla ekolojik bir farkındalığa sahip olduklarını yansıtır.

Metinlerde karşımıza çıkan hayvanlar, insanların geçimini sağladığı ve yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle göçebe yaşam tarzına sahip topluluklar için hayvancılık temel geçim kaynağıdır. Hayvanların yaşamını sürdürebilmesi, insanların da hayatta kalması anlamına gelir. Bu nedenle, bu topluluklar hayvanlarla sadece geçim kaynağı olarak değil, aynı zamanda başka ilişkiler de geliştirirler. Efsanelerde avlanma etkinliği ve hayvanlarla ilişki kurma biçimleri önemli bir yer tutar. Avlanmanın kutsal bir etkinlik olduğu vurgulanır ve avlanmanın belirli kurallara bağlı olduğu aktarılır. Avın ruhuna ve kutsallığına uygun davranışlar sergilemeyenlerin cezalandırıldığı gözlemlenir. Ayrıca, efsanelerde hayvanlarla dostça ilişkiler kurulduğu ve hatta hayvanların insanlarla eşit ya da üstün bir konumda değerlendirildiği belirtilir.

Girişte ifade edildiği gibi, Türk halk edebiyatının zengin sözlü geleneği içinde yer alan efsaneler, kültürel belleğin önemli bir parçasını temsil eder ve bu nedenle korunmaları ve canlı tutulmaları gereken değerli unsurlardır. Bu anlatıların günümüzde bilinmesi ve öğrenilmesi büyük bir öneme sahiptir. Efsanelerde evreye karşı olumlu tavırlar sergilenmesi, çevresel sürdürülebilirliğin korunmasına önemli bir katkı sağlayabilir. Bütüner'in belirttiği gibi, günümüzdeki birçok ekolojik problemin giderilmesi noktasında halk anlatılarındaki evre duyarlılığını vurgulayarak bu duyarlılığı günümüz insanlarına aşılamakta halk anlatıları önemli bir araç olabilir (Bütüner, 2021; 437). Halk anlatılarında doğanın nasıl yansıtıldığı, vrenin anlatı içinde nasıl bir rol üstlendiği ve kahramanların doğaya nasıl bir yaklaşımda bulunduğu gibi soruların cevapları, gelecek nesiller için ekoeleştiri bağlamında olumlu bir bakış açısı sunacaktır.

Türkiye efsanelerindeki doğa ile ilgili bilgi ve uygulamaların, gelecek ve şimdiki kuşaklarda bireysel farkındalık aracılığıyla evre koruma bilincinin gelişebileceği dşncesiyle Türkiye efsaneleri incelenmiştir. Türk efsanelerinin, doğa ile olan ilişkilerin derinliğini ve karmaşıklığını anlamak için değerli bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, gelecek çalışmalarda da efsanelerin evre bilinci oluşturmak amacıyla nasıl kullanılabileceğinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Efsane Metinleri ile İlgili Tezler

Acar, H. (2013). Burdur efsaneleri üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.

Akkuş, E. (2018). Ordu efsaneleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Akçay, A. (2018). Samsun Efsaneleri. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Alakuş, E. (2014) *Afyonkarahisar Merkezde Yer Adlarına Bağlı Oluşan Efsaneler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Alaslan, İsmet (2006). *Demirci Efsaneleri*. İstanbul: Yelken Kitabevi.

Alkaya, H. B. (2006). Bursa ve çevresindeki ziyâret yerleri ve bunların etrafında oluşan dînî inançlar (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alpaslan İsmet (2010), Ağrı Efsaneleri, İzmir

Alptekin, B. Ali (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri*. Antakya.

_____ (2014). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin, B. A. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptürker, I. G. (2013). Nevşehir efsaneleri üzerine bir araştırma (İnceleme-Metinler) (Yüksek lisans tezi). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydoğan, T. (2018). Aksaray Efsaneleri (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Bağcı, Atilla (2008). *Rus bilinaları ve Türk kültür ekolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bal Hatunoğlu, N. (2023). *Hatay Efsanelerine Sembolik Yaklaşım* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Programı.

Balaban, T. (2013). Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları: Derleme, İnceleme, Metin (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

Başarkanoğlu, L. (2010). *Nizip Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Bazancir, R. (2010). Bingöl efsaneleri (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Van.

Bilgin, S. (2007). Yayladağı/Hatay İli Yayladağı İlçesinin Tarihî, Sosyal ve Kültürel Yapısı. Pehlivan Ofset, Antakya.

Bütünler, Ş. (2020). Masal ve mitoloji: Türk masallarında kültlerin çözümlenmesi (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, T. (2020). Uşak'tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme. Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Çıblak, Nilgün (1995). *İçel efsaneleri üzerine bir araştırma inceleme-metinler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana.

Dervişoğlu, M. (2016). *Edirne Efsaneleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Doğan, O. (2020). *Bitlis efsaneleri: Psiko-Sosyal ve Arketipsel Çözümleme*. İstanbul: Libra Kitap.

Duman, Mustafa (2010). *İstanbul Efsaneleri*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Duymaz, Ali (1989). *Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Dündar, F. K. (2021). Osmaniye yöresinde efsane ve memoratlar (Yüksek lisans tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Ekmekçi, D. N. (2020). *Muş Efsaneleri (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Emiroğlu, Seyit (1993), *Konya efsaneler (inceleme/metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.

Erdoğan, Hilal (2014). *Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erol, Mehmet (1996). *Taşeli Platosu Efsaneleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Gacar, Şamil (2020). *Hayvan Folkloru Bağlamında Türk Dünyası Ekolojik Destanları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gedik, S. (2019). *Anadolu sahası masal ve efsanelerinde yılan-şahmaran*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Gedik, M. (2008). Konya İli Derebucak İlçesi Ve Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Göde, H. Altay (2010). *Isparta Efsaneleri*. Fakülte Kitabevi, Isparta.

Göde, H. Altay (2002). *Isparta efsaneleri üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gökşen, Cengiz (1999). *Giresun efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Trabzon.

Gönen, Sinan. (2004). “Anadoluda Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler.” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Görkem, İsmail (2006). *Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Manas Yayınları, Elazığ.

Güney, E. Cem (1956). *Bir Varmış Bir Yokmuş - Türk Efsaneleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Gülenay, P.(2010). Anadolu efsanelerinde dindar kadın ve ermiş kadın [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. İstanbul, Türkiye.

Hatunoğlu, N. B. (2023). *Hatay efsanelerine sembolik yaklaşım* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Programı.

Helimoğlu, Y. Muhsine (2007). *Diyarbakır Efsaneleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Işık, Neşe (1998). *Doğu Karadeniz efsanelerini derleme ve araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Trabzon.

Kara, Ruhi (1993). Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAKSAN)-Şenkal Basımevi.

Kara, Ruhi (1991) *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kara, A. (2019). *Anadolu efsanelerinde keramet sahibi kadınlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kara, N. (2022). İnsan-Doğa İlişkisinde Yaşanan Değişimler ve Sanata Yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat Kuramı ve Eleştiri Programı.

Karaca, Mehmet (2014). *Türk efsaneleriyle ilgili kitapların açıklamalı bibliyografyası (1928-2011)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karadavut, Zekeriya (1992). *Yozgat Efsaneleri*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Keser, A. (2017). *Nazilli Bölgesi Efsane ve Memoratları* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı.

Kozan, S. (2009). Nevşehir Yöresindeki Ziyaret Yerleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurtoğlu, M. (2005). *Urfa efsaneleri*. İstanbul: Kent Yayınları.

Kurtoğlu, M. (2008). *Urfa Efsaneleri*, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Kumartaşlıoğlu, S. (2012). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü [Doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı]. Balıkesir.

Olgun, Y. (1989). Tarihi Bursa Efsaneleri - Derleme İnceleme [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Özdemir, YAHYA (2003). *Gaziantep efsaneleri (inceleme/metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep.

Özdoğan, Rahime, Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları, yüksek lisans tezi 2006, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sakaoğlu, Saim (1978). 101 Anadolu Türk Efsanesi. İstanbul: Damla Yayınevi.

_____ (2009). 101 Türk Efsanesi. Ankara: Akçay Yayınları.

_____ (2008). 101 Anadolu Efsanesi. Ankara: Yayınevi.

Sancak, N. (2008). Mardin Efsaneleri (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Bilim Dalı.

Seyidoğlu, B. (1985). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Seyidoğlu, BİLGE (1978). *Erzurum’da belli yerlere bağlı olarak derlenmiş efsaneler üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum.

Seyidoğlu, B. (1992). “Efsane”. Türk Dünyası El Kitabı. Cilt 3. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitapları.

Sever, Mustafa. (2001). *Mersin ve yakın çevresi halk inançları ve halk hekimliği*. Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sönmez, Bayram (1994). *Niğde efsaneleri (tahlil/metinler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.

Okuşluk, R. (1994). Adana efsaneleri (derleme-inceleme). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Osan, M. (2006). Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oral, Ş. (2018). Safranbolu Efsaneleri ve Memoratları Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Önal, N. Mehmet (2005). *Muğla Efsaneleri* (Araştırma-İnceleme). Muğla.

Özen, Kutlu (2001). *Sivas Efsaneleri*. Sivas: Dilek Yayınevi.

Tatar, Recep S. (2006). Bu Toprağın Efsaneleri, (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları.

Taşer, E. (2022). Türk Mitolojisinde Doğa Kültü ve 1950 Sonrası Türk Resim Sanatına Yansımalarının İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.

Tekin, Hıdır (2003). *Antalya Bölgesi efsaneler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.

Temiz, C. (2007). Rüzgâr, Şimşek ve Yıldırım İle İlgili Türk Âdet ve İnançları Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Tırabzon, Z. (2003). Hassa ve Çevresinde Ziyaret Yerleri ve Bunlarla İlgili Âdet ve İnanışlar. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Toroslu, Abdullah (2002). Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay, Mersin: Çağlar Ofset.

Türkmen, O. (2017). Alaşehir Yöresindeki Efsane ve Memoratlar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı. Denizli.

Türktaş, M. (2012). *Denizli efsaneleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.

Pınarbaşı, G. (2010). *Anadolu efsanelerinde dindar kadın ve ermiş kadın*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Polat, İ. (2019). *Türk sahası masal ve efsanelerinde korku kültürü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Uğurlu, Sibel (2020). *Buket Uzuner'in Hikâye ve Romanlarının Ekoeleştiri Bağlamında İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Yakın, S. (2017). *Kütahya Efsaneleri*. Danışman: BEĞİÇ, H. N. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Çankırı.

Yavuz, M. H. (1988), Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme İnceleme), Diyarbakır, (Eklerle Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Yıldırım, E. Ü. (2006). Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Yıldırım, Y. (2021). Karabük Yöresi Efsaneleri (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Karabük.

Yiğit, N. H. (2018). *Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Yüksel, G. (2011). Kastamonu Efsaneleri (Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

İkincil Kaynaklar

Aça, M. (2007). Güney Sibirya Türklerinde Ava Destancı ve Masalcı Götürme Geleneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 21, 7-16.

Akçam, H., & Köse, S. (2022). Mitolojik ana tasavvuru bağlamında toprak. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 389-396.

Alptekin, A. B. (2012). Efsane ve Motifleri Üzerine. Akçağ Yayınları. Ankara.

Artun, Erman (2004). Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri. Ankara: Karahan Kitapevi.

Ay, H. (2021). Ekolojik bir toplum inşa etme; toplumsal ekoloji. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 12-24. <https://doi.org/10.51243/SAKA-TJMER.2020.2>

Balaban, T. (2014). Amasya Efsane Menkabe ve Memoratlar. Amasya: Amasya Valiliği.

Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1971, I, s. 427.

Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I*. İstanbul.

Bascom, W. R. (2003). “Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar” Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Çev.: R. Nur Aktaş ve diğerleri, Ed.: Gülin Öğüt Eker ve diğerleri, Ankara: Milli Folklor Yayınları.

Başaran, U. (2019). “Âşık İsmetî’nin Şiirlerinde Hayvan Temsili ve Ekoeleştirel Analiz. In Ortakçı, A., & Çelik, A. (Eds.), Ekoeleştiri Kültür ve Edebiyat İncelemeleri (ss. 43-64). Ankara: Kömen Yayınları.

Bayat, F. (Yay. Haz.). (2012). Masallı Folklor Örnekleri 1-ci Kitab. Bakü: Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Bayat, F. (2006). Oğuz Destan Dünyası, Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Bayat, F. (2007). Mitolojiye giriş. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2007). Türk Mitolojik Sistemi I-II. İstanbul: Ötüken Yayınları

Bayat, F. (2006). Türk mitolojisinde dağ kültü. Folklor/Edebiyat, 12(46), 47-60.

Bayat, F. (2015). Türk Mitolojik Sistemi 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bookchin, M. (1996). Toplumsal Ekolojinin Felsefesi. (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Boratav, P. N. (2015). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. 3. Baskı. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Boratav, P. N. (1992). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul.

Boratav, P. Naili (1974). Türk Efsaneleri. *Folklor Doğu*, (Mayıs-Haziran) S.35 s. 12-20.

Bulut, D. (2005). Çevre ve Edebiyat; Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri. *Littera Edebiyat Yayınları*, C17, 79-86. [Erişim adresi; http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/dilek.htm]

Bulut, İ. (2011). Anadolu’da inanışların ve geleneklerin doğa korunması açısından önemi üzerine örnekler. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(46), 119-134.

Bütüner Ş. (2019), “Kutadgu Bilig’de Tabiat Algısı”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), , Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Kömen Yayınları, s. 153-168).

Çağatay, S. (1988). Türk Hal Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 153-177.

Çakır, E. (2019). Halk Bilimine Çevre Koruma Odaklı Bir Yaklaşım Önerisi: “Ekofolklor”. Ortakçı, A., & Çelik, A. (Eds.), Ekoeleştirici Kültür ve Edebiyat İncelemeleri (ss. 107-152). Ankara: Kömen Yayınları.

Çelik, A. (2019), “Dede Korkut Anlatılarından XXI. Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşümlerin Ekoeleştirici Bir Analizi”, Ortakçı Altuğ v. Çelik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştirici Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Kömen Yayınları, s. 81-106

Çelik, Adil-Ortakçı, Altuğ (2020). Ekoeleştirici Folklor ve Edebiyat İncelemeleri. Konya: Kömen Yayınları.

Çelik, A. (2019). “Dede Korkut Anlatılarından XXI. Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşümlerin Ekoeleştirici Bir Analizi”. Ekoeleştirici Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, (Ed. Adil Çelik & Altuğ Ortakçı), Konya: Kömen Yayınları, 81-106.

Çetin, B. Oya (2005). “Eko-feminizm: Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”. Sosyo-ekonomi Dergisi, cilt:1/1, ss.61-77, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21061/226778> (Erişim: 18 Aralık 2019).

Çobanoğlu, Ö. (2003). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2002). Türk mitolojisinin anahatları. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Çüçen, A. (2011). Derin Ekoloji. https://silo.tips/queue/derin-ekoloji-prof-dr-abdulkadir-en-uluda-niversitesi-fen-edebiyat-fakltesi-fels?&queue_id=-1&v=1714748784&u=NDYuMTk3LjIxLjI [Erişim Tarihi: 20.04.2024].

Dalkesen, N. (2015). Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk kültüründe geyik kültü. Milli Folklor, 106, 58-69.

d' Eaubonne, F. (1978). Ecologie et Féminisme : Révolution ou Mutation?. Libre and Solidaire Yayınevi.

Degh, Linda. (2006). “Halk Anlatısı” (çev. Zerrin Karagülle). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 (yay. hzl. M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 133-152.

Dere, M. (2022). Kemal Bilbaşar’ın Cemo ve Memo Adlı Romanlarına Ekofeminist Bir Yaklaşım. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7, 317-332.

Devellioğlu, F. (2003). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat. 20. Baskı. Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Yayınevi.

Doğan, O. (2020). Bitlis Efsanelerinde Su Kültünün Yansımaları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(1).

Duymaz, A. (2001). Kazdağı ve Sarıkız efsaneleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(5), 88-102.

Duymaz, A., & Şahin, H. İ. (2008). Kaz Dağlarında dağ, ağaç ve ocak kültürüne inanış ve uygulamalar. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(19), 116-126.

Elçin, Ş. (1993). Türk Edebiyatında Tabiat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

_____ (2005). Halk Edebiyatına Giriş. 9. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Eliade, M. (1993). Mitlerin Özellikleri. (çev. Sema Rifat), Simavi Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, H. (2014). Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Türkiye]

Ergun, M. (1997). Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I.-II. Cilt. TDK Yayınları, Ankara.

Ergun, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ergun, P. (2017). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: AKM.

Ergun, Pervin (2012). Türk Kültüründe Ağaç Kültü, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Foster, J. B. (2000). Marx's Ecology Materialism and Nature. New York: Monthly Review Press.

Garrard, G. (2016). Ekoeleştiri Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar. (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.

Glottfelty, C. (1996). "Literary Studies in an Age of Environmental Crisis," The Ecocriticism Reader. Ed. Cheryll Glottfelty and Harold Fromm. Athens, Georgia: The University of Georgia Press, xvxxxvii.

Güzel, A. ve Torun A. (2015). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Akçağ Yayınları, Ankara.

Gölpınarlı, A. (2014). Vilâyet-nâme. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Harman, Ö. Faruk, "Kadın", DİA, İstanbul 2001, XXIV, 82-86.

Haraway, D. (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University.

İmga, O. (2006). Küreselleşen Çevresel Krize, Hâkim Paradigma Dışı Bir Bakış Olarak Derin Ekolojik Yaklaşım. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(4), 84-97.

İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Yayınevi.

İnan, A. (2015). Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar (8. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kabak, T. (2018). Dadaloğlu'nun Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(21), 36-47.

Kara, Ruhi. (1993). Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara.

Karahan, İ. (1951). Urfa'da Gölden Çıkan Su Aygırı Efsanesi. *Türk Folklor Araştırmaları*, 3/29, s.462-463.

Kaya, D. (1997). Dualar ve Beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 99-121.

Kaya, M. (2009). "Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av". *Acta Turcica Türk Kültüründe Av*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali & Hilal Oytun Altun), C. 1, S. 1, 96-106.

Kaya, M,Y. & Dal, E. (2018). Dünden bugüne Mehmetli. Adana

Kayabaşı, R. G., & Aydoğan, T. (2018). Aksaray efsanelerinin tasnifi üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 159-173. <http://dx.doi.org/10.12981/motif.479>

Kırışık, F. (2013). Ekolojik Sorunların Çözümünde Derin Ekoloji Yaklaşımı. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 279-301.

Korkmaz, R. (1987). Çıldır Folklorundan Efsane Derlemeleri. *Erciyes*, 10(118), 39-48.

Köprülü, M. F. (2003). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara.

Kumartaşlıoğlu, S. (2020). Tayy-i mekan motifli efsanelerde savaşların gizli kahramanları. *Milli Folklor*, 32(16), 128.

Latouche, S., & Goldblum, C. (2018). Françoise d'Eaubonne: Ecologie et Féminisme: Révolution ou Mutation? Libre and Solidaire Yayınevi: Fransa

Maltaş, A. (2015). Ekoloji ekseninde insan-doğa ilişkisi ve özne sorunu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1-8.

Marım, Y. (2022). Dağ kültü, eren kültü ve ocak kültünün günümüze yansayan izleri: Denizli Baharlar ve Beya a   rne i. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.

Merchant, C. (1990). The Death of Nature, Women, Ecology and the Scientific Revolution. New York: Harper & Row, Publishers, San Francisco. <https://philpapers.org/rec/MEREEA> 20 Nisan 2024'te alınmıştır

Mine Kı lalio lu ve Fikret Berkes. (1990).  evre ve ekoloji. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Naess, A. (2008). "Derin Ekolojinin Temelleri", Derin Ekoloji içinde, Der:Günseli Tamkoç, İzmir: Ege Yayınları.

Necdet, T. (2011) "Adıyaman Efsanelerini Tasnif Denemesi ve Bunlar zerine Bir değerlendirme."Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 26, 119-136.

Ocak, A. Y. (1997). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Men k bn meler. TTK Yayınları, Ankara.

Ocak, A. Y. (2003). Alev  ve Bekta   inançlarının İslam  ncesi temelleri. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Oğuz, M.  ., & Aslan, E. (Haz.). (2020). Türkiye'de yaşayan geleneksel kutlamalar. Ankara.

Oppermann, S. (2012/A) ed. Ekoeleştiri:  evre ve Edebiyat.

Ortakçı, A. (2019) "Halk Türkülerinde Ekolojik Kaygı", Ortakçı Altuğ v.  elik Adil (Eds.), (2019, Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri, Komen Yayınları, s.65-80.

 gel , B. (2014). Türk Mitolojisi. I. Cilt. 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

 gel, B. (2003). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Ankara: TTK.

 nal, M. N. (2003). Da  kültü, eren kültü ve Őenliklerinin Muğla'daki yansımaları. Bilig, Bahar(25), 99-124.

 nal, M. N. (2021). "Efsanelerin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği". bitig: MSKU Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 70-94.

 rnek, S. Veyis. (1971). Etnoloji S zl  . Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

 rnek, S. Veyis (2014), 100 Soruda İlkelerde Din, B y , Sanat ve Efsane, Ankara, Bilgesu Yayınları.

Özdağ, U. (2017). Çevreci eleştiriye giriş: Doğa, kültür, edebiyat (2. Baskı). Ürün Yayınları: Ankara.

Özdağ, U. (2005). Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce.

Özdağ, U., & GökAlp Alpaslan, G. G. (2010). Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri. 3. Uluslararası Türkiyet Araştırmaları Sempozyumu, 26-29 Mayıs 2010, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Özarslan, M. (2003). Türk kültüründe ağaç ve orman kültü. *Türkbilig*, 2003(5), 94-102.

Özdemir, H.&Aydemir, D.. (2019). “Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Eko feminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri”. Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, C.2, S.2, ss.261-278. doi: 10.33708.ktc.608639.

Özpay, A. G. (2017). Türkiye’de inanç turizmine yeni bir örnek: Kutsal Balıklı Göl. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 937-951.

Pınarbaşı, G. (2010). Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Plumwood, V. (2017). Feminizm ve Doğaya Hükmetmek. Başak Ertür (Çev.). İstanbul: Metis.

Polat, K. (2017). Halk İnanışları El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınevi

Roux, J.-P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini* (A. Kazancıgil, Çev.). Ankara: İşaret Yayınları.

Rueckert, W. (1996). Literature and Ecology. In C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *Ecocriticism Reader* (ss. 105-123). Athens, Georgia: University of Georgia Press. 105-123.

Sakaoğlu, S. (1980). Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu.

_____ (1975). Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar. TFA. 11,129-130.

_____ (2012). Masal Araştırmaları. Akçağ Yayınları, Ankara

_____ (2013). Efsane Araştırmaları. Kömen Yayınları, Konya

Şahingil, D. (2012). Suya Dönmek: Benlik Kavramına Ekoeleştiril ve İçten – Etkin Yaklaşımlar.

Şakacı, B. K. (2011). *İnsanmerkezcilik ve çevremerkezcilik ekseninde derin ekoloji yaklaşımının çözümlenmesi ve eleştirisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıyüce, H. L. (2006). *Anadolu Efsaneleri* (2. baskı, 2. cilt). İstanbul: Nehir Yayınları.

Şemseddin Sâmî. (2006). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tuğrul, M. (1969). *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*. İstanbul.

Türkan, K. (2012). Türk dünyası masallarında su kültü. *Millî Folklor*, 24(93).

Türktaş, M. (2017). Anadolu’da Anlatılan Kuş Efsaneleri. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Kuş Kitabı* (ss. 102-105). İstanbul: Kitabevi Yay.

Uçar, Z. (2014). Türk kültüründe geyik ve geyikli baba üzerine gözlemler. *Kültür Evreni*, 21, 129-145.

Uçar, H. (2020). Bir kültürün özellikleri: Türklerde su kültü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 24-47.

Yardımcı, S. (2006). *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*. Ankara Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, İ. (2019). Uygulamalı Halk Bilimi Yaklaşımının Ekoeleştir Alanında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi. Ortakçı, A., & Çelik, A. (Ed.), *Ekoeleştir Kültür ve Edebiyat İncelemeleri* (ss. 7-42). Ankara: Kömen Yayınları.

Yolcu, M. A. (2017). *Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*. Halk Bilimi El Kitabı (2. Baskı) (ss. 151-203). İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

World Commission on Environment and Development [WCED]. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

Genel Ağ Kaynakları

URL1: <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 24.04.2023.

URL2: <https://www.britannica.com/dictionary/legend>, Erişim tarihi: 24.04.2023.

Gillon R. Bioethics, Overwiev (2014). *Encyclopedia of Applied Ethics*. Ed. Ruth Chadwick. Elsevier Inc. London. (Erişim tarihi: 2023) URL: <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=jF3NrgvP10EC&oi=fnd&pg=PP1&dq=Gillon+R.+Bioethics,+Overview.+Encyclopedia+of+Applied+Ethics.+pdf&ots>

=lKkkJsh-GM&sig=p3XNG7Z-O23qmFD-
GyWJQYtlvqo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Oppermann, S. (2006), Doğa Yazınında Beden Politikası, İstanbul, Akşit Göktürk Anma Toplantısı, 15-17.03.2006. [Erişim adresi; https://www.academia.edu/741819/Do%C4%9Fa_Yaz%C4%B1n%C4%B1nda_Beden_Politikas%C4%B1]

Tanyu, H. (1973). *Dinler tarihi araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. URL-6; <https://sakarya.ktb.gov.tr/TR-107078/efsaneler.html>

ÖZGEÇMİŞ